

# ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ ગુજરાતી કોપીરાશિદ વિભાગ ]

અનુક્રમાંક ૭૩૦૧

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ દુનિયાડે દોરખ

વિષય ૬-૩

# દુનિયાં કે દોજખ ?

( એક પારસી સંસારી વાર્તા. )

લખનાર-કવિ દાદી એ. તારાપોરવાલા.

પ્રગટ કરનાર, મી० દીનશા એ. કરકરયા, તે ઢોંગ-સોંગ ચાપાન્યાના  
માલેક અને અધિપતી. ઢોંગ-સોંગ વારતામાળા નંબર વન, ઢૂ, અને  
ગ્રી, વિસ લાખનો વારસો, લક્ષ્મી લલજી, સમરકંદનો ચાહનદો,  
ઓરત, જીવપર ભેરાવરી, લાઈ કે કસાઈ, બધી ચપકો, પીકચરો  
સાયની પાક ખોરદેહ અવસ્તા, મુશકીલ આશાન, હકદારનો  
હક, બાળધરણાનાં અવસ્તા, એક પથ્થરના પ્રતાપ,  
વિગેરેના પ્રગટ કર્તા.



આ પુસ્તક કવિ મી० દાદી એ. તારાપોરવાલાએ લખ્યું છે, અને  
મી. દીનશાહ એલજી કરકરયાએ મુખર્ષી માંટરોડ ત્રીભોવનદાસ  
ખીલદીંગ-માણેક પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાંથી પ્રગટ કીધું છે, નેમજ  
આ પુસ્તક પરેલ, લાલખાગ નં० ૧૪૧ કેપટન પ્રિન્ટીંગ  
વર્ક્સમાં મી. મેહેરજી ખેરાંગજી મીઠાપવાલાએ છાપ્યું છે.

(૧૯૧૮.)

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય  
અમદાવાદ  
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-મંત્રાલય  
૭૩૦૧

વિ. સ. નં. ૧૮૬૭ ના

---

આ પુસ્તકનો કૉપીરાઈટ સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા એક્ટ પ્રમાણે  
રજીસ્ટર કરાવેલ છે.

---

# પ્રસ્તાવના.

ગુજરાતી સાહિત્યના મેદાનમાં વારતા લખનારાઓની સંખ્યામાં છેલ્લા દોઢ દાયકા દરમિયાન કાંઈક વધારો થયેલો જોવામાં આવે છે. નવાં નવા લેખકો પોતાની કલમખાજી ચલાવવા લાગ્યા છે. તેમની કોશેશ કેટલી ફત્તેહમંદ નિવડી છે, તે તપાસવાનું કામ આપણે માથે લઈશું નહિ, કેમકે એવી કલમથી લખાતી કથાઓની કિંમત અને કદર વાંચકોજ ફક્ત કરી શકે. આજના વખતમાં હવે વારતાઓ તેમજ વારતા લખનારાઓનો આગલ જેવો દુકાલ જણાતો નથી, પણ વારતાઓને નામે જે કંગાલ ક્યારે, આખાં વરસની આખેરી એ સરવાયું કાઢાડતાં સાહિત્યને ગળે ઠોકાય છે, તેમાં નમુનેદાર અને દિલચસ્પ વારતાઓ કેટલી હોય છે? એ એક અગત્યનો સવાલ ઉભો થાય છે. શું એ અગત્યનો સવાલ નથી? આપણુ સાદી સમજને આધારે તલાશ કરશું, તો જણાશે, કે સારા અને અનુભવી કલમકસો કરતા, બિનઅનુભવી કલમકસોનું પ્રયત્ન ગુજરાતીમાં આજકાલ વધી ગયેલું લાગે છે. સારા એટલે જુના અને અનુભવી લેખકો, અને બિન અનુભવી એટલે નવા યાને કાયા કલમકસો, એવો અર્થ આપણે કરી શકીએ. આ બે વર્ગમાં લખનારાઓ વેંહચાઈ ગયાથી સાહિત્યના હિમાયતીઓ ખારીક નજરે જોતાં જે ચાલુ ફરીયાદ કરે છે, તે એ, કે નવલ કથાના સાહિત્યમાં સંગીન સુધારો વધારો થતો નથી. આજે ઉધરતા જવાનો અંધકારમાં લેખાય છે. એવાઓને અંધકારમાં ખપવાની ઉલટ તો બેશક ધણી હોય છે, અને તેમની તેવી ઉલટ બેશક સ્તુતી પાત્ર ગણીશું, પણ તેઓએ રચેલાં અંધોનું તોલ સમજી



સળળનો કેવું કરે છે, તેનો અનુભવ મેલવવા નેટલી તેઓ સેહજખી કાળજી કરતા હોય, એમ લાગતું નથી.

આજે 'નોવેલિસ્ટ'નો દુકલ નથી. ઈંગ્લેન્ડ વારતાના પુસ્તકો વાંચી તેને હિન્દુ, મુસલમાની કે પારસી સંસારને લાગુ પાડવાની હાંસી કરવા જોગ કોશિશ જ્યારે કેટલીક વાર થતી માલમ પડે છે, ત્યારેજ એવા લેખકોની શક્તિનું માપ થઈ શકે છે. એવા લેખકો કરતાં ઈંગ્લેન્ડ વારતાના સાદા અને સરળ તરજુમા આપણુ વધારે પસંદ કરીશું. અફસોસ જેવું તો એ છે, કે સામાન્ય લેખકોના લખાણો ઉપર સ્વતંત્ર નુકતેચિની જે રીતે જાહેર છાપામાં થવી જોઈએ, તેવી રીતે થતી નથી. તેવી સ્વતંત્ર અને અપક્ષપાત નુકતેચિની કરનાર નુકતેચિન આજે જાણ જડતા નથી. જેઓના હાથમાં એવાં સાંધણો હોય છે, તેઓ પોતાની મરજીના રાજા હોય છે. વળી કેટલાક કેહવાતા નુકતેચિનીઓ, એકાદ લખનાર સાથે અગરજો પોતાનો કાંઈક આગલો પાછલો હિસાબ ચુકવવાનો રહી ગયો હોય છે, તો એ બાહાને તે ચુકતે કરી આપવાની, અને જો લાગ ફાવે તો થોડીક ગાળો ભાંડવાની તક તેઓ જતી મુકતા નથી. એ દુર્ભાગ્ય સાહિત્યના નહિ, પણ સાહિત્યના એવા સેવકોના સમજવાં જેવું જણાય છે. ના, એટલુંજ નહિ, પણ એ દુર્ભાગ્ય, એવા નુકતેચિનીઓની સમજ શક્તિના પણ સમજવાં.

પણ એમ લખી હું ખરા નુકતેચિનીઓને ગેરમનસાફ કરવા માંગતો નથી. ખરા અપક્ષપાત નુકતેચિનીઓની અતી નાહની સંખ્યાને બાદ કરવા છતાં, આ ફરીબાદ જેવી ને તેવીજ ઉભી રહે છે.

આ 'ફુનિયા કે દોજખ' ની વારતા, મરહુમ લેખક ઘડી એદલજી તારપોરવાલાની કલમથી લખાયેલી છે. મરહુમની કલમ

બાજુ કેવી રસીલી હતી, તે વાંચક વર્ગથી અજાણી નથી. જે લેખકે અનેક વારતાઓ લખેલી, અને જે લેખકે ગુજરાતી આલ મમા એક કવી તરીકે નામના મેલવેલી, તેવા એક લેખકે પોતાની જીંદગી દરમિયાન લખેલી વારતા તેના અકાલ મરણ પછી, એક સુંદર પુસ્તક આકારે વારતા વાંચનાર વર્ગ સમક્ષ રજુ કરવાની જે હિમત, પારસી મેકમિલન મીં કરકરયાએ કરી છે, તે બેશક આજના જેવા કાગળના ચાલી રહેલા દુકાલ પ્રસંગે આપણી વખાણને પાત્ર છે. મીં કરકરયાએ અત્યાર આગમ્ય આપણાં મુબઈ શહેરમાં, એક 'મેકમિલન'ની ગરજ પુરી પાડી છે, કેમકે એ ભાષાએ આજ સુધીમાં ઘણાક જાણીતા લેખકોના પુસ્તકો, ઘણીજ સુંદર અને સફાઈદાર છપાઈ, અને બાંધનીંગમાં પ્રગટ કરી એક હાથ ઉપર જેમ વાંચક વર્ગની, તેમજ બીજા હાથ ઉપર સાહિત્યની સેવા અચુક બજાવી છે, એમ કેહવામાં જરા એ સરાહગાત હું કરતો નથી.

મરહુમ દાદીની 'દુનિયા કે દોબખ' માટે દીખાચો લખવાની કસ્ટી જરૂર નથી. ખરૂં જોતાં કાંઠાણી ક્રિસ્તાની કિતાબ માટે દીખાચાની જરૂર હોતીજ નથી. તોપણ કવી દાદીની આ વારતા ખરેખર વાંચક વરગતું ધ્યાન ખેંચે એવી છે, એમ કેહવાની હું વગર આનાકાનીએ હિમત કશું છું. એ વારતા દુનયવી સંસારનું એક ચિત્ર છે, અને જેની રીતે તે ચિત્ર ચિતારવામાં આવ્યું છે, તે જોતાં તે કાંઈજ નહિ, પણ એ અનુભવી લેખકની કલમબાજીનો કાંઈક ખિયાલ વાંચનારને આપે છે. એમાં સાચી તેમજ હરાંમ પ્રીતનો, તેમજ વફાઈ વિરૂધ્ધ બેવફાઈનો જે ચિતાર મરહુમે ચિતાર્યો છે, તે બેશક વાંચકનું ધિયાન આકર્ષી લે એવી રીતે લખાયો છે.

ખતમ કરવા આગમજ કેહવા વગર ચાલતું નથી, કે

મરહુમે ચિતારેલું પારસી સંસારનું આ ચિત્ર જોકે એક વારતા છે, છતાં તે દોષ રહીત તો નથીજ. એમાં કેટલેક ઠેકાણે બનતા બનાવો ધણાક અસંબલિત અને પારસી સંસારને અનુસરતા હોય, એમ આ અદના લખનારને લાગતું નથી. છતાં, એકંદરે આખી વારતા વાંચવા લાયક થઈ પડે છે, અને સંસારી કમનસીબીના ચક્કરમાં ક્યકાયલાંઓને મનથી આ દુનિયા કેવી રીતે, અને ક્યારે એક દોજખ સમાન અકારી થઈ પડે છે, તેનો કાંઈક ખિયાલ રજૂ કરે છે. આ પુસ્તક છપાઈ ગયેલી મરહુમની વારતાનું એક બિજ-ભવ રૂપ છે. અગરજો મરહુમ લેખક આજે જીવતા હોત, તો પોતાની આ વારતામાં સમાયલી ખાંભીઓને તે જરૂર દુર કરી, તેને ચાલુ જમાનાને અનુસરતી બનાવી શકત. પણ અફસોસ, કે પોતાના લેખનું આ નવું રૂપ જોવા તેઓ જીવ્યા નથી. તોપણ તેથી આ વારતાની ઝમક ઓછી થતી નથી, એ ખુશી થવા જોગ છે.

મરહુમ દાદીએ જેવી રીતે આ સંસારી ચિતાર કાગજના સફાઓ ઉપર ચિતાર્યો છે, તેવીજ ફતેહમંદ રીતે બાઈ દીનશાહ કરકરીઆએ તેને ફાંકડી રીતે છાપી પ્રગટ કરી, એક પ્રગટ કરનાર તરીકે વાંચક વર્ગ, તેમજ વારતાના સાહિત્યનો ફેલાવો કરવાના કામમાં હિસ્સો આપી જે સેવા બજાવી છે, તે બેશક સ્તુતી પાત્ર કેશેશ છે, અને તેમાં દીન જતે એ બાઈ વધારે ફતેહમંદ નિવડે, એવું દરેક સાહિત્યના શોખીનનું ચાહવું છે. એવા સાહસિક પ્રગટ કરનારાઓની બેશક ધણીજ ખુટ છે, અને તે ખુટ આજકાલ આપણા બે મિત્રો બાઈ માણિકશાહ કરાણી સન્સ, અને મીં કરકરયા કાંઈક દરજ્જે પુરી પાડતા જણાયા છે.

લાં

દી. એન. પટેલ.

## હમારું સતરમું વાલ્યુમ.

“દુન્યા કે દોજખ” નામનું પુસ્તક આ હમારું ૧૭મું વાલ્યુમ છે. મરહુમ કવિ દાદી એ. તારાપોરવાલાનાં મુખ્યારક હાથે આ વાર્તા લખાઈ હતી અને તે આજે નવા આકારમાં વાંચનાર સનમુખ રજુ થાય છે. હમારું ‘સીલેક્શન’ હમુને ગમે, તે કરતાં જો વાંચનારની પસંદગી તે ઉપર ઉતરે તો હમોએ કીધેલી મેહનત ખરાબર છે એમ હમો જાણી શક્યે. પુસ્તકો ‘પબ્લીશ’ કરવાનું કામ હમોએ માથે ઉઠાવ્યું છે ત્યારથી હમો વાર્તાના ‘સીલેક્શન’ ઉપર બહુ બારીક નજર રાખ્યે છીએ. કારણ, ઘણા મોટા ખર્ચો કરી આ વાર્તા ‘પબ્લીશ’ કરવામાં આવે છે અને વાંચનારની દીલસોઝી તે તરફ ન ખેંચાય તો હમારી મેહનત કીધેલી બધી ફાકટ જાય. વાર્તાના લખનારાઓ તો આજે ઝાલે ને પગલે મળે છે પણ સારા લેખકોનો ખરેખરો દુકાળ છે. ઘણા લેખકો હમારી ઉપર તકાળે કરે છે કે હમુને તમો કાંય નહીં ચાન્સ આપતા? જ્યારે હમારી મુશ્કેલી તેઓને સમજાવવામાં આવે છે ત્યારે તેઓ સારી રીતે સમજે છે કે એમાં હમારો કશુર નથી પણ સઘળો આધાર હમારાં વાંચનારાંઓનાં ઊંચા તેજ ઉપરજ રહેલો છે. જ્યારે એમજ છે ત્યારે હમુને પણ જેમ ડાક્ટરો નાર તપાસી દવા આપે છે તેમ સરશ વાર્તા લખનારાઓની નાર તપાસી મોટાં દામો આપી વાર્તાઓ લેવામાં આવે છે. આ હમારાં ‘સીલેક્શન’ નું પરીણામ અત્યાર આગમ્યનું વાંચનારાંઓને ધણું જાણીતું છે.

દીબાઓ લખવાની મેહરબાની આપણા જાણીતા અને

કામેલ મી૦ ડી. એન. પટેલે કરી છે. એવનના દીખાયામાં લખાયલી બાબતો ઘણી વીચારવાળેગ છે. એવનનાં કામો 'સાહિત્ય' ને જેળ આપે તેવાં છે. એવન એક સરશ લેખક ઉપરાંત કવિની જગ્યા પણ રોકે છે. શાહનામાનાં વાંચનો એવનનાં ઘણાં વખણાય છે અને તેથી લોકો એવનને "શાહનામા વાલા ધનજીશાહ પટેલ" સીવાય કોઈ ઓળખતું નથી. એવા એક માન પામેલા લેખકે આ ચોપડીનો દીખાવો લખ્યો છે તેથી હમારાં અને મરહુમ કવી દાદી તારાપોરવાલાના કામની પ્રતીષ્ઠામાં હમો જેવો તેવો વધારો થયલો જોતા નથી.

આ ચોપડીને અર્પણ કરવાનું માન, કરાંચીવાસી ખાન બાહદુર શેઠ ફરાંમરોજ ઇ. પંચકીને આપવામાં આવ્યું છે. એવન જેવા મોહાદાર ગ્રહસ્થને આ ચોપડી અર્પણ કરતાં હમો ખરાં મને ખુશી છઇયે. એવનની લાયકાતનાં વખણ અર્પણ પત્રીકામાં થોડાંક સમાવવામાં આવ્યાં છે જે ઉપરથી વાંચનાર જોઇ શકશે કે ખાનબાહદુર શેઠ ફરાંમરોજ પંચકી પારસી કામનાં એક ઘણા માન પામેલા અને નામીયા શેઠયા છે એવા આપણી કામનાં નામીયા શેઠયાને આ ચોપડી અર્પણ થઇ છે તેથી હમો ઘણાં ખુશી થયા છીએ. અને દુવા કર્યે છીએ કે આપણી કામમાં એવા ફરાંમરોજ સેંકડો પેદા પડે.

છેવટે હમારા સઘળા માનવંત અને દીલસોઝ મીત્રો કે જેઓએ આ સાહિત્યનાં હમારા કામને કીમતી મદદ કરી છે તે સર્વે બાઇઓનો આ ટકે ખાસ આભાર માનવાની હમારી ફરજ સમજ્યે છીએ.

માણેક પ્રીટીંગ પ્રેસ, મોંટરોડ, મુંબઈ. તા. ૧ લી જાનેવારી ૧૯૧૮.	}	લા. ૦ દુવાગીર સેવક, દીનશા એ. કરકરયા.
---	---	---



કરાંચીનાં જાણીતા અને આગેવાન શેઠરી,  
ખાનખાહદુર શેઠ, કરાંમરોજ ઇ. પંથકી.

# અર્પણ પત્રીકા.

સાકી જલદી લાવજે શરાબએ અંગુર,  
ગુલશનમાં તઉસીફનાં રહુ સદા ચકચુર.  
યાદ કરી યજ્ઞદાંનની કલમ ઉઠાવું આજ,  
ધરૂં સફે કાગઝ ઉપર ગોંડુર જોંડુરી કાજ.  
સુલાએગ સદજ્જ'ણુ ગુની દીલ દર્યા દીલસોઝ,  
ખાંન બાહાદુર ખએરખવાહા ફરરોખ ફરાંમરોઝ.  
અઢારસો ને ઓગણપચાસ હતો જુલાઈ માસ,  
જન્મ ધરી આં જગતમાં નાંમ કીધું ચોપાસ.  
દત્ત પુત્તર કાકા તણાં બની તમે ગુનવાંન,  
આવ્યા ઊંમર સાતથી “કરાંચી” ને દરમ્યાંન.  
અઢારસો અડસેઠથી રગડાયા અહોનીસ,  
કરંનસી ખાતામાં લીધી ગવરમેંટ સરવીસ.  
ચાલાકીથી ચાકરી કીધી થઈ દીલશાદ,  
ને રેવન્ચુ ખાતાંમાં જોડાયા તે બાદ.  
શેહેર કરાંચીમાં અને ઠાંમે ઠાંમ નીધાર,  
નાંમ કીધું સરનાંમ અતી પદવી લઈ મુખત્યાર.  
અઢારસો સત્તાંનુ'માં ફરાંમરોઝ શાખાસ,  
સીટી ડેખુટી તમે થયા કલેક્ટર ખાસ.

હુષ કોલેરા કારમાં ને મરકીને વખત,  
શેવા કીધી સરકારની ને સરવેની સખત.

ઝેથી હીંદુ ઇંગ્રેજો મળી સાથ ગુનવાંન,  
ગવરમેંટના બાગમાં દીધું તમને માન.

કેનાંલ નસરત પર ઝમીન એકર એક હઝાર,  
બગીચ સરકારે દીધી ઇનાંમમાં નિર્ધાર.

શેહેર સુધરાઈના તમે સાચા સદલાહકાર,  
વાઈસ પ્રેસીડન્ટની હતા પેહેલા હીંદી ચાર.

મેજિસ્ટ્રેટ ને કલેક્ટર રેવન્યુ ઓફીસર,  
બની, બબવી નોકરી ધન સદગુની નર.

પારસી અંબુમન તણાં પ્રમુખ આગેવાન,  
બની, દીપાવ્યુ જગતમાં પંથકીનું ખાંદાન.

ડાયમંડ જુબીલી ફંડનાં ત્રસ્ટી પણ કેહવાય,  
ધન પીતા ધન માતને સપુત જેનો આંચ.

લોર્ડ સીદનહેમ કલાર્કની લેવી ને દરમ્યાન,  
પ્રાયવેટ ઍંત્રીનું દીધું ચંગાસ્ખેડે માંન.

હીંદમાં કુલ સ્કોટીસ જુઓ ફ્રીમેશનરીને થામ,  
એકજ આંડમાસ્તર તણું કરી રહ્યા છે કામ.

પદવી મોટી પાંમીઓ આંડ લોડજ દરમ્યાન,  
તારીફ આજે શું કરૂ મુખમાં એક ઝખાન.



પ્રાણીનું દુઃખ ટાળતી છે મંડળી વિશાલ,  
હતા જેના સેક્રેટરી ફરાંમરોઝ ત્રીસ સાલ.

સુઆર્કીમ અફગાનની ઍક્ષપેડીશન કાજ,  
સાહીત્યો ને જાનવરો દીધાં રાખી દાજ.

મોહોટી પોસ્ટ કલેક્ટરી લેવા લાયેગવાંન,  
પેહેલ્લાજ પારસી તમ હતા ફરાંમરોઝ ગુનવાંન.

સીંધના સેસન જડજ થયા બીકટ કીધું કામ,  
સઉ જાણુને સતોશીઆ ધન ધન જેની હામ.

શેવા દઇ સરકારને પુરાં છત્રીસ સાલ,  
ઓગણીસસો ને ચારથી થયા રીટાયર હાલ.

ઓગણીસસો છ સાલમાં પ્રીન્સ અને પ્રીન્સેસ,  
આવ્યાં હીંદુસ્થાનમાં કૃપા કરી વીવેસ.

રૂબરૂ તેઓની જવા મળ્યું તમને માંન,  
થયો ન થાશે કોઇ એવો શેહરી સીંધ દરમ્યાંન.

ધર મંજેસ્ટીએ જુઓ આપ્યો ફ્રાટોગ્રાફ,  
માંન પાંનથી નવાજેઆ દઇને હક ઇન્સાફ.

સ્ટેપ પુરાણું સીંધનાં જેની એક આલખમ,  
દીધી પાંચમાં જયોજને ધન્ય દીલે હાતમ.

એવાં એવાં લલલલાં કીધાં જગમાં કામ,  
અંમર રેહુએ વિશ્વમાં ફરાંમરોઝ સરનામ.

તનથી મનથી દ્રવ્યથી રેહેજો સદા ખુશાલ,  
વાંકો એકળી ના થતો નાંહતાં તાહારો ખાલ.

ઝનથી ફરઝંદથી સદા રહો આનંદ તમામ,  
આંદેલ નઓશેરવાંન સમ અંમર રેહેજો નામ.

એવો નર સદગુણુ ભર્યો જ્ઞાની ને ગુનવાન,  
પરદુઃખ ભંનજન છે પુરો વિરજો ને વિદવાન.

કુલ જેની શેવા બદલ મુંજથી કંઈ નાં થાય,  
માન સહીત અર્પણુ કરું અદનાં પુસ્તક આય.

દુવાગીર સેવક,  
દીનશા એ. કરકરયા.



પ્રમાણીક ધંધાદારીનો  
 પ્રમાણીક ઉદ્યોગ.  
 ઉંચા દીઝાઈનનું ફરનીયર  
 બનાવવું હોય તો મળે  
 ગોવાલીયા તથાવપર  
 ફરાંમરોજ એન્ડ સન્સને  
 આ ફર્મા કુશળ કારીગર  
 રોની ખાસ દેખરેખ હેઠળ  
 લગનનું—ઓરીસનું—તથા  
 ધર સંસારના સાધારણ  
 ખપનું “ફરનીયર” બને છે.  
 હમો મીશન સ્કુલો, હોસપી  
 ટાલો, તેમજ બીજાં ધર્મ  
 ખાતાનો ચાલુ ઓરડર  
 હમો પુરો પાડીએ છે.  
 ગમે એવા “ઉતાવલા  
 ઓરડર” ધણી ઝડપથી  
 પુરા કરીએ છે, કારણ—

૨

રા

મ

રો

જ

એ

-

હ

સ

-

સ

હમારા કામ  
 ની—  
 “સરટીફીકેટ”  
 તે—  
 હમારી વરણ  
 થયા “દીકતી  
 આંટ” ઉપર  
 થી—  
 મલી આવે છે.

ગોવાલ્યા તળાવ  
 સુખધ.

હમો “ઓછલ એનજીનથી ચાલતી મશીનરીથી”

કામ કયે છે. એક નાના ઓરડરની મુજબ પહેલ

કરશો, તો હમારી “ઉંચ પ્રકારની કામ કરવાની”

રીત સહેલાઈથી સામેત થશે.

# એમ. ટી. માદનની કંપની.

૨૪-૨૬, અણહુલ સ્ટીમાન સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.

**ડો. કાર્લ**  
**એચુ સ્પેસીફીક.**

આ જગજહર તાવનો ઉપાય દરેક ધરમાં રાખવો જરૂરનો છે. કારણ, એક શીશી વાપરવાથી ગમે એવી લાંબા વખતની તાવ, મલે રીઆ, તાઢીઓ, આંતરથો, રોજીઓ, પ્લેગ અને મંગલ નો તાવ, થોડાક ભાગમાં હ મેશનો નાણુદ કરશે. વાપરી ખાત્રી કરો. ૭ શીશીના રૂ. ૫. એકનો રૂ. ૧.

ટેલીફોન નં. ૨૬૨૮.

મુંબઈ.

**ડો. મેકફેલ્સ**  
**નરવો—વાઈટેલો પીલ્સ.**

દુનિયાની આ જાણીતી પ્રખ્યાત ટોનીક ગમે એવા દુખળાં પડેલાં પુરૂષ યા ઓરતોને સાજાં કરે છે. ખઢી, શરીરનું દુખળું પડવું, લોહીનું રીકું પડવું, ઉધ નહીં આવવી, ભુખ નહીં લાગવી, માથાનો દુખાવો અને એવાં સબળાં દરદોને હમેશનાં સારાં કરવાની ખાત્રી આપે છે. ૬ શીશી ના રૂ. ૧૫. એક શીશીના રૂ. ૩.

**ફ્રીલી એન્ડ ડીસપેસીંગ ફેમીસ્ટ.**

બાનુઓ તમારે માટેજ આ  
બધે ધરનો સંગાર છે  
જેમાં સાડીઓ  
ઉંચી રાખવા  
માટે  
સરશ

સાડીની પીત્તે અને ચુલા.

જેવી  
સગવડ  
વાલી ચીજો  
ખીજ કોઈ નથી  
પૈસા એ સગવડ છે  
અને સગવડ એ મો  
ટામાં મોટું સુખ છે.  
દરેક આદમીઓએ પોતાના ક્ષયદા  
માટે સુખ મેળવવું જોઈએ અને  
જે પેહલું સુખ માંગતા હોય તે  
તમારા ચુલા છે, જે ચુલા બોસ સ્ટોવને  
નામે જાણીતા છે અને તે—

## એલ રાય સંપત.

શોરૂમ ન્યુ કવીન્સ રોડ—ઓપ્રીમ એપોલો સીટ.  
મધે જોઈ શકાય છે. આ ચુલાઓની સગવડ જોવાનું  
કામ—મેહરબાન બાનુઓનું છે અને તેઓને હમારા  
કવીન્સ રોડપર આવેલા શો રૂમમાં પધારી ખાત્રી કરી  
લેવાની છે કે જ્યાંથી પીતલનાં પલંગો અને અપ-કુ-  
ડેટ બચ્ચાંઓ માટે પાળણાંનો મોટો સ્ટોક જોવાને  
ખુલ્લો મુકેલો છે.

બો  
૨  
બે  
ટા  
ઇ  
લ  
મા  
દ.

૨૧, બેંક  
સ્ટ્રીટ,  
મુંબઈ.

ટેલીગ્રાફીક  
એડરેસ.

“હમામી.”

પ્લીઝ, તમોએ બોમ્બે ટાઈલ  
માર્ટનું નામ સાંભળ્યું છે?

સાંભલોજી !

એનાં પ્રોપ્રાયટર,

મી. ગુલામઅલી ગુલામહુસેનનું  
કહેવાનું એવું છે કે જ્યારેથી તમને  
તમારાં ઘરો, બંગલા, વાડી બાગ,  
બગીચા બનાવવા માટે ટાઈલ મારખલ  
કે સ્ટીલની શીર્સિંગો જોઈએ અથવા  
કોન્ટ્રાક્ટરની જરૂર પડે ત્યારે એવન  
ની એકજવાર મુલાકાત લેવાથી તમારી  
ખાત્રી થશે કે આ ક્ષર્મ મુંબઈમાં તેમજ  
કોઈ દેશાવરમાં પણ તમારું કામ કરી  
આપવાને સામર્થ્યવાન છે. પ્રકત એકજ  
ત્રાયલ ઓરડરથી તમોને સંતોષ  
આપશે. મલો અથવા લખો.

પ્રોપ્રાયટર,

ગુલામઅલી ગુલામહુસેન.

# ઓટો પરસ્તાન

પરફ્યુમ.

સાદ રાખજો

ખરાં સુગંધી

ફુલોમાંથી

બને

છે.

સારાં પરફ્યુમ, વાપ

રવાથી તમારી શોભામાં

વધારો થાય છે. શોભામાં

વધારો થાય છે એટલુંજ નહીં

પણ સારા મર્જના પમપમ થાઓ

છો ત્યારે તમે લોકને ગમેછ કેટલાં ?

ને જ્યારે તમે લોકને ગમ્યાં તો પછી

ખીજું થું જોઈએ ? પણ હા—એ બધા પ્રતાપ

છે ખરા—પણ તેવાં સારાં 'પરફ્યુમ' મળવાં જોઈએ

ની ! જે તમને આ

પાસેનાં નામવાળું

'પરફ્યુમ' ગમે તો

જેલાશક કાઢ પણ

દુકાનવાલા પાસે જ

ફર માંગજો ને કેજો

કે મને તો એજ

ઓટો પરસ્તાન

જોઈએ છે.

ખરું સુગંધી

પરફ્યુમ

તે

ઓટો પરસ્તાન

છે.

એકલા બનાવનાર,

શ્રી "પરસ્તાન" પરફ્યુમરી કું.

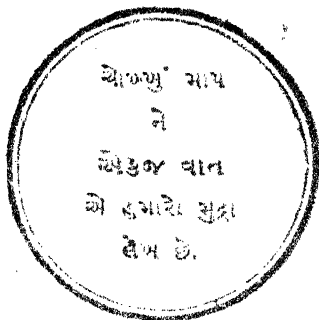
નાં. ૧, પાવધુની, મુંબઈ.

મું  
બ  
ઈ  
માં  
મો  
ટી  
વી  
ખ  
યા  
તી

પામેલા  
જાણીતા

માણેકીઆ પ્રધર્સનું કામ.

ગાંધી તો ધણીખી છે પણ માણેકીઆ  
પ્રધર્સને ત્યાં જે ચીજો ચોખ્ખીને સફાઈવાળી



મળે છે તેવી તમારે જોઈએ તો આખાં મુંબઈ  
માં દોડશો તો મળવાની નથી. મોઢાં જોઈને  
ટીલાં કરવાવાલા હમો નથીજ. વશાનાનો સામાન  
જોતાં સાથે વિશ્વાસ ખેંચી નહીં જાય તો  
માણેકીઆ કામના શું? આખી મુંબઈનાં ધ  
રોઠો કાંય હમારે ત્યાંજ દોડી આવે? કાંય  
મુંબઈમાં બીજા ગાંધીઓ નથી શું? હારેજ—  
ગાંધીઓ તો ધણીખી છે પણ માણેકીઆનાં  
જેવા તો નહીંજ તો! એક ફક્ત એક વખત  
પોસ્ટ કાર્ડ ચીરા બગરને સરનામે લખીને  
જોઈતો માલ મંગાવો તે પછી ખાત્રી કરો.

ગાંધી માણેકીઆ પ્રધર્સ.



જુના ઝવેરી  
 નવા લેખાશમાં  
 પ્રજ્વાલ ઝવેરી  
 નો  
 નવો શો રૂમ  
 શેખ મેમન ચીટ  
 માં  
 લોકોને ટુંક મુદતમાં  
 માનીતો થઇ પડ્યો છે.  
 હમારે ત્યાંનાં દાગીનાં  
 એકજ વખત જોઈ જવા  
 ની ખાસ બલામન કરવામાં  
 આવે છે.  
 નવી નવી જાતના ડીઝાઇનો

ન  
 રો  
 ત  
 મ  
 દા  
 સ  
 ભી  
 મ  
 જ  
 ઝ વે રી.

સોના  
 ચાંદીનાં  
 ઝવેરાતો  
 હમેશાં  
 સ્ટોક  
 માં  
 તૈયાર  
 રહે છે.  
 ટેલીફોન  
 નાં  
 ૩૭૪૧.

જોવાનું એક કીમતી સંપ્રદાય તો હમારો શો રૂમ  
 છે ખૂબ એક વખત પધારી તમારી ખાત્રી કરજો.  
 હમારી ખાત્રી છે કે ખાલી હાથે પાછાં ફરશો નહીં.

હીરાના  
ભાણીતા વેપારી  
અને  
ઝવેરીઓ.

સુરજમલ લલ્લુભાઈની કુંપની.

૨૨૫

કા  
લ  
બા  
દે  
વી  
રો  
ડ

મુંબઈ.

ગો  
વીં  
દ  
હ  
વ  
સ  
ન  
હ

હાલ :—

ગોવીંદજીનું નામ સાંભળતાંજ  
મીઠાઈથી મોહું મીઠકું થઈ જાય તો  
પછી મીઠાઈ ખાવાથી તો મોઢાંમાં બટ  
બટા છુટતા હશે! નહીં વાડું? ત્યારે!  
ગોવીંદજીની વરસોની મેહનત અને  
જમાનાનો અનુભવ શું ત્યારે અમથોજ  
કે? ખાનુઓ તો મીઠાઈપરનો મારકો  
જેય ને જેય કહે કે હું; ગોવીંદજીની  
કે હું; લાવની જોઈ એજ હા-એજ,

ની—

મીઠાઈ !

ચીરા બજાર અને ગ્રાંટરોડ.  
હમારી મીઠાઈઓ તઈયાર મળે છે તેમજ વરદીની  
માંગો તેવી બનાવી આપ્યે છીએ.

કોડાં વામન ગોપાળનો જગ

પ્રસીદ્ધ આયોડાઈઝડ

સાસાં પરિલા દરેક

ગરમીનાં દરદો

માટે ઉત્તમ

જણાયલો

છે આ

જાણીતો સાસાં પરિલા.

ફક્ત ૪

ખાટલીઓ ઉ

પયોગમાં લેવા

ખાસ લલાંમન છે.

ગમે એવાં દરદો

ઉપર એક રામખાન દવા

તરીકે આ સાસાં પરીલા ઘણી

અજમાયશ પુરવક તઈયાર કીધેલો

છે. ચામડીનાં ખીકટ દરદો જે જડ

ઘાલી બેઠાં હોય તેઓ માટે એના

જેવી ખીજી અકસીર દવા ખીજી કોઈ બેશે

નહીં. સેંકડો સરટીકીકેટો ઉપરાંત સુના રૂપાંનાં

ચાંદો મેળવવા ફતેહમંદ નીવડેલું આ સાસાંપરિલા

સર્વેને જગપ્રસિદ્ધ છે એની સીફારસ વધુ ન કરતાં

ફક્ત એકજ ખાટલીનો ઉપયોગ કરી ખાત્રી કરો.

દેશાવરનાં ઘરાકોને માલ વી. પી. થી મોકલવામાં

આવશે.

૪ ખાટલીની કીંમત રૂ. ૪૫.

મલવાનું ઠેકાણું—

ઠાકોરદ્વાર—મુ'બઈ.

ગૌતમરાવ કેસવ અને સન.

# ૬૧૦ દુખલનાં જાણીતાં ઔષધો.

અમારી દવાનો અમતકાર ૨૪ કલાકમાં  
માલુમ પડી આવે છે.

હરસ, મસા, લગંદર, કંથમાળા,  
સારણગાંઠ, સંગ્રહણી તથા અતીશારનો રામ  
ખાણુ ઉપાય. હરશ મશામાંથી જતું લોહી,  
થતી પીડા દશ પીનીટમાં બંધ કરી દરદને  
સાફ કરે છે. હજારો સરટીફિકેટ મળેલાં છે.  
ખાસ સ્ત્રીઓ માટે— નાઇટ પીલ્સ.

ચહેરાપર થતા ખીલ, પડતા  
ડાઘ માટે અમતકારીક દવા  
ઓ—ક્રીં ૩૧. ૧૫.  
ખીન્ને નંબર ૩૧. ૧૦.

બાલ કઢી ન ઉગે  
એવી દવા.  
પેહલો નાં ૩૧. ૧૦.  
ખીન્ને નાં ૩૧. ૬.  
સેમપલ તોલા બેના ૩૧. ૫.  
વી. પી. થી મોઢલવામાં  
આવશે નહીં.

આ દવાનો અમતકાર ફક્ત  
૦૧ કલાકમાં જાણાઇ આવે  
છે. શ્રીમંતો અને અમીરો  
માટે—

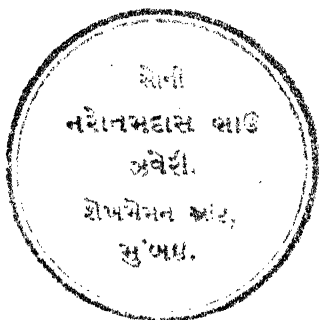
આ દવા અજબ ગુણુકારી છે.  
૧ ગોળીનાં નાં ૧ લાના  
૩૧. ૩.  
૧ ગોળીનાં નાં ૨ જના  
૩૧. ૨.  
મળવાનો ટાઇમ—  
સહવારે ૮ થી ૧૦૧ (સ. ટા.)

મલો અથવા લખો—ગીરગામ ત્રામ ટરમીનસ સુબંધ.

૬૦ વરસના જુના અને જાણીતા  
સોનાં, ચાંદી અને ઝવેરાતનાં  
દાગીનાંના વેપારી.

# નરોત્તમદાસ ભાઉ ઝવેરી.

અમારે ત્યાં દરેક કોમને લાયક મનપસંદ  
દાગીના મોટા જથ્થામાં તૈયાર રહે છે.



બાહેરમામનાં ઓરડો વી. પી. થી મોકલ્યે છીએ.

ટેલીફોન નંબર ૫૬૫.

મુંબઈ નંબર ૨.

# દુનિયાં કે દોજખ ?



અકરણ ૧ ભુ.

એક બાળકની બ'દગી.

“માયધી, આએ તાતાતૌવો તોનનો તે ?” ચાર વરસના એક ન્હાનાં તોતડાં પારસી બાળકે પોતાની જવાન વિધવા માવતરને સવાલ કીધો.

“એ આપણો છે, દીકરા.”

“એ તમે તાંતી લાયાં ?” તે બાળક માને ગળે વળગી પ્યારથી પુછવા પડ્યું.

તે જવાન માતાની આંખમાંથી આ સવાલ ચતાંવાર મોટી જેવું એક આંજી તેણીનાં ગોરા ગાલપર સરી પડ્યું. વગર શકે તે એક દુઃખભરી યાદ હતી.

“એ કાકાટૌવો તારા મરનાર પપ્પા લાવ્યા હતા, દીકરા.” તેણીએ જેમ તેમ જવાબ આપ્યો. “લે, આએ પેર આપું છ તે તેને મુક, ને આજે તમે હજુર ‘બ'દગી’ બણ્યા નથી તે જલદીથી બણી લેવો, બેટા !”

“તમે હમણાં તું બોલ્યાં ? આએ તાતાતૌવો પપ્પા લાયા'તા ? પપ્પા એટલે તું, મમ્મા ?”

ગરીબ બીચારું નિર્દોષ બચ્ચું ? “પપ્પા શું ?” તે પછી તે આપડું બણતું ન હતું. તે નાદાન છુલકું બ્યારે નિર્દોષીથી આ

સવાલ પુછતું હતું, ત્યારે તેની માવતરની છાતીમાં તે બહાલી યાદથી છગરા ઉઠતા હતા !

“ઓ દીકરા ! તું મને એવું એવું ના પુછ.” તે પ્યારાં એટકાંને પાસામાં ચાંપી તે મયાળુ પલુ દુઃખી માતાએ ભરાઈ આવેલી છાતી સાથે જવાબ આપ્યો. “પપ્પા એટલે તારા બાપા ! જે આએ રહી તેવલુની સખી !” તેણી ભીંત પર ટાંગેલી તસ્વીર બતાવી બોલી. “એવલુ તારા પપ્પા થાય.”

“એ માલા પપ્પા ? તેવલુ તાં તે ?”

“કુલની વાડીમાં, દીકરા.” તે દુઃખી માતાએ હવે બોલ્યો બોલ્યું રડી દષ્ટ કહ્યું.

“ઓ માયધી, તમે લલોછ તાંય ?” તે કોમળ બાળક પાછું પોતાની માવતરને ગળે વળગી પડી કગળીને પુછવા પડ્યું. “માલા પપ્પા કુલની વાડીમાં ગીયાછ તે તાંથી તેવનને તમે લાવતાં તાંએ નહીં ? જા બા, તમે લલો નાં; તમે એમ લલ્યો તો ઉં તમાલી થાતે નાથતો નંધ જમછમે ?”

“ઓ દીકરા દીકરા ! એ દુઃખી યાદ તું મને ના કરાવ ! તારા પપ્પા તો બોદાયજીની પાસે ગીયાછ-હવે તેવલુ અહીં નહીં આવે !”

“તાંએ નંધ આવે ?”

“મરી ગયલાં માણસો પાછાં આવતાં નથી. થાલ આમ વાત હવે બંધ કર, ને આએ પેર કાકાટૌવાને મુંઝી પેહેલાં બંદગી કર કે પછી આપણે નાસ્તો ખાધયે !”

તે તાબેદાર અસીલ બચ્ચું પોતાની માવતરનાં હુકમને તુરત તાબે થયું. તેને પેરની ચીર પેલાં પાળેલાં પંખીની ચાંચમાં આપી



તુરત નીચલી 'મુનાબત' ગાવા માંડી. તેની અંકેક લીટી તેની માતા તેને બોલાવતી હતી:—

ખુદાવંદ! ઓ પાક બક્ષેશમર!  
ખલક કે ફલકની તને છે ફિકર!  
સિતારા, સુરજ, અર્ધવી સુરખી,  
ધનદ મ્હોર ને તેહનું તુરખી;  
ફરેસ્તા—ફલક—ઝાડપાનો—જમીં,  
ચરંદા—પરંદા અને આદમી;  
નદી—ન્હેર—નાળાં અને સર્વ પ્હાડ,  
ખુદાંદ પર્વતો ને રકમખંધ ઝાડ:  
બધાંનો અશો પાક તું છે ધણી!  
કરં તુંજ સિતાયસ 'અવસ્તા' બણી.  
અમારી ખતા બાપ કર દરગુજર—  
રહી રહેમવંતા અમારી ઉપર!  
અમારા મજહૂબ પર બખશ તું ઇમાન,  
કરીશું શીદા ધર્મ પર આય જન!

ઉપલી 'બંદગી' કરી તે નિર્દોષ બાળક પોતાના રોજનાં મામુલ મુજબ અશો જરથોસ્ત સાહેબની એક મોટી સુંદર તસ્વીર જે તે ઓરડાનાં મધ્યસ્થાનમાં ટાંગેલી હતી, તે તરફ ફરી બેઠ હાથ જોડી નમ્યું અને તુરતજ વાંકુ વળી જમીન ઉપર નાક-ધસણી કરતાં “ખુદાયજી અમુને તાલું તલજો ને તદા તુતી રાખજો!” (ખોદાયજી અમોને સાફ કરજો ને સદા સુખી રાખજો) ની સાદી પણ સર્વોત્તમ દુવા ચાહી ને પછી પોતાની માવતરને પગે પડી તે બન્ને મા-દીકરાંઓએ એકમેકને ‘તંદરોસ્તી’ ધમ્મી.

અરે! અહીં એક બે બોલ બોલવાની જરૂર છે. આજે કેટલાં જરથોસ્તી ઘેરોમાં પોતાનાં ઉધરતાં બચ્ચાંઓને આ કીસમની તાલીમ આપવામાં આવે છે? આજની સુધરેલીમાં ખપતી પારસી માતાઓ પોતાના મજહબ તરફ અને બચ્ચાંઓ તરફ કેવી અને કેટલી બેદરકાર છે તે કાણથી અબ્બયું છે? “કુમળાં ઝાડ વાળેલાં વળે” એ કહેવતને અનુસરી બચ્ચાંઓમાં આપેલું મજહબી શીક્ષણ મોટપણે પોતાનાં બુલંદ ધર્મ તરફ કેવી જાન ફેશાની બતાવનારૂં નીવડે છે તે કાણ નથી જાણતું? પણ અફસોસ! કે આજે જરથોસ્તી જીગરો પોતાના પાક ધર્મ તરફ નહીં સહન થઈ શકે એવી બેઅંદાજ બેદરકારી ધરાવતાં જણાય છે. આ બાબતમાં આપણને ભાધબંધ મુસલમીન કોમનો દાખલો બહુજ નફલ કરવા જોગ છે. તેઓમાં ઉધરતાં બાળકોને પવિત્ર ‘કોરાન’નાં ધર્મ સં-બંધી પાઠો આપ્યા વિના બીજાં શીક્ષણ પર હરજોજ વલાણુ લેવા દેવામાં આવતી નથી. એનાં ફાયદા મોટપણે મજહબ તરફનાં માન ધમાનમાં તેઓ મેળવી શકે છે. પારસી બાળકો તો જરા સમજનાં થયાં કે ગુજરાતીનું સેહેજ સાજ લખવા-વાંચવાનું શીખ્યાં નહીં શીખ્યાં તેટલાં ઈંગ્રેજી શીખવવાની દોડદોડી ચાલે છે! અલબત્તાં, ઈંગ્રેજી આપણી રાજ-ભાષા છે. એ ભાષાની કેળવણી વગર આજના સંસારમાં ચાલે એમ નથી, પણ તે માટે દોડદોડી કરવાની શી જરૂર છે? પ્રથમ આપણાં પારસી બાળકોને પુરતું જરથોસ્તી ધર્મ-જ્ઞાન આપી, ગુજરાતી ૭ માં ધોરણ સુધી પાકાં ને પાઠવરદાં થવા દઈ પછી ઈંગ્રેજી કેળવણીની શુરૂઆત કરી હોય તો શું નહીં ચાલે? આજે પારસીઓ ધર્મ તરફ બેદરકાર થતા જવાની જે કડવી ફરીયાદ આપણા કાનો ઉપર વારંવાર પડે છે, તેનું મુજ એજ આપણી મહજબી કેળવણીની કોતાહતું છે. આ વિષય ઉપર

ધણું બોલી શકાય એમ છે, પણ અહીં માત્ર એટલોજ ઇશારો કરી આપણે આપણી વાર્તામાં આગળ વધીશું.

“ ચાલ દીકરા શીરોજ, હવે આપણે નાસ્તો લેવા જઈએ ” તે બાળકની બંદગી પુરી થવે પેલી માયાળુ માવતર બોલી.

“ હા માયધી, તાલો ! ”

## પ્રકરણ ૨ જી.

### મેહરવાનજી મોઢીનાં “લાકુતો.”

તેઓ નાસ્તો લે છે તેટલાં આપણે તેઓની ઓળખ મેળવીશું તે એક દુઃખી કમનસીબ જવાન જરથોસ્તી વિધવા હતી. તેણીનાં મા-બાપ, ભાઈ કે ભરથાર, સગાં કે બહાલાં, કમનસીબે, આ દુનિયાંમાં કોઈ હતાં નહીં. સગાં બહાલાંમાં કે અતલગના ખેશીમાં તેઓ ખેજ જણાં એકમેકને આધારે હતાં. ગરીબ બિચારાં ?

“ ઉપર જોય તો આસમાન અને નીચે જોય તો ધરતી ! ” એવી જે એક નિરાધાર સ્થિતિ કહેવાય છે તે સ્થિતિ ખેશીઓનાં બાળમાં તેમને ખરેજ અધબેસ્તી થઈ પડી હતી. પરેલ તરફની એક ન્હાની ચેહલીપરનો પહેલો માળ બાડે લઈ તે કમતાલેની અબલા પોતાનાં એક પુરા ન્હાનાં નિર્દોષ ચેરાગ જોડે એક એકાંત જાંદગી ચુભરતી હતી.

તેણીનાં ખેશીઓ કોઈ હતાં નહીં, પણ દુનિયામાં જેઓ બલાં અને મળતાવડા ખવાસનાં હોય છે તેઓ પોતાની આસપાસ પોતાને આહનાર એક મોટું મંડળ આપ મેળે એકઠું કરી શકે છે. તે જવાન જરથોસ્તી વિધવા એવાં ધણાક હિત ચિંતકો અને ખેરખાહો ધરાવવાને બાબજાણી નીવડી હતી.

પરેલ ખાતેની જે ચેહલીપર તેણી રહેતી હતી, ત્યાં સારે નસીબે ગરીબ પણ ઇન્તદાર પારસી બાહુતો રહેતાં હતાં. પીરોળ તે સર્વમાં માનીતી હતી. ભોંયતળીએ દીનબાઈ દાવર નામનાં એક યુર્ગ બાનું પોતાનાં દીકરા દીકરી અને વહુ જોડે વસ્તાં હતાં. આ બાઈએ અગાઉ સારો વખત જોયલો હતો અને તેમનાં મરનાર ધણીએ મોટી ચક્તી ભોગવી હતી, પણ જમાનાની ગીરદેશથી આજે તેઓ ગરીબાઈમાં આવી પડ્યાં હતાં. તેમને એક દીકરો અને એક દીકરી હતી. દીકરો પરણેલો હતો અને દીકરી હજી કુમારી હતી. આર માણસનું તે ન્હાનું કુટુંબ સલાહ સંપન્નથી અને સંતોષથી વસ્તું હતું. તે યુર્ગ બાનુનો તમામ આધાર પોતાના દીકરા દીનશાહ દાવર ઉપર હતો, જે એક નમનતાઈવાળો અને સદ્ગુણી જવાન હતો. સારે નસીબે તેની ધણીયાણી પણ તેવાજ બલા ખવાસની હોવાથી તે કુટુંબમાં સારો સંપ સચવાયલો હતો. દીનબાઈ દાવર જેટલી પોતાની દીકરી નાળને ચાહતાં હતાં, તેટલીજ પોતાની વહુ તેહમીને પણ ચાહતાં હતાં. નાળ કરતાં તેહમી એક વર્ષ વડી હતી અને આપણી પીરોળની જુરની હતી. નાળ અને તેહમીને પીરોળ સાથે ઘણો પરીચય પડ્યો હતો. પીરોળ પોતાનાં સ્વભાવમાં કાંઈ એવા પ્રકારનું છુપું આકર્ષણ ધરાવતી હતી કે એક વાર તેણીનાં સમાગમમાં આવેલું આદમી વરસોની મોહબત હોય તેમ તેણી તરફ આપ મેળે ખેંચાતું હતું.

દીનામાય દાવર તો તેણી ઉપર મરી મરી જતાં હતાં. જોકે પીરોળની ઉંમર માત્ર ૨૭ વર્ષની હતી, પણ તેણીની બાહોશી અને ધનાઈ ઉંમરે પુગેલાં એક અનુભવી બાનુને બાળુએ બેસાડે એવી હતી. પરેલનાં આખા લતામાં તેણી પોતાના ઉમદા અને ઉદાર ખવાસ માટે, સૌ સાથની એકસરખી બલાઈને માટે અને

સુખદુઃખે ઝટ ઉપોગી થઈ પડવાનાં માયાળુ ખવાસને માટે જાણીતી હતી. તેણી કદી પણ કોઈને ખોટી સલાહ આપતી નહીં—કદી પણ કોઈનું ખુશં ધમ્મજીતી નહીં અને કદી પણ કોઈનું દીલ દુખવતી નહીં. એવાં નેકખસલત આદમીને કોણ નહીં ચાહે ?

ભોંયતળીયે દીનામાય દાવર, પહેલે માળે પીરોજ અને બીજા માળ ઉપર મેહેરવાનજી મોદી નામનાં એક અધોર પારસી ગ્રહસ્થ તેમનાં ધણીઆણી ધનખાઈ અને તેમનાં આઠ-દશ છોકરાંઓનું કુંડું વસ્તું હતું. મેહેરવાનજી અને તેમનાં ધણીઆણી પણ મોટું માન ધરાવતાં હતાં અને એવી ખાનદાંની, ખુબસુરત, અને સદગુણી ખાનુ, જવાન ઉંમરમાં રંડપો ભોગવતી થઈ તે જોઈ તેમને—બીજાંઓ પુઠે—બહુ લાગતું હતું.

તે મકાન મેહેરવાનજી મોદીનું હતું અને પોતાનું હતું તેમાંજ તેવણની ઇઝત સચવાયલી હતી. પીરોજ અને દીનામાય દાવર તરફથી જે ભાડું તેવણને મળતું હતું તે તેમને મોટા આધાર થઈ પડતું. તેવણ પોતે મરકનટાઇલ ખેંકમાં નોકરી હતા, જ્યાં તેમને રૂ. ૧૫૦) મળતા હતા, પણ આઠ-દશ બચ્ચાંઓની બચ્ચ-રવાળીને લીધે ધરસંસારી ખરચો ઉપરાંત ધરનાં સમારકામ અને મ્યુનીસીપલ લાગા વગેરેમાં તે આવક મહીનો પુરો થાય તેટલાં ચટણી થઈ જતી હતી. વળી રમુજી તો એ હતું કે દર વર્ષે ધનખાઈ તેવણને અકેક નવાં ફરજંદની ભેટ કરતાં હતાં, એટલે આવક કરતાં ખરચનું પાસું દર દહાડે વધ્યુંજ જતું હતું !

વિદ્વાનો કહે છે કે “ કુદરત ફાંટાખાજ છે. જ્યાં જોઈયે ત્યાં નહીં અને નહીં ત્યાં તે એકદમ રેલછેલ કરે છે.” આપણા મેહેરવાનજી મોદીનાં બાળમાં આ સિદ્ધાંત ખરું પડતું હતું. જેઓ બચ્ચાંની ઉમેદ કરે છે, તેમને બચ્ચાં થતાં નથી અને ગરીબ

ખિચારાં ધનબાધ મોદી, જેવણુ હવે દર વર્ષે છોકરાં જણુતાં-જણુતાં કંટાળી ગયાં છે, તેવણુને ત્યાં દરસાલ અકેક નવાં ફરજંદની આમદ થતીજ રહેતી હતી ।

આજસુધીમાં તેવણુ લગભગ એક કુડી ફરજંદનાં માવતર થઇ ચુક્યાં હતાં, જેમાંનાં આઠ-દશ હૈયાત હતાં, બાકીનાં નહાની હંમરેજ મરણુ પામ્યાં હતાં. જન્મેલાં છોકરાંની પહેલી વર્ષગાંઠ પુરી થતી નહીં તેટલાં બીજાં ભવિષનાં બાળકની 'સીગનલ' પડી ચુકતી હતી ! એ રીતે, મોદીજીનાં કુટુંબ પર કુદરતનાં સાહેબે બચ્ચાંનો બાબદમાં પુરતી માયાળુ અને મીઠી નજર રાખી હતી ।

## પ્રકરણ ૩ જી.

### પીરોજની "ગઈ-ગુજરી."

હવે આપણે આ જરૂરી ઓળખ મેળવ્યા પછી આપણી વાતોની મુખ્ય 'હીરોઇન' પીરોજ તરફ ફરીયે. પીરોજ એક ખાનદાની અને જરદાર કુટુંબમાં જન્મી હતી. તેણીના પિતા શેઠ બહમનજી બેહેલી હોમજી એક લક્ષાર્પિત શેઠીઆ હતા, પણ ઈ. સ. ૧૮૬૫નાં શેર-સટ્ટામાં તેઓ અચબુચ સપડાઈ જઈ ખુદાર થઇ જવાથી જે અહસ્યે પોતાની જવાનીમાં એક જાહેજલાલ જીંદગી ભોગવી હતી, તે અહસ્ય પોતાની વૃધાવસ્થા મરીબાઈની ગીરદેશીમાં આવી પડ્યા હતા. પીરોજ તેવણુની એક પુરી લાડકી દીકરી હતી. પીરોજ સિવાય તેમને બીજાં કશાં ફરજંદ નહીં હોવાથી મા-બાપની તે ધણી માનીતી હતી.

પીરોજનાં માય મેહેરબાદ માયાળુ ખવાસનાં એક કુળવાન બાનુ હતાં. તેવણુનાં બાવાનું નામ હીરજીબાદ હીરામાલુક હતું. હીરજી શેઠને પેટે માત્ર બે બેટીઓજ હતી, જેમાં વડાં દીકરી મેહેરબાદ અને

નહાની હીરાંબાઈ હતી. મેહેરબાઈનાં લગ્ન થયાં તે પછીનાં બીજાં વર્ષે હીરજી શેઠે હીરાંબાઈની સગાઈ પોતાનાં એક અતલગનાં ખેશી જોડે કરવાની ઈચ્છા દેખાડી, પણ તેણીએ તે માગણી માન્ય કરી નહી. હીરજી શેઠને અણુગમતા એક જવાન ઉપર તેણીની પસંદગી ઉતરવાથી મા-આપની ઉપરવારી થઈ તેણી તેની જોડે પરણી ગઈ. આ બનાવથી હીરજીબાઈ હીરાંબાઈને એટલું લાગ્યું કે તે દીવસથી તેવણે તેણીનું નામ પોતાનાં ઘરમાંથી આવર-નિવાર કરી મેલ્યું હતું. પીરોજનાં માય મેહેરબાઈને એ બાબે મોટો બળાપો હતો. સુખે-દુઃખે કામ લાગનારી તેવણની એકપુરી બેહેન એવી સરજતે પહોંચી તે જોઈ તેમને ધણું લાગતું હતું.

હાલ જ્યારે આપણી વાર્તા શરૂ થાય છે ત્યારે મા-આપની ઉપરવારી થઈને પરણી ગયેલી પીરોજની આ માસી હીરાંબાઈ હાલમાં ક્યાં હતી તે કોઈને ખબર ન હતું. તેણી વિષે કોઈ કંઈ જાણતું નહતું. છેલ્લી તેણી મુલતાનમાં જણાઈ હતી, પણ તે ખબરને પણ ખાસ્સો દોઢ દાહેકો પસાર થઈ ગયો હતો. હીરજી શેઠ તો તેણીનું “મુવે મોહકું નહીં, જોવાનાં” કસમ લઈ ચુક્યા હતા અને તેવણનાં ધણીઆણી આવાંબાઈ તથા વડી બેટી મેહેરબાઈ અંદર ને અંદર બળીને ખાક થતાં હતાં. કરે શું? તગદીરમાં લખેલું કંઈ ટળે છે?

જ્યારે પીરોજ સમજમાં આવી ત્યારે મેહેરબાઈ ધણીક વાર તેણી આગળ આ કમનસીબ કહાણીની યાદ કરી આંખ-પાણી બરતાં હતાં. આ સાંભળી પીરોજ પરીઆરો કરતી કે “માયજી, હું કેવી કમનસીબ છું કે મારા મામા તો નથીજ પણ એક પુરાં માસીજી હતાં તેવણનેથી હું તો નજરે જોવા પામી નથી!” ખરી વાત એ હતી કે હીરાંબાઈ મા-આપની ઉપરવારી થઈ પરણી ગઈ તે વખતે પીરોજનો જન્મ વટીક થયેલો ન હતો. એ તો તેણીનાં જન્મ

આગમચની એક જુની-પુરાણી કુટુંબી કહાણી હતી. જ્યારે આ વાત મેહેરબાઇ કહાડી બેસતાં ત્યારે તે ડહી દીકરી (પીરોજ) તેમને દીલાસો દઇ “ગઈ ગુજરી” બુલી જવા જણાવતી અને બનતાં સુધી તે વાત ઝાઝી નહીં લંબાય તેની સંભાલ લેતી હતી.

પીરોજ પાંચ વર્ષની થઇ ત્યારથી તેણીનાં મમાવા હીરજીશેઠ પોતાનાં ધણીઆણી આવાંબાઈને લઇ ચીન તરફ ઉપડી ગયા હતા. કારણકે ન્હાની બેટી હીરાંએ તેમને ખરાબ લગાડ્યાથી મુંબઈમાં રહેવું તેવણે મુનાસેબ ધાર્યું ન હતું. ત્યાં ગયા પછી એક દાહેકા વેપારમાં આબાદી બચે પસાર કીધા બાદ તેઓને એક મુનીમની લુચ્ચાઈથી મોટી ખોટ આવી, જેનો ગમ પકડી તે ધણી ધણી-આણી છ-છ મહીનાને આંતરે ત્યાંજ અટવાઇ ગયાં. તેમની માલ-મીલકત માંગનારાઓમાં પાયમાલ થઈ ગઇ, અને એ રીતે તેમનાં કુટુંબમાં તેમનાં વડાં બેટી મેહેરબાઇ સિવાય બીજું કોઇ રહ્યું નહીં.

પીરોજ ૨૦ વર્ષની ઉંમરની થઇ ત્યારે બેહેરામ બનાજી નામના એક કેળવાયલા જવાન સાથે તેણીનાં લગ્ન થયાં હતાં, પણ કમન-સીએ પરણેલી જીંદગીનું સુખ પાંચ-છ વર્ષથી વધુ તેણી ભોગવી શકી નહીં. બેહેરામ એક ખાનદાની જવાન હતો. એક બરથાર તરીકે તેની જીંદગી નકલ-કરવા જોગ હતી. પીરોજ સાથે પરણ્યા પછી પાંચ-છ વર્ષની જે ટુંક હૈયાતી તેણે ભોગવી તે દરેક રીતે સુખી અને સંતોષી હતી. તેના મરહુમ પિતા શેઠ ખરશેદજી બનાજી ચઢતીનાં ચક્રમાંથી પડતીમા આવી પડ્યા હતા અને જે હાલત પીરોજનાં પિતા શેઠ બહમનજી બેહલી હોમજીની થઇ હતી તેજ હાલત તેઓ પણ કમનસીએ જોવા પામ્યા હતા.

બહાલાં વાંચનાર ! જમાનાની ગીરદેશીએ કોણુને છોડ્યાં છે ? શું અદના કે આલા, અમીર કે ફકીર આ દગાખોર દુનિયાંમાં



ચઢતી-પડતીનાં ચકકરમાં આવ્યા વિના રહી શકતાં નથી. જેઓ આજે ચમન મારે છે તેઓ કાલે દુકડા રોટીને માટે ટવળે છે અને જેઓ એક વાર ગરીબાઈની ગીરદેશી ભોગવતા હતાં તેઓ આજે બાદશાહી જાહોજલાલીમાં એશ આરામ કરે છે-એ તો દુનિયાનો ક્યદોજ છે-ફરતાં આસમાનનો આ ફંદો જગ જાહેરજ છે.

પીરોજ પરણ્યા પછી એક વર્ષ નહીં ગયું તેટલાં તેણીનાં માતા મેહેરબાઈ કાલેરાનાં એક અચબુચ ગલબાથી જોતાંજોતાંમાં ઉઠી ગયાં. આ દુખદાયક બનાવથી બહમનજી બેહલી હોમજી હરણુકાળ થઈ ગયા. હવે તેવણને કાંઈનો આસરો નહીં રહેવાથી પીરોજ અને બેહેરામે તેમને પોતાને ત્યાં લાવી રાખ્યાં. બેહેરામ પરણ્યો તેની આગમચ બેહેરામના માતા-પિતા ગુજરી ગયલાં હોવાથી બહમનજી બેહલી હોમજીને તે બલા જમાઈએ પોતાનાં પિતા તુલ્ય માની પોતા જોડે રાખ્યા હતા પણ આ પ્રયત્નમાં તેમને ફતેહ મળી નહીં. બહમનજી શેઠ પોતાની મરહુમ મોહોરદારનો ગમ જીવી શક્યા નહીં. મરનાર મેહેરબાઈની વરસી વીતી નહીં તેટલાં તે બુઝર્ગ ગ્રહરથ, દીકરી-જમાઈની દિલો-જાન દેખરેખ અને માવજત હતાં ગુજરી ગયા. એ રીતે, ગરીબ ખીચારી પીરોજ મા જેવો મીઠો અને પિતા જેવો પ્રીય છાંયો એકજ વર્ષમાં ખોલી બેઠી !

હવે તેણીનો તમામ આધાર પોતાના ભરથાર ઉપર લટકેલો હતો. સારે નસીબે બેહેરામે પોતાની હૈયાતીમાં ઉંચી કેળવણી સંપાદન કીધેલી હોવાથી હાલ તે એક સરકારી ઓફીસમાં રૂ. ૩૦૦) નો દરમાયો પાળતો હતો. તેનાં સગાંબહાલાંઓ કાંઈ હતાં નહીં અને જેઓ હતાં તેઓ તેનાં મરનાર પિતાની પડતી જોઈ ક્યારના દાંહે-બાંહે થઈ ગયાં હતાં. પીરોજનો હવે તમામ આધાર-આસરો પોતાનાં ધણી ઉપર હતો. બેહેરામ એક ખાવિંદ તરીકે

ધણા માયાળુ, મીઠો અને મીઠનસાર હતો. પીરોળ ઉપર તે પોતાનો જન શીઘ્ર કરતો હતો. પીરોળએ પોતે પણ પોતાનાં મરનાર પિતાની ચક્તીનાં વખતમાં ઉંચી કળવણી લીધેલી હોવાથી તેમની વચ્ચે બીજાં જોડાંએતે અદેખાઈ ઉપજાવે એવો એકસંપ વસવા પામ્યો હતો. વગર શકે તે એક પ્રેમી જોડું હતું. સાચા આરથી સૃષ્ટીમાં જોડાયલાં એક જોડાંને સ્વર્ગનાં સુખ જેવું જ સાચું સુખ મળી શકે છે, તે આ જોડું પુરેપુરું મેળવી ચુક્યું હતું—એક ફરેસ્તાઈ ખસલતની મોહોરદારથી મળતાં તમામ બેમુલ મુખોનો મીઠો દહાવો બેહેરામ બનાજી લઈ ચુક્યો હતો.

સ્ત્રી-જાતીની ખરી ખુશસુરતી તેણીનાં સદગુણોમાં સમાય લી હોય છે. સચ્ચાઈ, પાક દામાન અને ખાવિંદ તરફની વફાદારી એ તેણીનાં સંસારી રાહજરો છે. વળી નેકી, નીતી, નમ્રતા એ એક મોટી દોલત કહેવાય છે. કુદરતે કમળા-જાતીને બક્ષેલી કોમળતા પોતેજ દેખાડી આપે છે કે તેણીનું દીલ દયાથી ભરપુર હોવું જોઈએ. મરદ કરતાં એક ઓરતની ખુશસુરતી આપણું ધ્યાન પહેલું ખેંચે છે તેનું કારણ એજ છે કે કુદરતે તેણીમાં નર-જાતિ કરતાં વિશેષ આકર્ષણશક્તિ મુકેલી છે. એક કવી કહે છે કે “એક સંપૂર્ણ સદગુણી સ્ત્રીમાં એકંદર એક હજાર ને એક સદગુણ કુદરતે મુકેલા છે.” એક સ્ત્રી ગોરી ચામડીની કે ખુશસુરત હોય તેથી તે સદગુણી હોવીજ જોઈએ એમ નથી, પણ ગમે એવી બદસુરત હોવા છતાં જો તેણી નેકી, નીતિ અને નમ્રતા; માયા, મીઠાસ અને મધુરવચની ધરાવતી હોય તો એક “સંપૂર્ણ સદગુણી સ્ત્રી”ની ઉપમાં વગર શકે તેણી આવી શકે છે.

આપણી વાર્તાની મુખ્ય હીરોઈન પીરોળ એજ પ્રકારની એક સદગુણી સ્ત્રી હતી. વળી કુદરતે તેણી ઉપર બેવડી બક્ષેશ રેડેલી

હતી, જે તેણીની હૃદયહારની “પુખ્તસુરતી” હતી. લાખ હીરા આપણી નજર સામે મુક્યા હોય અને તે લાખમાંથી એકજ આબ-દાર નંગ ચુટી કાઢવામાં આવે, તેમ લાખ સ્ત્રીઓમાંથી પુખ્ત-સુરતીની આબદમાં પીરોળ સાથી પહેલી ચુટી કઢાય એમ હતું. વગર શકે તેણી એક “ટાઇપ ઓફ બ્યુટી” હતી, અને એવે એક નાદર ‘ટાઇપ’ જીતી જવા માટે બેહેરામ બનાજીને તેનાં મિત્રો ભાગ્યશાળી સમજતા હતા.

પણ ગરીબ ખીચારી પીરોળ ઉપર કુદરતે ઉતારેલી સદગુણ અને પુખ્તસુરતીની બેવડી બક્ષેશો છતાં તેણી “નસીબની લીલી” હતી ! મા-બાપનું સુખ તેણીએ માત્ર ૨૧ વર્ષની ઉંમર સુધી ભોગવ્યું હતું અને તેમાં તો તેણી કમનસીબ નીવડી હતીજ, પણ એક વફાદાર, દિલજીત, મોહ્યતવંતા અને સાચા પ્યારથી ચાહનારા બલા ભરથારનું સુખ પણ તેણી પાંચ-છ વર્ષથી વધુ ભોગવી શકી નહીં. એક દહાડે એક મિત્ર જોડે મોટરમા મુસાફરી કરતાં નડેલા અચબ્બચા અકસ્માતનો તે નેક જવાન ભોગ થઇ પડ્યો અને તેની મુવેલી લાસ તેનાં ઘરમાં લાવવામાં આવી ! કુદરતે ઉતારેલા આ નહીં સમજાય એવા જલેમ કહેરથી પીરોળ હરણુકાળ થઇ ગઇ ! પ્રથમ તો તેણીને કશી શુદ્ધિ-બુદ્ધિ રહી નહીં, પણ જ્યારે તે પહેલી બેફાંમી દુર થઇ ત્યારે તે ડાહી અબજાએ મન મોઢું કરી-પોતાની આ પહાડ જેવી આકૃતપર સખુરીનું સીલ મારી—કુદરતનાં હુકમ આગળ પોતાનું સર નમાવ્યું અને જે એકપુરો ચેરાગ તેણીની ગોદમાં હતો તેમાંજ પોતાનું બવિષનું સુખ સમાયણું સમજી તે સહનશીળ સુંદરીએ મનની સમાધાની કીધી.

બેહેરામનાં અકાળ અંતથી પીરોળ અને તેણીનો વહાલો શુલાળ ફિરોઝ દુનીયાંમાં સખરદખર રખડી ગયાં. બેંકમાં બેહેરામને

નામે માત્ર ૫૦૦૦ રૂપીયા પડેલા હતા—એજ તેની દોલત હતી ? એહેરામની બમસી વિત્યા પછી તે ડાહી અબળા પેડરસેડ ઉપરનાં મોટાં ભાડાનાં બંગલામાંથી ખાલી કરી પરેલ તરફ (આપણે આગલાં પ્રકરણોમાં જોયું તેમ) મેહેરવાનજી મોદીની ચેહેલી ઉપર આવી રહી, જ્યાંથી આપણી વાર્તા આજે શુર થાય છે.

### પ્રકરણ ૪ થુ.

સાંજનો વખત હતો.

સાહડા પાંચ થઇ ગયા હતા અને આતવારનો દિવસ હોવાથી મેહેરવાનજી મોદી પરેલ ખાતેની પોતાની ચેહેલીને બીજે માળે એક છઠ્ઠીએ પર અજેદાઇ તે દિવસનું “રસ્ત ગોફતાર” પત્ર વાંચતા હતા. તેમની પડોસમાજ તેમનાં ન્હાનાં ભુલકાંઓ રમતાં હતાં અને તેવણનાં ઘણીયાણી ધનઝાઈ પાછળી તરફ રાંધણીમાં પોતાનાં નોકર કાસમને આવતી કાલનાં બજારની વરદી ફરમાવતાં હતાં. તેજ મકાનનાં પહેલા મજલાનાં આગલા દીવાનખાનામાં પીરોજ પશ્ચિમ દિશાએ રસ્તા તરફ મોં કરી હાથમાં જંદ અવસ્તાની ચોપડી લઈ બારીની પાસેજ શાંત મનથી બંદગી કરવામાં મશગુલ હતી. તેણી-ને એક પુરો ચેરાગ શીરોઝ વચ્ચેની ગોળ ટેબલ આગળ એક ખુરસી પર બેસી “એક નવ, નવ-બે નવાં અઢાર-ત્રણ નર્ચ સત્તા-વીશ, ચાર નવામ છત્રીસ” નાં આંક લખતો હતો. ભોંયતળીયેનાં દીનામાય દાવર પોતાની વહુ-દીકરી (તેહમી અને નાજ) જેડે આગલાં બારણાં આગળ ત્રણ ખુરસીઓ ખેંચી પોત પોતાનાં કા-મોમાં મશગુલ હતાં. તેહમી કાંઈ ‘લેસ’ ગુંથતી હતી અને નાજ એ એક સુંદર કોરનું ભરત કામ ભરવા માંડયું હતું, જ્યારે બુઝર્ગ બાતું દીનામાય દાવર બારણાં આગળથી લીધેલી તુરતનીજ કાંઈ

લીલી તરકારી સમારતાં બેઠાં હતાં. કામ કરતાં કરતાં તેઓ વચ્ચે સાધારણ વાતચીત ચાલતી હતી.

“મરેરે, આએ લીલા વટેણું જોયા કે, દીકરી તેહમી ? નરા જાણે વાલનાં ટબોરા !” દીનામાય દાવર વટેણુની સીંગ ઊલતાં ઊલતાં બોલ્યાં “મુવા સાત દહોડીયે સેરમાં તે શું કમાતા હોશે ? આપણો તરકારીવાલો કાઠબી દહાડે એવો સરસ માલ લાવતો નથી. તે તો મુંવો રેંજ પેંજ વધ્યો સધ્યો મારકીતમાંનો માલ લાવી નેકા ખાવા સાર આએ તરફ ઉતરી પડેછ. હવેથી એ મુવા પાસે-થી કંઈજ નહીં લેઉં તો !”

હજી તો તેહમી પોતાની ‘લેસમાં’થી દીનામાય તરફ ધ્યાન આપી કંઈ બોલવા જાય છે, તેટલાં, તેમનાં બારણાની આગલ છરરર કરતી બે મોટા કાળા આંચેયિન ઘોડાની એક ભપકાદાર ઉંઘાડી ‘ચાર્ટ’ આવી ઉભી અને પાછળ ઉભેલા ફાંકડા પોશાકવાળા બે ઘોડા-વાળાઓએ ઝટ ઉતરી પડી તે બન્ને કીમતી જનવરોને મચ્છરથી બચાવવા માટે પીચ્છી કરવા માડી ! ગાડીનાં કોચ-બોક્સ ઉપર સોનેરી પાઘડીવાળો એક મોટી મુછનો કદાવર કોચમેન બેઠેલો હતો, જેની પાડોસમાં દાહડાં-ચાડાં બેઠેલા પાકેલા બાલવાળા એક ધરડા પતલા પારસી કારબારીએ જગ્યા લીધેલી હતી. ચાર્ટ ઉભી રહેતાંજ તે કારબારી તુરત કોચ-બોક્સ ઉપરથી ઉતરી પડ્યો અને ગાડીમાં બિરાજેલા પોતાનાં જવાન શેઠ આગળ જઈ નમીને તેવણુ સાથે કંઈ વાત કરતો જણાયો.

ગાડીમાં બેઠેલા પેલા કોઈ “મોટા શેઠ”નો ભપકો ભારી હતો. તેવણુ પીસ્તાળીસેક વરસની ઉંમરનાં અને મજબુત બાંધાનાં દેખાવલા પારસી ગ્રહસ્થ હતા. તેવણુ પોતાનો પોશાક અચ્છ ટેસ્ટથી કીધેલો જણાતો હતો. ઉંચો કાશ્મીરી સુટ અને ટાઇ-ફોલરથી

તેવણુ ફાંકડા બનેલા હતા. પોતાનાં ‘ટાઈ’માં તેવણે એક ઝકઝકતી હીરાજડિત ‘પીન’ ખોસેલી હતી, અને સાંજની ઠંડકને લીધે બટન દીધા વગર ઓવર કોટ ઓળવેલો હતો. તેમનાં આંગળાઓમાં કીમતી મોટા હીરાઓની વીંટીઓ તેમની મુંગી મોટાઈ પોદારતી હતી અને એકંદરીમાં તે કોઈ સુખી, મોટો અને માલેતુનર શેઠીયો જણાતો હતો.

દીનામાય અને તેમની વહુ-દીકરી આ કોઈ ઠંઠરાખાજ માત-બર પારસીની ‘ચાર્ટ’ પોતાનાં બારણામાં અચબુચ આવી ઉભેલી જોઈ “એ કોણ છે !”ની વાજખી અચરતી બતાવતાં ઉઠી ઉભાં થઈ તે તરફ જોવા લાગ્યાં.

“કાવસ, તું કેહતો” તો કે પરેલ તરફ આપણા મેહેરવાનજી મોદીની એહેલી છે તે આએ તરફજ કે ? મહાલક્ષ્મીથી અત્રે આવતાં મને એકાએક યાદ આવી જવાથી મેં ગાડી ઉભી રખાવી કે હું જરા તુંને પુછી જોઉં” પેલા ગાડીમાં બેઠેલો એસકી શેઠીયો પોતાના કારભારીને પુછતો સંભળાયો.

“અરે એવણુ તો આપણા ઘેરવાળાને પુછેછ, માયજી,” તેહમી દીનામાય દાવરને કહેવા લાગી.

“હા સાહેબ, આએ તરફજ કેયે છે, પણ એ ઇમારત હું ઓળખતો નથી.” પેલા કોઈ કાવસજી કારભારીએ નમીને જવાબ આપ્યો.

“જરા અહીં તપાસ તો કર—આએ કોઈ ખુઝરાગ બાતું” એ લેડીઓ સાથે ઉભાંછ તેઓથી કંઈ ખબર મલશે.” ‘ચાર્ટ’માં બેઠેલા શેઠે હોકમ ફરમાવ્યો.

“વારં મુરંબીજી સાહેબ-પુછુંછ.” અને એમ કહી પેલા કાવસજી કારભારી સામેજ ઉભેલાં દીનામાય દાવર આગળ જઈ

પ્રહ્વા પડ્યા. “માયજી, મેહરવાનજી મોદી નામનાં મહસ્થની અહીં ચેહેલી કેહવાએછ તે કંઈ ?”

“જી, આએજ ચેહેલી.” ડાસાંએ નમનતાઈથી જવાબ આપ્યો.

“એવણુ પોતે ક્યાં રહેછ ?”

“જી, આએજ ચેહેલીના ખીજ મજલા પર.”

“અરે વાહ ! ત્યારે તો શોધવાની જરૂર નથી. માફ કરજોજી—તમેને તસદી થઈ.”

“અરે કંઈ નહીંરે બાવા, એમાં તસદી શાંની ?” તે ડાસાંએ લાયકાઈથી જવાબ વાળ્યો.

પેલો ધરડો કારભારી “શેઠ”ની ગાડી આગળ ગયો અને મેહરવાનજી મોદીની ચેહેલી એજ છે” એમ ખબર આપી.

શેઠ આ ખબરથી ખુશ થયલા જણાયા.

“આજે વાર શું થયો ? આતવાર કે ?”

“હા, મુરખીજી સાહેબ !”

“ત્યારે તો એવણુ ઘેરમાં હોવા જોઈએ જીઓની—જરા પાછી તપાસ કરોની—ને સાંભળોછકે, કાવસજી, જો એવણુ હોય તો ઉપર જઈને બોલાવી લાવો ! જરા જલ્દી કરજો—હજીર તો ફરવા જવુંછ.”

“વાઈ મારા મેહરબાન !” કહી કારભારી કાવસજી, “શેઠ”નો હુકમ બજાવવા દોડ્યા. તેવણુ દીનામાય દાવરથી ‘મેહરવાનજી મોદી ઘેરમાંજ છેજી’ની ખબર મેળવી ખીજે મજલે ચઢી જઈ તુરત શેઠનો પેગામ પુગાડ્યો.

વચ્ચે બે મીનીટ પસાર થઈ નહી તેટલાં મેહરવાનજીયા પોતાના બવાંપર અભયખીનો ચિસ્લો ચઢાવતા નીચે દોડી આવ્યા.

“સાહેબ મેહરબાન મુરખીજી !—કંઈ આજે તમારા ગુલામને

ચાલ કીધો ?” તેવણુ ‘ચાર્ટ’ આગળ જઈ માનપૂર્વક નમીને પુછ્યા પડ્યા.

“કેમ મેહેરવાન ? તું આજકાલ કાંહ વસેછ ? તારી ધન-નસલ કંઈ દેખાતી નથી તે શું છે ?” શેઠે મેહેરવાનજીને જોયા બરાબર મોટેથી પુછ્યું. “લગભગ વરસ દહાડો થયો તું મારે બંગલે આવતો નથી તેતું કારણ શું ? પેહેલાં તો મારે તાંહ પડ્યો—પાંચયો રહેતો’તો, ને હવે એમ દુર દુર કેમ ન્હાસતો ફરેછ, બચ્ચા ?”

“અરે નહિરે, મારા મેહેરવાન ! દુર શાતું ન્હાશે ?” મેહેરવાનજીખાએ જોલાસો કીધો. “સંસારી જન્નજોએ કોણુને છોડ્યાછ કે મને છોડે ? હાલમાં હમારો સીનોર એવો આકળા મીઝજનો આયોછ કે હવે આગલની માફક જરા ફટકાતું નથી. નહીં તો બીજું શું હોય, મારા મુરખી !”

“વારં ચાલ, ખરં જોલેછે કે જોડું તે તો તું જાણે કે તારો ખુદા જાણે !” પેલા શેઠીયા ‘ચાર્ટ’માં બેઠા બેઠા ખડખડ હસીને જોલ્યા. “વારં, તારી ચેહેલી પરેલ તરફ આવીછ તે આએજ કે ?” એમ જોલી શેઠે સાંમેની ‘બીલ્ડીંગ’ તરફ ઉપર નજર કીધી.

“હા મુરખીજી, આએજ તમારા સેવકની ગરીબડી ઇમારત !” મેહેરવાનજીખાએ જવાબ આપ્યો.

શેઠનું પેલી ઇમારત તરફ ઉપર જોવું અને તેજ પળે પેહેલ્લે માળે ખુદાની બંદગીમાં બેઠેલી પીરોજનનું બંદગી પુરી કરી બારી આગળ આવવું એક થયું. તેણીનો માહતાબનાં જોવો મોહક મુખડો જોઈ ગાડીમાં બેઠેલા પેલા શેઠીયાને જાણે વીજળીઓ એક અચબુચ ઝટકે લાગ્યો હોય તેમ તે ચમક્યો ! આ વખતે મેહેરવાનજી મોદીની નજર પણ પોતાની ઇમારત તરફ હોવાથી



શેઠને લાગેલો આ ગેબી આંચકો તેવણુ જોઈ શક્યા નહીં. પીરોજી તો બારી તરફ સેહેજ દેખાવ દઈ ઝટ ત્યાંથી ખસી ગઈ, પણ તેણીનું તે એકાદ સેકડું તે દર્શન પેલા માલેતુજીર શેઠીયાના બાબમાં બાગે બેહેસ્તની કાઈ મનોહર હુરી દર્શન દઈ અચળુઆ પાછી ગેબ થઈ ગઈ હોય તેવું કાતેલ નીવડ્યું !

આહ ! કાગનું બેસવું અને તાડનું પડવું” કાઠવાર એક થઈ જાય છે એવી જે કેહેવત છે તે આ દાખલામાં ખરી પડી હતી !

“કેમ, મારા મેહેરવાન, કંઈ બોલતા નથી ? છેલ્લા છ માસ થયા મેં આખી ચેહેલીને નવેસરથી રંગાવીછ. કેમ સાહેબ, એવો દેખાવ કેવો લાગેછ ?”

“છે, ઠીક છે, મેહેરવાન, વારં, તમારે છે ત્રે કે-હું થું પુછ્યા માંગતો’ તો જો -અંહ ! ગીયું-ભેજાંમાંથી શ્રીકૃષ્ણ ગીયું-અરે થોભરે કંઈ યાદ આવેછ જો-ચટચટ !-ઉંહ !-અરે હાહા-ઉં મકુંજે એમ પુછતો’તો કે તારી ચાહલીપર કેટલાં બાડુત છે ?” પેલા માલેતુજીર શેઠીયા, જેવણુ પીરોજીનો મોહક ચેહેરા જોઈ ચક્રભ્રમ થઈ ગયા હતા તેવણુ તરેહવાર ખેંણકોતક પાડ્યા પછી મેહેરવાનજી મોઢીને સવાલ કીધો.

મેહેરવાનજી બા વિચારમાં પડ્યા કે ‘શેઠ આજે એમ થું કરેછ ?’-પછી તુરતજ જવાબ આપ્યો કે “મુરખીજી ? મારી ચેહેલીપર ફક્ત બે બાડુતો છે.”

“ફક્ત બેજ ? એ થું બોલેછ, મેહેરવાનજી ? ચેહેલીની ધમારત તો બે મજલાની છે.”

“હા સાહેબ, પણ બીજે મજલે તો હું પોતે મારાં છોકરાંઓ સાથ વસુંછ ને પેહેલો માળ તથા ભોંયતળીયું બે પારસી બાડુતોને બાડે આપેલું છે.”

“હંઅ, એમ છે ?-તે તમારે છે તે એ પેહલા-પેહલા-પેહેલા માલપર કાણુ રહેછ ?”

“પીરોજ બનાજી નામનાં એક જવાન વિધવા વસેછ, સાહેબ ?”

“પીરોજ બનાજી !”—“એક જવાન વિધવા” આ શબ્દે પેલા મોટા શેઠનાં કાનમાં ગોચા જડ ધાલીને ખેસી ગયા.

“મેહેરવાન, મને તારું એક જરૂરનું કામ છે. કાલે સહવારે મને મારે બંગલે મલશે ?” શેઠે સવાલ કીધો.

“આવતી કાલનો દહાડો મને માફ કરશે તો નહીં ચાલશે, મુરબ્બી ? હું પરમ દીને જરૂર—”

“નહીં—નહીં, કાલે સહવારે આઠ વાગે ‘લખપતી દોડજ’માં હું તારી રાહ જોવસ. આપ વચન ?-ખોલ આવશે કે નહીં આવશે?”

મેહેરવાનજીખાથી વધુ ટેં-દુ થાય એમ ન હતું. તેવણુ પરેલ ખાતેની જે ચેહેલીની માલેકી ધરાવતા હતા, તેનો ખરો પણુ છુપો માલેક તો આજે આ માલેતુજાર શેઠીયો હતો. આ ચેહેલી મેહેરવાનજીખાએ તેવણુ પાસ “ગીરો” મુકી તે ઉપર નાણાંની એક મોટી રકમ વ્યાજે લીધેલી હતી. એવી સ્થિતિમાં શેઠનો સખુન તેવણુથી કેમ નખાય ?

“તમે મેહેરવાનનો એવોજ હુકમ છે તો હું સહવારે દસ વાગ્યામાં તમારી સેવામાં હાજર થવશ.”

“નહિં, દસ વાગે નહીં—આઠ વાગ્યામાં આવજો.”

“એટલું બધું કંઈ દોડાદોડીનું કામ છે, સાહેબ ?”

“અંહ ?—નહિં-હા-હા-અરે નહિં-રે-એટલું બધું કંઈ નથી પણ—પણ” અને શેઠજી અહીંજ અચકી ગયા. તેવણુની નજર મેહેરવાનજી મોદીની ચેહેલીના પેહેલા મજલાની બારી તરફ હતી

અને પોતે શું બોલતા હતા તેનું તેવણુને જ્ઞાન હોય એમ લાગતું ન હતું.

“શેઠની નજર મારી ચેહલીપર તો ખોખાઈ નહીં હોય ?”  
—મેહેરવાનજીખાએ એક બીજાનું વેહેમને મનમાં વસાવ્યો. “એવણુની મોટી રકમ મારી ઉપર નીકળેછ તેથી રખે આએ મકાન પડાવી લેવાની પાપી બુદ્ધિ એવણુને ઉપજી હોય !” તેવણુ મન સાથે વમાસવા પડ્યા. “એ કાકા ઘડી ઘડી મારી ચેહલી ગમ શું જોયાં કરેછ ? મેંખી છેલ્લા છ મહિનાપર મોટો ખર્ચ કરી બપક્કાઈ રંગાવીને મુખાઈ કીધી ! જેમ કંઈ ખોદાની મરજી !”

“કેમ મેહેરવાન બોલતો કેમ નથી ? તું કાલે જરૂર આવશે કે ?”

“હારે મુરખી, જરૂર આવશ.”

“આપ વચન !” શેઠે હાથ લાંબો કરી વચન માગ્યું.

“વચન ?—એમાં વચન શાંતું, મારા શેઠ ! બોલ એજ કાલ છે ! મેહેરવાનજીખાએ હસીને જવાબ આપ્યો.

“નહીં—તારું વચન લીધા વગર હું જવાનો નથી.”

“ત્યારે લેવો, સાહેબ, આ વચન !” મેહેરવાનજી મોટીએ શેઠનાં હાથપર હાથ મુકી કાલ આપતાં કહ્યું. “હું કાલે સહવારે આઠ વાગે ‘લખપતી લોડજ’માં જરૂર આવસ.”

“જોલ રાષ્ટ ! ત્યારે હવે હું જાઉંછ. ટેક કેર, મેહેરવાન, જીલતો ના !”

“નહિં જીલું, મારા મેહેરવાન !”

ફરી એકવાર ચેહલી તરફ નજર ઉઘી ફેંકી શેઠ કાચમેનને હુકમ આપ્યો :—“કાચમેન ગાડી શીરાઓ !—બંગલેપર ચલો ?”

શેઠ સાંજે રોજનાં રાખેતા મુજબ ફરવા નીકળ્યા હતા તે

છતાં જુલમાં “બંગલેપર ચલો !” બોલે છે કે શું એમ સમજી કાચમેને ગાડી તરફ ડોકું કરી પુછ્યું; “ક્યા સાહેબ ? બંગલેપર ? આજ એપોલો પીયરપે—”

“તુમ તુમારા કામ કરો—ચલાવ બંગલે પર—યુ ડેમ—!” મોટા શેઠનો મીઝબ અહીં જતો રહ્યો. કાવસજી કારબારી ઝટ કાચબાકસ ઉપર બેસી ગયો અને ગરીબ બીચારા કાચમેને કાંઈ દહાડે નહીં ને આજે સપર પહેલું શેઠનાં મોહડેતું અપમાન પામી ગાડી પાછી મહાલક્ષ્મી તરફ ફેરવી. તે પાણીદાર ઓસ્ટ્રેલિયન વેડાની જોડી જોતાંજોતામાં નજર આગલથી એમાલુમ થઈ ગઈ.

“મેહેરવાનજીબા, એવન કોણ ?” દીનામાય દાવર “શેઠ”ની ગાડી ગયા પછી મેહેરવાનજી મોદીને પુછવા પડ્યાં.

“તમે નહિં જાણખતાં, માયજી ? પેલા લખપતી લોડજનેઠા માલેક પેસી લખપતી !—મરહુમ શેઠ લીમજી લખપતીનેઠા દીકરો !”

“હં હં—લીમજી લખપતીનેઠા દીકરો ? તે એ કે ? મારા બેહેસ્તી પાસે એ લીમજી લખપતી મલવા આવતા’તા.” તે બુઝર્મ જાનુએ જુની જાણખાણુ કહાડી. “એ આજે અહીં કાંય આયો ?”

“એવણુ મારા શેઠ થાય, દીનામાય, ધણો વખત થયે હં એવણુને બંગલે નથી ગીયો તેથી મારી ખબર પુછવા આયા’તા” મેહેરવાનજી બાએ વડાઈ લીધી. “એ શેઠ મને ધણા ચાહેછ.”

“ચાહેછ તે તો ખરં, પણ એવણુ તોછડા કેટલા છે ?” અહીં નાજનું ઉભરી આવ્યું. “તમારી સાથ જે હલકા ‘દેન’માં એવણુ વાત કરતા’તા તે તો બા મને જરા નહીં ગમ્યું.”

“મોટા લોકો એવાજ હોય. નાજાંમાય, પૈસાની રેલછેલમાં એવાં માણસોને કાંઈની દરકાર રહેતી નથી.” મેહેરવાનજીને બારી

તો પડી 'ગયું', જેથી હુલો-તુલો બચાવ કરી બોલ્યા. "મોટાં માણસો એવાંજ હોય, બાપ !"

"શું એવાંજ હોય, મેહેરવાનજ બા ?-તમેજી શું તમારા આંખે કોઈ માનીતા શેઠનો મતલબી બચાવ કરોછ ?" અહીં દીનામાય દાવરનું પાકી આવ્યાથી તેવણે રોકડે રોકડું પરખાવી દીધું. "ખાનદાની ને ઇઝતદાર માણસની આંખે રીત કે ? આખર-દાર આદમીએ તો સબ્યતા સૌથી પેહલ્લી સાચવવી જોઈએ. તમારો શેઠ થતો બન્ને માલેતુજાર હોય, પણ ખરાં ખાનદાની માણસો એવી તોછડાઈથી કદી વરતે નહીં. દીકરી નાનું કહેછ તે ખરું છે-બા મનેજી નહીં ગમ્યું જો !"

"ખરું છે, માયજી, પણ હવે હું શું કરું ?" મેહેરવાનજીબા ઉપર તે મા-બેટી ઉલટી પડ્યાં ત્યારે તેવણુ બાપડા મહાત થઈ બઈ બોલ્યા. "એ સાહેબે-દોલત શેઠયાઓને કોણુ શીખવવા જાય ?" એમ કહી તેવણુ ત્યાંથી સટકી ગયા. ખરું પુઝો તો મેહેરવાનજીબાની દાળ આજે દાઝી ગયલી હતી અને તેવણુનાં પેટમાં "શેઠની નજર મારી ચેહલીમાં પેઠીછ કે શું ?" એવી ફાળ પડી હતી !

એક લેખે તે ફાળ ખોટી નહીં હતી. 'શેઠની નજર મારી ચેહલીમાં પેઠીછ કે શું ?' એમ ધારવામાં તેવણુ ખોટા નહીં હતા. "શેઠની નજર" ખરેખર તેમની "ચેહલીમાંજ પેઠી" હતી !-આપણા "મેહેરવાનજીબાની નજર" કાંઈ જુદીજ તર્ક બાંધી બેઠી હતી, ત્યારે તેવણુનાં "શેઠની નજર" ખુદ તેવણુની "ચેહલીમાં" નહીં, પણ ચેહલીમાં વસ્તી એક ચંચળ 'ચેલી'માં પેઠી હતી !



## પ્રકરણ ૫ મું.

## તાકીદનું તેડું.

શેઠની ગાડી ગયા પછી મેહેરવાનજીયા ઉપર ગયા. તેવણુ જેટલી ખુશીથી નીચે ઉતરી આવ્યા હતા, તેટલી ખુશાલી સાથે ઉપર ગયા નહીં.

“એનું નાખ્યોદ જાય એના નડતાનું ! કોઈ દહાડે નહિં ને આજે એ વળી અહીં ક્યાંથી પુટી નીકળ્યો ?” તેવણુ ખીજે મન્નલે પુઆ બરાબર મન સાથે બબડવા પડ્યા. હજી તેવણુના ધણી-આણી ધનપાઈ રાંધની તરફ જ હતાં. અને આગલી તરફ થું બનાવ બની ગયો તેથી તમામ બેખબર હતાં. એજ રીતે પહેલે માળની પીરોજ પણુ આજના બનાવથી અબણી હતી. તેણીએ બારી આગળ દેખાવ દીધો અને પેસીની નજર તેણી ઉપર પડી, તે તેણી બીલકુલ જાણતી ન હતી. બંદગીથી ફારેગ થઈ પશ્ચિમ તરફ આથમતા સૂર્યને નમવાનાં નિખાલેસ ખ્યાલ તરફ જ તેણીનું ધ્યાન દોરવાયલું હતું, જેથી નીચે ઉભેલી ગાડીમાં કોણુ હતું તથા મેહેરવાનજી મોદી કોણુ સાથે વાત કરતા હતા તે “દેખાવ” તેણી જોવા કે જાણવા પામીજ ન હતી. તેણી તો દરિયા તરફ માત્ર એક નમન કરી ઝટ બારી આગળથી ખસી ગઈ હતી, જેથી આજનો બનાવ કુદરતી રીતે તેણીની જાણ બાહર રહેવા પામ્યો હતો.

પીરોજ બંદગીથી ફારેગ થઈ, પોતાનાં મરહુમ ભરથારની તસ્વીર પાસે ગઈ અને જીગર કરતાં જ્યાં જ્યાં તે નમુનેદાર ખાવિંદનાં મીઠા અને મોહક ચેહેરા તરફ જોઈ છુપી ગમીનો એક ગુપ્ત નિસાસો નાખી તેજ તસ્વીરની હેઠળ જડેલાં ચાંદીનાં એક ન્હાનાં બેકેટ સ્ટેન્ડપર તે મિનોષ આત્માની બહાલી યાદમાં તે

વક્ષાદાર મોહરદારે એક સુગંધી અગરબત્તી સળગાવી, તેજ સાંજનાં તાળાં ફુલનો એક ન્હાનો હાર જે ફુલવાલો ક્યારનો ટેબલ પર નાખી ગયો હતો તેની તસ્વીર પર ઝોળવી પોતાની તે આગલી સુખી સ્થિતિને યાદ કરતી ગમખાર ઉભી હતી, તેટલાં ભોંયતળીયેનાં દીનામાય દાવરની વહુ તેહમી ત્યાં આવી લાગી.

“કેમ, પીરોળ, માયજી કહેછ કે આજે સાંજ થઇ તોખી હજુર ઉપર શું કર્યા કરોછ?—પુરસદમાં હોવ તો જરા નીચે આવોની કે જરા વાતચીતમાં વખત વેરાય?”

“હાજી, આઉંછ. હું હમણાંજ બણી ઉઠી.” તે જવાન દુઃખી વિધવાએ નરમાસથી જવાબ આપ્યો,—અને તુરત પોતાના બહાલાં ગોલાબ તરફ ફરી પુછયું: “કેમ, ફિરોઝ, તારા આંક લખવાનાં પુરા થયા કે, ખેટા?”

“તયા, મમ્માજી તયા—તમે તેહમી તાત જવો—હું અહીં એકલો નમસ.”

“જો બારી આગળ ટિંગાતો ના, દીકરા, ને ઝહયો થઇને અહીંજ રમ્યા કરજો.”

“વાલુધી.” તે તાબેદાર બચ્ચાંએ માવતરનાં ફરમાનને માન આપ્યું.

“ચાલો તેહમી, આપણે હવે નીચે જઇશું.” પીરોળ પોતાની સાંઘ ઓઢતાં ખેલી. “લે ફિરોઝ, આએ ખીસકીટ છે તે તું ખાજે— ને અહીં નહીં ગમે તો નીચે આવજો.”

હેઠલા ખંડમાં દીનામાય દાવરે પીરોળ પાસે આજના બનાવની વાત કહાડી અને સરવે હકીકતથી તેણીને વાકફ કીધી.

“એ લોકો મોટે મોટે વાત કરતા’તા તે તમે નહીં સાંભળી, પીરોળ?” નાજાંએ પીરોળને પુછયું.

“ નહીંજી, મારું ધ્યાન બંદગીમાં હતું અને બંદગી પુરી કરી ફક્ત એકજ વાર સેહેજ ખારી આગળ આવી આથમતા સુરજને નમીને હું પાછી મારા બેહેરામની તસ્વીર આગળ ઉભેલી તેટલાં બેહેન તેહમી મને બોલાવવા આયાં. ” પીરોળએ નિર્દોષપણે ખુલાસો કીધો.

“ અમે તો ધાર્યું કે તમે ખારી આગળજ બંદગી કરવા બેસોજ તે ઉપરથી નીચેનો દેખાવ બધો જોયો હશે ? ”

“ નહીંજી—હું કંઈ જાણતી નથી. ”

હજી તો આ વાત ચાલે છે તેટલાં બપડાદાર દેખાવનો એક હમાલ “ મેહેરવાનજી મોદી શેઠની ચાહલી ” “ પુછતો તેજ ઝોટલાપર ચઢી આવ્યો.

“ મોટે શેઠ પેસતનજી લખપતી સાહેબાની હી ચીટટી મેહરવાનજી મોદી શેઠ કરીતાં પાઠવીલી આહે. ” કોઇનાં પણુ પુછ્યા વગર તેણે ખુલાસો કીધો.

“ મરેરે ! ” દીનામાય ડોસાં બબડ્યાં. “ આજે પેસી લખપતીને શું વાહરું ભરાયુંછ ? આપણા મેહેરવાનજી બાનીજ કંઈ પુઠ પકડીછ તે છે તોખી શું ? હજુર તો મોહડે મોહડું વાતચીત કરી ગીયો તેને અરધો કલાક નથી થયો તેટલાં ચીઠ્ઠી ને ચીઠઠા શાના ? ”—અને અહીં તેવણુ તે પટાવાળા તરફ ફરીને બોલ્યાં—“ વરતી, વરતી, દુસરે મજલ્યા વર ! ”

પેલો પટાવાળો સેહેજ નમીને ઉપર ગયો.

“ કંઈ કામકાજની ચીઠી હોસે, માયજી, ” પીરોળ બોલી. “ પણુ મેહેરવાનજી ઘેરમાં છે કે ? ”

“ હારે ! આજે આતવાર તેથી તો ‘ શેઠ ’ મલી ગીયા—હમણાજ ઉપર સંધાવ્યાછ. ”



વચ્ચે એક પા કલાક પસાર નહિ થયો તેટલાં મેહરવાનજી મોદી બાહેર જવાનાં કપડાં પેહેડી પટાવાળા સાથે નીચે ઉતર્યા.

“કેમ, મેહરવાનજીબા, વળી કાંઈ ચાલ્યા?” ડોસાંએ પુછ્યું.

“જી, જરા અમારા શેઠ સાહેબનું જરૂરી તેડું આપું છું.”

“કીયા શેઠ સાહેબ?” નાનાંએ પુછ્યું. “આએ હવડાં આવી ગયા તેજ કે?”

“હાજી.”

“અરે શીટ !” દીનાભાઈ દાવરે ટચકો કીધો. “હરવાયો હજીર તો હમણાંજ આવી ગીયો તેટલાં પાછું તેડું?”

“કંઈ જરૂરનું કામ હશે,” નાનાંએ મોદીજી તરફથી જવાબ આપ્યો. “મને લાગેછ કે આજે ધનબાઈજીને જમવા સાર મોદી રાત વેર તપવું પડશે !”

નાનાંએ કીધેલી આએ રમુજથી બધાં હસી પડ્યાં અને મેહરવાનજીબા હસ્તા હસ્તા ‘સાહેબજી’ કરી પેલા પટાવાળા સાથે ચાલતા થયા.

“તે એક તાકીદનું તેડું હતું.”

પટાવાળાએ લાવી આપેલાં તે કાગળમાં નીચે મુજબ લખેલું હતું, જે મેહરવાનજીબાની હલ્લુસે મારાં વાંચનાર સનમુખ રજી કરે છું :—

“દોસ્ત મેહરવાનને માલમ થાય જે એક જરૂરી કામ સાર મારે તુંને મલવું છું. દેખત ચીઢીએ મારા પટાવાળા સાથે ‘લખપતી લોડજ’માં આવી મલજે. આજે આતવાર છે. આપણે સાથે જમીશું માટે તાહરી ધણીઆણીને કહેતો આવજે કે મોડું થાય તો રાહ જોય નહીં. ખબરદાર, કંઈ બાંહાંતું બતાવતો નાં.

લાગે પેસી લખપતી.”

## પ્રકરણ ૬ થું

“ નાક દાખવા ” ની એક નવી કળા ?

મહાલક્ષ્મીના દરિયા કિનારાની સામે આવેલો “લખપતી લૉડજ” વગર શકે એક ગંજવર મેહેલ હતો. મેહેલમાંનું બાદશાહી રાય-રચીલું, સફેદ સંગેમરમરના તેનાં સુંદર દાદરો અને બારીબારીએ લટકતા સોનેરી ધુમટાંઓ સાથના રેશમી પડદાઓ તેનાં માતખર માલેકની માલેતુજરીની સુંગી શાહદત પુકારતાં હતાં. મેહેલની અત્રાફતું ચારો તરફતું ચોગાન બેહેસ્તનાં બગીચા જેવાં એક મનોહર ગુલશન રચું કરતું હતું. “ લખપતી લૉડજ ” નો બગીચો તે મનોરંજક મેહેલની મોટાઇમાં મોટો ફાળો આપતો હતો, અને સુંબઝનાં શ્રીમંત શેઠિયાઓનાં ખાનગી બગીચાઓમાં “લખપતી લૉડજ” નો બગીચો “ પેહેલ્લા નંબરનો ” ગણાતો હતો. મોહક મીનારાઓ, આરટીસ્ટીક આરકાંઓ અને સવાર-સાંજ રૂપેરી સેર ઉરાડતા દિલજીત ધુંવારાઓથી તે વિશાળ બગીચાની રલિયામણી રચનાં એક નવા જોનારની આંખને વગર શકે આંજી નાખતી હતી.

જે વખતે આપણે આ “લખપતી લૉડજ” માં નજર કરીએ છીએ તે વખતે રાત્રે સાહડા દશ વાગાનો અમલ હતો. ધોળા દીસ જેવી પુનેમની ચંદની આખા બગીચા અને મેહેલનાં જુદા જુદા મીનારાઓને, ગોચા સફેદ ચાદર બીછવી હોય તેમ, શોભાવી રહી હતી.

મેહેલનો માલેક આ વખતે મેહેલમાંજ હતો અને તરતનોજ ખાણુંથી પરવારી એક મિત્ર જોડે ઉપલા મજલાનાં આગલાં દીવા-નખાનામાં કાંઈ મસલત કરતો બેઠો હતો. કેટલાક નોકર ચાકરો હેઠલા ખંડનાં પાછલા ભાગમાં પોતાની રાખેતાની ફરજોથી પરવારી ખાણું ખાવા બેઠા હતા. બગીચાના આગલા મોટા ગંજવર

દરવાજા આગલ બે રામોસીઓ બેઠા બાજુની બેઠકપર સામોસામ બેસી ચીલમ ચલાવતા વાતચીતનાં ટપ્પા ચલાવતા હતા. એક બે નોકરો આગલ “ વરન્ડા ” ની ગેલેરી આગળ ઉભા રહી હેઠળા ખંડની તપાસ રાખવા ઉપરાંત પોતપોતામાં મજાહ-મસ્કેરી કરતા હતા. એ રીતે “ લખપતી લૉડજ ” માં જ્યારે આપણે પહેલવહેલી નજર કરીએ છીએ, ત્યારે ત્યાંનો મામલો ઉપર જણાવ્યા મુજબ “ એક શાંત દેખાવ ” રજુ કરતો હતો.

હવે આપણે મેહેલનાં અંદરનાં ભાગમાં ડોક્યું કરીએ. ઉપલા મજલાનાં આગલાં દિવાનખાનામાં બજુકાદાર રોશની વચ્ચે મેહેલનો માલેક અને તેનો એક મિત્ર એક ગોલ ટેબલની આગળ ખુરસી બેંચીને બેઠેલા હતા. તેમની વાતચીત ક્યારની શરૂ થઈ ચુકેલી હતી, પણ તે શરૂઆતનાં ગામ ગપાટાને લગતી સાધારણ વાતચીત હતી. હવે પેલો મેહેલનો માલેક જરા ગંભીર થયો અને બોલ્યો.

“ દોસ્ત મેહેરવાન, ચાલ હવે બીજી બાજતોને પડતી મુકી આપણા અસલ મુદ્દાની બાજત ઉપર આવીએ. મારે તારી સાથ એક વેહવાર વાત કરવીછ, પણ તારૂં દિલ તો નહીં દુખાય ? ”

“ એટલે-એટલે ? મારા મુરબ્બી, તમે શું કેહવા માંગોછ તે જરા ખુલ્લા બોલોમાં બોલો તો હું તેનો જવાબ આપું કે ? તમે શું ઓખજેકટ ધરાવોછ તે મારે પેહેલાં જાણવું જોઈએ. ”

“ પણ તારૂં દિલ તો નહીં દુખાય ? ”

“ ત્યારે શું મારૂં દિલ દુખાય એવી કંઈ બાબત છે કે ? ”

“ હા, જરાક તેવુંજ છે, બટ ડોન્ટ શીઅર, હું કંઈ તારી સાથે ધણો સખત થવસ નહીં. ” મેહેલનો માલેક બોલતો સંભળાયો.

“ મારા મેહેરબાન, ખવાડી-પાછને મારૂં લોહી પાણી નકાસું કાંઈ ઉઝારોછ ? બોલી દેવોની કે તમારી વેહવાર વાત શું છે ? દિલ

દુખાવાનું જાંહાનમમાં ગયું, પણ એક વખત તડ ને ફડ કહી દેવો કે તમારા ગોલામ પર એ વળી નવી ઇતરાજી શું છે ?”

“ઇતરાજી જેવું કંઈ નથી, મેહેલ્લી, પણ મારે આજે જરાક તારું નાક દાખવુંછા”

“નાક દાખવુંછ ? એ શું બોલોછ, મુરખી, મારુંગરીખનું નાક દાખ્યાથી તમોને શું ફાયદો થવાનો છે ?”

“ઘણો મોટો ફાયદો તેમાંથી મારે હાંસલ કરવોછ.”

“મને ખીલકુલ સમજ પડતી નથી.”

“નથી સમજ પડતી તો હવે પડશે-જરા સખર કર-મેહેરવાન, જો બા, તું તો મારા કરતાં વધુ દીવાળી જોઈ વળેલોછે, એટલે તુંને ઠોકીઠોકીને સમજવવાની જરૂર નથી કે દોસ્તી એક ચીજ છે અને દુનીયાદારીનો વેહેવાર એ બીજી ચીજ છે. ખરું કે?”

“હા ખરું.” :પેલા કોઇ મેહેરવાનજી મીત્રે ફિકકે ચેહરે જવાબ આપ્યો. પણ નકામું લાંબાવોછ શું કામ, સાહેબ? જે કંઈ કહેવું હોય તે એકજ વાક્યમાં કહી દો કે છોડો છુટી જાય.”

“જરા ધીરો પડ, મેહેરવાન, એ કંઈ લાડવો નથી કે ગપફટને મોંમાં મુકી દઇયે. વેહેવારની વાત છે. ચાલ સાંભલ, તું મારાં નાણાં હવે ક્યારે અદા કરેછ ? પચ્ચીસ હજારની રકમ કંઈ નહાની છે ? તે વ્યાજ સાથે ત્રણ ત્રણ વરસ થવા આયાં કંટલી વધી ગઈ તેનો તુંને કંઈ ખ્યાલ છે ? આવતો મહીને ત્રણ વરસની સુદત પુરી થશે. તેં એ ત્રણ વરસમા પાંચસો-પાંચસોનાં ફક્ત બે હફતા ભર્યાં. અને તે પછીથી તો જાણે તું તદ્દન બેદરકારજ બની ગયોછ. મારે હવે ક્યાં સુધી થોભવું ? વરસ દહાડો થયો તું મોહકુંબી બતાવતો નથી. પેહેલાં તો કેવો ખીજે તીજે કે અઠવાડીઆમાં એક-બે વખતખી તું અહીં આવતો જતોતો તેથી મને કંટલી

ધીરજ હતી. પણ હવે તો આવવું જવુંબી છોડી બેઠોછ. તારી મારી વરસોની દોસ્તી ના હું પાડતો નથી. પણ તે દોસ્તીનો લાભ તું એવી રીતે લેવા ઇચ્છે તો પછી—”

“ઓ નહીં રે, મારા મેહેરબાન મુરંબી, તમે એમ ના બોલો!”

“એમ નહી બોલું તો શું બોલું? આપણી દોસ્તીને લીધે તો મેં તારી મુશ્કેલીમાં મદદ કીધી અને તું તો આજે રીતે તેનો જરલાભ લેવા ઇચ્છેછ. આજે તારી ચેહલી જોષને હું તો ફાતીજ રહ્યો કે આવું સરસ મકાન છે? તેનું ભાડુંબી મોટું આવવું જોષએ. જો એમજ છે તો તું મારો અવેજ હજી અદા કેમ નથી કરતો?”

“અરે મુરબી, જરા માફ સાંભજો. મકાનનો ભપકો જોષને જીલ્લો ના. એ તો મેં છેલ્લા છ મહીનાની વાતપર ભાડુતોની અરજ ઉપરથી નવેસરથી રંગાવ્યુંછ તેથી એટલું સરસ લાગેછ. નહીંતો એજબીબાં બે ભાડુનો છે. પાછલો ભાગ તો ખાલી છે. ત્યાં કોઈ રહેતું નથી અને ભાડુત આવેછ તો હીંદુઓ આવેછ તેમને રાખવા મને ગમતું નથી. મારી બધી ગણત્રીઓ ઉંધી વળીછ, મારા મેહેરબાનાં એક તો મારી બચરવાલી ને બીજું દહાડે દહાડે ખરચો વધ્યા. સાફ છે કે આજે ઘેરનું ઘેર છે કરી મારો નીભાવ થાએછ, નહીં તો—”

“તે બધું ખરું, પણ તેમાં હું શું કરું? શું મેં તુને પચીસ હજાર નથી ધીર્યાં? તેં આજે ચેહલી મને લખી નથી આપી?”

“હું તે ક્યાં ના પાડુંછ, સાહેબ?”

“પણ ત્યારે એનો રસ્તો શું? તારી ચેહલીની જે કંઈ વાજબી કીમત ઠરતી હોય તે મારી પાસે લઈ મને તે વેચાતી

આપ, અથવા તો આવતા મહીનામાં દસ્તાવેજની મુદત પુરી થાય તે આગમજ મારાં નાણાં વ્યાજ સીકકે બરપાઇ કરી નાખ. એ એ સિવાય હવે ત્રીજો રસ્તો રહ્યો નથી. એમ તો તું પચીસ વરસેથી તારાં દેણાંનો નીકાલ કરી શકશે નહીં.”

મેહેલનાં માલેકનાં આ ચથરાવી નાખનારા શબ્દો સાંભળી પેલા મિત્રનું મોહકું તમામ ઉતરી ગયું. વાંચનારને જણાવવાની જરૂર નથી કે આ વાત લખપતી લોડજના માલેતુજર માલેક પેસી લખપતી અને પરેલવાળા આપણા પેલા પુષ્કળ આંઉ-આઉવાળા દોસ્ત મેહેરવાનજ મોદી વચ્ચે ચાલતી હતી. આગલાં પ્રકરણોમાં આપણે જોઇ ગયા છીએ કે કોઇ દહાડે નહીં ને તે સાંજે પેસી લખપતી પરેલ તરફ ઉતરી પડ્યો અને ચેહેલી તરફ ચીપી ચીપીને ચુંચી આંખોથી જોવા પડ્યાથી મેહેરવાનજીયાને બહેમ પડી ગયો હતો કે તે ખુબસુરત બીલડીંગ ‘શેઠ’ની આંખમાં ખુંચી બેઠી હતી ! ખરી વાત તો એ હતી કે તે ખુબસુરત બીલડીંગને બદલે તે ખુબસુરત બીલડીંગમાં વસતી એક ખુબસુરત બાનુમાં પેસી લખપતીનો ડોળો પેઠો હતો, જે બીનાં આપણા મેહેરવાનજીયાની “બહારાત”નેથી ખબર નહીં હતી !

ઉપલી વાતચીત દરમ્યાન એક ઠંકાણે પેસીએ તેવણનું “નાક દાખવા”નો જે માર્મિક ધશારો કીધો છે, તે એજ હતો. તે માલેતુજર શેઠીયાને તેનાં પચીસ હજારની ભલ પરવાહ હતી. તેને તો તે સાંજે જે ખુબસુરત પંખેર તેણે અચબુચ જોયું હતું તે હાથ કરવું હતું !

પેસી બડો પાહવરદો હતો. તે જવાન વયનો હોવા છતાં જખરો સીફતખાજ અને કુનેહવાળો હતો. પોતાનું કામ કેવી રીતે કાઢી લેવું તે માટે કદાચ પારકા કનેથી તેને શિક્ષણ લેવા જવું

પડે એમ ન હતું. એમ હોવાથીજ તેણે પ્રથમ આપણા મેહેરવાનજી-  
આતું “નાક દાખવા”ની આ કળા પહેલવહેલી આ રીતે અમલમાં  
મુકી હતી !

મેહેરવાનજીઆ તો પેસી લખપતીનો આ ઠરાવ સાંભળતાં  
ધભરાઈ જઈને પાણીપાણી થઈ ગયા—તેવણે ખાણાની ટેબલપર  
લીધેલો “છાંટો” ઉડી ગયો અને શેઠને શો જવાબ દેવો તેનાં  
વિચાર ને વમાસણમાં પડ્યા !



## પ્રકરણ ૭ મું.

### અહીંમિટમ ?

જરા વારમાં “ મેહેરવાનજી આ” નો “ જીવ ફરી આવ્યો !”  
તેવણે જે ખુરસી ઉપર બેઠા હતા, ત્યાં માંથું નાખી દઈ અરધા  
અવાચક જેવા થઈ ગયા ! જેકે મેહેરવાનજી મોઢીને ગભરાટ છુટો  
હતો એ વાત ખરી હતી, પણ તેવણેનો જીવ—ખીવ કાંઈ ફરી આવ્યો  
નહીં હતો. “ જીવ ફરી આવવા”નો તો તેવણે માત્ર ખોટો દેખાવ  
કીધો હતો !

“ હેં, શું છે, મેહેરવાનજી, એમ કાંય કરેછ ? કંઈ જીવ—ખીવ  
ફરેછ કે શું !” પેસીએ ધભરાઈ જઈ પુછ્યું.

“ નહીં—નહીં—મારા મુ—મુ—મુ—મુ—મુરખખી, મને કંઈ નથી.  
એ તો જરાક મારા—મારા—જીવને સેહેજ દોહન—”

“ લે આય જરા ‘વીસ્કી’નો એક ‘પેગ’ ચઢાવ કે હુશીયારી  
આવી જાય ”—અને એમ બોલી પડોશમાં પડેલી એક ‘ટીપાઈ’  
ઉપરથી પેસી લખપતીએ પોતાને હાથે ડીકાન્ડરમાંથી ખાસ્સો  
પાંચેક આંગળ જેટલો એક “બંપરડોઝ” સોડા બેળીને તેનાં હાથમાં

આપ્યો, જે “મેહેરવાનજીયા” પ્રથમ જરાક ‘હા—ના’ કરી પછી ઝટ ગટાવી ગયા !

“કમ હવે તો જીવ હુશીયાર છેની !”

“હાજી.”

“જો સાંભળ, દોસ્ત, તુંને દલગીર થવાનું કશું કારણ નથી. માફ એક અગત્યનું કામ છે, તેમાં મને તારી મદદ આપી તું તે કામ પાર ઉતારી આપે તો માફ તમામ લેહેણું તુંને માફ કરું અને તેમાંની એક પાછી હું પાછી માંગું નહીં.”

“હે, શું બોલ્યા, મારા મુરખી ? પેસ્તાનજી શેઠ, જરા ફરી-થી બોલો તો ?—મારા મેહેરવાન !” પેસી લખપતીનાં છેલ્લા શબ્દો સાંભળી મેહેરવાનજીયાની બેહોશી એક તડાકે હવામાં ઉડી ગઈ. પોતાનાં પગ આગળ તોપનો એક ગોળો આવી પડ્યો હોય તેમ તેવણુ એકદમ ખુરશીમાંથી ચમકી ઉડી પુછવા પડ્યા.

અહીં હવે લંબાણ કરવાની જરૂર નથી. વાંચનાર જાણે છે કે પરલવાળી પીરોજ બનાજીને જેતાંજ પેસી લખપતી તેનો પરસ્તાર બન્યો હતો. એ પીરોજ સાથે પરણવા સાફ તેને મેહેરવાનજી મોદીની મદદ જોઈતી હતી !

મેહેરવાનજી જોવો પોતાના હેશાનમાં દબાયેલો જીનો વિશ્વાસુ મિત્ર છોડી પેસી લખપતી બીજાં કોણની મદદ લેવા જાય એ દેખીતું હતું. પીરોજ બનાજીની હદ બહાર ખુબસુરતીએ પેસીને એવો આંજ નાખ્યો હતો કે પચીસ હજારનું પોતાનું લેહેણું—જો તેણી તેને મળે તો—મેહેરવાનજીયાની મેહનતના બદલામાં મુકી છુટવાને તે આપમેળે તૈયાર થઈ ગયો હતો !

“ફરમાવો—સુખેથી ફરમાવો, મારા શેઠ. તમારું ગમે એવું જોખમ ભરેલું કામ હશે તેથી મારી આંખ પર બંધાવવાને તમારો



ગોલામ તૈયાર છે.” મેહેરવાનજીઆ પોતાનાં કરબની એમ સેહે-લાઈથી સફાઈ થઈ જતી જોઈ હરખાઈ હેડે બોલી પડ્યા.

“ મને તાહરીજ ચેહલી પર ચોરી કરવીછ, બચ્યા ! ”  
પેસી વીચીનો એક ‘ પેગ ’ ચઢાવી બોલ્યો. “ બોલ, મેહેરવાનજી, તે ચોરી કરવામાં તું મને તારી દિલોબ્બન મદદ આપશે ? ”

“ મારી ચેહલી પર ચોરી ? માર્યા ઠાર ? ચોરી ? જ્ઞાની ચોરી ? ”

“ જીવતાં માણસની ! ”

“ એ શું બોલોછ, પેસ્તનજી શેઠ ? ”

“ વળી શું બોલે ? જે ખરું છે તેજ બોલુંછ. તારી ચેહલી પર એક ખુબસુરત બગલું છે તે ગઈ સાંજથી મારું જીગર જીતી ગયુંછ ”—અને અહીં પેસીએ પોતાની ખુરસી તેની પાંસે ખેંચી મેહેરવાનજીઆનાં કાનમાં લગભગ પા કલાક સુધી કાંઈ ‘ ઘુસ ઘુસ ’ કીધી.

“ હવે બધું તારાં બેજાંમાં ઠસ્યું કે, મેહેરવાન ? એ તારી કાઠ ખુબસુરત બાડુતણીએ મને આજ સાંજથી ખરેખર લેલો બનાવ્યોછ. એનું નામ શું છે, દોસ્ત ? ”

“ પીરોજ બનાજી. ”

“ તું શું ધારેછ ? હું મારી ઉમેદમાં ફતેહમંદ ઉતરસ કે ? ”

“ મને શક છે—મારા શેઠ—મને શક છે. ” હવે અહીં જસ બારબોજ માંગવાની “ મેહેરવાનજીઆ ” ની વારી આવી. તેવણ સોફે-ટીસ શીલસુદ્ધ મીશાલ માથું હલાવી નાકનું ટીચકું ચઢાવતા ગંભીર હાથે બોલ્યા. “ હું નહીં ધારતો કે પીરોજ તમારી માંગણી કયુલ કરે ! ”

“ કાંય—કાંય, એમ કાંય ? નખ્ખોદ ગીયા, પેહેલાં મુહરતમાંજ એવી અવ્વઠ વાણી કાંય કહાડી મરેછ ? ”

“મારા મુરખી ! જરા સાંભળો ! પીરોળને જોડો હું જોળખું તેટલું કાંઈ જોળખતું નથી. આએ ધરતી પર તેને એક બાનું નહીં પણ ફરેલા તરીકે ઉતરેલી હું લેખું છું. તેણીએ જવાન જીંદગીમાં પોતાનો જાલો ભરથાર ખોધ દીધાથી તેનો એટલો બધો ગમ પકડેલો છે કે એ બાનું ને મારે ત્યાં જ્યારથી તે બાકુત તરીકે આવી રહી છે ત્યારથી મોજ મગહ, ખાવું પીવું, ફરવું હરવું એ કેવું હોય તેમાં સામેલ થતાં મેં જોઈ નથી. તેણીની તમામ ઉમેદ તેના એક શીરોઝ નામના ગુલાબ જેવા ખુશ્નુરત બેટામાં ભરેલી છે. તે મા-દીકરાં પોતાનાં ઓરડાનેજ ગોથા આપી દુનીયાં સમજે છે. અમારો પરેલનો આખો લત્તો એ સદગુણી બાનુંના વખાણુ ગાયે છે. કારણ કે સુખમાં નહીં તેટલી ખરેખરાં દુઃખમાં મદદ આપનારી એ કાંઈ અજબ પરમાર્થી બાનું છે. આજની જવાન પારસી છોકરીઓથી એ કાંઈ જુદાજ ખવાસની, જુદીજ રીતભાતવાલી અને જુદુજ વર્તન દેખાડનારી બાઈ છે. જવાન વયમાં વિધવા થવા છતાં ફરીથી બીજું ઘેર કરવાનો એક હરફ કે હુંકારો તેણીનાં મોહડાંમાંથી કદી કાંઈએ સાંભળ્યો નથી અને મારી પકડી ખાત્રી છે કે એવી કાંઈ માંગણી તેણીની પાસે લઈ જવી એ લઈ જનારનાં પોતાનાં ‘વસા ગુમાવવા’ જેવી વાત છે.”

“એટલું બધું ? એા માઈ ગોડ ! ત્યારે શું એ કામ તું કઠણુ ધારે છે ?” પેસી લખપતી નીરાસ થઈ પુછવા પડ્યો.

“વગર શકે એ કામ ઘણુંજ કઠણુ ને બીકટ છે. પેસીબા !” મેહરવાનજી મોદીએ પોતાના કપાળ પર ગંભીરાઈનો ચીલ્લો ચઢાવી જવાબ આપ્યો. જોકે તેવણું કહેવું ખરું હતું કે પીરોળ સેહજમાં સમજે એમ નહીં હતું, પણ અહીંનો પેસી લખપતીનો

આ ભેદ જાણ્યા પછી તેને પોતાના હાથમાં “એક રમકડું” બનાવવાનાં હેતુથી તે બુદ્ધિજીવે બેવડા વળ બતાવવા માંડ્યો !

“નહીં, એમ ના બોલ, દોસ્ત મેહેરવાન. ગમે તે ભોગે એ બાતુને હું મારી પરણેતર બનાવવા માગું છું. શું તું એ કામમાં મને મદદ નહીં કરશે ?” પેસી અધીરો પડી પુછવા પડ્યો.

“મારી મદદ સરોચશમથી આપવા હું તક્યાર છું, મારા મેહેરવાન, પણ એ કંઈ બજારમાંની ચીજ ખરીદવાની છે કે કીમત આપીને લઈ આવીએ ! એ બાઈને તમે ઓળખતા નથી. એ કંઈ બીજા બૈરાંઓ જેવી નથી કે તમારા ગાડી ઘોડા, વાડી વળકા ને પૈસાની રેલછેલ પર લોભાઈ જાય. એ છોકરી તો એક ફરેસ્તો છે—ફરેસ્તો ! તમારું જરદારીતું જેર એને હરગેજ લલચાવી શકવાતું નથી—સીવાય કે એતું કાંઈ ખેંચાણ તમારી તરફ થાય.”

“જો, મેહેરવાન, કાંઈખી લાગવગ લગાડીને બે ચાર દિવસમાં મારું આએ કામ કરી આપ. તારી ઉપરતું તમામ સેહેણું હું પૈએ પૈ માફ કરસ ને જે દસ્તાવેજ મેં કરી લીધેલો છે તે એમનો એમ એ સેવાના બદલામાં તુંને બક્ષેશ આપસ.”

“તે વાત ખરી, મારા શેઠ, પણ તેનાં વિચારોનો માલેક કંઈ હું છું ? મારી ખાત્રીજ છે કે એ માગણી તે નાજ પાડવાની ! મેહેરવાની કરી કાંઈ બીજી તરફ નજર કરો તો સાઈ. લાવોની, મારાં ભોંયતળીયેનાં બાહુત દીનામાય દાવરની દીકરી નાજ સાથ તમારું જોડવાવી આપું ? એ કામ સેહેલાઈથી બની શકશે, પણ પીરોજ બનાવોની વાત તો મેહેરવાની કરી તમો સાહેબે પડતીજ ચુકવી. દીનામાય દાવરની નાજ—”

“ચુલ્લામાં નાખ તારી નાજ—ખાંજાને ! હું તો બસ પીરોજ બનાવો પરસ્તાર છું.” પેસી ચીરકાઈ ગયો.

મેહેરવાનજી બહુ પકકા ને પોંહચેલ હતા. તેવણુ :“બારે ગાંઠ પુરા” હતા. પેસી પીરોળ તરફ કેટલો બધો ખેંચાઈ ચુક્યો છે તે જાણવા માટે જાણી જોઈને “દીનામાય દાવરની નાળ”નું નામ તેવણુ વચ્ચે અડાવ્યું હતું, પણ પેસી ચીરડાઈ ઉઠવાથી ઘુરત વેળા તેવણુ ચુપ થઈ ગયા.

“બચ્ચા, હવે મારા હાથમાં તારી મુંડી ખરાબર આવીછ.”

મેહેરવાનજી મોઢી મન સાથે બબડ્યા. “માહરી ચેહેલી લેતો તું ડાસો થયો, પણ ચેહેલીમાં વસ્તી મારી ચેલીએ તુંને એવો ચેલવી ચુક્યોછ કે હવે હું બી તુંને નીચવાય તેમ નીચવસ. ખુદા કરે ને પીરોળ જો સમજી જાય તો મારા હકમાં બી કેટલો ફાયદો થાય ? એ કમબખ્તના કરજમાંથી હું કેવો મોકલો થઈ જાઉં ! મને લાજેછ કે મારી ઉપર લક્ષ્મીદેવી હવે પ્રસન્ન થવાની અણીપર છે. પણ પીરોળ સમજે તો કે ? એ છોકરી જો નહીં સમજી તો, બચ્ચા મેહેરવાન, તારી કમબખ્તી થવાની વાળી છે ! ખુદા પીરોળનાં દીલમાં ફરેસ્તા વસાવે ! પણ સખર ! હું શું કરું ? એવા એક લુચ્છ બદમાસ સાથે એક ફરેસ્તાઈ ખસલતની બાનુંને હું ફસાઉં ?—પણ તેમ નહીં કરું તો અહીં મારીજ ગરદન રેંહસાવાને વખત આયોછ તેનું કેમ ? બા, આજે દુનિયાજ પૈસાની છે ! પૈસા વગરનું જીવતરજ બધું ! એ નાપાક સાથે પીરોળને જોડી આપવામાં જો મારો લાભ થતો હોય તો તે મેં શું કામ જતો મેલવો જોઈએ ? પણ તોબી એની આગળ તો જરા બારેચંપામણીથીજ વાત કરવી જોઈએ—નહી તો—”

“એ મનમાં ને મનમાં શું બબડી મરેછ, મેહેરવાનજી ?”

પેસી, જે મેહેરવાનજી બા ઉપર ચીરડાઈ ગયો હતો તે હવે ઠંડા પડી પુછવા લાગ્યો. “કેમ, તું ચુપ કાંય બેઠોછ ?”

“ચુપ નહીં બેસું તો શું કરું, મારા બાપ ! તમે તો મારા જીવપર બેરાવરીજ લઇ બેઠાછ ત્યારે શું કરું ? ત્યારનો વિચાર કરે છ કે કોઇ દહાડે નહીં ને આજે મારા મેહેરબાન ને માયાજી પેસ્તાનજી શેઠે એક કામ કહ્યું તો તે મારેથી બની શકતું નથી. તેને કેમ બળવવું તેનો કાંઈ રસ્તો સોધુંછ, મારા મુરખ્ખી !”

“હવે કેવો ડાહ્યો લાગેછ. એમજ-એમજ કંઈ નજર પુગાડી-ને મારું એટલું કામ પાર ઉતારી આપ. ગમે તો તારા પેલાં દીનામાય દાવરને વચ્ચે નાખીને પીરોજની સમજીત કરાવ.”

“અરે નહીરે શેઠ !-એ વાત તો બોલતાજ નાં.” મેહેરવાન-જીઆએ બેયું કે જો દીનામાયને વચ્ચે નાખવાની વાત મંજૂર રાખી તો પેસી તેવણને પડતા મેલી તે ડોસીને તેડી મંગાવવા બી ચુકે નહીં. તેથી શરઆતથીજ ચમટા તોડી મેલ્યો કે “એ ડોસાંને ને પીરોજને “છરી-ચુલ્હ્યા”નું છે ! દીનામાય દાવરે જો આએ વાત જાણી તો એમજ માનજો કે તમારી સુધરતી બાજી બી હાથથી જતી રહેશે. એ તો હું પોતેજ મારી ઘણીઆણી ધનબાધની મારફતે સીકતથી પીરોજનો ચોખો ચાંપી જોવાડસ.”

“ઠીક ત્યારે !” ગરીબ બીચારો પેસી લખપતી-એક ગરજાઉં ગધેડો-મેહેરવાનજીઆનાં મતને મળતો થયો. “તેમ તો તેમ-પણ મેહેલ્લીબા, જો તેણે નાજ પાડ્યું તો પછી કેમ ?”

“મુખ્ય સવાલ તેજ છે તો, મારા મુરખ્ખી !” મેહેરવાનજી-આએ વળી પાછું પોતાનું ડાચું શીલસુશી તોરથી ગંભીર બનાવી બવાનો ચીલ્લો ચઢાવી જવાબ આપતાં કહ્યું, “મને નહીં લાગતું કે પીરોજ આએ લખપતી લોડજની ભવિષની શેઠાણી થવાનું કમ્બુલ કરે.”

“પણ તેનું કારણ, મેહેરવાન ?”

“કારણુ શું પુછોછ ? તેણીએ પોતાનાં મરનાર ધણીનો ગમ પકડેલો છે.”

“તેણી વિધવા ક્યારે થઈ ?”

“છ—સાત વરસ પર.”

“ત્યારે તો એ બધું હંબગ છે ? હું તો સમજ્યો કે વરસ છ મહીનાની વાત હશે. નહીં, નહીં, હું, તારું હવે માનવાનો નથી, મેહેલ્લા, બસ બક બક નાં કર ! ચાલ, બોલી દે, કાલે મારી તરફની માગણી તારે લઈ જવીછ કે એ કામ હું કોઈ બીજાને સોંપું ?”

મેહેરવાનજી બાની શુદ્ધ હવે ઠેકાણે આવી ! પેસી “છેલ્લે પાટલે” આવી ગયો એમ જોઈ તેવણનાં બાણુ બેસી ગયા.

“અરે નહીરે, મારા મુરખી. હું જીવતો છું ત્યાં સુધી તો એ કામ બીજાને સોંપવા દેઉં ખરો કે ? પણ મકુંજે સુજમાં નાં રહેતા હો, શેઠ ! જે કામ મેહેરવાનજી મોદી બળવશે તે બીજાથી બની શકવાનું નથી જો !”

“તું હવે તાડપર ચઢી બેસવાની વાત મારી પાસે કરતોજ નાં, બચ્ચા, તું નહીં તો તારા કાકા મને ધણાખી મળશે. ‘દામ કરે કામ’ તો ‘બીબી કરે સલામ’ ની કહેવત તુંને બપ્પર હોય એમ લાગતું નથી.”

“તમે ગુસ્સે શું કામ થાઓછ, પેસીબા. તમારો ગુલામ તમારી સેવામાં હાજર છે. તાડ ને વાડની વાત મારે સ્વપ્નેથી નથી. પણ હું તો જે મુરકેલી છે તે તમો મારા મેહેરબાન મુરખી આગલ રજી કરવાની—”

“મુરકેલી ગમે તેટલી હોય તેની હું દરકાર કરતો નથી. બસ તું એકદમ કાલ ને કાલ મારી ખાહેશ તે બાનું જાહેર કર ને શું જવાબ મળેજ તે કાલે સાંજેસાંજ અહીં આવીને કહી જા. બોલ,

છે ક્યુલ ? યાદ રાખજે, બચ્ચા, કે કામમાં એક રતી બારખી કસર થઈ ને 'ના' નો જવાબ લાવી મુવોછ તો આજથી આઠમે દહાડે તતરતી ડાકીએ પરેલની એહેલી ખાલી કરીને ચાલી જવું પડશે. જો એ કામ ફતેહમંદ ઉતારી આપસે તો માફ તમામ લેહેણું પૈએ પૈ તુંને માફ કરસ અને નહીં તો પછી જોજે કે અહીંથી લીમજી લખપતીનો દીકરો પેસી પંચી છે—ચાલ, પેલા પાસેનાં ઝોરડામાં જઈને ઘોંટલો લે—હું ખી સુવા જઈછ—ને સાંભલ, કાલે સહવારના પોહોરમાં ચાહે નાસ્તો કરી હું ઉઠું તેની આગમચ અહીંથી ચાલ્યો જશે. વખત ખોહતો નાં.”—અને એમ ખોલી પેસીએ એક ચંગ દાખ્યાથી એક નોકર હાજર થયો.

“બાલુ, શેઠને પરોણાવાળા ઝોરડામાં સુવા લઈ જા ને કાવસ કારભારીને કહી મેલજે કે સહવારે એવણને જલદીથી ચાહે—નાસ્તો આપે.”

“વાર સાહેબ !”

પેસી લખપતી હવે વધું વખત ખોટી થયો નહીં. તે ઝડપ પગલે પોતાનાં ઝોરડા તરફ ચાલી ગયો.

## પ્રકરણ ૮ મું.

### દીનામાયની દિલસોજી.

ગરીબ ખીચાર મેહેરવાનજી મોદી । પેસી લખપતીએ આપેલા “અલદીમેટમ”થી તેવણ આખી રાત ઉઘાયા નહીં. તેવણ લખપતી દોડજમાં મોટી હોંસ-ઉમેદથી ગયા ખરા—ત્યાં જાત જાતનાં ઉંચા પકવાનો અને મિષ્ટાનો ઉપર હાથ માર્યો ખરો—પણ સુવા જવા આગમચ તે ખાધેલું—પીધેલું બધું હવામા ઉડી ગયું. પેસી

લખપતીએ જે કરડી શરતો તેવણુ સાથ કીધી હતી તે એક તરફ બાદશાહી ઉદારતા દેખાડનારી, ત્યારે બીજી તરફ દયાહીન બેકદરી બતાવનારી હતી. પીરોળ બનાજની એકજ “હા” કે “ના” ઉપર આપણા મેહેરવાનજ બાની સુખી કે દુઃખી સરજત લટકેલી હતી !

જો પીરોળ “હા” પાડે તો મેહેરવાનજ મોદી એક મોટાં કરજ-માંથી એક તડાકે મુક્ત થઈ જાય એમ હતું અને જો પીરોળ “ના” કહે તો મેહેરવાનજ બાની આબરૂનાં કાંકરા વેરાય એ ખુલ્લું હતું. માટે “આવતી કાલે પીરોળ તરફથી શું જવાબ મળશે” તે ખ્યાલ કરતા મેહેરવાનજ મોદી તે સુખવાસી મકાનમાં એક બાદશાહી બિછાંને સુતા હતા ખરા, પણ તેમનાં જીવને એક ધડીની શાંતી ન હતી. આખી રાત તેવણે બિછાનામાં બહુજ ચિંતાતુર પસાર કીધી અને જ્યારે સહવારું પડ્યું ત્યારે માથાંનાં સખત દુખારા વચ્ચે તેવણુ બિછાનું છોડી બાહર આવ્યા. કાવસ કારબારી તેમની સેવામાં તૈયાર હતો. દાતણ કરી ચાહે નાસ્તો લઈ તેવણુ પેસી ઉઠે તેની આગમચ પેસીનીજ એક ગાડીમાં પરેલ પહોંચી ગયા.

આખી રાતનો ઉજગરો હોવાથી ઘેર આવ્યા બરાબર તેવણુ બિછાને ગયા અને જ્યારે એકાએક કલાકની ઉંધ ખેંચી કાઢી ત્યારેજ તેમના જીવને જરા કરાર થયો. ગરીબ બીચારા મેહેરવાનજબાને ઉંધમાં પણ શાંતી ન હતી. પીરોળ શું જવાબ આપશે—હા કહેશે કે ના પાડશે—તેની ધસક તેમને વારંવાર પડતી હતી. અતે ૯ વાગે તેઓ ઉઠ્યા અને નાહી ધોઈ ઝડપથી તૈયાર થયા.

વાંચનાર જાણે છે કે આજે સોમવાર હતો અને આશીસમાં જવાનું હતું, પણ મોદીજની મમાઈ આજે માંદી પડી ગઈ હતી ! તેવણુ આશીસમાં જાય તો તેવણે માથે લીધેલું કામ કાણ બજાવે ?



માટે અચ્છુચ પેટ છુટી જવાથી ઔશીસમાં આવી નહીં શકવા વિષે ઔશીસનાં સીનોરપર એક ચીઠી લખી તેવણે એક ઘાટી જોડે કોટમાં મોકલી આપી.

એટલું કામ કાધા પછી તેવણુ બોંયતલ્યે આવ્યા અને દીનાબાઈ દાવરને બાજુએ બોલાવી તેવણુ સાથે “કંઈ ખાનગી વાત” કરવાની ઇચ્છા દેખાડી. આ વખતે તે ખુઝાં બાતુ આગલી ચાલમાં એકલાં બેસી સાંજને સાર તરકારી સમારતાં હતાં.

“હારે બાવા, ઘણી ખુશી સાથે.” તરકારી સમારવાનું કામ પડતું મેલી ડોસાં તુરત ઉભાં થયાં અને મેહેરવાનજીબાને ઓરડામાં લઈ જઈ ખુરસીપર બેસાડી તેમની સામે પોતે જગ્યા લેતાં પુછવા પડ્યા. “કેમ બાવા, કોઈ દહાડે નહીં ને આજે મારું શું કામ પડ્યું, મેહેરવાનજીબા ?”

“વાત જરા ખાનગી છે, માયજી, પણ તમારી સલાહ કે મદદ વગર બને એમ નહીં હોવાથી મેં તમોને તસ્દી આપીછજી.”

“કંઈ નહીંરે બાવા, એમાં તસદી શાંતી ? બોલો—ફરમાવો; કંઈ સારી વાત કરજો મરું.” દીનાબાઈ દાવરે ઉમેદ બતાવી.

“સારીજ વાત છે, માયજી, તમે જાણુશો ત્યારે ખુશી થશો.” મેહેરવાનજી મોઢી બોલ્યા “પણ એ વાત હું કરું તેની આગમચ મને કયુલાત આપો કે તમે આજે કામમાં તનમનથી મેહેનત કરશો.

“ઓવાય, મેહેરવાનજીબા, તમે શું જીલમ કરોછ ?” ડોસાં રોકડીયાં હોવાથી હસ્તે ચેહેરે રોકડું પરખાવી બોલ્યાં. “વાત વાતને ઠેકાણે રહી, ને આગમચથી કયુલાત શાની કરાવોછ ! શું વાત છે તે હું જાણું નહિં ત્યાં સુધી આગમચથી કયુલાત કેમ આપું ?”

“સારીજ વાત છે, મારાં માય ! તમોને શીકર કરવાનું કંઈ કારણ નથી.” મેહેરવાનજીબાએ સધ્યારો આપ્યો.

“ બલે-બલે, ખુદા સૌ કોઇને સારીજ સંભળાવે પણ તમે તો અખખમ રહ્યા આગમચથી કબુલાત માગો છ કે કોઇનું બલું થતું હોય તો મારી આંખને જોરે તેમાં હું ખુશીથી સામેલ થાઉં છ.”

“ એથી કોઇનાં બલાંનીજ વાત છે, માયજી. એમાં તમારો કે મારો લાભ સમાયલો નથી પણ એક પારકા પરમાર્થને સારૂ ધરમની જખાન હીલવવાની છે.”

“ એમજ છે તો સુખેથી બોલો, મેહરવાનજીયા, હું મારેથી ખનતી મદદ આપસ.” દીનામાય દાવર, જેવણુ પ્રથમ “શું વાત છે તે” જાણુવા ઇચ્છતાં હતાં, તેવણુ, “પારકા પરમાર્થ”નો ઇશ્વારો સાંભળી ( તે વાત જાણુવાની આગમચ ) પોતા તરફની મદદ આપવા કબુલ થયાં. “ચાલો બોલો, હવે વધુ વખત મને ઇન્ટેજર નાં રાખો.”

“ હાજી હવે મને કસી હરકત નથી, પણ અહીં તમારી કોઇ વહુ-દીકરીની હાજરી તો નથીની ?” મેહરવાનજીયા ઓરડામાં બધી તરફ નજર કરી પુછવા પડ્યા. “વાત જરા ગંભીર છે અને તુરત-વેળા ખાનગી રાખવીજ તેથી પુછું છ.”

“ અહીં કોઇ નથી. મારાં છોકરાંઓ તો રાંધણીમાં છેજી.” ડોસાંએ જવાબ આપ્યો.

“ ત્યારે કાંઈ શીકર નથીજી. જીઓની, માયજી”—અને અહીં મેહરવાનજી મોઢીએ પોતાની ખુરસી દીનામાય દાવરની ખુરસી તરફ આગળ ખેંચતાં સાથે કહ્યું. “તમે જાણીને ખુશી થશો કે આપણી પીરોજ બનાજીના નસીબે જોર કીધું છ ! ”

“પીરોજ બનાજીના નસીબે જોર કીધું છ ! એટલે-એટલે-તે શું ?” દીનામાય દાવરને આ અચખુચ ખબર તુરત ધ્યાનમાં નહીં ઉતરવાથી પુછવા પડ્યાં.

“તે એ, માયજી, કે એવણુનાં હાથનું એક મોટું ખાંચરેથી માંચું આયુંછ” મેહેરવાનજીખાએ વધાઈ કહી.

“ખરેખર ?”

“તદ્દન સાચી વાત છે, માયજી.”

“માચું કોણુ લાયુંછ ?”

“હું પોતે લાયોછ.”

“હે-હે ? એ શું બોલોછ ? તમે પોતે લાયોછ ?” ડાસાં અબજ થઈ હસ્તે એહેરે પુછવા પડ્યાં. “હવે આસ્તે આસ્તે મેહેરવાનજીખા તમે કારજ કરવાનો ધંધોખી માંડ્યો કે ?”

“અરે નહીરે માયજી, એમાં ધંધો શાનો જો ? હું કાંઈ કારજ કરનારો છું કે એ ધંધો કરું ? પણુ આપણી પીરોજની અશરારી ને લાયકી તરફ જોઈ એ કામમાં મેં ખુશીથી હાથ નાખ્યોછ. એ ખીચારી પોતાની જવાન જીંદગીમાં રંડાપો ભોગવેછ તે હું જોઈ શકતો નથી. કેવી પરી જેવી છોકરી છે. તેનાં નસીબમાં એવું નહીં જોઈયે; તેથી મેં એક સારે ઠેકાણે એની બલામણુ કીધીછ, અને ત્યાંથી હું માચું લઈ આયોછ.”

“એ કીયું ઠેકાણું, મેહેરવાનજીખા ? છોકરાનું નામ શું ?”

“જી, છોકરાનું નામ પેસી લખપતી. પીરોજના ધન ભાએગ હોય તો એવો ધણી પામે.” મેહેરવાનજીના હૈયાં હરખાઈ ગયાં. “એવન ધણાં ભાએગશાલી હોવાં જોઈએ કે એવો લખપતી શેઠયો એવણુનાં હાથની માગણી કરેછ. માયજી, તમે કેમ ઝોળખતાં નથી ? ગઈ કાલે સાંજે આપણી એહેલીની સામે પેલી બે ઘોડાની આઈ આવી ઉભી હતી અને તેમાં જે ભપકાદાર શેઠયો એઠેલો હતો તે ખુદ પેસી લખપતી !” મેહેરવાનજીખાએ બડાઈ મારી.

“હાજી હા, મેં ઝોળખ્યો લીમજી લખપતીનો દીકરોજ કેની !”

ડાસાંએ પુછ્યું. “મોટે ખાંચરેતું ઠેકાણું ને પૈસે ભરપુર! પણ એ પેસીને પોતાને હું ઝાળખતી નથી. મેં ગધ કાલે પેહેલ વહે-લોજ જોયો. એના બાવા લીમજી લખપતી મારા બેહેસ્તીને મલવા ધણી વખત અમારે ત્યાં આવતા હતા.”

“પીરોજી પર લક્ષ્મી દેવી પ્રસન્ન થઈ, માયજી, એમજ કહોની કે જે એ જોડું બંધ બેસે તો પીરોજી ધનના ઢગલાપર બેસશે.”

પેસી લખપતી જેવાએ પીરોજીનાં હાથનું માંગું મોકલ્યું એ બીના દીનામાય દાવરને હરખાવ્યા વિના રહી નહીં.

“ત્યારે હવે બધો બેદ મને સમજ પડ્યો. મેહેરવાનજીબા, કાલે તમોને તાકીદનું તેડું આવ્યું હતું તેનો ભરમ તો કેયો આએ દેખું!” ડાસાં બોલ્યાં.

“હા માયજી, એજ કામ સાર મને શેઠે બોલાવ્યો હતો.”

“તમે રાતે ક્યારે આવ્યા? બારણું તો મેં ઉઘાડ્યું નહીં હતું.”

“હું ગધ રાતે લખપતી લોડજમાંજ સુતો હતો, માયજી, હું આજે સહવારે ૭ વાગે અહીં આવ્યો.”

“ત્યારે બરાબર છે. બીચારાં તમારાં ધનમાઘ મોડી રાત વેર તમારી રાહ જોઈ જોઈને પછી છોકરાંઓ સાથે જમીને સુવા સી-ધાર્યા પણ હું એમ પુછું, મેહેરવાનજી, કે આપણી પીરોજીને એ પેસી લખપતીએ ક્યાં જોઈ? એ તો કેયે બહાર જતી આવતી નથી.”

“અરે માયજી, પીરોજીનો બનાવ તો એક કહાણી કીસ્સા જેવો છે.” મેહેરવાનજી મોઢી હસીને બોલ્યા. “કાલે પેસ્તનજી શેઠ મહાલક્ષ્મીથી એપોલા તરફ ગાડીમાં બેસી ફરવા જતા હતા તેટ-

લામાં તેવણનાં કારભારી કાવસે આપણી ચેહેલી પર તે ધણીનું ધ્યાન ખેંચ્યું કે આએ મેહેરવાનજી મોદીની ચેહેલી છે અને તેવણ અહીં રહેછ. કલે આતવાર ખી હતો એટલે શેઠે અટકલ કીધી કે હું ધરમાંજ હોવસ તેથી ગાડી ઉભી રખાવી મને મલવા માગ્યું. તમે જાણોછ તો ખરાં કે હું તેવણની ગાડી આગળ મળવા ગયો અને ગાડીમાં બેઠા બેઠા શેઠે આપણી ચેહેલી તરફ ઉંચે જોયું. એજ વખતે પેહેલા માળની બારી આગળ પીરોજીએ અચખુચ દેખાવ દીધાથી તેવણની ખુબસુરતી જોઈ પેસ્તનજી શેઠ છકક થઈ ગયાછ અને એપોલો પર જવાનું પડતું નાખી ગાડી પાછી 'લખપતી લોડજ' તરફ ફેરવાવી અને તુરત તેડવા મોકલ્યો. એ રીતે જે કાંઈ બન્યુંછ તે અચખુચ અને અચાનક રીતે બની ગયુંછ. પરણતું તો પીરોજી સાથે પરણતું, નહીં તો આખી જીંદગી એમજ પસાર કરવી એવો તેવણ મજબુત ઠરાવ કરી ચુક્યાછ."

“અરે વાહ !” ડોસાંએ ટચકો કીધો. “તે પીરોજીને એ માણું પસંદ નહીં આયું તો ?”

“કોઈખી રીતે તેવણને સમજાવી પટાવીને આપણે મનાવવાંજ જોઈયે, માયજી. એમાં પીરોજીનો પોતાનો લાભ છે.”

“તે વાત ખરી. પણ મને શક છે કે પીરોજી હવે બીજું ઘેર કરવાનો ખ્યાલખી કરે !” દીનામાય દાવરે મેરવાનજીયાને હેબતાવી માર્શા.

“મનેખી એમ લાગેછ, માયજી, પણ હું આએ બાબદમાં તમારી સલાહ ને મદદ માગુંછ તે શાને સાર ? હુંખી એમજ ધાડુંછ કે પીરોજી આએ માગણી સેહેલાઈથી કબુલ કરવાની નથી અને તેથીજ મેં તમે જેવાં બુઝર્ગ બાનુંની એમાં મદદ ઇચ્છીછ.”

દીનામાય દાવર વિચારમાં પડ્યાં. પીરોજી સૌ કોઈની બહાલી

હતી અને પીરોળતું બલું થયલું જોવામાં સૌ કોઈ રાજી હતાં. એવી જીવાંન જીવંદગીએ પીરોળ રંડપો ભોગવે એ કાંઈને પસંદ નહીં હતું—અકસર કરીને દીનામાય દાવર તો પીરોળને પાછી સંસારમાં પડેલી જોવાને સૌ કરતાં વધુ કાળજી ધરાવતાં હતાં. તેવણુ અવારનવાર પીરોળને એ બાળદમાં સીધી કે આડકત્રી રીતે અનેક વાર કહી ચુક્યાં હતાં, પણ પીરોળ પોતાનાં મરનાર બાવિંદ બેહેરામ બનાજીનો ગમ એટલો બધો રાખી બેઠી હતી કે એવી વાતો સાંભળી નારાજ બની ઉઠી જતી હતી. દીનામાયને પીરોળનો અનુભવ હોવાથીજ મેહેરવાનજીવાને તેવણે ઉપર મુજબ બડકાવ્યા હતા !

### પ્રકરણ ૯ મું.

“આપણે પારસી છેએ.”

“મહેરવાનજી ? તમે ધારોછ તેટલું એ કામ સેહેલું નથી !” દીનામાય દાવરે થોડોક વખત વિચાર કરી અંતે જવાબ આપ્યો. તેવણનાં આ શબ્દો સાંભળી મેહેરવાનજીવાનું મોહકું ઉતરી ગયું !

“નહીં માયજી, એમ નાહિંમત ના થાઓ ! મેં તો તમારી મદદપર બધી કુમક બાંધેલી છે.”

“તે વાત ખરી, પણ પીરોળ કંઈ બચ્યું છે કે તેને પેપર-મીટ આપીને સમજાવીયે ? એને હું ઓળખુંછ ને તમે નથી ઓળખતા એમ તો નથી ? એની બધાં સાથની લાયકી, શાંત સ્વભાવ ને મજબુત ઠરાવથી કોણ અંજાણું છે ? એણે એનો ધણી ખોહયો, તેને પાંચ—સાત વરસ થઇ ગયાંછ, પણ એ બનાવ જાણે પાંચ—સાત દહાડા પર બન્યો હોય તેટલો એની છાતીમાં તાજો છે તે આપણે શું નથી જાણતાં ?”

“ખરી વાત છે, માયજી, એમ છે તેથીજ હું આએ કામમાં તમારી મદદ માગું છું. મેં પેસી શેઠનેખી કહ્યું છું કે એ કામ બળવે તો અમારાં દીનામાય દાવર બળવે !—બાકી ખીજાં કોઇથી એ કામ બનવાનું નથી !” મેહેરવાનજીઆએ “ટાલ્લો” ફેંક્યો ! ખરી વાત તો એ છે—અને વાંચનાર તે જાણે છે—કે ઉલટી ડોસાંની મદદ પેસી બાહરો બાહારથી નહીં મેળવે તેટલાં માટે દીનામાય દાવર સાથે પીરોજને સાફ નથી એવું ખોટું બાહાનું મેહેરવાનજી મોઢી પેસી લખપતી આગળ ગઈ રાતે અડાવી આવ્યા હતા !

“મારેથી તે શું બનવાનું હતું, મેહેરવાનજીઆ, પણ કોઇખી રીતે એ ખીચારી ઠેકાણે પડે તો હું તે જોવાને ખદાયનાં ધેર સુધી ખુશી છેઉં. વાફં એ તમારા શેઠ થતાની ઉંમર શું ?”

“આશરે પીસતાલીસેક વરસ હશે.”

“ઉમરમાંખી જરા તફાવત છે.”

“એટલે ?” મેહેરવાનજીઆ “એટલે” થીજ અટકી ગયા !

“પીરોજની ઉંમર ૨૭) વરસની છે એટલે ૧૮) વરસનો

તફાવત, ગણાય.”

“અરે નહીં માય, એ તે કંઈ તફાવત ગણાય વાફં ? પેલા હિંદુઓમાં બાંસઠ વરસનાં બુઢાઓ બાર વરસની કન્યા લાવેછ તે તમે નથી જાણતાં ?”

“તે હિંદુઓની વાત છે—આપણે પારસી છીએ. પણ મેહેરવાનજીઆ, ઉમરનો એ તફાવત હું ઝાઝો ધ્યાનમાં લેતી નથી. ખીજવર છે એટલે એટલો તફાવત તો હોય તેમાં નવું કાંઈ નથી. પેસી લખપતીની પેહેલ્લી ધણીયાણી હાલ હૈયાત નથી, વાફં ?”

“હાજી, તે દરેક વરસ થયાં ગુજરી ગઈછ. તે પછીથી બનાંબલાંઓએ ફાંફાં માર્યાં પણ એવણુ એકના બે થયા નહીં ને

હવે અચ્ચુચ ગઈ કાલે આપણી પીરોળને જોઈ એવણુ તેનાં ઉમેદવાર બન્યાછ.”

“આગલી ઘણીયાણીને પેટનાં કાંઈ બચ્યાં છે કે ?”

“હાજી, એક પંદર-સોલ વરસની બુચી છેજી.”

“પંદર સોલ વરસની ? “ડોસાં અચરત થયાં.” ત્યારે તો સાડી પેહેરતી હશે.”

“હાજી.”

“એ છોકરી કોણની સંભાલમાં છે ?”

“જી, એ છોકરી ઘણીખરી પોતાની મમાઈને ત્યાં રહેછ. મહીને પંદર દહાડે એકાદ અઠવાડીયું લખપતી લોડનમાંથી રહેવા આવેછ. ઘણુંજ ખુશસુરત બચ્યું છે અને એનાં બાપનો એની ઉપર ધણો જીવ છે.”

“એ છોકરી સીવાય બીજાં કાંઈ ફરજદો છે કે ?”

“નહીંજી.”

અહીં ડોસાં જરાવાર ચુપ થયાં અને પછી પુછ્યું. “હવે બોલો, મેહેરવાનજીયા, તમે શું કહેવા માગોછ ? શું તમારી મરજી એમ છે કે એ બીનાં પીરોળને મેં પુછવી ?”

“હાજી.”

“અને એણે ના કહ્યું તો ?”

“એ બીચારી દુઃખી બાઈ પ્રથમ ના તો કહેવાનીજ-પણુ તમે એને કોઈથી રીતે સમજાવીને ‘હા’ બણાવો. માયજી, એ તમારું હેશાન હું જીંદગી સુધી ભુલસ નહીં. મારા પેસ્તનજી રોઠનાં મારી ઉપર ધણા મોટા ઉપકારો થયલા છે, જે વાલવાની આએ કીમતી તકમાં તમે મને મદદ આપો ?” અહીં મેહેરવાનજી-આએ બેઉ હાથ જોડી ધણોજ નમ્ર દેખાવ કીધો.



“તમે એમ નાં કરો, મેહેરવાનજી, મને ઉલટું ખરાબ લાગેછે. આએ નેક કામ છે તો એમાં હું મારી આપ ખુશીથી મારેથી બનતી મદદ કરસ.”

“મને એટલુંજ જોઈયેછે—માયજી—મને એટલુંજ જોઈયેછે.”

“મને લાગેછે, મેહેરવાનજી, કે એ કામમાં હું મારી ઈકરી-ઓને બી સામેલ કરું તો સારું, કારણ કે એ સરખે સરખાંઓ એને મારે કરતાં વધુ સમજવી શકશે. પેહેલાં હું એખલી પીરોજ સાથ વાત કરી જોઉં ને તેમાં મામલો સુધરે તો તેમ, નહીં તો આપણે બધાં જણા સામટું દબાણ ચલાવશું.”

“જેમ તમોને ગમે તેમ. મેં પેહેલાં જે ના કહ્યું તે એટલાજ ખ્યાલથી કે બનતા સુધી ખાનગી રીતે વધુ ચુનોચરા નહીં થાય, તેમ થાય તો સારું, પણ તમારી મરજી એમ છે તો મારી ના નથી.”

“ઠીક છે, હું બપોર પછી પીરોજને મલીને પેહેલાં એખલી વાત કરસ.”

તે મુલાકાત ત્યાંજ ખતમ થઈ. મેહેરવાનજી માળ ઉપર ગયા પછી દીનામાય દાવરે તે બીનાથી પોતાની વહુ દીકરીઓને વાકેફ કીધી. પીરોજનું નસીબ એટલું બધું જોરાવર બનવા પામ્યું છે એમ જણી નાનું અને તેહમી ખુશખુશ થઈ ગયાં.

“માયજી, એવી કીમતી તક કંઈ ધડીધડી મળતી નથી, તેથી પેહેલાં તમે પીરોજને સમજાવી—પટાવીને હરસુરતે મનાવવાની કાશેષ કરજો. એ બીચારીએ પોતાનાં આગલા ધણીનું ધણુંજ થોડું સુખ જોયુંછે. પાક પરવરદેગાર તમોને જસ આપે, ને પીરોજ એ માંગણી કમુલ કરે તો આપણે ધણાં ખુશી થઈશું ” નાનુંએ ખુશાલી બતાવી.

બપોરે જમ્યા પછી દીનામાય દાવર પહેલે માળે પીરોજ બનાજીને મળવાં ગયાં.

### પ્રકરણ ૧૦ મું.

“હું પૈસાની નહીં પણ પ્યારની લુખી છું.”

“મમ્માધી, આપલાં દીનામાય આયાંત” ફિરોજે પોતાની માવતરને ખબર આપી.

“આવો દીનામાય—આવોજી !” પીરોજ જો ટેબલ આગળ બેસી એક નીતીમાન ઈંગ્રેજ નોવેલનું ટ્રાન્સલેશન કરતી હતી તેણીએ તેવણને હરખભેર આવકાર આપતાં કહ્યું.

“દીકરી પીરોજ, તું કંઈ રોકાયલી તો નથીની ?”

“નહીંરેજી. રોકાણુ તે શી હાય ? તમારાં પગલાં ક્યાં છે ? અહીં આવોજી; આએ ઈઝીચેર પર જરા ફરાગત થઇને બેસોજી.”

પીરોજ સૌ સાથ નમાની અને નમ્ર હતી, પણ દીનામાય દાવર તરફ તેણીને કાંઈ અજબ માન હતું. આખી એહલીપર તેવણુ સૌ કરતાં વડાં અને બુઝર્ગ બાનું હોવાથી અને પોતાનાંજ જેવાં એક ખાનદાની બાઈ હોવાથી પીરોજ તેમને એક માવતર સમાન માન આપતી હતી.

“મારી મોટાંમાં મોટી અબ્બયખી એ છે, દીકરી, કે તુંને એખલીને તારા ઓરડામાં કેમ સોહવાએછ !” ડોસાંથી આવ્યા બરાબર “પેલી વાત” તો છેડાય નહીં ત્યારે આએ રીતે વાત ચાલુ કીધી !

“કાંય નહીં સોહવાય, માયજી ? હું કંઈ અહીં એકલી થોડી છું ? મારો—પોપટ—દીકરો ફિરોજ કેવો છે ? એની મીઠી પટપટથી

મારો વખત સોહવાઈ જાયો. વળી એ ‘લેસન’ પર બેસેછ ત્યારે હું કંઈ વાંચવા-લખવાનું લઈ બેશું. સહવારનો ઘણોખરો વખત તો બંદગીમાં ને ફિરોઝને શીખવવામાં પસાર થાયો. મને અહીં એકાંત જેવું જરાબી લાગતું નથી.”

“મારી નાજાં ને તેહમી તારે સારૂ ઘડી ઘડી પરીચારો કરેછ કે પીરોજ આખો વખત ઉપર ને ઉપર રોકાયલાં રહેછ. જરા ઘડીભરી પુરસદની વખતેબી કંઈ પાનાં કે બીઝીક રમવા તો આવીયે, મારી માય ?”

“ખરું છે માયજી, પણ મને એવી એવી રમતો પર બીલકુલ શોખ નથી. પુરસદનો વખત ગુજરવા માટે ઓરતજાત સારૂ બીજા ઘણા નાદર હુન્નરો પડેલા છે.”

“હમણાં આએ શું લખેછ, દીકરી ? હું જ્યારે જોઉં ત્યારે તું કંઈ ને કંઈ કામમાં રોકાયલીજ કે ? બપોરની વખતે એ ઘડી બીછનામાં આસાએસ લઈયે, મારી માય !” ડોસાંએ પોતાનાં અસલી ‘ટેસ્ટ’ મુજબ સલાહ આપી.

“મને બપોરે લેટવાની આદત નથી, માયજી. એટલો વખત દરરોજ સુવામાં પસાર કરીયે તેને બદલે કાંઈ કામ બજાવીયે તે કેટલું કીમતી ચઈ પડે ? માયજી, આજનાં જમાનામાં તો વખતની કીમત છે.”

“ખરું છે, દીકરા, પણ તબીયેત તપાસીને કીધેલું સૌ સારું. ચાલ દીકરી, હવે હું જે એક અગતનાં કામસર આવીછ તે વાત પર આવીયે”—અને અહીં દીનામાય ડોસાંએ પોતાનો ચસમો આંખ પર સરખો કરી, ખુરશીમાં તટાર ઉઠી બેસતાં ચલાવ્યું. “આજે દાદર હોરમજદનો પેહેલો મુખારક રોજ છે.”

“હાજી.” પીરોજએ જવાબ આપ્યો. તેણી એક શીખેલી

અને સુધરેલી ખાનુ હોવા છતાં ખુદાની બંદગી દરરોજ પુર એકીનથી કરતી હતી.

“ને એ મુખારક રોજે હું એક મુખારક વધાઈ તારે સારું લાઈ આવીછ.”

“મુખારક વધાઈ?—અને તે મારે સારું? માયજી, તમે શું કહેવા માંગોછ તેની મને સમજ પડતી નથી.” પીરોજ અચરત થઈ પુછવા પડી. તેણી સમજી શકી નહીં કે ડોસાં શું કહેવા માગેછે? વાંચનારને ખ્યાલ આવશે કે મુખારક વધાઈ ઉપરથી પીરોજએ ઝટ ચેતી જવું હતું, પણ પીરોજને તેવો ખ્યાલ આવી શકે તેવો સંજોગ ન હતો. અગાઉ પણ ડોસાંએ પીરોજને પરજીવવા માટે પોતાની ઝાળખાંણુ-પીછાણુનાં એક બે ઠેકાણાં પીરોજને દેખાડ્યાં હતાં, જે તેણીએ નામંજુર કરી “એવી વાત ફરીથી મારી પાસે કદી કરતાં નાં, માયજી” એમ માગી લીધું હતું, જેથી ડોસાં એવીજ કોઈ વાત લાવ્યાં હશે એવોખ્યાલ શરૂઆતમાં તેણીને ખીલકુલ પેદા થયો નહીં.

તે પછી લાંબી મુદતે ડોસાં ફરીથી આજે તેવીજ “ઑફર” લાવ્યાં હતાં અને દીનામાય દાવરને પોતાને પણ શંકાજ હતી કે આગલના જેવોજ જવાબ મળશે. તેમની આ અટકળ ખોટી પડી નહીં, જે આપણે આગળ ચાલતાં જોઈશું.

“દીકરી, તુંને સમજ નથી પડતી તો હું સમજ પાડુંછ. જોની માય, વખત પોતાનું કામ કરવા વગર રહેતો નથી.” ડોસાંએ હસ્તે એહેરે પીરોજને પટાવવા માંડી. “જે ચીજ આજે આપણને ગમતી નથી તે ઉપર આવતી કાલે આપણું દીલ થાએછ એ કુદરતનો કાયદો છે. મને વચન આપ, પીરોજ, કે હું એક વાત તુંને કહું તે સાંભળી તું ચીરડાય નહીં.”

“શું તમારી વાત ચીરડાવા જેવી છે ?” પીરોજને બોલાવ-  
થી પુછ્યું.

“નહીં, તેવી તો નથી—ઓર ખી તેમાં એક મુખારક વધાઈ  
સમાયલી છે, પણ હું તારા આચાર-વિચાર લાંબા વખતથી તપા-  
સતી આવી છ તેથી કહું છ કે કદાચ તે વાત તું નહીં ખી ગમે  
તો નકામો તારો જીવ કુહડાવતી નાં.”

“તમે એક તરફ કેહવો છ કે તે ‘મુખારક વધાઈ’ છે ને ખીજી  
તરફ બોલો છ કે ‘તારો જીવ કુહડાવતી ના’ ત્યારે મારે હવે શું સમજ-  
વું ? તમે શાને વાસ્તે બોલો છ તે ખુલ્લે ખુલ્લું કહી દેવો, માયજી, કે  
હું તેનો જવાબ આપું. કંઈ પેલી અગાઉ એક બે વખત તમે  
ફરમાશ લાયાં હતાં તેવીજ કંઈ વાત છે કે ?” અહીં પીરોજને  
જરા વહેમ પડ્યાથી તેણીએ સીધો સવાલ કર્યો.

“હા મરં, કંઈ તેવું જ છે.”

“માયજી,” પીરોજ દયામણે અને દલગીર ચહેરે બોલી.  
“ખુદા ખાતર—”

“નહીં, સખર કર, છોકરી ! આટલો વખત તો હું બોલી નહીં  
પણ હવે હું તારી આએ બાજતની હુજત ચાલવા દેવાની નથી.”  
ડોસાં અહીં જરા સખત થયાં. “હું હવે છુપાવવા માંગતી નથી.  
જો સાંભલ, મારી માય, તારં બાએગ ખીલવાનો વખત ચાલી  
ચલાવીને તારી નજદીક આચો છ—તારાં સારાં નસીબે હવે બેવડું  
જેર કીધું છ—એક મોટો માતખર ને ખાનદાંની શેઠીયો તારો હાથ  
લગનમાં લેવાને તૈયાર થયો છ.”

“ઓ નહીં !—નહીં ! માયજી. દીનામાય માય, એ વાત તો તમે  
હવે કાંઈએ મારી પાસ કહાડવી નહીં” અને એટલું બોલતાંજ  
પીરોજની આંખમાં પાણી આવી ગયાં. “તમે ધારો છ તેટલી હું

સુખી નથી—મારા મરનાર ખાવીંદનો ગમ હું હજી વીસરી નથી—મારો તે હૈયાનો હાર મને નિરાધાર સ્થિતિમાં અહીં નાખી હજારો ઉમેદ ભરેલો જવાન જીંદગીમાં ઉડી ગયો તે બનાવ તેનાં મોતનાં દીવસનો જોટલોજ આજેખી મારી છાતીમાં તાજે છે !”

“ તે હું ક્યાં ના પાડુંછ, મારી માય ? હું વરસોથી જોતી આવીછ કે તેં તારા મરનાર ઘણીની બહાલી યાદ એક ઘડીખી વીસારી મુકી નથી. તે જોવાની ખોદાએ અમોનેખી આંખ આપેલી છે, દીકરી. પણપણ તારાં આવતાં ભવીષનો કંઈવિચાર કીધો ? તારા મરનાર ખાવીંદની ટુંક પુણ પુગી પુગીને તુંને ક્યાં સુધી પુગવાની છે ? તારાં આંખે એકપુરા બચ્ચાંને દુનીયામાં આગળ પાડવા સાફ ખાલી હાથે તું શું કરશે ? જરા વીચાર કર, પીરોજ. આંખે ઠેકાણું હીરા જેવું છે. લીમજી લખપતીનું ખાનદાન જેવું તેવું ખાનદાન નથી. તેનો એકપુરો દીકરો પેસી લખપતી આજે જે ચાહે તે કરી શકે એવો ઇજતદાર ને વગવાળો છે. એજીંદગીપર ભલાં ભલાં—આંખે પોતાની દીકરીઓ આપવા સાફ અનીખનાં તારા તોડયા, પણ એણે કાઢને મચક આપી નથી. તું પોતાને ભાએગશાલી સમજ કે એવો એક માલેતુજર શેઠીયો ગેમ કાલે અહીંથી પસાર થતાં તારી ઉપર નજર પડવાથી તારા હાથનો ઉમેદવાર થયોછ. તેણે આપણાં ઘેરવાળા મેહેરવાનજીબાને બોલાવી મંગાવી પોતે થઈને તેવણુ મારફતે તારું માથું મોકલ્યુંછ. મેહેરવાનજી સીધે સીધું તુંને પુછતાં ઓસકાયાથી આંખે કામ તેવણુ મને સોંપ્યુંછ. મારુંજ નહીં, પણ મારી છોકરીઓનું ખી—મેહેરવાનજીનુંજ નહીં પણ મેહેરવાનજીનાં ઘણીઆણી ધનખાઈનુંખી—એજ મત છે કે લક્ષ્મી ઘેર બેઠા ચાંદલો કરવા આવીછ તે હવે મોહડું ધોવાની વાત જોવામાં ડહપણુ નથી ! યાદ રાખજે, દીકરી, કે અમે તારાં સારાંમાં

સદા રાજ છેવે. પાક દાદાર અહુરમજદ તુને સારી ખુદ્ધી આપે ને આએ હાથ આવેલી કીમતી તક તું જતી નહીં મેલે એજ અમારું ચાહવું છે.”

પીરોજ કાંઈ બોલી નહીં. તે બીચારી જ્યાં બેઠી હતી ત્યાંજ નીચી મુંડીએ બેસી રહી. આ વખતે તેણીનાં ગુલાબી ગાલો ઉપરથી મોતી જેવાં આંસુઓ સરસર સરી પડતાં હતાં !

“તું રડેછ શું કામ, દીકરી. જા બા, તું એમ કરેછ તે જોઈને મારો જીવ બળી જાયેછ જો બા !” ડાસાંએ પીરોજને દાબી પટાવવા માંડી.

“રડું નહીં તો શું કરું, માયજી. મારાં નસીબમાં સુખ હતે તો મારો હીરા જેવો જવાન ધણીજ શું કામ મરી જતે ? એ નહીં ! મને એ ચીજ માફ કરો ? હું પૈસાની નહીં, પણ પ્યારની ભુખી છું. મેં મારો પ્યાર એકનેજ આપ્યો હતો અને તે પ્યારો મને છોડી ગયા પછી હવે દુનીયાં મને ઝેર જેવી લાગેછ. આએ જગતમાં હું જીવુંછ તે ફક્ત મારા એકપુરા ગુનાખ દીકરા તરફનાં મારાં ખેંચાણથીજ જીવુંછ. એજ મારા દુઃખી સંસારનો થોડોક મીઠાસ હવે મારે માટે બાકી રહેલો છે. એજ દીકરો જીવશે તો મારો દહાડો ફેરવશે.”

“લાખ રૂપીઆની વાત છે, હું તે કેમ ના પાડી શકું ?” અહીં દીનામાય દાવરે પીરોજને બરડા ઉપર એક હાથે પસવાળી બીજા હાથે તેણીનું માથું પોતાની છાતીમાં દાખતાં બલી કોશેષ ચાલુ રાખી જવાખ આપ્યો. “પણ દુનીયામાં શું થાયેછ, દીકરી ? આપણે કરતાં કંઈક દુઃખીઓ આએ ધરતી પર પડેલાં છે. ખુદના બનાવ આગળ આપણું ચલણ કંઈ ચાલેછ ? તે માથેકે તારી સરજતમાં એવુંજ લખેલું હશે તેને તું શું કરશે. જો દીકરી,

હજુરખી સમજ ને મારો આટલો સખુન રાખ ? તારા મરનાર ખાવિંદનો ગમ હવે ભુલી જા. તેં આટલો વખત તે નેક ભરથાર તરફ જે અખંડ વફાદારી દેખાડીછ તે કાંઈ શોડી નથી. જેવો પવન હોય તેવી પીઠ કરીયે, મારી માય ! સંસારમાં સુખી કોઈ નથી. મોટા મોટા શાહ-સુલતાનો ખી દુનિયામાં દુઃખી હોય છે. દુનિયાં પોતેજ એક દોજખખાતું છે. પેસી લખપતી જેવો ભરથાર તારાં મોટાં બાએગ હોય તો તું મેળવે. જો તે ચાલી-ચલાવીને પોતે તારે દરવાજે આવ્યોછ તો એવી સોનેરી તક હાથથી જતી મેલવા-માં તું મારી ડાહી દીકરી ડહાપણુ જતાવશે નહીં.”

“તમારું બધું કહેવું ખરું છે, માયજી,” પીરોજી રડમસ એહેરે બોલી. “હું એમ નથી કેહવા માંગતી કે દુનીયામાં હુંજ દુઃખી છું. મારાં કરતાં વધુ દુઃખી ને અસુખી જીંદગી ગુજરનારાં કંઈક કમનસીબો આએ ધરતી પર પડેલાં હશે, તે હું ના પાડતી નથી. તમો બધાં જણાં મને પાછી સંસારી બનાવવા માગોછ પણ જે એકજ બહાલો જીવ મારે આધારે પડેલો છે તેનોખી મારે વીચાર કરવાનો છે. વળી મારો સંસાર સુખી નીવડે કે દુઃખી તેની આજે જામીનગીરી શું છે ?”

“ઓ દીકરી, એમ ના બોલ ? તું તો વાડી-ગાડીએ ફરનારી ને ધનનાં ઢગ પર બેસનારી બનસે.”

“સાચ્યા પ્યાર વગર પરણવું એમાં શું તમે ખરું સુખ સમજોછ ? ધનનાં ઢગને શું ધુલમાં નાખું ? પાક પ્યારની પસંદગી વગર લાખો રૂપીયાની દોલત કામની શું ! દીનામાય, તમે સમ-જદાર થઈ આજે એટલી જીદ કાંય પકડી બેઠાંછ ?”

“હું જીદ કાંય પકડી બેઠીછ તે હવે કહું ? ચાલ સાંભલ; મારી દીકરી. આજે તારા ઘણીનાં થોડાક પૈસા તારી પાસે છે પણ



તે પુરા થયા પછી તું શું કરશે ? અરે ! ઘેરનાં બાડાં ને સંસારનો નીભાવ ક્યાંથી કરશે ? આએ તારો ગોલાખ દીકરો તો હજુર નખ જેટલો છે ! એ વધશે ક્યારે ને તારી હાલત ફેરવશે ક્યારે ? જો દીકરી, મોટામાં મોટો સવાલ જે તારે વિચારવાનો છે તે એજ છે કે પાંચે દહાડે તારી સ્થિતિ કેવી થશે ? દર દહાડે મુદલ રકમમાંથી ઓછું થતું જાએછ તેનો ખ્યાલ કર ? તુંને ખીજો કોણનો આશરો આધાર છે ? મુઠ્ઠ પાંચ હજાર રૂપરડી પુગી પુગીને ક્યાં સુધી પુગવાની ? કાલ કોણે જોઈછ ? હું તારી હાલત પર વીચાર કરુંછ ત્યારે ધાસ્તીથી ધુજી મરુંછ. ઓ દીકરી-દીકરા, તું સાતને શીખામણુ આપનારી થઈ તારી પોતાની બાબદમાં એવી બેફાંમ કેમ બની જાએછ. તારા બેહેસ્તી ખાવીંદનો ખ્યાલ હવે મનમાંથી જરા દુર કર-તેજ ખ્યાલને પકડી બેસસે તો તારું બવીષ કદી સુધરવાતું નથી. હા, તારી હાલત સારી હતે ને એવી માગણી તું ઠોકરે મારતે તો હું આટલું દયાણુ કદી કરતે નહીં. વાસ્તે, મારી માય, હું હમણાં ને હમણાંજ તારો જવાબ માંગતી નથી. હું કાલે સાંજે તારો જવાબ લેવા આવસ તેટલાં નિરાંત ને શાંત મનથી મારા સખુનો પર વિચાર કરજે. તું જાણે ! નાહક રડી બળીને જીવને નકામો દુઃખી કરતી નાં ! ચાલ, બેસ માય, હવે હું જઈઉં.”

અને અહીં ડોસાં જવા ઉઠ્યાં. જતાં જતાં પણ દીનામાય દાવર ફરી ફરીથી બે ચાર સખુન પીરોજને કહેવાને બુલ્યાં નહીં.

ગરીબ ખીચારી પીરોજ !

અચખુચ આવી ઉભેલો આ કઠણ સંજોગ જોઈ, શું કરવું અને કેમ કરવું એ તેણી માટે એક મુરકેવ સવાલ થઈ પડ્યો !

## પ્રકરણ ૧૧ મું.

## પીરોજનો “છેલ્લો જવાબ.”

તે રાત્રે પીરોજ આખી રાત ઉંઘઈ નહીં. અચબુચ આવી ઉભેલી “બીજું” ઘેર કરવાની” આ તકને “એક સોનેરી તક” કહેવી કે “એક અભાગ્યો સંજોગ” સમજવો તેની તેણીને સમજ પડી નહીં.

“ઓ કીસમત ! કીસમત ! ! તું કરેછ તે કોઈ કરતું નથી ! હું સાતને શિખામણ દેનારી ને સારે રસ્તે દોરવાનારી છતાં માહરી અકકલ આજે જાણે સુન મારી ગઈછ !” તેણી બીજાનાપર સુતી સુતી પોતાના મન સાથે એકલી બબડી. “આજે સહવારે હું ઉઠી ત્યારે મને સ્વપને બી ખ્યાલ નહીં હતો કે મેહેરવાનજી મોદી અને દીનામાય દાવર મારે માટે એવી નહીં ધારેલી માગણી લઈ આવશે? મારે હવે શું કરવું અને આવતી કાલે તેમને શું જવાબ દેવો તેની મને સમજ પડતી નથી!”

ગરીબ બિચારી ! તે બાપડીએ આખી રાત બહુ બેચન પસાર કરી. બીજી સહવારે પીરોજ બામદાદમાં ઉઠી નાહી ઘોઈ બંદગી પુરી થયા પછી પોતાનાં મરનાર ખાવિંદ બેહેરામ બનાજની તસ્વીર આગલ જઈ બેઠ હાથ જોડી બંધ આંખોએ બોલી કે—બેહેરામ—ખારા “બેહેરામ ! તારાં મીનોઈ રૂહની સાચી મનસ્વી-થી યાદ કરી તુંને પુછુંછ કે મારે હવે કેમ કરવું? દીનામાય દાવર નાં સવાલનો જવાબ કેવી રીતે આપવો ? જે જીગરમાં તું બહાલાની જગ્યા છે, જે અંતઃકરણમાં તેં સદાનો વાસો કરીધો છે તે હવે બીજાને કેમ આપું?” અહીં પીરોજની છતી ભરાઈ આવી. તેણીનાં ગોરા ગાલ ઉપરથી મોતી જેવાં આંજીઓ સરી પડ્યાં! “નહી—ગમે તે થાય પણ મેં માહરા મરનાર ખાવિંદ તરફના માનને માટે

એવો કોઇ ખીજો વિચાર કરવો નહીં જોઇએ.” તેણી પોતાના મન સાથે એકલી બબડી. “દુનિયાંમાં સેંકડો બલ્કે હજારો વિધવા-ઓ વસેછ કે નહીં? તેઓ ક્યાં “ખીજું ઘેર” કરેછ કે હું કરું? પણ સખર ! દીનામાય કેહેછ તેખી ખરું છે કે ‘જો, દીકરી, મોટામાં મોટો સવાલ જે તારે વિચારવાનો છે, તે એજ છે કે પાંચે દહાડે તારી સ્થિતી કેવી થશે? દર દહાડે મુદ્દલમાંથી ઓછું થતું જાય-છ તેનો તો તું ખ્યાલ કર? તુંને ખીજો કોણનો આસરો આધાર છે ? મુઠ પાંચ હજાર રૂપરડી પુગી પુગીને ક્યાં સુધી પુગવાની?” ખરેખર, ડોસાંનો આએ છેલ્લો વાક્ય વિચાર કરવા જોગ છે. મારા મરનાર ધણીની ન્હાની પુંજ મને ક્યાં સુધી પુગવાની હતી? વળી એવો ‘ચાન્સ’ વારંવાર આવતો નથી એ ખી ખરું છે. પેસી લખપતી જેવો એક માતખર શેઠયો મારી ઉપર શીદા થયોછ એ મારાં સારાં નસીબની વાત છે. પણ મારો બેહેરામ?—ઓ નહીં! મારા મર-હુમ જહાલા ને નેક ભરથાર આગળ એવા પાંનસો પેસી લખપતી-ઓ એક બદામ જેટલા છો નહીં! નહીં! હું કેવા ઘેલા ઘેલા વિચારો કરુંછ ? મેં મારા મનની મકકમતા સાચવવીજ જોઇયે. દીનામાય દાવરને મેં રોકડે રોકડું પરખાવું જોઇયે કે તેવણે કીધેલી માંગણી મને મંજુર નથી!”

એ રીતે ગરીબ ખીચારી પીરોજ ધડીમાં એમ તો ધડીમાં તેમ એવા ડામાડોલ વિચારમાં અરધી ઘેલી જેવી બની ગઇ હતી!

બેટા શીરોઝની બંદગી, નાસ્તો અને “ટયુશનનું” કામ પુરું થયા પછી પીરોજ પોતાનું ભરવાનું લઇ બેઠી, પણ આજે તેણી-નું મન એટલું અશાંત હતું કે ભરવા—સીવવાપર લક્ષ લાગ્યું નહીં. તેણીનાં મગજમાંથી તરેહવાર ઉલટ સુલટ ખ્યાલો એક તરફ આવીને ખીજ તરફ પસાર થતા હતા.

સહવારે નવ વાગે, નાસ્તા પછી, મેહેરવાનજી મોદીના ધણી-

આણી ધનખાઈ પીરોજને મલવા આવ્યાં. પીરોજ તેમને જોઈ અચરત થઈ. કારણ કે આ ખાનું આખો વખત પોતાના ઘર સંસારી કામોમાં હમેશાં એટલાં બધાં રોકાયેલાં રહેતાં હતાં કે સાંજને છેડે પણ તેમને પુરસદ મળતી ન હતી. ઘર સંસારી કામકાજ ઉપરાંત તેમનાં નાનાં મોટાં આંઉં આંઉંની તેમના પાછળ એવી અબજાર હતી કે ધનખાઈ મોદીને પુરસદમાં જોવાં એ પરેલની એહેલી ઉપર રહેતાં તમામ ભાડુતોને માટે એક જાતની નવાઈ હતી. પણ તેમ છતાં આજે આ ખાનું અણધારેલાં તેમને ત્યાં બીજે માળથી ઉતરી પહેલે માલે મુલાકાતે આવ્યાં, એ જોઈ ચગરી પીરોજ તુરત ચેતી ગઈ કે પહેાંચેલ દીનામાય દાવરે અથવા મેહેરવાનજી મોદીએ ગઈ કાલથી જે બીડું ઝડપ્યું હતું તેજ કામને માટે તેઓને આગળ કીધાં હતાં!

અને ખરેખર તેમજ હતું. ધનખાઈજીને મોકલનાર તેમનાં ધણી મેહેરવાનજી પોતે હતા. જહાલા વાંચનારને રોશન છે કે પીરોજ પેસી લખપતી સાથે પરણે તેમાં સૌથી મોટો લાભ મેહેરવાનજી મોદીને હતો. જે પીરોજ આ માગણી “ના” પાડે તો મેહેરવાનજીખાનાં એક ઘડીની વચ્ચે “ડાબલાં” વેરાઈ જાય એમ હતું.

ધનખાઈ મોદીની મુલાકાત આપણે અહીં લંબાવીશું નહીં. પીરોજને શરૂઆતની ખેર આપીયત પુછ્યા પછી તેણે પીરોજને જે બલામણુ કીધી તે એજ હતી કે પેસી લખપતીએ મોકલેલી તેણીને પરણનાની માંગણી એક સોનેરી તક સમાન સમજી તેણીએ ચુકવી નહીં! પીરોજના વિચારો શા હતા તે વાંચનારને રોશન હોવાથી પ્રથમ તેણીએ એ બાબે “ના” થી “હા” કહ્યું નહીં. પીરોજ પોતે બલી હોવાથી તેણીએ ધનખાઈ મોદીનું દીલ દુખાવ્યું નહીં, પણ મધ્યમ તોરનો એવો અર્થસૂચક જવાબ આપ્યો કે

“ના.” સમજવું કે “હા” તેની સમજની ગેરહાજરીમાં ખીચારાં ધનખાધ મોદી મુંઝે મોઢે ઉઠી ગયાં !

વચ્ચે બે કલાક પસાર નહીં થયા તેટલાં દીનામાય દાવરની વહુ દીકરીઓ પીરોળને પહેલે માળે મળવા આવી ! તેઓની વાત-ચીતનો તે દીવસનો મુખ્ય મુદ્દો. પણ એજ હતો કે પેસી લખ-પતી તરફથી આવેલું ‘માગું’ પીરોળએ ના પાડવું નહીં !

“જીલમ થયો !” પીરોળ તેઓ ગયા પછી એકલી બબડી.  
“જાણે આખી ચેહેલીજ મને અહીંથી કહાડ કહાડમાંજ પડીછ !”

પણ પીરોળ હજીતો આ બે વાક્ય મન સાથે બબડે છે તેટલાં મેહેરવાનજી મોદી આવ્યા ! તેવણુ પીરોળનાં ઓરડામાં કદી આવતા નહીં હતા. તેવણુને જોઈ પીરોળ ધણી અજબ થઈ. તે અહરથે પણ એ ‘માગું’ પાછું વાળવું નહીં-વાળશે તો પાછળથી ધણાં પસ્તાસો વગેરે કહી પીરોળને અરધો કલાક સુધી એક પ્રકારનું “લેકચર” આપ્યું !

અંતે સાંજે પાંચ વાગે દીનામાય દાવર પીરોળનો જવાબ લેવા આવ્યાં. તેવણુને જોઈને તે પરીચેહેર પુતલીનાં પેટમાં એક જાતની ફાળ પડી !

પીરોળએ તેવણુની પહેલી પરપુછમાં સાફ નાજ કહ્યું કે  
“મારો વિચાર નથી,” પણ ડોસાં કાંઈ ખાંડયાં જાય એવાં નહીં હતાં. તેવણુ પાંચ વાગેનાં આવેલાં રાતે આઠ વાગે તેણીને “હા” બણાવીનેજ ઉઠ્યાં.

પીરોળ તાબે થઈ તે માત્ર બે બયબીત કારણને લીધેજ થઈ. પેહેલું કારણ એ કે તેણીની પાસે માત્ર પાંચ હજાર રૂપરડીની પુંજ હતી, જેમાંથી દર મહીને તેણીને રકમો ઉપાડવી પડતી હોવાથી દર દહાડે તે અવેજ ઓછો થતો હતો. “એ પાંચ હજાર પુરા થવે

તું થું કરશે, દીકરી ? તું એક અરધી અરધીની મોહતાળ રહેશે, તેને બદલે આએ બાદશાહી સુખ તારે બારણે ચાલી ચલાવીને આયુ'છ તો ઠોકરે નાં માર." એ દીનામાય દાવરની મુસ્તકીમ દલીલ હતી. ખરું પુછે તો તે દલીલ ખોટી નહીં હતી. વળી પીરોજનતું ધ્યાન ડોસાં એક બીજી બાબત ઉપરથી ખેંચ્યા વીનાં રહ્યાં નહીં કે "આએ બીજવર લગનથી, દીકરી મારી, પોતાની હાલત સુધારવા જોડે તું તારા એકપુરા ચેરાગ શીરોઝનાં બાબમાં બી બહુ'જ કરશે. વીચાર કર, પીરોજ કે જે તું બોંહોંસ પકડી પેસી લખપતી સાથ પરણવા ના પાડે તો તારી પાંચ હજાર રૂપરડી પુરી થવા પછી તારાં બચ્ચાંને કેળવણી ક્યાંથી આપી શકશે ? એ ઉધરતાં બાળકનું બવીષ સુધારતાં તે વધું ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. જે શીરોજને ઉંચી કેળવણી મળશે તોજ તારો દહાડો ફરશે, પણ તે કેળવણી તું એકલે હાથે ક્યાંથી આપી શકશે ? આએ તો 'એક પંથ ને દો કાજ' જેવું થઇ પડશે. તારો દુઃખી સંસાર ફેરવવા જઇ તુંબી સુખમાં પડશે ને તારાં બચ્ચાંનેબી સુખી કરશે. બલા-બલી બીજું ઘેર કરેછ. તું કંઇ હોંસની મારી કરતી નથી. ફરજની મારી કરેછ. અમે બધાં સારી રીતે સમજીએછ. એમાં શરમાવાનું અને ઓસકાવાનું કંઇજ નથી. આ અને એવીજ બીજી દીનામાય દાવરની મુસ્તકીમ દલીલોને પીરોજ તોડી શકી નહીં, જ્યારે તેણીએ જોયું કે એ ડોસાં કહે છે તે બધું ખરું છે ત્યારે તેમનાં સખુનને માન આપવાને તેણી તૈયાર થઇ-જેકે પોતાનાં મરનાર ખાવીંદ તરફનો સાચો પ્રેમ તેણીનાં હૈયાંમાં હજી હૈયાત હતો તે છતાં-દરજે લાચારીએ તૈયાર થઇ અને અંતે "જેમ તમારી મરજી-તમે બધાં મારી પુઠ પકડી રહ્યાંછ" તો હવે મારાં કીસમતને હું બવીખનાં હવાલામાં સોંપુ'છ" એ તેણીનો છેલ્લો જવાબ હતો !

પીરોજીએ ખુશી ભરેલો જવાબ આપેલો જાણી મેહેરવાનજીનાં હૈયાં સા કરતાં વધુ હરખાઇ ગયાં. દીનામાય દાવરની દીકરી-વહુ, તેમજ મેહેરવાનજી મોદીનું કુટુંબ પેસી લખપતી જોડે પીરોજીએ પરણવાનું નક્કી કરીધાથી ખુશખુશ થઇ ગયાં. દીનામાય દાવરે પીરોજીને સમજાવવા મેળવેલી ફતેહ, તેજ રાતે આખા ઘેરમાં વીજલીને વેગે પસરી ગઇ. તે ખુશ ખબર સાંભળીને મેહેરવાનજી એટલા બધા આનંદમાં આવી ગયા કે જમવા ખાવાનું પડતું મેલી ડગલો પાછડી પેહેડી તુરતજ પેસી લખપતીને આ વધાઈ આપવા આર નીકળી પડ્યા.

જ્યારે એક ચીજને માટે આપણે એમ ધારીએ છીએ કે તે બનવું મુશ્કેલ છે, અને તેમ છતાં, જ્યારે તે સેહેલાઇથી બની જાય છે ત્યારે આસપાસનાંઓને અજાણ્ય ઉપજે એ કુદરતી છે. એજ હાલત મેહેરવાનજી મોદી, દીનામાય દાવર અને તેમનાં કુટુંબોની થઇ. પીરોજી બનાજીએ પેસી લખપતીનો હાથ કબ્બલ કરીધો એ વગર શકે એક મોજેજો હતો. પેસી લખપતી કોણ હતો, કેવો હતો તે તેણી જાણતી ન હતી. કાંઈ પણ દીવસે તેણીએ તેને નજરો નજર દીઠો ન હતો. માત્ર તેનું નામ આખા મુંબઇમાં મશહૂર હતું. ખરું પુછો તો પેસી લખપતી ઉપર પીરોજીએ બતાવેલી પસંદગી તેણીનાં હૈયાંને નહીં પણ હાલતને આભારી હતી. તેણીનો મરનાર ખાવીદ બેહેરામ બનાજી જે નાની પુત્ર મેલી ગયો હતો અને જેની ટુક પેદાશ ઉપર તેણી પોતાનો યુગ્મશ ચલાવતી હતી તે પુત્ર પુરી થવે તેણીની હાલત બચબીત થવાનાં બચકર ખ્યાલેજ ગરીબ ખીચારી પીરોજીને હા ભણાવી પડી હતી. જે પીરોજીનો મરનાર ખાવીદ પોતા પાછલ કાંઈ મોટી દોહત મુકી ગયો હતો તો પરેલની ચહેલી ઉપરનું આ ખુબસુરત પંખેર ખીજવર લખને

માટે કદી પણ તૈયાર થતે નહીં પીરોજની આ સ્થિતી વગર શકે દયાજનક હતી. આ સંસારરૂપી સાગરમાં કેટલીક વાર ઇનસાનને એવા કઠંગા સંજોગોમાંથી પસાર થવું પડે છે કે જીવનના હેતુઓ જીવ્ય હોવા છતાં પોતાની ઇજ્જત અને ટેકને માટે અણગમતા આશરોઓને સરણ થવું પડે છે. ગરીબ બીચારી બાપડી પીરોજની સ્થિતી આજે આ પ્રકારની હતી.

પેલી તરફ મેહરવાનજીના રાતોરાત “લખપતી લોડજ”માં જઈ પોહોઆં અને પેસી લખપતીને તે વધાઈથી વાકેફ કીધો. આ ખુશ ખબરથી પેસીનાં હરખનો પાર રહ્યો નહી. છેલ્લા ચોવીશ કલાક તેણે બારે ઈંતેજરીમાં પસાર કીધા હતા. પીરોજ તેની માંગણી કબુલ નહી કરશે એવી મેહરવાનજી મોદીએ ખતાવેલી બીક તેનાં મગજમાં તાજી હોવાથી તે બહુ ચીંતામાં હતો. પણ ખુદની મેહરથી વક્કી કરતાં ઉલટુંજ ખુશી ભરેલું પરીણામ આવવાથી પેસી લખપતી ખુશખુશ થઈ ગયો. તેણે મેહરવાનજીનાં જમાડી પાછા રાતોરાત તેમને ત્યાં રવાનાં કીધા અને પીરોજ પર પેગામ મોકલ્યો કે આજથી આઠમે દીવસે લગ્નને માટે તૈયાર રહેવું. પીરોજને સમજાવવામાં ખરી મેહેનત કરનાર જોકે દીનામાય દાવર હતાં તે છતાં તે કીર્તી મેહરવાનજીનાં પેસી આગલ પોતે લીધી. આગલે દીવસે આપેલી કબુલાત મુજબ પેસી લખપતીએ લખપતી લોડજમાંથી મેહરવાનજી મોદીને રવાના કરતી વખતે કબુલાત આપી કે અમારાં લગ્ન થાય તેજ દીવસે તમારી ઉપર નીકલતાં લહેણાંનો આખો દસ્તાવેજ હું એમનો એમ તમોને આપી દઈશ. પીરોજનાં પરણવામાં એ રીતે આપણા મેહરવાનજીનાં અચખુચ કેવો મોટો લાભ મળી ગયો છે તે ઉપર બહાલા વાંચનારનું ખાસ ધ્યાન ખેંચવાને જરૂર નથી. પોતાની જવાન બાકુતણી એવી રીતે



તેમને તેમની કરજદારીમાંજ મોકલા કરવામાં મદદગાર થઈ પડી એ જોઈ તેમનાં હૃદયમાં હરખાઈ ગયાં.

કેટલીક વાર કેટલાક ભાગ્યશાળી પગલાંઓ પોતા કરતાં પારકાંઓનું કેટલી હદ સુધી બહુ કરી શકે છે તેનો જીવતો જાગતો દાખલો પીરોજ બનાજી પુરો પાડતી હતી.

મેહેરવાંનજી મોદી પેસી લખપતીની ગાડી છોડી આગલા દરવાજા તરફ જાય છે તેટલામાં પાછળથી એક નોકરે દોડતા આવી તેમની ગાડી અટકાવી અને તેમનાં હાથમાં એક કાગલની કાપલી મુકી. મેહેરવાંનજીઆએ ગાડીનાં ફાનસનાં ઉજસમાં તે ચીડીમાં થું લખેલું હતું તે ત્યાંજ વાંચ્યું. તેમાં નીચે મુજબ લખેલું હતું:—

“પીરોજને કહેજો કે કાલે સાંજે પાંચ વાગે તેવજીને મલવા સારું પરેલ આવીશ.”

## પ્રકરણ ૧૨ મું.

બીજી સાંજે પેસી લખપતી ખુબ ઠાઠમાઠમાં એસ્કી બની પરેલ ખાતે પીરોજને મળવા આવ્યો. અલખતાં, આજની પહેલી મુલાકાત હોવાથી “મેહેરવાંનજીઆ” એ ચેહેલીની સીંહડી આગળ ઉભા રહી શેઠને તેવજીનાં દરજ્જા મુજબનો આવકાર આપ્યો. જાણે મેહેરવાંનજીઆની પોતાનીજ દીકરી પરજીવાની હોય તેમ, તે આપસ્વાર્થી આદમીએ દોડધામ કરી મેલવામાં કોઈ રીતની કચાસ રાખી નહીં. પેસી અને પીરોજ એકમેકથી તદ્દન અંજલિ હોવાથી “જમાઈજી”ને આજનો પેહેલો આવકાર આપવામાં મેહેરવાંનજીઆ અને દીનામાય દાવરે મુખ્ય ભાગ બજાવ્યો. પેસી લખપતી પીરોજની મુલાકાતે આવ્યો તેની આગમચ પીરોજની ખાહેસને માન

આપી દીનામાય દાવર અને તેવણુની વહુ દીકરી તેણીનાં ઓરડા-માં આવી બેઠાં હતાં. ખરું પુછેતો દીનામાય દાવર અને મેહેરવાનજી મોદીએ આજ સહવારથી ખુબ દોડ ધામ કરી મેલી હતી. પેસીએ પોતે પીરોળની મુલાકાતે આવવાની ઇચ્છા દેખાડી તે ઉપરથી તે બુઝૂર્ગ બાનું તુરત ચેતી ગયાં કે પેસી લખપતી કંઈ અમથો આવે નહીં. તે પીરોળને વીંટી પેહેરાવવા આવતો હશે.” ચાને દીનામાય દાવર એવું કહેવા માંગતાં હતાં કે પેસીની મુલાકાતના આજના દિવસને પીરોળ અને પેસીની આદરણીનો દહાડો સમજવો !

અને ખરેખર તેમજ હતું. પેસી પીરોળને જોવા તથા તેણીને વીંટી પહેરાવી પોતાની બનાવવા એટલો ઉમેદમંદ બન્યો હતો કે તે આખો દિવસ પસાર કરતાં તે બાપડાને તે દહાડો વરસ જોવો લાંબો લાગ્યો, “ ક્યારે સાંજ પડે કે પરેલ જાઉં ?” આ ઇન્ટેન્જરીએ તેનાં મગજ પર આખો દિવસ ગલખો કાઢ્યો હતો.

ખીજ તરફ દીનામાય દાવર ઠાવકાં અને ચતુર હતાં. તેવણે સહવારનાં પોહોરમાં પીરોળને મળી એવી સલ્લાહ આપી કે “ પેસી આજ પેહેલ વેહેલો મળવા આવેછ તે જરૂરજ તુંને વીંટી પેહેરાવી જશે એમ હું ધારુંછ, પણ આપણેખી આપણી હુશિયારીમાં રહેવું જોઈએ. જો તુંને વીંટી પેહેરાવે તો તેના વલતા જવાબમાં આપણી તરફથી પણ તેને વીંટી જોઈએ.” પીરોળ આ મતને મલતી થઈ અને પોતાના મરહુમ પીતાએ પોતાની એક શાલગીરેહ પર તેણીને બેટ કાઢેલી હીરાજડીત કીમતી વીંટી તેણીએ ડાસાંને કાઢી આપી. તે વીંટી જોઈ દીનામાય દાવર અને સધળાં ખુશખુશ થઈ ગયા. પીરોળએ ધણા પ્રકારની દરેક જાતની તૈયારી કરવાનું કામ દીનામાયને સોંપવાથી પેસી સાંજે પાંચ વાગે આવી પુગે તે

આગમય મીઠાઈના ખુમચાઓ હારતોરા તથા રીફ્રેશમેન્ટને લગતી સર્વે સામગ્રી પીરોજનનાં ઓરડામાં તૈયાર હતી. સીહડી પર દીનામાય દાવર પહેલા મજલાનાં દાદરને મથાળે અને તેવણુની વહુ દીકરીઓએ પીરોજનનાં ઓરડાનાં બારણા આગલ તેને હસ્તે ચહેરે આવકાર આપી સામે બેસાડ્યો. પેસી પોતાને મળેલા આવકારથી ખુશખુશ થઈ ગયો. મહેરવાનજીયાએ તેને બધી લેડીઓ જોડે ઇન્ટ્રોડ્યુસ કરાવ્યો. અત્રિતતા તે બાનુંઓની પીછાન દરમ્યાન પીરોજન બનાજી સાથે “ઇન્ટ્રોડ્યુસ” થતાં પેસી લખપતીનાં હૈયાંએ આપેલા ચોક્કસ પ્રકારનાં કાંઈ ગુપ્ત ઠોકા તેના પોતાના કાનોમાં તે આખાદ સાંભળવા પામ્યો.

શરૂઆતમાં મહેરવાનજીયા અને દીનામાય દાવર જોડે એકાર પેલારની થોડીક સાધારણ વાતચીત કીધા પછી પેસીએ દીનામાયને પુછ્યું કે “માયજી, મેં મહેરવાનજી સાથ જણાવેલી મારી વાતથી તમો બધાં બાનુઓ વાકેફ છોની !”

ડોસાંને “માયજી”ની ઉપમાં મળવાથી તેવણુ પેસી લખપતી ઉપરથી ઓવરાઇ-પોરવાઇ ગયાં. તેવણુ દુરથી તેનાં ઓવરણાં લઈ મોઢ્યાં કે “હારે મરં.” અમે બધાં જાણીએછી ને અમે દરેક જણુ ખુશી છઇયેજી.”

“દરેક જણુની ખુશી છે એમ સાંભલી હું તમારો આભારી છેજી માયજી, પણ પરેલનું જે પંખેરં હું ઉંચકી જવા માગુંછ તે પોતે રાજી છે કે ?”

“નહીં કાંય હોય, જાંબરં. તેમ નહીં હોય તો તમારી ખાનગી આએ પેહેલ્લી મુલાકાત અહીં ગોઠવાતેજ નહી” દીનામાય દાવરે હસ્તે ચહેરે જવાબ આપ્યો.

પીરોજનને પેસીએ “પરેલનાં પંખેરાં”ની ઉપમાં આપેલી હોવાથી તેણી શરમાઇ ગઇ !

“થેંક યુ, મમ્મા, તમારા આંખે ખુશાલી ભરી જવાળ માટે હું આભારી છું.” પેસી બોલ્યો,—અને જટ ખુરસી પરથી ઉઠી ઉભો થઈ કહ્યું. “ત્યારે આજે આ સગાઈની પેહેલી સાંકળ જોડવા સારું હું મારે હાથે મારી પીરોળને આંખે નજીવી વીંટી પેહેરાવવા ઇચ્છું છું.”

“બહે-બહે, બોદા તમારું જોડું સદા કાયમ રાખે !” ડોસાંએ જટ દુવા દીધી.—અને પીરોળ તરફ ફરીને કહ્યું “દીકરી પીરોળ, ઉઠ અને ઉગમણી ઉભી રહે !”

પીરોળ શરમાલ ચેહેરે ઉઠી ઉભી થઈ અને પેસીએ હસ્તે ઝુખડે તેણીની પાસે જઈ તેણીનાં જમણા હાથની આંગળીમાં રૂ. ૨૦૦૦ ની કીમતનાં કીમતી બીલીઆનોની એક અમુલ્ય વીંટી પેહેરાવી કહ્યું કે “જેવી આ વીંટી ગોલ અને વગર સાંધાની છે તેવોજ તારો પ્યાર મારી તરફ સદા વીટલાયલો રહેજો, અને તેમાં કોઈ પણ દીવસે ખાંચો પડતો ના !”

પીરોળએ સહેજ હસી પેસી તરફ નમનની એક ડોક ફાંધી અને તુરત પોતાની જગ્યા લીધી.

તેજ વખતે ડોસાંની વહુ દીકરીઓએ ખુશાલી દેખાડનારી હરખની તાલીઓ વળાડી તે જોઈ પેસીનાં હરખનો પાર રહ્યો નહીં. એજ વખતે પ્રથમ દીનામાય, પછી ધનખાઈ તથા તે પછી બીજી હોઝરીઓએ પીરોળને ઓવારણા લઈ તેણીનો નવો સંસાર સુખી નીવડે એવી દુઆ ચાહતાં તેણી સાથે દરેક જણે ચાંપીને કાટી ફાંધી.

ઉપલી કીયા થયા પછી હવે દીનામાય દાવર ઉઠ્યાં અને પોતાની વહુ તેહમીને પાસે તેડી પીરોળ તરફની વીંટી પેહેરાવાનું કામ તેણીને સોંપ્યું, જે તે હસમુખી જવાન બાલુએ પુર ફતેહમંદી

સાથ બળવી સર્વે કોઇની ખુશાલી વચ્ચે “જમાઈજી” નાં પહેલ વહેલાં “ઓવરજી” લીધાં.

આ સધળું બનતું હતું તે વખતે નાનો શ્રીરામ ઓરડાના બારણાં આગલ ઉભો રહી દગાઈને જોતો હતો, જે ઉપર અચખુચ નજર પડવાથી મેહેરવાનજીઆ તેને લેવા ગયા, પણ નાનો એકસ તેવજીને તાબે થયો નહિં. અહીં પીરોજીનું ધ્યાન ખેંચાવાથી “શ્રીરામ, અહીં આવ !” એટલો ઓરડર થતાં વાર તે તાબેદાર બચ્ચું તુરત પોતાની માવતર કને જઈ ઉભું. તેને જોતાંજ પીરોજીનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. તેણી તેને પાસામાં લઈ નીચલા શબ્દો પોતાનાં મન સાથે બબડીઃ—“દીકરા-દીકરા, તું શું જાણે કે તું જ્ઞાણ ચેરાગનાં બવીપનાં સુખને માટેજ તારા જ્ઞાણ પપા તરફની મારી અખંડ વફાદારી છતાં મેં આજે મારી છાતી પર છરી ફેરવીછ”” મન સાથે આટલું બબડતાં પીરોજીની આંખો-માંથી મોતી જેવાં આંસું સરસર સરી પડ્યાં, જે ઉપર સર્વ કોઈનું ધ્યાન ખેંચાવા વીનાં રહ્યું નહીં.

“પીરોજી ! દીકરી, એ શું કહેવાય ? ચાલ, એકદમ ચુપ થઈ જા.” પીરોજીને ઉપજેલી લાગણી દીનામાય દાવર મનમાં સમજી ગયાં, તોપણ, પ્રસંગને અનુસરતી રીતભાત રાખવા માટે તેવજી તેને નરમ ટીપકો આપ્યો. “મારી દીકરી, આગલી પાછલી યાદ કરવાનો હાલ વખત નથી. કીસ્મત જે રસ્તો લે તે ઉપર ધનસાંને સખુરી પકડવી જોઈએ.”

“પીરોજી તુરત ચુપ થઈ ગઈ.”

“મેહેરવાંનજીઆ, આય ખુચો કાણુનો ?” પેસીએ પુછ્યું.

“જી. તમારી પીરોજીનો” મેહેરવાનજીઆ જવાબ આપે તે આગમચ દીનામાય દાવર ખેલી પડ્યાં.

“ખરેખર ? કેવું ખુબસુરત બચ્ચું છે. ત્યારે તો અમારા બેઉનો વખત ઘણી અચ્છી રીતે સોહવાઈ જશે.” નવા પપાએ નવી ઉમેદ દેખાડી ! “અહીં આવ, બાબા ! જરા મારી પાસે આવ તો, દીકરા ?”

પણ નાનો શીરોઝ આ કોઈ અંજણા આદમી આગળ ગયો નહીં, તે જોઈ પીરોબએ તેને ફરમાવ્યું કે “બેટા, પાસે જઈ સાહેબજી કરો !”

શીરોઝ તુરત ગયો અને ખુબ તોરથી તથા પુર હીંમતથી તડો ઉભો રહી તેણે પોતાનાં નવા પપાજીને પહેલ વહેલી સલામ કીધી. આ સલામનાં જવાબમાં પેસી લખપતીએ તેને પાસે ખેંચી તેનાં ગોલાખી ગાલ ઉપર હસીને એક મીઠી ચુંમી લીધી.

“મમાધી, એ તોન તે ?” શીરોઝે પોતાની માવતરનાં પાસામાં જઈ બેસતાંવાર બધા સાંભલે તેમ મોઢેથી પ્રશ્ન કીધો.

ગરીબ ખીચારી પીરોબ ! તે નાના બાલકે કરેલો આ ગંભીર પ્રશ્નનો તુરતા તુરત જવાબ આપવા માટે તેણીને કાંઈક કંઠણુ લાગ્યો. “મમાધી, તોન તે ?” આ સવાલ સાંભળતાંજ પીરોબ શરમાઈ ગઈ. તેણીની આ મુશકેલી ચગરી તેહમી તુરત ચેતી ગઈ, જેથી ઝટ જવાબ આપ્યો કે “વલી કાણુ ? તારા નવા પપા !”

“માલા પપા ? એ તું બોલોત ? માલા પપાધી તો આપ ચાંમલી આલથીમાં બેઠાત ! ઈવણુ તંઈ માલા પપાધી નથી.”

ગરીબ ખીચારી પીરોબ ! તે નીહોંષ બાલકનાં નીહોંષ ટાહુકાએ તેણીની છતીમાં તેજ ઘડીએ એક છુપ્યો ચમટો તોડ્યો, “અરે અરે ! એ મેં શું કીધું ?” તેણી મન સાથે છુપી બબડી. “આ નાદાન બચ્ચુંખી પોતાનાં ખરા પપાને વિસર્યું નથી, પણ હું આજે મારા મરનાર ખાવીંદને વીસરી ગઈછ. ઓ બેહેરામ-બેહેરામ-

મારા વહાલા બેહેરામ ! મને માફ કરજો ! મારી સરજતમાં એવું લખેલું હશે તે હું શું કરીશ.” નાના શીરોજે પપા વિશે કરેલો પરીયારો જેમ પીરોજને તેમ કોઈનેથી ગમ્યો નહોતો, જે કે તે પરીયારો કરવામાં બેટો શીરોજ ઇચ્છે ઇચ્છ વાળખી હતો. તે છતાં તેની માતાની આ બીજવર સગાઈનાં આ શુભ પ્રસંગને માટે તે પ્રસંગોપાત ન હતો.

શીરોજે કીધેલા આ નીર્દોષ ટીકા પેસી લખપતીને ગરમ પડી ગયા. તે ટીંચકાખોર શ્રીમંતે પોતાની શ્રીમંતાઈનાં બલથી ખુશામત સીવાય સ્વતંત્ર વાક્યો કદી સાંભળેલા ન હોવાથી સહેજમાં આવી જાય તેમ હતું. પણ ચગરાં દીનામાય દાવરે તે મામલો ચેતી જઈ ઘટ વાત ફેરવી નાંખવાથી પેસી તુરત થડો પડી ગયો. તે પછી જમાઈજીને મીઠું મોઢું કરાવવામાં આવ્યું. અને સર્વે નાનાં મોટાં એક ટેબલ પર બેસી આજનાં જોડાયલાં જોડાંની સદા સલામતી ઇચ્છી છુટાં પડ્યાં.

પેસીએ જવા આગમચ પીરોજ સાથે એકાંતમાં મલવા ઇચ્છ્યું. તેણે ખાહેશ દેખાડી કે “આજથી સાતમે દીવસે આવતા બેહેરામ રોજે આપણે શાદીનાં પવીત્ર ગાંઠથી એક થઈશું.” તે માંગણી પીરોજએ ખુશીથી બહાલ રાખી. પણ તેણીએ પેસી પાસેથી માંગી લીધું કે તેમનાં લગન કદી પણ જાહેર ધામધુમ વીનાં ખાનગી રીતે કરવાં અને તે દીવસે ઘણાંજ અતલગનાંઓ સિવાય બીજાં કોઈને બોલાવવાં નહોં. પેસી પીરોજની પરીસુરત ઉપર એટલો મોહીત થયેલો હતો કે તેણીની આ માંગણી તેણે એક અવાજે કબુલ કરીધી. તે જરદાર ખાવીંદ જતી વખતે પીરોજનાં હાથમાં એક પરખીડું આપતો ગયો. જેમાં, દર હજાર હજાર રૂપ્યાની કરનસી નોટના દસ કકડાઓ હતા.

## પ્રકરણ ૧૩ મું.

## સગી કે સાવકી ?

વખત કંઈ ઇનસાનને માટે થોભે છે ? વખત રૂપી રાક્ષસ જમાનાનાં જમાનાઓને ગળી ગયો છે તો એક અઠવાડિયાને પસાર થતાં વાર શી ? પેસી લખપતી સાથે પીરોજના બેહેરામ રોજે ઠરેલાં લગનનો દહાડો પણ આવી પુગ્યો. પીરોજની ખાહેશ મુજબ તે દીવસે ઘણું અતલગનાઓનેજ પેસીએ તેડું કાઢું અને મોટી દોડધામ ઠાધી નહીં. ગરીબ બીચારી પીરોજનાં ખેશીઓ તો કોઈ હતાં નહીં. તેનાં ખેસીમાં માત્ર તેનો બેટો શીરોજ હતો ! તોપણ દીનામાય દાવર અને મેહેરવાનજી મોદીનાં કુટુંબની સામેલગીરીથી પીરોજ તરફનો દેખાવ પણ સારી રચના દેખાડી શક્યો. મેળાવડો ન્હાનો છતાં પેસી અને પીરોજને લગનની પહેરામણી મોટી થઈ. આખો દીવસ ખુબ ધામધુમથી પસાર થયો અને પીરોજ આજે ફરીથી એક સંસારી સ્ત્રી બની.

પરણીને “સાસરે સધાવતી વેળા” પીરોજની આંખમાં ખાણી આવી ગયાં. પરેલ ખાતેનાં વસવાટ દરમ્યાન દીનામાય દાવર અને તેમની વહુ-દીકરી જોડે તથા મેહેરવાનજી મોદીનાં ઘણીઆણી ધનબાઈ સાથે તેણી બહુ પળેપાછા ગયલી હોવાથી તેમને છોડી જતાં તેણીને બહુ લાગ્યું. તમામ સરસામાન તેમને લખપતી હોડજમાં લગનની “વારોવાર” વીતા પછી મોકલી આપવાને મેહેરવાનજી મોદીને હુકમ ફરમાવી પેસી પોતાની પરણેતરને તેણીનાં બેટા દ્વિરોઝ સહિત પોતાને બંગલે લઈ ગયો.

પેસી પીરોજ પર એટલો શીદ થયો હતો કે લગનની પહેરામણી તરીકે દર-દાગીના અને જર-ઝવાહીરથી તેણે તેણીને



ગોયા છટી નાખી. એક મોટે ખાયરેનાં લગનમાં પોશાકો અને જરૂરેની કમતી શી હોય ? પીરોળ પર ગોયા તેનો વરસાદ વરસી રહ્યો. હવે પીરોળ પેસીની થઇ અને આગલા ખાવીંદનો મમ જોકે તેણીનાં જીગરમાં જવો ને તેવો તાજોજ હતો, તે છતાં, પોતાની સરજતને તાખે થઇ તેણીએ પોતાના ભવિષના તમામ સુખની ઉમેદ પેસી લખપતી પર ખાંધી.

જાલા વાંચનાર ! શું પીરોળ સુખી થશે ! આ સવાલનો જવાબ અંદી આપી શકાય તેમ નથી. આ વાર્તાનું મથાળું પોતેજ કહે છે કે “દુનિયાં એક દોળખ” છે. શું આ વાત ખરી હશે ! આપણે તે આગળ ચાલતાં જોઇશું.

પીરોળ પોતાના પરણ્યા સંસારમાં નવી જીની થઇ ગઇ. પેસીએ મેહેરવાનજી મોદીને આપેલા પ્રેમીસ મુજબ લગનની બહારવણે તેવણને બોલાવી પરેલ ખાતેની તેવણની એહેલી જે પોતા કને “મારગેજ” મુકાયલી હતી તેનાં તમામ દસ્તાવેજ તેમને સ્વાધીન કરી દીધા અને મેહેરવાનજી આજથી તું મારા કરજમાંથી છુટડો છે. પરેલનું જે ખુબસુરત પંખેરું તે મને મેળવી આપ્યું તે સેવાની કદરદાનીમાં હું તાહરી ઉપરનું માહરું લેહેણું પૈએ પૈ માફ કરુંછ. જા બચ્ચા, તું સુખી થા અને અમારાં પરણ્યાં જોડાંને સારા આશીશ આપતો રહેજો !” એમ કહી આપણા મેહેરવાનજીખાને ખુશખુશ કરી નાખ્યા.

દિવસો પાણીના રેલા મીસાલ વહેવા લાગ્યા, પેસી પીરોળ પર શીદાશીદા હતો. લગનની વારોવાર વીતા પછી તે તેણીને મુંબઈથી મહાબલેશ્વર અને મહાબલેશ્વરથી ઉટાકામંદ લઇ ગયો. મુંબઈ ઉપરાંત પુના, માયેરાન, મહાબલેશ્વર, ખંડલા, દેવલાલી, ઉટાકામંડ, દારજીલીંગ, કાંગરાવેલી અને ધરમશાલા ખાતે તેનાં પોતાનાં ખાપીકા

બંગલાઓ હતા. ખુદાએ તેને સાહેબે-દોલત બનાવવામાં કાષ્ટ રીતની ખામી રાખીજ નહીં હતી. તેઓ મુંબઈ પાછા ફર્યા પછી ફરી એકવાર તે પીરોળને લઈ હિંદુસ્તાનની મુસાફરીએ નીકળ્યો. મહી નાઓ સુધી તેઓ હિંદનાં શહેરે શહેર ફર્યા અને પોતાની પ્યારી પરણેતરને કુદરતની બલિહારી ધરાવનારા સુંદર પહાડી દેખાવો અને નામાંકિત બાંધણીઓ બતાવી તેણીના જ્ઞાનમાં ઉમેરો કરીધો.

છ મહીનાનાં પ્રયાસ પછી ચોમાસું આવતાં તેઓ મુંબઈ આવી પોતાનાં બંગલામાં રહેવા ગયાં. અંહી પીરોળએ દીનામાય દાવર તથા મેહેરવાનજી મોદીનાં કુટુંબોને બોલાવી ચોમાસું પુરું થાય ત્યાં સુધી પેસીની રજાથી પોતા જોડે રાખ્યાં. પેસી પીરોળનો પડ્યો બોલ ઝીલી લેવાને તત્પર હતો.

ન્હાના ફિરોઝ પર પેસી ઠીક હેત બતાવતો હતો, પણ તે હેત જોટલું કુદરતી નહીં તેટલું બનાવતી વધુ હતું. તેને પીરોળ ગમતી હતી, પણ તેણીનો આ બેટો તેના “કવાબમાં હાડકાં” સમાન લાગતો હતો ! હવે એથી જુદોજ મામલો પીરોળનાં બાબમાં હતો. પેસીની આગલી બૈરીને પેટની સતર વર્ષની આલા નામની એક દીકરી હતી, જેણીને પીરોળ એક મત્રાઈ નહી પણ સગી માના જેવા સાચ્યા પ્યારથી ચાહતી હતી ! કેવું અકેકથી ઉલટું ચિત્ર !

પેસી અને પીરોળનાં હિંદના પ્રવાસમાં પીરોળ જેમ પોતાનાં બેટા શીરોઝને સાથે લઈ ગઈ તેમ આલાને તેટલો વખત મમાવાને ત્યાં મોકલી આપવાની હતી, પણ પીરોળએ તેમ કરવા સાફ ના પાડી કહ્યું કે “નહીં, પેસી ડીયર, હવે હું એમ બનવા દેવાની નથી. જ્યાં સુધી આલાની સંબાલ લે તેવું કાઈ ન હતું ત્યાં સુધી તમે તેને તેનાં મમાવાને ત્યાં મોકલવા વાજખી હતા, પણ

હવે હું અહીં આવ્યા પછી એને મારી આંખ આગલથી દુર કરવા દેવાની નથી. એની સગી માવતર જેટલું તો કુદરતી રીતે મારેથી બની શકવાનું નથી પણ મારેથી બનતું બળવવાની હું હંમેશાં કાલજી રાખીશ.” પીરોળનાં એ શબ્દો પોતેજ બતાવી આપેછે કે તેણી કેટલી બલી હતી. પેસીએ પોતાની પેટની દીકરી આલાને હીંદુસ્તાનની મુસાફરી દરમ્યાન સાથે લઈ જવાની જે નામરજી જણાવી, તેનાં તલીયાંમાં એક નીચ મકસદ સમાયલી હતી એ મકસદ એ હતી કે આલાને તેનાં મમાવાને ત્યાં મોકલી આપવાને પીરોળ જે ખુશી થાય તો તેમ થવા પછી પીરોળનાં બેટા શીરોઝને પણ સીફત વાપરીને તેણીથી છુટો પાડી એકાદ ઓરફનેજમાં ઓરડર તરીકે મુકી જવાની તેની મરજી હતી. પેસીની ખાહેશ માત્ર પોતાની પરજોતરનેજ સાથે લઈ જવાની હતી. પણ પીરોળએ ડહાપણ વાપરી પોતાની તમામ નીરદોષીમાં આલાને પોતાથી છુટી નહી પાડવાનો મક્કમ ઠરાવ રજી કીધાથી પેસીની નેમ બર આવી નહીં. તે લુચ્ચો પારસી મનમાં ઝટ સમજી ગયો કે જે સ્ત્રી પોતાની સાવકી દીકરીને છોડવા રાજી નથી, તે સ્ત્રી પોતાનાં પેટનાં દીકરાને છોડવા રાજી કેમ થશે. પેસી એક ચોકડું રચગતો ગયો, પણ બલી પીરોળનાં જની-સદ-ગુણોએ જોર મારવાથી તે પોતાની મતલબી ધારણામાં ફાવી શક્યો નહીં. અને એમ થવાથી, આપણે ઉપર જોયું તેમ, હીંદનાં લાંબા પ્રવાસ દરમ્યાન પીરોળ તે બંને બચ્ચાંઓને સાથે લઈ જવા પામી.

આલાં એક લાયકીવાળી અને તાબેદાર છોકરી હતી. તેની મરનાર માવતર એક ખાનદાની કુટુંબથી ઉતરેલી હોવાથી તે માવતરનાં સધળા બલા સદગુણો તેણીનાં આ એકપુરાં ફરજદમાં ઓધે ઉતરેલા હતા. પીરોળ પેસી સાથ પરણીને લખપતી લોડજની

ધણીઆણી થયા પછી તેની તરફ તેણીએ એવી માયાળુ આલ ચલાવી હતી કે તે સાવકી મા-દીકરીનું મન એકજ અઠ-વાડીઆંમાં પરસ્પર મલી ગયું. પીરોળએ પોતાનાં પરણ્યા સંસારમાં સૌથી પહેલું કામ જે કીધું તે એ હતું કે તે બેઉ બચ્ચાંને પોતાનાંજ બચ્ચાં હોય તેમ એકજ આંખે અને એકજ વહાલથી જોયાં. ફીરોજ પોતાનો સગો દીકરો છે તેથી તેની તરફ વધુ પ્યાર રાખવો અને આલાં સાવકી દીકરી છે તેથી તેની તરફ ઓછું વહાલ કે અણુગમે બતાવવાનો પાપી ખ્યાલ તેણીએ હરગેજ પોતાનાં મનમાં વસાવ્યો નહીં.

નેક ખસલત સ્ત્રીઓ હંમેશાં નેકજ વિચાર કરેછે. પોતાનાં અને પારકાં વચ્ચેનો ફરક તેમની નજરમાં હોતો નથી. આપણી પીરોળ પણ તેવીજ એક નેકખસલત નારી નીવડી.

### પ્રકરણ ૧૪ મું.

સંસારમાં એક માતાની ફરજો શું શું છે !

પીરોળ પરણ્યા પછી એક વરસ સડસડાત વહી ગયું. આ અરસા દરમ્યાન પ્રુદ્ધએ તેણીને ઉમેદ બક્ષી, અને ઘટતી મુદત પસાર થયા પછી તેણીએ પોતાનાં ખર્વાઈને એક ગુલાબ જેવા એટાની બક્ષેશ કીધી. આ નાનાં ગુલગુલીયાનું નામ નરીમાન પાડવામાં આવ્યું. તે એક ધણું ખુબસુરત બચ્ચું હતું અને પોતાની માવતરની અસાધારણ ખુબસુરતીને બરાબર જવાબ કરનાર હતું. પેસી લખપતી પોતે પણ ગોરી ચામડીનો અને દેખાવેલો હોવાથી આ નાનું બાલક દેખાવમાં, એહેરામાં, ચાંમડીમાં અને ખાનદાની તોરમાં પોતાનાં પાળણાંમાંથીજ એક અમીરી ખમીર

દરશાવતું હતું. એક શ્રીમંતને ત્યાં જ્યારે બેઠો જન્મેછે ત્યારે જે ખુશાલી પેદા થાયછે તે દરેક ખુશાલી નાના નરીમાનનાં પેદા થવાથી પેસીને ઉપજી અને તે ખુશાલીનાં બારમાં પેસીએ પચીસ હજાર રૂપ્યાની સંખ્યાવત કરી ગરીબ પારસીઓ માટે એક સસ્તાં બાડની એહેલી બંધાવી ધર્મ ખાતે આપી. તે નાના જીવડની સંભાળ માટે પેસી પીરોજ એટલાં અધીરાં હતાં કે ત્રણ ત્રણ આયા-દાયાઓને તેની જતન ચાકરીમાં મુકવામાં આવી.

પણ આ આયા-દાયાઓ માત્ર નાના નરીમાનની ઉપલક્ષ સંભાળને માટેજ હતી. આજની કેટલીક માતાઓ પોતાની કુદરત તરફની દુધની બક્ષેશ છતાં પોતાનાં નીરદોષ બાલકને બાડુતી દુધ ધવડારી પોતાનાં એશ-આરામને અને ફરવા હરવાની મોજ શોખને વધુ વહાલી ગણેછે, તેમ પીરોજએ કીધું નહીં. નરીમાનનો જન્મ થયા પછીનાં પહેલાંજ અઠવાડીયામાં પેસીએ પોતાનાં નાના બેબીનાં પોષણ માટે મોટા પગારે એક આયા રાખવાની ઇચ્છા જણાવી. પણ પીરોજએ તે માંગણી ચીચવાઇને નાં પાડી. આ બાબદમાં પેસી લખપતીએ પીરોજ ઉપર દયાણુ કરવામાં કોઇ રીતની બકાત રાખી નહીં, પણ પીરોજ એકની બે થઈ નહીં. પીરોજ ની આ સુવાવડ ધણી અસુખાકારી બરેલી નીવડી અને ડકટરોએ પોતે પણ તેણીની તંદરોસ્તી માટે તેનાં દુધમલ બાલકને બાડુતી દુધથી જીવાડવાની બલામણુ કીધી, તે છતાં પીરોજએ સાફ ધસીને ના પાડી “કે મારી તંદરોસ્તીને ગમે એવું ગંબીર નુકસાંન પહોંચે તેની મને દરકાર નથી, પણ હું મારા ગુલાબ જેવાં બચ્ચાંને પારકી માતાનું બાડુતી દુધ કદી પાવાની નથી” જોકે તેણીની આખી સુવાવડ અસુખી નીવડી તેમ છતાં પીરોજમાં કુદરતે દુધની બક્ષીશ ઓછી મુકેલી નહતી. પોતાનાં ધણી જોડે તેમજ ડકટરો

જોડે તેણી જે લડત લડી તે એજ હતી કે “ખુદાએ મને પુરતું દુધ આપ્યા છતાં હું શા માટે પારકાં બાકુતી દુધ ઉપર મારાં કામલ બચ્ચાંને લટકવું મુકું”. તેણીની આ તકરાર એવી દલીલ-બાજ હતી કે પેસી અને ડાકટરોથી તેનો કશો જવાબ થઈ શક્યો નહીં. પેસી મનમાં સારી રીતે સમજતો હતો કે પીરોળ જેવી સદગુણી સ્ત્રી એવુંજ વર્તણુ બતાવી શકે. પણ તે મોજલો અને શોકીલો હોવાથી પીરોળ આ જંગલમાં પડે તો તેની જોડે બહાર ફરવા હરવામાં અને મોજ શોખ મારવામાં મોટું બંગાણુ પડે, એવી આપસવાર્થી નેમથીજ તે પોતાનાં પેટનાં બચ્ચાંનું હિત બટીક જુલી ગયો હતો !

પણ ખીજી તરફ પીરોળ જેવી સુધરેલી શીખેલી અને સદગુણી સ્ત્રી એવી નાલાયક માંગણીને વશ થાય એમ હતુંજ નહીં. આજની કેટલીક માતાઓ પોતાનાં કામલ બાલકો માટે એવી કાલજી ધરાવે છે? આજની કેટલી માવતરો પોતાનુંજ દુધ પોતાનાં ફરજદોને પાવા માટે એવી વાજખી હઠ પકડેછે? આ મુખ માતાઓ! પીરોળનાં દાખલામાં તમેને કેટલું બધું શીખવાનું છે! પોતાનાં બચ્ચાંને છતે દુધે બાકુતી દુધ ઉપર ઉધારનારી આ કમસમજ માતાઓ! પીરોળનાં આ દાખલા ઉપરથી જરા શીખો એતો-એકાંકાં ! પેટનાં બચ્ચાં કરતાં મોજ શોખને વહાલી જાણનારી એશઆરામી ઝોરતોનો આપણી કામમાં આજે ક્યાં તોટોછે? જે ફરજદોની વૃધીથી આપણાં વંશ વેલાનો વીસ્તાર વધે, જે નાની જડથી એક મોટું ઝાડ પેદા થવા પામે, જે નાના ખીજથી આપણી આજઝોત્રાદ આગળ વધે, તેજ વૃધી, તેજ જડ, અને તેજ ખીજને બચપણમાંજ તમે તમારી મુખાઈથી મારી નાખી નબળું બનાવો તો આમજ ઉપર જતાં તેનું પરીણામ કેવું

ખુરં આવે ? વિદ્વાનોએ “ ફુધની અસર ” ને “ ફુન્યાની મોટામાં મોટી અસર ” ગણેલી છે. બચ્ચું ગમે એવું ખાનદાની હોય, પણ બચપણમાં જે ફુધ તેણે પીધું હોય તેજ ફુધની અસર તે મોટ-પણમાં બતાવે છે એમ આગલા ઓલખાઓ કહી ગયા છે, અને તેમાં ખોટું શું છે ? જે માતા પોતાનાં જાતી-બદનનાં ફુધથી પોતાનાં ફરજદોને ઉછેરતી નથી તે માતાઓ પાછળથી કેવી ધસ્તાય છે તેના દાખલા આપણી નજરની સામે પડેલા છે. પારસી કોમનાં ઉમદા ખવાસની અસલી અસર આજે અરધી રહી નથી એમ દુરઅદેશ અહરથો હાલના મામલા ઉપરથી બાપોકાર પોકારે છે તેનું કારણ એજ છે કે ગમે એવાં કુલવાન ઘેરમાં એક બચ્ચું જનમ્યું હોય પણ જો તે પોતાની સગી માવતરનું ફુધ ધાવ્યું નહોં હોય તો તેણે જે હલકી સ્ત્રીનું ફુધ પીધું હોય તેવોજ હલકો ખવાસ લેતું તે ઉધરે છે અને મોટપણે તેની ખુલ્લે ખુલ્લી અસર બતાવે છે. એકજ માતાનાં બે બચ્ચાંઓમાંથી એકને તેની માનું અને બીજાંને બાડુતી સ્ત્રીનું ફુધ પાછને ઉછરો ને તે બચ્ચાંઓ મોટાં થયા પછી પરીણામ શું આવે તે તમારી નજરે જુઓ. સગી માવતરનું ફુધ પીધેલું ફરજદ પોતાની માતાના ખવાસથી હરગેજ વેગળું જવાનું નથી, પણ બાડુતી સ્ત્રીનું હલકું ફુધ પીનારં બચ્ચું જરૂરજ મોટપણે જે સ્ત્રીનું તેણે ફુધ પીધું હશે તેનાજ જેવો સ્વભાવ, ખાસીયત અને ખવાસ બતાવશે.

પીરોજની સુવાવડ પુરી થયા પછી તેણીની તબીયત પાછી અસલ રાહ પર આવી ગઇ. પોતાના ધણીની દોલત વડે તેણીને નોકર ચાકર અને વાડી ગાડીનું પુરતું સુખ હોવા છતાં પોતાનાં બચ્ચાંઓની બાબદમાં તેણી જાતી કાળજી ધરાવતી હતી. મોટે ખાંચરે પરણીને પરચારી જનારી પ્રીયાઓ જેવી પીરોજ ન હતી.

નહાના નરીમાનની માવજત અને જતનને માટે અકેક કરતાં ત્રણ ત્રણ આયાઓ હોવા છતાં તેણી પોતે પોતાના હાથે તેને દવાદાર પાવાતું, ડેસ કરવાતું અને એવુંજ બીજું ઉપલગ કામ જાતે બજાવતી હતી. એક નાના જીવ પાછળ હજાર જાતની જાંજળ હોય છે અને એવી દરેક જાંજળ પોતાનાં બાલકનાં સુખને માટે પીરોજ ઉઘટથી માથે લેતી હતી. નાના બેબીને લગતું દરેક કામ તેણી પોતાની હાજરીમાં આયાઓ પાસે લેતી હતી, અને માથુસોને બરોસે પોતાનાં ગોલાબી ગુલગુલીયાંને તેણી હરગેજ મુકતી ન હતી.

“ડીયર, હવે તો તારો આખો દીવસ તારા નાના એકુશની ઉઠવેઠમાંજ તું પુરો કરેછ.” એક દહાડે પેસી લખપતીએ પરીયારો કીધો. “એમ ને કેમ ચાલશે, પીલાં, તું આખો વખત બેબી સાથે રોકાયેલી રહેછ તે મને તો નથી ગમતું જો બા !”

“નહીં ગમવાતું કંઈ કારણ, પેસી ?” પીરોજએ પુછ્યું.

“કારણ પુકેછ ? બાબાના જનમ પછી તેં ફરવા હરવાનું સદનતર છોડી દીધુંછ. તું વહાલી વગર સોસાયટીમાં એકલો ફરતાં હવે તો મને કડવા આવેછ.”

“પીરોજ હસી પડી.”

“મોજ મજાહ કરતાં બચ્યાં વધુ વહાલાં છે, પેસી ડીયર ! ખુશા નરીમાનનાં જનમની આગમચ આપણે પુરતી મોજ મજાહ કીધીછ. તમે સુખેથી ફરો હરો-હું તમોને ક્યાં નાં પાડુંછ ?”

“પણ વાંધોજ ત્યાં છેની ? મને એકલો ફરવા નથી ગમતું તેથી હું પરીઆરો કરુંછ. તું આખો દીવસ એતુંને એતુંજ કર્યા કરે તો અકેક કરતાં ત્રણ ત્રણ આયાઓ રાખેલી કામની શું ? નહીંબા મને આ તારી ચાલ પસંદ નથી. વખતનાં મીત વખતે ગવાય. તું



આખો દીવસ બાબા નરીમાન પાછલ હદ બહાર ધ્યાન આપેલ  
ગયા તું એના ખ્યાલમાં લેલી બની ગઈ. એ કેમ પાલવશે ?”

“ વહાલા પેસી, તમારો પરીવારો કેટલેક દરજ્જે ખરો છે. પણ  
દુન્યામાં વહાલામાં વહાલી ચીજ જો કાંઈથી હોય તો તે બચ્ચાં છે ?  
જો માવતરો પોતાનાં બચ્ચાં તરફ બેદરકાર હોય તે માવતરોને  
માવતરનું નામ જાણતું નથી. શું તમે બચ્ચાં કરતાં મોજ શોખને  
વધતી ગણો છો ? ”

“ નહીં, હું તેમ કહી શકું નહીં. બધું રીતે ભાતે હોય તો  
શોભે. જો કામ તું બજાવે તેજ કામ આપણો કાંય નહીં બજાવે ?”

“ અહીંજ તમારી ભુલ છે, પેસી, આપણાં બચ્ચાં માટે જો  
કદર ને કાલજ આપણાંમાં હોય તેરીજ નોકરોમાં રહેતી હોય તો  
બચ્ચાંઓને આપણી જરૂર રહેજ નહીં. નાદાન દુધમલ બચ્ચાંઓને  
સંભાલવાની ખરી ફરજ તેની માતાની છે. હું ઇચ્છું છું કે તે ફરજ  
મને બજાવવા દેવી. નોકર નફરો આપણી હાજરીમાં જોટલી કાલજ  
બતાવી શકે તેટલી કાલજ આપણી ગેરહાજરીમાં બતાવી શકતાં  
નથી. દીકરા શીરોઝનેથી મેં એવીજ સંભાલથી ઉછેર્યો હતો.  
આપણાં બેચીનું કાંઈ બધુંજ કામ હું કરતી નથી. પણ તેને  
દવાદાર આપવાનું, વખતસર તેને ખોરાક પહોંચાડવાનું તથા તેનાં  
શરીરની સંભાળ લેવાનું જરૂરી કામ હું બજાવું છું. હમણાંજ  
તેની જાતન લેવાની જરૂર છે. તે જરા ચાલતું હાલતું થાય તે  
પછી હું તમારી સાથે ખુશીથી બહાર ફરવા હરવા આવશ. ”

“ પેસી કાંઈ બોલ્યો નહીં. તે મોજમજાહનો ગમે એવો શોકાન  
હતો પણ સમજદાર હતો. એક માતા તરીકેની પીરોજની કાલજ  
જોઈ તેણે પોતાનાં મનમાં આશીન કીધી. ”

“ તું આખો દહાડો બસે બાબાની સંભાળ લે, પણ સાંજને  
છેડે મારી સાથે ફરવા હરવા તો આવ! મારા મિત્રા અને એલ-

ખીતાં પાલખીતાંઓ મને એકલો ડમકતો જોઈ મારી મશકેરી કરેછ, કે કેમ નવી બેરી પરણી લાવીને એટલામાંજ ધરાઈ ગયા કે ! તમારી સાથે પીરોજ કેમ દેખાતાં નથી ! તે વખતે મારે જરૂર પાણી ઉતરેછ, જ્ઞાતી પીણુ, ને મને નીચું જોવું પડેછ.”

“ એમાં નીચું જોવા જોવું શું છે, પેસી. તમે તે લોકને ખુલ્લો ખુલાસો કરતાં કાંય નથી કે હવે મારી મોહરદારને એક નાના બેખીની સંભાળ લેવી પડેછ ! ”

“ તેમખી કીધું. પણ તે સાંભળીને તે લોકો સામાં હસવા પડેછ કે તારે ત્યાં નોકર-નક્ષરો ને આયા-દાયાઓની કમતી છે કે પીરોજને ધરમાં રહેવું પડે ! લોકો બચ્ચાં જણેછ કે તેંજ બચ્ચાં-એવા એવા ટીકા મને સાંભળવા પડેછ.”

“ જ્ઞાતી પેસી. લોકો બોલે તેને બોલવા દેવો. જે માવતરોને પોતાનાં ફરજદોની કદર નહીં હોય તેઓજ બચ્ચાં કરતાં મોજ મળહને વધું માનેછ, પણ હું તો મરતાં તેમ કરવાની નથી. દુન્યાને શું છે ? તે ગમે તે બોલે આપણું ધર પહેલું તપાસવાનું છે. હું તો મારું ગુણગુલીયું જરા જરા ઠેકડા મારતું થાય નહીં ત્યાં સુધી તેને છોડીને કદી આવવાની નથી. આપણા ફરજદ છે એજ આપણી દોલત છે. આજે આપણે આપણાં બચ્ચાંઓ પર મેહેનત લઈશું તો આપણાં ઘડપણમાં એજ બચ્ચાં આપણી આંખનો આરામ થઈ પડશે.”

પેસી પીરોજની આ દલીલબાજ તકરાર તોડી શક્યો નહીં. એક માતર તરીકે પીરોજ પોતાનાં બચ્ચાંઓ તરફ કેવો અખંડ પ્યાર ધરાવતી હતી તેનો જે છાપ અત્યાર આગમ્ય તેનાં મગજ પર પડેલો હતો તેમાં આજનાં વાદવિવાદે બેવડી અસર ઉપજવી, વાંચનાર ! આજે પારસીઓમાં પીરોજ જેવી માવતર કેટલી નજરે પડે છે !

## પ્રકરણ ૧૫ મું.

### પીરોળ સુખી થઈ કે દુઃખી ?

પીરોળની પરણેલી જીંદગીના પાંચ વરસ વહી ગયાં. એ પાંચ વરસનાં અરસામાં, વાંચનાર તમે શું ધાર્યું ? પીરોળ સુખી હતી કે દુઃખી ? ઘણી દલગીરી સાથે કહેવું પડે છે કે મોટે ખાંચરેની સુખવાસી પરણેલી જીંદગીથી પીરોળ સુખી થશે એવી જ ને ઉમેદો પરેલવાનાં બુઝૂર્ગ દીનામાય દાવર અને તેમનાં બચ્ચાંઓએ બાંધી હતી તે ઉમેદ કમનસીબે ખોટી નીવડી હતી. જોકે પરણ્યા પાંચ વરસમાંજ મામલો એટલો બધો બહેકડા ગયો ન હતો, તે છતાં ચતુર પીરોળ પોતાનાં મન સાથ ચેતી ગઈ હતી કે બીજી વાર પરણી જવામાં તેણીએ “ કાચું કાપ્યું ” હતું. પેસી લખપતી-નું જે બહાલ પરણ્યા પછીનાં પહેલાં વરસમાં પીરોળ પર હતું તેનું અરધું બીજાં, ત્રીજાં, અને ચોથાં વર્ષમાં રહ્યું નહીં. પાંચમે વરસે તેમાં પુરો વધારો થયો. જે કે પીરોળ લખપતી લોડજમાં પોતાની નમનતાઈ, સાદાઈ અને બલાઈથી સાહેબી કરતી એક શેઠાણીજ હતી—રાજ કરતી એક રાણીજ હતી—તેણીની ઘેર સંસારી સત્તાઓમાં સહેજભી ફરક પડ્યો ન હતો પણ પેસીના પ્યારમાં તે અભાગણી અબજા દર દહાડે ઉતરતી જતી હતી. પેસીનાં પહેલાં ધરાંપરાં હવે રહ્યાં ન હતાં—પેસીની આગલી પ્રીત દર દહાડે હવે ઓછી થતી જતી હતી—પીરોળ તરફની પેસીની આગલી શીદગીરી જાણે મરતી જતી હતી.

એમ થવાનું ખરું કારણ શું હતું તે ખુદ પીરોળ પણ કહી શકતી ન હતી. તે સહનશીલ સ્ત્રી મનમાં સારી પેઠે સમજી ગઈ હતી કે તેણીનો પરણ્યો ખાવીંદ દર દહાડે તેણી તરફ થડો થતો હતો. તે શા કારણથી એમ કરતો હતો તેની શોધ કરવાનાં

ક્રમને પીરોળએ યુનાહ બરેલું ગણ્યું. ખાવીંદ તરફની અચુક વફાદારી એ થું ચીજ છે, તે પીરોળ અચ્છી રીતે સમજતી હતી. તે ડાહી અબલા સારી રીતે સમજી શકતી કે બધાંજ પરજોલા સંસાર સુખી હોતા નથી. તેણી ખાત્રીથી માનતી હતી કે જેમ બધાં માતબરો સુખી હોતા નથી તેમ બધાં ગરીબો દુઃખી હોતાં નથી. પરણ્યા પછીનાં પાંચ વર્ષમાં પેસીમાં થયલા આ ફેરફારથી જો કાંઈ ખીજ મોહરદાર હોતો તો ગભરાઈ જઈ કાંઈ કાંઈ કરી શેલતે, પોતાનાં જીવને નાહક સંતાપતે, પોતાનાં વહાલાંઓ તરફની ફરજને તે સંતાપનાં તાપથી જીલી જતે, પણ પીરોળમાં તેવા કશા ફેરફાર થયા નહીં. તે ડહાપણુવંતીઓએ પોતાનાં મનમાં ગમે એવા વિચારો નીપજવા છતાં પોતાનાં મનને બહુ મક્કમ રાખી મોહડું સદા હસ્તું રાખ્યું અને બરચાર તરફની ફરજને અછ કરવામાં જરાખી ખામી બતાવી નહીં.

ઊંઝો હોજો તો એવીજ હોજો. ગમે એવું દુઃખ છતાં, મમે એવી ગરીબાઈ છતાં, પોતા વિરૂધ કુદરત ગમે એરી કડવી છતાં, જે ઊં દુઃખમાં સુખ સમજે છે તે ખરી ઊં જાણવી.

પીરોળ સારી પેઠે સમજતી હતી કે સંસારમાં સુખ પાછલ દુઃખ સરજેલુંજ હોય છે. સુખની પાછલ દુઃખ જોઈને હાથ અંદસોસ કરે છે, તે ઊંઝો પોતાના આવતાં સુખને પોતાને હાથે મોયા દુર નસાડે છે.

પેસી પીરોળ તરફ ગમે એટલો ઠંડો થતો ગયો પણ પીરોળએ પોતાને પોતાનાં ખાવીંદ તરફ થંડી પડવા દીધી નહીં. જે ખ્યારથી તેણી તેને ચાહતાં શીખી હતી તેજ ખ્યાર આજે પણ તેણીની છતીમાં જેવો ને તેવો જગૃત અને જોશદાર હતો.

પેસી લખપતીનું દીલ પીરોળ ઉપરથી ઉતરતું જવા છતાં

પીરોળએ કોઈખી દહાડે તે બાબે તેને સહેજખી ધસારે કીધો નહી, જાણે પોતાનો સંસાર એક સરખો સુખી હોય અને પોતાનાં બર-આરતું ઠંડાપણું તેણી સમજતીજ ન હોય એવી રીતે તે ઘણી અબલાએ ડહાપણુ વાપરી પેસી સામે પોતાનું મોંઢ સદા એવું હસ્તું રાખ્યું કે તે મતલબી બરથાર પોતેજ મનમાં ને મનમાં પોતાની કીધી કરણી માટે ઝંખવાવા લાગ્યો.

પીરોળ એવી એક તાબેદાર સ્ત્રી હતી કે પોતાનાં ધણીની પોતા તરફની ગમે એવી બેદરકાર વર્તણૂક છતાં પેસીનાં પડ્યા બોલો ઉચકવાને તેણી હંમેશાં તત્પર રહેતી. પેસી મનમાં સારી પેઠે સમજતો હતો કે ખુદાએ તેને એક ફરેસ્તાઈ ખસલતની મહો-રદાર બક્ષેલી છે અને તે મોહોરદારનાં બાગ્યવાંન પગલાંથી એક વારનું તેનું સુનું ધર આજે વાજતું ગાજતું થઈ સણગાર પામ્યું છે, પણ તે મોજાલો ને કુછંદી હોવાથી પીરોળની હાજરીમાં કીધેલાં તેના મક્કમ ઠરાવો પીરોળની ગેરહાજરીમાં તે સદનતર જુલી જનો હતો. તે એક સખી બરથાર હતો, તે એક દુસ્તો મહસ્થ હતો, પણ કુદરતે તેનામાં કપટી સ્વભાવ અને ધાતકી હૈયું મેલેલું હોવાથી તેનાં સારા ગુણો, તેનાં ખીજ અવગુણ આમલ હંકાઈ જતા હતા.

સરજતનાં સંજોગો ધનિસાનને કદી છોડતા નથી. ઈંગરેજમાં એક કહેવત છે કે “ લગ્ન એ સોરતી છે ” તે બોલે બોલ ખરું છે. એ સોરતી જને લાગે તેનેજ તે સુખદાયક થઈ પડે છે. બાકીના-આને તો નીરાશી, નાસીપાસી અને નાઉમેદીથી દુઃખી થતાં આપણે જોઈએ છીએ.

આપણી વાર્તાની “ હીરામન ” પીરોળ પણ પોતાના આ ખીજવરનાં બાબમાં કમનસીબે તેરીજ કમતાલે નીકલી. તેણી સુખી

થવાની અને પોતાનાં એક પુરાં બચ્ચાં (શીરોઝ) ને સુખી કરવાની બલી નેમથીજ જીવપર છરી ફરવીને પેસી લખપતી સાથે પરણી હતી, પણ તેણીને સંસાર સુખી થયો નહીં. પેસીએ જે પ્યાર પેહલાં એકાદ બે વરસ બતાવ્યો તે પ્યાર નહાના નરીમાનના જન્મ પછી વધવાને બદલે દર દહાડે ઘટતો ગયો. આ બાબદમાં પીરોજને કસ્ટર કહાડી શકતો ન હતો. પીરોજનાં કાઈ પ્રકારના ખરાબ સ્વ-ભાવની અસરથી કે માટી-બચર વચ્ચે થતી કાંઈ કચાકચીથી કે ધર-સંસારનેલગતી કાંઈખી ખટપટથી પેસી તેણી તરફ બેદરકાર બનતો ગયો એમ હતુંજ નહીં. ઓરખી પીરોજમાં તે પોતાને એક સદગુણી અને ફરેસ્તાઈ ખસલતની અમીરી ખમીરવાલી મોહરદાર મળેલી માનતો હતો, પણ પેસી પોતે કુછંદી અને આડી ચાલનો હોવાથી માતખરીની અનેક પ્રકારની અનીતીઓમાં ફસી પડેલો હતો અને એજ તેની પીરોજ તરફની ધીમી બેદરકારીનું 'ખર' કારણ હતું.

એક ચાહેલી ચીજ જ્યાં સુધી આપણા હાથમાં આવતી નથી ત્યાં સુધી તે મેળવવાને આપણે ઇનતેજર રહીએ છીએ, પણ તે મેળવ્યા પછી તે ઇનતેજરી આપ-મેળે ઓછી થતી જાય છે. એજ દાખલો પીરોજનાં બાબમાં ખરાબર બંધબેસતો થઈ પડ્યો હતો. પીરોજને પોતાની મોહરદાર બનાવવા સાથે પેસી કેટલો અધીરો અને ઇનતેજર બન્યો હતો તે આપણને અંજાણું નથી. તેણીને હાથ કરવા સાથે મેહરવાનજી મોદીને પ્રથમ હાથ કરી તેવ-જુની પરેલ ખાનેની ચેહેલી જે રૂપીયા પચીસ હજારમાં પોતે "મારગેજ" લીધી હતી તે વટીક તેણે પોતાની ઉમેદ પાર પડ્યા પછી તેવણને તેનાં બદલામાં બહેસ કીધી હતી. એ બધું 'ખુલ્લું' દેખાડી આપે છે કે પીરોજ તરફ તે પેહલાં કેટલો શીદા હતો.

પણ એ શીદગીરીનો ફેજ પેસી જેવા કુછંદી માતખરોથી

જે આવવો ધટે તેવોજ આવવા પામ્યો હતો એમાં આપણને અચરત થવાનું કશું કારણ ન હતું. ખરું પુછે તો પેસી કેવો માણસ હતો તે વાતથી સૌથી વધારે વાકેફ મેહેરવાનજી મોદી હતા. જો આજે પીરોજ પરણીને ફસી ગઈ છે એમ આપણે માની લઈએ તો તેણીને તે ફાંદામાં ફસાવનાર આપણા આ જીના દોસ્ત “મેહેરવાનજીયા” પોતેજ હતા.

પણ મેહેરવાનજીયા શું કરે ? આજે દુનિયાંજ મતલબની છે. પીરોજ પેસી સાથે પરણે તો મેહેરવાનજીયા કરજમાંથી મોકલા થઈ જાય એવી લાલચ સામે ઉભેલી હોવાથી તે ધરડા ગ્રહસ્થે પીરોજના સુખ કરતાં પોતાના સ્વાર્થને પેહેલે પીછાંચો.

અને એ રીતે ત્યારે પીરોજ પોતાના નવા સંસારમાં દર દહાડે વધુ સુખી થવાને બદલે વધુ દુઃખી થતી હતી. પેસી હવે દહાડાના દાહડાઓ સુધી રાત દીવસ કલખોમાં પડી રહેતો અને ધરમાં આવતો ત્યારે કોઈ ને કોઈ સાથે ચીથડાં ફાડતોજ આવતો, પણ બલી પીરોજ મનમાં ગમે એટલું સમજવા છતાં બાહેરથી પોતાનું મોં હસતું રાખી બની શકે ત્યાં સુધી તેને મોલવાનું કંઈ પણ બાહાનું મળવ દેતી નહીં.

પણ પરસ્પરનાં સાચાં દિલ વગર એવા ટેકા-ટેકીથી સંસારનો મામલો ચાલી ચાલીને ક્યાં સુધી ચાલે ? એક વફાદાર મોહારદાર પોતાના ખાવીંદ તરફની ફરજો ગમે એવી અચુક વફાદારીથી બજાવે, પણ ખાવીંદની મનસ્વીજ ખોટી હોય તો તેનું પરીણામ બન્નેની બેદીલીમાં આવે એ કુદરતી છે. પેસી લખપતી આટલો બી ધરમાં આવતો હતો તે માત્ર નહીં નરીમાન તરફનાં તેનાં ખેંચાણને લીધે હતું અને નહીં કે તે પીરોજને માટે આવતો હતો. પીરોજ આ મામલો ક્યારની એતી ગઈ હતી, પણ કંકાસનું મોહકું બનતાં

સુધી કાળું કરવાનો તે સહનશીળ સ્ત્રીએ પોતાનાં મન સાથે મક્કમ ઠરાવ કરેલો હોવાથીજ છેલ્લાં પાંચ વર્ષ થોડાખી આરામમાં પસાર થવા પામ્યા હતાં !

### પ્રકરણ ૧૬ મું.

#### કળ્યાનું બી કાણે રોચું ?

પણ દહાડે દહાડે મામલો વધુ ને વધુ બેહેકતોજ ગયો. પેસી નોકર નફરો, આયા દાયાઓ અને હમાલ-રામોસીઓ સાથે ચીઘડાં ફાડતાં ફાડતાં રહેતે રહેતે પીરોજી જોડે પણ અથડવા લાગ્યો. જે ધણી એકવાર તેનો પડ્યો બોલ ઉંચકવાને તૈયાર હતો, જે ધણી તેણી પાણી માગે તો દુધનું ટંબલર તેણીનાં મોહડાં આગળ ધરતો અને જે ધણી થુકવા ઇચ્છે તો તસને બદલે પોતાની હાથની હથેલી ઝટ તેણીનાં મોં સામે પકડવા જેટલી હદ બહાર શીલગીરી બતાવતો હતો, તે ધણીના ઢંગ ન્યારે પીરોજીએ પોતા તરફ આ મીસાલના જોયા ત્યારે દુઃખની “ડેનબર સીગનલ” તેણીને દુરથી હવે દેખાવા લાગી. તે ડાહી અબળાએ પેસીની એકાદ બે એવી હલકી રીતીઓની દરકાર કીધી નહીં અને જાણે પેસી પોતાને નહીં પણ કોઈ બીજાને કહેતો હોય તેમ ચુપ રહી, પણ એ ચુપ-કીદીનો પેસ્ટનજી શેઠે દર દહાડે વધુ લાભ લેવા માંડ્યાથી પીરોજી ચમકી !

તે ચતુર અબલા ઝટ ચેતી મધ કે પેસીનું દિલ તેની તરફથી હવે સદંતર ઉઠી ગયું છે. પીરોજીની જગ્યાપર જે કોઈ ઉતાવળી સ્વભાવની બીજી મોહરદાર હતો તો ધણી ધણીઆણી વચ્ચે જમરો ઝબડો ક્યારનો બરપા થતો, પણ આ સ્થાણી સ્ત્રીએ બની શકે ત્યાં સુધી સુલેહ સાચવવાનું સ્થાણુપત બતાવેલું હોવાથી પેસી ગમે



એટલાં ચીથડાં ફાડવા ચાહતો, પણ પીરોજનનું મોહડું મુગું હોવાથી તે પોતાની નીચ નેમમાં ફાવી શકતો ન હતો.

એક દહાડે પેસીનો મીનજ ગયલો હતો. તેણે ટેબલપર જમતાં જમતાં કાવલા કારભારીને લઈ નાખ્યો.

“મુરખ્ખી હાએખ, એમાં મારો જરા કહુર ની મલે ?” તે કારભારીએ નરમાસથી જવાબ આપ્યો.

“ત્યારે તારો નહીં તો કોણનો કસુર ? મારા સુવાના ઓરડા-માંનું આવું કીંમતી ચીનાઈ ફલાવર વાઝ કોણે બાંજ નાખ્યું ? તુંને મેહલનો કારભારી બનાવ્યોછ તે એવીજ ખબરદારી રાખેછ કે ?”

“પેસી ડીયર, જરા થોભો ! તમે ફલાવરવાઝને માટે પુછોછ કે !” ખાણાની ટેબલપર જમતાં જમતાં પીરોજ બોલી. “એમાં ખીચારા આપણા કાવસજી કારભારીનો જરા કસુર નથી. ખરા કસુર-વાનો તો આપણા આએ બે નેકનામો આપણી પાસે બેઠાછ ?” પીરોજએ ખરેખર કહી દીધું.

“એટલે ? તું શું કહેવા માગેછ, પીલાં ? શું શીરોઝ ને નરી-માને આએ ફલાવર વાઝ બાન્યું ? ?”

“હાજી, એ લોકો આજે સહવારે તમારા ઓરડામાં રમતા હતા, તેટલાં, શીરોઝનાં હાથનો ટેબલને આંચકો લાગવાથી ફલાવર વાઝ નીચે ગળડી પડી બાગી ગયું. એણે તરતજ આવી મારી પાસે પોતાની બૂલ કબુલી હતી. પેસી ડીયર, માફ કરો ! મારા દીકરા તરફથી હું તમારી માફી ઇચ્છુંછ.”

“ત્યારે એમ બોલોની, બૈરાં, કે એ તો તમારા દીકરાજીની મોહકાંણુ છે. મારા નાંધલા ગેટકાને શું કામ બદનામ કરેછ ?”

“નહીં, પેસી, તમે ખરી વાત જાણુતા નથી. વાંક બેઠો છે. મને કંઈ એ બેઠ બચ્ચાં પારકાં નથી કે હું એકનો વાંક બેઠ

પર મુકું. બેઉ જણાં રમતાં હતાં તેટલાં, આપણા નહાના નરીમાને એક રમકડું ચીરોઝને શીરોઝનાં દીલ પર ફેંક્યું. તે રમકડું ધાતુનું હોવાથી અવર-કવર વાગી નહીં જાય તેટલા માટે શીરોઝ પોતાનો બચાવ શોધવા જતાં ટેબલ સાથે અથડી પડ્યો. અને તેનાં આંચકાથી વાઝ નીચે ગબડી પડી બે કટકા થઇ ગયું.”

“ મને એ નાપાક દુકતા પર એવી ઝાંઝ બજેછ કે જાણે એને ટાંટીઆમાંથી ધરીને ઉભો ચીરી નાખ્યું ! ”—અને એમ બોલતાંની સાથેજ તે એવો ઝતુંની બની ગયો કે તે ઝતુંનનાં જોશમાં શીરોઝનાં ગાલ પર એક તમાચો તતડાવી કાઢ્યો !

તે નિર્દોષ બચ્ચું ધભરાઈ જઇ કળ ખાધને તખ્તી પડ્યું ? આ ઘાતકી દેખાવ જોઇ પીરોજની આંખે તરકચાં આવી ગયાં !

“ પેસી-પેસી આએ શું કહેવાય ? હું નથી બોલતી ત્યાં સુધી તમે હવે છેકજ ફાસ્ટ જાઓછ કે ? અરે ! મારાં નિર્દોષ બચ્ચાંપર તમે કાંય જીલમ પાડોછ ? એનો વાંક થયો તે એણે તેજ વખતે પ્રમાણીકપણે કપ્પુલ કરી દીધોછ ને મેંબી જે ખરી વાત હતી તેજ તમોને સાચે સાચી કહી, તેનો આએ બદલો કે ? તમે ઈર્ધ દહાડે નહીં ને આજે મારાં બચ્ચાં પર હાથ-ચાલાકી કીધી ? આ મારા દીકરા-દીકરા ? મુંઝ હું તુંને જણતી !—નાં તખ્ત, મારા બાપ ! આ માય, હવે શું કરું ? પેસી, તમે આએ તમાચો કેવાં જોરથી માર્યો ? પાંચે પાંચ આંગલાં સાબુત એના ગાલપર પડ્યાંછ. તમે એવા ખુનસી ક્યારે હતા ? ”

પીરોજ ઝટ શીરોઝને પોતાનાં પાસાંમાં લઇ તેને રહતો ચુપ કરવા પટાવવા પડી. તેણીની આંખમાં આ બનાવથી ઝેર આવી ગયું હતું. કદી પણ શીરોઝને તેણીએ આંગલી લગાડી ન હતી અને ઝાંઝને લગાડવા પણ દીધી ન હતી. આજે અચાનક બનેલા આ

નક્ષેમ બનાવથી તેણીની આંખમાં પાણી આવી ગયાં અને તે સમેતજ તેણીને પોતાનાં આગલા ગરીબ પણ માયાળુ ભણેલા ભરથારની યાદ થતાંજ તેણીનાં પેટમાં ગોચા એક ચમટો તુટી આવ્યો.

શીરોજને રડતો જન્મ તેમ મુગો રાખી તેનું હાથ મોહકું ઘોષ પીરોજ તેમની તેમ પોતાના ઓરડામાં ચાલી ગઈ. હજી તો તેઓએ અન્ધું ખાણું લીધું ન હતું, તેટલાં, આ બનાવ બન્યાથી, તે બન્ને મા-દીકરાં રડતી ચશમે જુપ્પ્યાં ઉડી ગયાં હતાં.

તે મુજી ભરથાર આટલો વખત નીચી મુંડીએ કરારને જીવે “જેભરતો” એકો હતો. તેણે ગુરખાનાં ઝનુનમાં શીરોજને એક ‘સ્લેપ’ જેવું કહાડી ખરી, પણ પોતાનાં તે પાપી પગલાંનો તેને પસ્તાવો થયા વિના રહ્યો નહીં.

“ખચ્ચીત, મેં મોટી બેવકુશી કીધી.” તે ‘શસ્ત’ કીધેલી એક મરઘીની ટાંગ છરી કાંટાથી કાપતાં મન સાથ બબડ્યો. “એનો એહેરો જોતાં-જોતામાં કેટલો સુઝી આવેછ ? રખેને એને કંઈ વધુ ધન થાય ? હું કેવો ‘રટુપીડ’ છું ? મેં આએ શું કીધું !”

હજી તો પેસ્તનજી લખપતી આ વમાસણમાં હતા તેટલાં કારભારી કાવસ હળવે હળવે તેવણની ખુરસી આગળ આવી ધીમેથી બોલ્યો.

“હેઠ-હેઠ, એ તમે હું કીધું તમને કંઈ વિચાર ઉત્તો કે હતોજ ની ! ગુલામ જેવાં નાદાન નીરદોહ બચ્ચાંને એમ ધાતકી-પણે કોઈ મારે કે ? તે તમાચા હમેતજ વાવલો ઉડી જતો તો હું થતો તે બે કંઈ હમજો છો કે ? અરે ! હાઈં છે કે મારી કોઈ ફર-હતાઈ ખહલતની બાઈ સે કે જરાકમાંજ આટોપીને ચાલી ગઈ, ની તો બીજી કોઈ બેજાં ફાટેલ ઓતો તો કાણુ જાણે હુંનું હું કરતો !”

જો કોઈ બીજી વખતે હોતો તો કાવલા કારભારીને પેસી બ

અપતી તરફથી આ શિખામણુ દેવાનો “સરપાવ” થું મળતે તે વિચારવું મુશ્કેલ નથી, પણ આજે મામલો જુદોજ હતો. પેસી પોતાની ચાલથી પસ્તાતો હતો તેજ વખતે કાવલા કારભારીએ મોઝકો ખરાબર તપાસીને ઉપલી શીખામણુ આપવાનું અને તેનાં ડોળા ઉઘાડવાનું કહ્યું પણ વાપરવાથી તે એટલું બોલ્યો કે “કાવલા, મારીં જુલ થઇ અને તેને માટે હું પસ્તાઉંછ. ચાલ, હવે બસ કર. હું વધારે સાંભળવા માગતો નથી.”

કાવલાને શેઠનો સ્વભાવ અંજણો નહી હોવાથી તેને જમતો મેલી ત્યાંથી ગુપચુપ ચાલી ગયો.

“કેવી અહરાહ! કેવી હદગુણી હેકાણી!” કાવલો તે ઓરડા છોડી જતાં મન સાથે બબડ્યો. “મારા હેઠ થતાંને હું કમબખ્તી હુંજે કે આવી ફરેહતાઈ ખહલતની બૈરીને એમ દુઃખી કરતો છું?”

પેસી જમીને આગલાં દિવાનખાનામાં આવ્યો. ન્હાનો નરી-માન હજી પોતાની આયા જોડે જમવાની ટેબલ પરજ હતો. તે નિર્દોષ બચ્ચું પણ આજના તોફાનથી હેબતાઇ ગયલું હોવાથી મન ધરીને ખાતું ન હતું. તેનું ખાવાનું બહુજ ધીમું હોવાથી હજી સુધી તે કામળ બાલક ટેબલ પર બેસીને ચંચેડ્યા કરતું હતું.

પણ હવે તે ચીસ પાડીને રડી પડ્યું. આયા ગભરાઇ ગઇ કે શું છે? પણ નાહનો નરીમાન કંઈ કરતાં રહતો મુંજો રહે નહી.

“મમ્મા, મમ્મા, મારાં મમ્મા કાંઈ છે? મને મુકીને જતાં કેમ રહ્યાં?” તે ચાર વર્ષનો ન્હાનો એકુસ રડીને બોલ્યો.

“આવ, તુંને હું લઇ જાએસ-તારી મમ્માની પાસ લેઈ જાએસ.” આયા તેને ટેબલ પરથી ખરડેલે હાથેજ ઉમટીને પીરો-જનનાં ઓરડા તરફ લઇ ગઈ.

પેલી તરફ મામલો કેવો હતો? શીરોઝ એક તાબેદાર બચ્ચું

હોવાથી પીરોળએ પટાવ્યાથી મુંગો રહી ગયો ખરો, પણ એક કલાક સુધી તેનાં ડચકાં નરમ પડ્યાં નહીં. તેણી તેને ઓરડામાં લઈ ગઈ અને ફરીથી હાથ મોહકું ધોઈ પોતાનાં પાસામાં દાખી “ઝરખેઝર રડવા લાગી. પોતાની બરાઈ આવેલી છાતી એમ ખાલી થઈ ત્યારેજ તેણીના જીવને જરાખી રાહત થઈ.”

“પણ એટલું છતાં તે પેસી ઉપર ધણી ઉશ્કેરાયલી હતી. પોતાની નજરની સામે પોતાના ગુલાબ જેવાં બચ્ચાંને તરાડ દબને તેણે ખેંચી કાઢેલો તમાચો પીરોળની આંખમાં ઝેર ઉત્પન્ન કરવાને પુરતો હતો—ગોચા કુદરતે એ મસે પીરોળને તેની વિરૂધ સચેત કીધી હતી.”

“શીરોઝ રડી રડીને પોઢી ગયો, પણ તે ગરીબ બચ્ચું શાંત થઈ લઈ શક્યું નહીં. પેસીના કદાવર હાથનો પુર ઝનુની પડેલો તમાચો શીરોઝ જેવાં ધુલ બચ્ચાંનાં ગોરા ગાલ પર એવો જોસથી એઠો હતો કે તેનો ડાબો ગાલ તુર્ત તુર્ત સુજી આવ્યો હતો. પણ એટલાંથીજ હજી અટક્યું ન હતું શીરોઝ રડી રડીને પોઢી ગયો પછી તેનું આંગ ગરમ થઈ આવ્યું અને જોતાં જોતાંમાં આંગમાં કંકડધસ તાવ ચઢી આવ્યો. પીરોળ આ મામલો જોઈ ગભરાઈ ગઈ. તેણીએ તુરત એક નોકરને ડાકટરને ત્યાં દોડાવ્યો અને ડાકટર આવી લાગે તેટલામાં પીરોળએ શીરોઝનાં માથા પર કોલન વાટરેનો મારો ચાલુ કરી તેની ‘ટેમપરેચર’ લીધી તે ‘ટેમપરેચર’ ૧૦૫ના નો આંકડો બતાવતી હતી. પીરોળ તે જોઈ ધબરાઈ ગઈ. એટલામાં ડાકટર આવી પહોંચ્યો તે તેમનો ફેમીલી ડાકટર હતો અને ધણીજ ભલો, માયાળુ અને મીલનસાર હતો. બુચો શીરોઝ કે ન્હાનો નરી-માન તેને અંજણ નહીં હતાં. તે ગુલાબ જેવા બન્ને મલગોટાઓ તે બુઝંગ તખીબને બહુ ગમતા હતા. અકસિર કરીને ન્હાના નરી-

માન કરતાં ૫૦ ગોલ્ડસ્મીથને ખુચા શીરોઝ ઉપર વધુ બહાલ હતું. શીરોઝ તેનો ઘણો માનીતો હતો. કોઇ કોઇ વાર તે તેને પોતાને બંગલે લઇ જતો હતો અને સહવારનો લઇ ગયલો પાછો સાંજે પોતે આવીને “લખપતી લોડન” માં મુકી જતો હતો. એવાં પોતાનાં એક માનીતાં બચ્ચાંને અચખુચ હલાક થઇ પડેલું સાબળી તે ખુર્ચી તખીય દોડ મારતો આવી પહોંચ્યો હતો.”

“ખુચા શીરોઝનાં આગમાં ચઢેલી તાપ અને ગાલ ઉપર ચઢેલા સોનથી બેડોલ થઇ ગયલો એહેરો જોઇને એકદમ ચીરડાઇ ગયો.”

“માઇ ગૉડ ! એનો ગાલ એટલો બધો સુઝી કેમ ગયોછ ? અરે ! એને તો કોઇએ મારેલોછે ! ખરું કહો, મીસીસ પેસ્તનજી, શું બન્યું ? ”

પણ “મીસીસ પેસ્તનજી” ત્યાં શું બોલે ! તે સોહામણી સુંદરી જેણી શીરોઝનાં ખીજનાં આગલ ઉભી રહી ડાકટરને તેની તખીયત બતાવતી હતી, તે, ડાકટરનાં આંખે નહીં ધારેલા આંચીંતા સવાલથી શું જવાબ દેવો તેનાં શરમપણામાં નીચી નજર કરી ચુપ ઉભી રહી. આ વખતે તેણીનાં ગોરા ગાલ ઉપરથી આંસુઓની ધારાં ચાલી રહી હતી !

“ મીસીસ પેસ્તનજીએ જવાબ ” નહીં આપવાથી ડાકટરે તેણીનાં એહેરા તરફ જોયું.”

અને પીરોઝને રડતી જોઇ આ બતાવતું ગંભીરપણું તેણે એવડું ગંભીર લાગ્યું. તેને સમજ પડી નહી કે મારા આ સવાલથી “મીસીસ પેસ્તનજી ચુપ થઇ જવાનું કારણ શું ? ”

પણ તે બુઢો તખીય બડો ચટપટ્યો ને ખંતીલો હતો. “આ બેઠ શું છે તે મારે જાણવોજ જોઇએ.” તે પીરોઝ તરફ ફરીને બોલ્યો. ત્યાં વગર તાપ આવવાનું કારણ શું તે-તે હું સમજ

શકું નહીં. મીસીસ પેસ્તનજી તમે રડો છો કાંય ! તમારા દીકરાને હું જલદી હુશીયાર કરીશ, પણ મહેરબાની કરી કહેશો કે એવું દયા-હીણુ કામ કોણે કીધું ! તમારો ન્હાનો ગેટકો તો એટલી તાકાદ ધરાવતો નથી. વળી તમે પોતે પણ તમારાં બચ્ચાંને એવી નાતરસ રીતે મારો તે હું માની શકું જ નહીં. જ્યાં છે ત્યાં તમારી કોઈ ફટાઉ આયાનાં ફાંટાનું આ શરમ ભરેલું પરીણામ છે. મને કહો, મારી કલ્પનાં ખરી છે ?”

“નહીં, ડાક્ટર, તમારું અનુમાન ખોટું છે.”

“ત્યારે તમારો માર્યો કોણે ? મહેરબાની કરી જરા ખારી વધુ ઉઘાડશો ?”

અરે! અરે! આએ જુઓ! કોઈ મુજનાં પાંચે પાંચ આગળાં નેતરનાં સળની પેઠે આ ગરીબ બચ્ચાંનાં ગાલ પર હજી જેવાં ને તેવાં પડેલાં છે ! નહીં, મીસીસ પેસ્તનજી, મને કહો એ કામ કરનાર કોણ છે ? પેહેલાં હું તેની ખબર લેવા માગું છું.”

ડા. ગોલ્ડરમીથ એટલો ચીરડાઈ ગયો કે પીરોજીએ તેને તેવી હાલતમાં કદી જોયો હતો નહીં. એક તરફ પીરોજી હજી ધણીનો વાંક છુપાવવા માંગતી હતી, પણ બીજી તરફ તેણીનું એમ બી મન થતું કે આ બુઝર્ગ ડાક્ટર પેસીને ચાર ખાસડાં મારે એ ફાયદા નું હતું. તેણી મન સાથે આ બે વિચારોમાં ધચ્ચુપચુ હતી, એટલામાં ડાક્ટરે પાછું પુછ્યું.

“તમે શું એમ કહેવા માગો છો. બાનું, આ બચ્ચાંને કોઈએ તમારો નથી માર્યો !”

“નહીંજી,” તેણી રડમસ ચેહેરે બોલી “મારેથી તેમ કમ કહેવાયા”

“ત્યારે તમારો મરણો એ વાત ખરી છેની”

‘હાજી.’

“તો હવે મેહરબાની કરી, મીસીસ પેસ્તનજી, તે મારનારનું ખરું નામ મને કહેશો. આએ બચ્ચાં તરફ મારું ફેટલું બધું દીલ દોડેછ તે તમે સારી પેઠે જાણોછ-એવાં એક પ્યારાં બાળકને હલાક થતું જોઈ તે મુંજી મારનાર પર મને એક જાતનો ધિક્કાર છુટેછ. ખુદા ખાતર મારા જેવા ધરડા માણસનો સખુન રાખો, બાનુ! મને કહો કે એને કોણે માર્યો?”

“એના બાપે!”

“બાપે!-મીં પેસ્તનજીએ પોતે? ઓ આલમાઈદી! વૉટ આઈ હર્ડ?—એ બાપ છે કે ખવીસ છે? ક્યાં છે તેવણુ” ડાં ગોલ્ડસ્મીથ એકદમ ચમકીને ઉઠી ઉભો થતાં બોલ્યો. “અરે પણ હા, હું ત્યારથી મનમાં વિચાર કરુંછ કે આટલી બધી ગરબડ છે, તે છતાં મી. પેસ્તનજી અહીં કેમ નથી?—પણ તેનો બેદ તો કેયો એ દેખું! નેવર માઈન્ડ! હું હમણાને હમણાં એવણુને મલીને એવાં શરમ ભરેલાં નીચ પગલાંને માટે—”

“ઓ ડક્ટર! ખુદા ખાતર તમે ઉસ્કેરાવો નાં! તમે પહેલાં મારાં દરદી બચ્ચાંની માવજત કરો! તેની તાપ ઉતરી તે જલદી હુશીયાર થાય એમ કરો! હું તમારી પાસ માંગી લઉંછ કે તમેને ઉપજેલા ગુસ્સાને તુરત વેલા પીઠ પાછલ નાખી મારો વ્હાલો ગુલાબ હુશીયાર થાય તેમ કરો!”

“તમારી એવીજ ઇચ્છા છે તો, બાનુ, હું તેમ કરવા તૈયાર છું” તે બલા તમીએ તે દુઃખી માતાએ કીધેલી અપીલ પર તુરત ધ્યાન આપી પોતાનાં ગુસ્સાને એકદમ શાંત પાડી કહ્યું “તમે શીકર નાં કરો, મીસીસ પેસ્તનજી. એ ત્રણ કલાકમાં હું એને હુશીયાર કરુંછ.”

ડાં ગોલ્ડસ્મીથ પોતાનો હેન્ડમેન જે સાથે લાવેલા હતા



તેમાંથી તેવણે તાપ ઉતારવાનું પડીકું ઝટ તૈયાર કીધું, અને બુચો શીરોઝ જે તાવની બુધમાં બેકામ પડેલો હતો, તેને કેમ પાવું તેનાં વિચારમાં હતા, પણ તેટલાં શીરોઝ પોતેજ જાગી ઉઠવાથી તે મુશકેલી આપમેળે દુર થઈ ગઈ. ડાક્ટરે શીરોઝ જાગ્યા પછી જે પહેલું કામ કીધું તે તેની ‘ટેમપરેચર’ લેવાનું હતું. થરમોમીટરે ૧૦૬ નો આંકડો દેખાવાથી ડા. જોહ્નસનીય ગભરાઈ ગયો. પણ પીરોજ નાકક શીકરમંદ ન થાય તેટલાં માટે પોતાનો ગભરાટ તેણીને જાહેર થવા દીધો નહીં.

“ ડાક્ટર, હાલ ટેમપરેચર કેટલી છે ? ” તે ઈંતેજર માતાએ ગમગીન ચહેરે સવાલ કીધો.

“ શીકર કરવાનું કાંઈ કારણ નથી, મીસીસ પેસતનજી. મેહ-રખાની કરી મને મારા ઉપાયો કરવા દેવો. ગમે તો તમે થોડો વખત તમારા ઓરડામાં જઈ આશાયસ લેવો. ”

“ ઓ નહીં, મમા, તમે અહીંથી જતાં નાં જો ? ” શીરોઝ જે હવે સજ્જત થયો હતો તે પીરોજ, ડાક્ટર ને કાંઈ જવાબ આપે તે આગમ્ય બોલી પડ્યો. “ મમા, તમે અહીંથી જતાં રહેશો તો પપ્પા મને પાછા મારવા આવશે જો ! ”

“ શીરોઝ—શીરોઝ—કયા હય ? તુમ કાયકુ ડરતા ? તુમારા પાસ હમ બયકા હય—ડરો મત, બાબા ! ” ડાક્ટર, જે પીરોજ સાથે ઈંગ્રેજીમાં વાત કરતો હતો અને સેહેજસાજ ગુજરાતી સમજતો હતો તેણે શીરોઝ ડરી ઉઠવાથી હીંદુસ્તાનીમાં સંધ્યારો આપ્યો.

“ નહીં બેટા ! તું ગુપચુપ પોઠી રહે ! હું તારી પાંસેથી ખસવાની નથી. તારા પપ્પા અહીં કાંઈ છે ?—તેવણ તો કલબમાં સધાવ્યાછ, ને ઘણાં દહાડા રહીને આવશે. ગરીબ બીચારી પીરોજને રડતે ચેહરે બચ્ચાંની સમજુત કરવા માટે સેહેજ ખોદું ”

બોલવું પડ્યું. તે પછી તેણી ડાકટર તરફ ફરી ઈંગ્રિજીમાં બોલી. “ડાકટર, તમે મને મારા ઓરડામાં આસાયસ લેવા ફરમાવોછ, પણ મારો જીવ કેમ માને ? ઓ નહીં ! મારા ગોલાખ આગળથી હું તો એક મીનીટ ખીસવાની નથી—જો, ડાકટર સાહેબ ? મારા દીકરાની સ્થિતિ ગંભીર તો નથી કે ?”

“ નહીં, બાતું, તમારા દીકરાની સ્થિતિ ગંભીર નથી એમ મારેથી ખોટું બોલાય નહીં; પણ શીકર કરવાતું કંઈ કારણ નથી. એની તાપ ક્યારે ઉતરેછ તે પર બધો આધાર છે. હું એ હુશીયાર થાય નહીં ત્યાંસુધી જરા ખીસવાનો નથી. તમે નર્સીત રહો !” ડા. ગોલ્ડસ્મીથે ગમગીન ચેહેરે જવાબ આપ્યો.

ચતુર પીરોજી ઝટ ચેતી ગઈ કે મામલો જ્યાં છે ત્યાં ગંભીર છે. તે કમનસીબ અબળાએ પોતાનું કપાળ કુટ્યું !

### પ્રકરણ ૧૭ મું.

“ મારી પીરોજી મને માફ કરવાની નથી !”

ગરીબ બિચારો શીરોઝા

પેલા મુંજી બાપે મારેજા ઝનુંની તમાચાથી ત્રણ દહાડાસુધી તાપમાં સળડ્યો અને ડા. ગોલ્ડસ્મીથ જેવા ભલા તખીયની ખંતીલી સારવારથીજ એથે દહાડે જરા હુશિયારીમાં આવ્યો. તે નર્દોષ બચ્ચાને પડેલી ‘ સ્વેપ ’ એવી જલેમ હતી કે તાપ ઉતરવા છતાં તેની આંખપર આવેલો સોજો જલ્દી ઉતર્યો નહીં. લગભગ આખું અઠવાડીઈ પુરું થયું ત્યારેજ તે બચ્ચું નિખાલેસ સાજું થયું.

વાંચનાર પુછશે કે આ અરસા દરમ્યાન પેલો ઘાટકી પિતા ક્યાં હતો ? અમો ધારીયે છીયે કે એનો જવાબ આપવાની જરૂર નથી. પેસી લખપતી પોતાની આ નાલાયક ચાલથી એટલો લજ્જત થયો હોય કે તેને લખપતી લાડજમાં રહેવાનું બારી પડી

ગયું હતું. જે દીવસે આ બનાવ બન્યો તેજ દીવસે તે પોતાની કલબમાં પોઆરા માપી ગયો હતો અને ત્યાં જઈ પીરોજ પર પોતાથી થયેલી બેવકુશીની માફી માગનાર એક પત્ર તેણે લખી તેનો વળતો જવાબ માંગ્યો હતો, પણ પીરોજએ તેને જવાબ લખવાની—આ પેહેલ્લીજ વાર—દરકાર કીધી નહીં. તેની આં નાતરસ ચાલથી પીરોજને ઘણું દુઃખ ઉપજ્યું હતું અને પોતે જીવતી છે તેટલાં પોતાની નજર બાર પોતાનાં ગુલાબ જેવાં બચ્ચાં પર આ જાતનો જીલભાત થયો તો પોતે નહીં હોય તો શું નહીં થાય તેનો ખ્યાલ કરતાં તેણીની લાગણી ઘણી સખત રીતે દુખાઈ હતી.

બલો ડા. ગોલ્ડસ્મીથ પેસી લખપતીનાં આ કામથી એટલો ચીચવાયો હતો કે શીરોઝની તાપ ઉતરતાંજ પોતે પેસીની કલબમાં જઈને તેનો મજબુત ઝાડીયો કાઢી આવ્યો. ઝાડીઓ કાઢીનેજ તે બેસી રહ્યો નહીં, પણ એવું બનવા છતાં પોતાની પ્રિયાને પડખે અને મદદે રહેવાને બદલે કરારને જીવે અને ઠંડે કલેજે તે પોતાની કલબમાં મોજ મારતો પડી રહ્યો એ તેનાં પગલાંને તેણે “ એક હીચકારાં શરમ ભરેલાં અને નાલાયક પગલાં ” નું તેણે નામ આપ્યું. પેસી હવે એટલો પસ્તાનો હતો કે ડા. ગોલ્ડ સ્મીથે તેને મારેલા આ વાજબી કાપરા તેણે જરાએ ચું કે ચાં કીધા વગર મુંગે મોહડે મારવા દીધા.

“ મી. પેસ્તનજી, તમોએ ખચીત શરમાવું જોઈએ કે એવી નાલાયક ચાલ ચલાવ્યા પછીથી તમે તમારાં મકાનમાં નહીં રહેતાં અહીં ચાલી આવ્યા.” તે બુર્ઝગ તબીબે જે કાંઈ કહેવું હતું તે કહી રહ્યા પછી પેસી પર લ્યાનત નાખતાં કહ્યું.

“ તમારી એક બારગી ભુલથી થઈ હોય કબુલ કીધું—પણ તે ભુલ જણાયા પછી એક પિતાને છાજતું પગલું તમોએ ભરવું

જોઈતું હતું તેને બદલે એક ખાયલા પુરુષની પેઠે અહીં કલબમાં બરાબ બેસી તે ફરેસ્તાઈ ખસલતની બાનુનો બેવડો અણગમો તમોએ બેચી લીધો હોય તો હું અજબ થઈશ નહીં.”

ડા. ગોલ્ડસ્મીથે આટલી સખ્ત ભાષા વાપરવા છતાં પેસી એક બોલ બોલે રે ?—નહીં ? તે પસ્તાયલા પારસીએ નીચેથી ઉપર જોયું નહીં ! તે અવ્વલથીજ ઘણો ખશીયાણો પડી ગયો હતો અને ડા. ગોલ્ડસ્મીથે ખાસ કલબ વેર જઈ નહાના ફિરોઝ તરફનાં પોત નાં અનંત આહથી દોરવાઈને તેને સખરદખર લઈ નાંખ્યો, ત્યારે તો તેને પુરી ભોંય ભારી પડી ગઈ !

“હજી પણ ભુલ્યા ત્યાંથી ફરીથી ગણો અને સાહેબ, તમારી ફરજ—એક ધણી તરીકેની—એક પિતા તરીકેની—બનવો !” ડા. ગોલ્ડ સ્મીથે પેસીને ચુપ જોઈને ચોખ્ખા આપવાના ચાલુજ રાખ્યા “તમારી મોહોરદાર ડ્રાઈ અબણ મોહોરદાર નથી—તેણી એક જવાન, ખુબસુરત અને કેળવાયલી બાનુ. એવી ધાતકી ચાલથી તેણીને તમો ઉપરનો પ્યાર સદંતર મરી જશે. એક બાનુનું અંતઃકરણ તેણીના બદન જેવુંજ નાણુક હોય છે. તેણી એક ગુલાબ છું, પણ કમનસીબે તમો જેવા કાટાદાર ધણીનાં બસમાં પડી છે, તો બની શકે ત્યાં સુધી તમારા કાંટા તેણીને લાગવા ના દો ? એકસકયુઝ મીઠું પેસ્તનજી, મને લાગે છે કે હું આજે તમોને ઘણું બોલ્યો છું પણ જેમી બોલ્યો છ તે વાજબીજ બોલ્યો છ, હું તમારો વેલ વીશર (બહુ) આહનાર) છું તેથીજ મને આજે એટલો સખત થવાની ફરજ પડી છે. મને કહો, સાહેબ, કે તમારી જુલ હજી બી તમે ધચ્છો છ કે નહીં ? હું કહેવા માંગુ છ કે જો તમોને તમારો પરણ્યો સંસાર સુખીજ બનાવવો હોય તો એવું ધાતકીપણું ઊડી દઈ તમે આજ ને આજ એકદમ તમારે બંગલે જઈ તમારી બાનુની

મારી ચાહો ? એમાં તમને શરમાવાનું કંઈ નથી. એમ કીધાથી એરબી તમે એક સુધ્ધા ગ્રહસ્થનું લક્ષણ બતાવશે. કેમ શું વીચાર છે ? તમે બોલતા કેમ નથી ?”

“હું શું બોલું, ડાક્ટર, મારી ભુત્તને માટે હું કેવો પસ્તાઉં છું તે મારો જીવ જાણેછ.” જેમ તેમ “મી. પેસ્તનજી” એ પોતાની જાન બોલી.

“હું સાંભળીને ઘણા ખુશી છું કે તમારી કીધી કરણીથી તમે પરોમાન થાવો છો, પણ જો એ પસ્તાવો ખરાં દીલનોજ હોય તો તમે એકદમ જઈને તમારી મોહોરદારની મારી ઇચ્છો. એમ કીધાથી તે બલી બાનું નાં દુઃખી દિલને ઘણીક રીતે શાંતિ મળશે અને તમારા પરસ્પરનાં પ્યારમાં ખતરો પડતો અટકશે. ફરીથી એવી હાથ ચાલાકી તે નિર્દોષ બાળક પર કદી કરતા નાં. બચ્ચાં કોણને ત્યાં છે ? જે ખરો ભાગ્યશાળી હોય તેનેજ ત્યાં બચ્ચાં હોય, પૈસાની લાખ રેલ છેલ હોય, પણ બચ્ચાં વગર તે નકામી છે, ખુદ એ તમોને અકેક કરતાં ત્રણ-ત્રણ- બચ્ચાં બહેલાં છે, તો તેને સારી રીતે ઉછેરો, માયાથી માવજત લો અને ખંતથી કેળવો !- એજ બચ્ચાં તમારી કીર્તી સાચવશે. પૈસાનો વારસો ભાગ્યે બે ચાર પેઢી પુગે છે, પણ આપણા વંશવેલાનો વારસો તો સદીઓ સુધી આપણી પેઢસનો સીલસીલો સાચવી રાખે છે. તમે મારા સવાલનો જવાબ હજી આપ્યો નથી.” તે ઠાવકા ડાક્ટરે ફરીથી તેજ પક્ષ પુછ્યો. “તમે હજી તમારી મોહોરદારની મારી ઇચ્છી તેણીનું મન મનાવી લેવાને રાજી હોય એમ મને જણાતું નથી.”

“ નહીં, ડાક્ટર, નહીં-તેમ નથી.”

“ ત્યારે શું છે !” ડા. ગોહરમીયે મનમાં ખુશી થતાં ઝટ સવાલ મુક્યો.

“હું તેણીની માફી ઇચ્છવા તક્યાર છું, પણ હું તેણી સન્મુખ હવે કીયે નાકે જાઉં ?” ખાત્રીથી માનુંછ કે મારો આએ ગુનાહ મારી પીરોજ મને માફ કરવાની નથી,

“નહીં-નહીં, -માઇ ગુડ સર, તમે તે અશરાફ બાનુને એમ બોલીને મોઢે ગેર ઇનસાફ કરોછ. મીસીસ પેસ્તનજી એવાં હોય એમ હું માનુંજ નહીં. તેણી એક એજ્યુકેટેડ લેડી છે, કોઈ વગર બણેલ અન-એજ્યુકેટેડ બાનુને માટે બોલતે તો હું તુરત માન્ય કરતે. મારી ખાત્રી છે કે તમે તેણીની પાસે જઈ તમારી થયલી જીલનો પસ્તાવો જાહેર કરશો તો તેણી તમોને એક હરફખી બોલવાની નથી.”

“તમે તેમ શા ઉપરથી ધારો છો ?”

તે જલો તર્ખાખ આ બેવકુશી ભરેલાં પગલાંથી મનમાં તે મનમાં હસ્યો અને બોલ્યો. “તેણીનાં સદગુણો ઉપરથી. મીં પેસ્તનજી, હું તમારી ફેમીલીનો જીનો ડાકટર છું. તમારાં આગલાં ધણીઆણી જો કે એક અશરાફ બાનુ હતાં, પણ તમારી આ ખીજ મોહરદાર ને હું તેણી કરતાં દશ દરજ્જે ચઢતી અને બલી લેખું છું.” હું ઇચ્છુછ કે પીરોજ જેવી એક નેક ખસલત બેટીનો હું બાપ હતે ! ત્યારે હવે તમે શું કહેવા માગોછ ?”

“હું તેણીની માફી ચાહવાને ખુશી છું, પણ તે એક શરતે !”

“અને તે શું ?”

“તે એ કે તમોએ પોતે મારી સાથે આવવું અને અમો ધણી ધણીઆણીને સલાહ કરાવી આપવી.” તે બાયલા ભરથારે અક્કલ ખરચી !

“ખુદનાં ઘર સુધી મને કચ્છલ છે, માઇ ગુડ ફ્રેન્ડ ! ચાલો આપણે આજેજ જઈયે અને તેખી અત્યારેજ !” ડા. ગોલ્ડ સ્મીથે

પેસી લખપતીના ઠરાવને ઝટ પકડી પાડતાં કહ્યું.

જેઓ ભલાં હોય છે તેઓ સદા ભલું જ ઇચ્છે છે. તેઓને પોતાનાં કે પારકાનાં ભલામાં કશો ફરક જણાતો નથી—અલકે પોતાનાં ભલાં કરતાં પારકાઓનું ભલું કરવાની ફરજ તેઓ પહેલી વીચારે છે.

હવે વધુ લંબાવવાની જરૂર નથી. પેસી તુરત તઇયાર થયો અને ડા. ગોલ્ડ સ્મીથ તેને તેની મોહોરદાર જોડે સલાહ કરાવવા “લખપતી લાડજ” માં લઈ ગયા.

### પ્રકરણ ૧૮ મું

#### “લાડકાંના દેવને ખાસકાંની પુંમ”

કુદરતી સંજોગો કાંઈ અજબ ચમત્કાર ધરાવે છે. “લખપતી લાડજ” માં બનેલો આ બનાવ પરેલની ચેહેલીપર વસ્તાં મેહેરવાનજી મોદીનાં બાહુતોને એક નવાઇ જેવા સંજોગથી જણાવા પામ્યો. બન્યું એમ કે મેહેરવાનજીબાને થોડાંક નાણાની જરૂર પડવાથી તેવણે ચીઠ્ઠી લખીને પોતાના એક નોકરને “લખપતી લાડજ” માં મોકલ્યો. જે દીવસે પેસી લખપતી જોગી આ ચીઠ્ઠી મોકલવામાં આવી તેની ત્રણ દીવસ આગમ્ય ન્હાના ફિરોઝ પર તે ઘાતકી પિતાએ હાથ ચાલાકી ચલાવી હતી અને સાંજેસાંજ ત્યાંથી કલબમાં વટેણા વાવી ગયલો હોવાથી મેહેરવાનજીબાના માણસને કોઈએ દાદ આપી નહીં. પીરોજ તો પોતાનાં બિમાર બેટાની સારવાર પાછળ રાત દીવસ સરખો સમજી એવી ગુટાયલી હતી કે બાહરે કોણ આવ્યું અને કોણ ગયું તેની સેહેજખી ખબર તેણીને પડી નહીં. નોકર-નફરો પણ તે ગમગીન બનાવથી ઉચાટ દિલે ફરતા હતા, એટલે મેહેરવાનજીબાનાં માણસને પેસી લખપતીનો પત્તો જલદી મળી

શક્યો નહીં. અરધો કલાક સુધી બંગલાના ઓટલાપર તપ્યા પછી અંતે તેને એક નોકરે ખબર આપી કે “ શેઠ આજ ચાર દીવસ થયા ઘરમાં નથી અને ક્યાં ગયા છે તેની કોઈને ખબર નથી.” આ બાતમી આપનાર નોકરને મેહેરવાનબાની ચીઠ્ઠી લાવનાર માણસ જોડે આગલી ઓળખાણ હતી અને તેમનાં દીલ એકમેક જોડે ઠીક મળેલાં હોવાથી તે નોકરથી મેહેરવાનજીબાનુ માણસ જાણુવા પામ્યું કે “ પેસ્તનજી શેઠે પોતાનાં સાવકા દીકરા ફિરોજને ઝનુનમાં આવી એક સખત તમાચો ખેંચી કાઢવાથી તે નિર્દોષ બાળક ભય-ભરેલી હાલતમાં બીમાર થઈ ગયું છે અને ચાર દીવસ થયાં બાધ રડતાં દમ ખાતાં નથી.” વગેરે. આ બાતમી પેલો માણસ પરેલ લઇ ગયો. તેણે તે વાત મેહેરવાનજી મોદીનાં ધણીઆણી ધનબાધ-ને કહી અને મેહેરવાનજીબાએ આપેલી ચીઠ્ઠી પણ પાછી તેવણુને સપુર્દ કીધી. આ વખતે મેહેરવાનજી મોદી આશીસમાં ગયલા હોવાથી ધનબાધએ આ વાત દીનામાય દાવરને જણાવી. દીનામાય દાવર અને તેવણુની વહુ-દીકરી તે સાંભળીને ઘણું દલગીર થયાં. દીનામાય તો તેજ ઘડીએ તપ્યાર થઈ ભારતી ગાડીએ લખપતી લાડજમાં ગયાં અને શીરોજને બિછાંને પડેલો જોઈ તથા પીરોજને તેનાં બિછાના આગળ એકલી બેસીને છુપાં ડચકાં ખાતી દેખી શુસ્સાથી ઉરકેરાઇ ગયાં. પીરોજ અજબ થઇ કે ફિરોજને માર પડ્યાની બીના આટલી વારમાં પરેલ કેવી રીતે પહોંચી ગઈ. દીનામાયને જોતાંજ પીરોજનો ડીબો ભરાઇ આવ્યો. વાંચનાર જાણે છે કે દીનામાય દાવરનું પીરોજ ઉપર અસલથીજ હેત હતું, અને પીરોજ પણ તેવણુને એક માવતર સમાન માન આપતી હતી.

દીનામાયને જોઇ પ્રથમ તો તે વફાદાર મોહોરદાર વિચારમાં થઈ કે ધણી ગમે એવો કફોડો હોય તોપણ બીજાંઓને તેની



ગીબત કહી ગુનેહગાર બનવું એ એક પાકદામન ઝોરતનું કામ નથી. જ્યારે તેણીએ જોયું કે ફિરોઝને પેસીએજ માર્યો એ બી-નાથી તેવણુ જાણીતાં થઈ ચુકેલાં છે અને “ દીનામાય જેવી બલી લાગણી મારી તરફ ધરાવનારં એવણુ કરતાં વધુ સરસ બીજું કોઈ નથી” ત્યારે તેવણુથી ખરી બીના છું પાવવી સારી નથી એમ વિચારી તેણીએ જેજે બન્યું હતું તે તેવણુને રડતી ચશમે વિગતથી સમજાવ્યું. આ હકીકત જાણીને દીનામાય દાવરનાં બોગ ફરી ગયાં.

વળી જ્યારે તેવણે જાણ્યું કે એવી ‘લાયકી’ કરીને પીરોજને પડખે રહેવાને બદલે તે કલબમાં આજ ચાર ચાર દીવસ થયા ચાલી ગયો છે, ત્યારે તેવણુ પુરાં ઉશ્કેરાયાં.

“ શરમ છે એવા માતીડાને ! હું તો સમજતી હતી, મારી દીકરી, કે પેસી લખપતી સાથે પરણીને તું સુખી થઈ, પણ જો એ ધાતકી ને કરપીણુ હોય તો તું સુખી કેહેવાય નહીં !” દીનામાય ઝનુનથી બોલ્યાં.

“ હું મારી આગલી સ્થિતિમાં સુખથી ને સંતોષથી રહેલી હતી, પણ તમે લોકોએજ મારી ઉપર દબાણ કરીને મને આએ દુઃખના દરિયામાં નાખી.” પીરોજએ રડતાં રડતાં પરીયારે કીધો. “ અહીં બીજું મને કોઈ રીતનું દુઃખ નથી—ખાવા—પીવાનું, પહેરવા—ઝોઢવાનું કે ફરવા હરવાનું બાદશાહી સુખ છે, પણ ધણીના સુખ વગર એવાં લાખ સુખ હોય તે શું કામના. પરણવા આગમ્ય પેસીએ મારી ઉપર જે ‘ધરાંપરાં’ બતાવ્યાં હતાં તે આજે હવે રહ્યાં નથી. મેં જે થોડું ધણું સુખ જોયું તે પેહેલાં પાંચ વરસ જોયું. તે પછીથી મામલો રફતે રફતે એહે કતો ચાલ્યોછ. ઝો દીનામાય ? એ બધું હું મુંઝે મોહડે

ખમતી આવીછ-મેં કોઇ પાસે આજવેર તે ।વષે એક હરફ કાઢ્યો નથી-પણ હવે એવણુ હદની બહાર જવા લાગ્યાછ તે મારેથી સહન થતું નથી. જે ભલા ડા. ગોલ્ડ સ્મીથે રાત દહારો તન-મન પટકી ઝહેમત ખેંચી નહોં હને તો આજે હું મારું આએ ગોલાખ જેવું બચ્ચું ગુમાવી ખેસતે.” અને અહોં પીરોળ એક બચ્ચાં મીસાલ રડી પડી.

“ ના રડ. ના રડ, મારી દીકરી ! તારાં બચ્ચાંને જી, તેને ને તારે માથે પાક દાદર હોરમજદની નિગેહ'માની !” તે દયાળુ ડોસાંએ પીરોળને પોતાના પાસામાં દાખી એક સગી માવતર મિસાલ દિલાસો દેતાં પટાવીને કહ્યું. “મેહેરવાનજી મોદીનું ભલું થાય-એવણુ આવી આવીને મને કંટાળો આપે નહોં તો હું એ વચમાં પડતે નહોં ને તું મારી ગાય ગરીબ દીકરી એમ સીજતે નહોં. ભલાં ભલાંઓ એકલવાઈ સંસાર ગુજરેછ તેમ આપણી પરેલની ચેહેલી પર મારી સાથ તું બી પડી રહેતે તો આજે આએ દુઃખ જોતે નહોં એવી મુછ હજ્જર પછસાની રેલ છેલબી હોય, પણ ધણીનાં સુખ કે તેનાં એક મીઠા બોલ વગર કામની શું ? કંઈ નહોં દીકરી, કીસમતમાં લખેલા લેખ કહી ટળતા નથી. તુંજ કહેછની કે આજે ચોથે દીવસે તાપ ઉતરતી થઇછ, તો હવે પરવરદેગારની મેહેરથી વળતી વાણુ થશે.

દીનામાય દાવરના આ દિલાસાથી પીરોળને ધણી કળ વળી.

“ તું શું ધારેછ, દીકરી, એ અહોં ક્યારે આવશે ?”

“ તમે કોણુને વાસ્તે પુછોછ, દીનામાય ?”

“ તારા ધનધન ધોરી ધણી થતાને વાસ્તે !” ડોસાંએ પેસી લખપતીની યાદ થતાં ફફડીને જવાબ આપ્યો.

“ હું કેમ કહી શકું ? એવણુનાં આવવા જવાનો કંઈ ઢંગ

ધડોળ નથી. એવી નેકનામી કરીને સીધારેલા છે તે આજકાલમાં આવે એમ મને તો નથી લાગતું, પણ કંઈ કહેવાય નહીં.”

“હું ઇચ્છું છું કે આજે આવે !—હું અહીં છેઉં તેટલાં આવે !”

“નહીં, દીનામાય, તમે જાણો જો? કદાચ આવીબી લાગે તો તમે કંઈ ઉશ્કેરાઈને બોલતાં ના? એ હવે પસ્તાએછ એજ પુરતું છે.”

“પસ્તાએછ ? કોણે કહ્યું પસ્તાએછ ? શું એ તુંને કાનમાં કહેવા આવ્યો? તો? તુંજ કહેછ કે એવી ‘લાયકી’ કરીને લાગ્યો કલબમાં ચાતો થયો ત્યારે એ પસ્તાએછ ને પસેમાન થાએછ તે બધું તેં કેમ જાણ્યું?—દીકરી, દીકરી, તું બોળી છે—તારી બોળાઈથીબી તું ખમેછ એમ મારી ખાત્રી થાએછ.”

“જરા મને સાંભળો—દીનામાય—પેસી પસ્તાએછ એમ જો હું બોલી તે મારા મનના ઓરંગાથી નહીં પણ ખાત્રી પુરવક સાહદ-તથી હું બોલીછ. જુઓ આએ એવજનું કલબમાંથી લખાઈ આવેલું કાગળ !—હજી તો મારાં ગજવામાંજ છે!” અને અહીં તે કંગાળ ચીથડું તેણીએ દીનામાય દાવરનાં હાથમાં મેલ્યું.

પણ અહીં એક બીજો કુદરતી સંજોગ બન્યો. દીનામાય દાવર પેસીવાળું કાગળ વાંચે છે તેટલાં ડાઁ ગોલડ રમીથ સાથે પેસી પોતે પીરોજવાળા ઓરડામાં અચબુચ આવી લાગ્યો.

દીનામાયે ડહાપણ વાપરી ઝટ તે કાગળ પોતાનાં ખીસામાં ખોસી દીધું.

ડાઁ ગોલડરમીથ અને પેસી એવી ઉમેદમાં હતા કે પીરોજના ઓરડામાં બાહેરનું કોઈ ફરો નહીં, પણ ઓરડામાં દાખલ થતાંજ પેસી તો દીનામાય દાવરને ત્યાં અચબુચ આવેલાં જોઈ અધ વચ્ચેજ ડહાઈને ઉભો રહી ગયો.

“ તે આગળ વધી શક્યોજ નહીં.”

ડાઘેલ અંતઃકરણો હમેશાં હીચકારાં હોય છે. પેસી ડાઘેલ હોવાથી તેની સ્થિતિ પણ તેવીજ થઈ ! ડાઠ ગોઠડ રમીથ પણ આ કોઈ અંજણાં ખુઝર્ગે બાતુને જોઈ એકદમ અચકી ગયા !

## પ્રકરણ ૧૯ મું.

### એક મોટાં દિલની મોહોરદાર.

“ એ કોણ ?—દીનામાય ! ”

“ હાજી—કેમ પેસ્તનજી, મને જોઈને ચમકોઈ કાંય ? ”

“ અરે નહીરે જી ; ચ-ચ ચ-ચમકે શાતું ? ક-ક-કાંય, ઉભાં કાંય રહ્યાઈ ? બ-બમેસોનીજી ! પી-પી-પીરોજી ડીયર ! એવનને ખુ ખુ-ખુરસી અપાવો ! ”

“ કંઈ નહીંજી ! મને ખુરસી-કોચનાં માનનો અભખરો નથીજી. હું કંઈ અહીં ધીરજથી મળવા ભેટવા આવી નથીજી—હું તો આએ નિર્દોષ બચ્ચાં પર ઘાટકી માર પડ્યોઈ એમ સાંભળી તેને જોવા આવીછજી.”

દીનામાય દાવર જખરાં રોકડીયાં હતાં. તેવણે પેસી લખ-પતીને લપેટમાં લઈ “ અરધો આધો—ને અરધાને અરધો ” કરી નાખ્યાથી તે તુમાખી શેઠીયાને ભોંય ભારી પડી ગઈ !

ડાઠ ગોઠડરમીથ, જે ગુજરાતી બોલી શકતો ન હતો, પણ બધું સમજી શકતો હતો તે, પણ આ કોઈ ખુઝર્ગે બાતુનું ઠરસાદાર બોલવું સાંભળી ‘ ઠે ’ થઈ રહ્યો !

પેસીથી એક બોલ વધુ બોલાયો નહીં ! તે ચેતી ગયો કે તેની “ લાયકી ” નાં સમાચાર અત્યાર આગમચ પરેલ સુધી પહોંચી વહ્યા હતા ! દીનામાય દાવરે અર્થસુચક શબ્દોમાં મારેલા

તાણાથી તેને બહુ ભારી પડી ગયું. તે નીચેથી ઉચે જોઈ શક્યો નહીં.

“ પેસ્તનજીબા, મારી પીરોજની આંખે હાલત કે ? તમે પરેલ સુધી એને શોધતા આવ્યા હતા ત્યારે તમે શું શું સખુનો બોલ્યા હતા તે કાંઈ યાદ છે કે ? ” દીનામાય દાવર હવે ઉખડ્યાં. તેવણે ડાઠ ગોલડસ્મીથની હાજરીનીખી કશી પરવા કીધા વગર પેસી લખપતીનો ઝાડીયો કાઢી નાખ્યો. “ હું તો એમ જાણતી હતી કે પીરોજ પરણીને સુખી થઈ, પણ આંખે મામલો નજરે જોયા જાણ્યા પછી મને લાગે છે કે એ સુખી નહીં પણ ઉલટી દુઃખી થઈ—તમારે ત્યાંની ગમે તેવી રેલછેલ છતાં હું ધારું કે મારી એ ગરવી અને ગુણવંતી દીકરી દુઃખમાં પડી. આંખે નિર્દોષ બચ્ચાં પર તમે કેવું ઘાતપીપણું ગુજાર્યું તેનું તમોને કંઈ ભાન છે, પેસ્તનજી ? કોઈનાં બચ્ચાંને લાવીને તમે આંખે રીતનું સુખ દેખાડો કે ? ”

“ માયજી—માયજી, મને માફ કરો ! મેં એક ઘણી મોટી ભુલ કીધી અને તેને માટે હું પુરતો પસ્તાયો છ તથા હજી પસ્તાઉં છ ! ” પેસી જેમ તેમ એક ખુરસી પર ગોઠવાતાં, ધરનો માલેક હોવા છતાં એક ચોર હોય તે મીસાલ, લજવાઈને ધીમા સાદે બોલ્યો.

“ તમે મારી માફ માગીને શું કરો છ ? જેનું તમે દીલ દુખાવ્યું હોય તેની માફી ઇચ્છો ! ”

“ તેજ માફી ઇચ્છવા એવણુ અહીં આયાં, બાનું ! ” અને અહીં પેસ્તનજી કાંઈ જોલે તે આગમય ડાઠ ગોલડસ્મીથે હીંદુસ્તાનીમાં જવાબ આપ્યો. “ આ બાબદના સંબંધમાં મારે જે કાંઈ એમને કહેવાનું હતું, તે મેં પુરતું કહ્યું અને તમો

એઉ બાનુ'એને હું ખાત્રી આપુંછ કે મીં પેસ્તનજીએ પોતે ચલાવેલી નાલાયક ચાલથી હવે ઘણા પસ્તાએછ, માટે મીસીસ પેસતનજીને મારી એલતેમાસ છે કે હવે ગઘગુજરી ભુલી જઈ એઉ ઘણી ઘણીઆણીએ સલાહ કરવી.” આટલું બોલી ડાં ગોલ્ડસ્મીથે પેસીને એક મુગી ઇસારત કીધી જે થતાંજ તે પોતાની ખુરશી પરથી ઉઠી પીરોજનની પાસે ગયો અને શરમાયલે એહેરે નીચલા શબ્દો બોલ્યો :—“ડીયર, મને માફ કર ! મેં ગુસ્સાનાં ઝનુનમાં એ ગુલાબ જેવાં બચ્ચાં ઉપર હાથ ઉંચકીને તારાં દીલ દુખાવ્યું છે, તેની હું દરગુજર ચાહુંછ !”

“ નહીં પેસી, એમ નાં બોલો ! મારી મારી નહીં પણ ખુદાની ઇચ્છો ! ખરી મારી આપનાર તો તે છે !—ચાલો, તમે રંજીસ નાં થાઓ—મારાં દીનમાં કંઈ નથી ! ”

ધન્ય છે એવી મોટાં દિલની મોહોરદારોને, ખરેજ પીરોજનમાં એક ફરેસ્તાઈ ખસલતની નેકનારીમાં હોતા દરેક ઉમદામાં ઉમદા સદગુણો હતા, કે જેની કીંમત કે કદર કરવાને તે માતખર હેમક બરથારમાં કાંઈ રીતની અકકલ કે આવડ ન હતી !

પીરોજનને બદલે કાંઈ બીજી બધરી હતે તો પેસીને તાણા-ટપલાથી વીંધી નાખતે, પણ તે અસીલ ઓરતે પોતાનું દિલ ગમે એવું દુઃખાયલું હતું, તે છતાં, પોતાની અસીલાઈ છોડી નહીં.

પેસીએ પીરોજનની મારી ઇચ્છવાથી દીનામાય દાવરનો ઉછળા આવેલો પિત્તો પણ શાંત થયો. તેવળુ કાંઈ વધુ બોલવા જતાં હતાં તેટલાં પીરોજનએ ઇશારતથી તેમ નહીં કરવાની મનાઈ કરવાથી તેવળુ હવે ચુપ થઈ ગયાં !

“ કેમ સાહેબ ? થઈ તમારી ખાત્રી ? મારા બોલમાં જરા બી ફરક પડ્યો ? ” ડાં ગોલ્ડસ્મીથે પેસી લખપતીને હવે સવાલ

કીધો. વાંચનાર જાણે છે કે પેસીને એવો ડર હતો કે “પીરોજી મને માફ કરવાની નથી,” પણ ૩૦ ગોલ્ડસ્મીથ પીરોજી વિષે ખાત્રી પૂર્વક હતો કે તે બલા ખવાસની મોહોરદાર પોતાના ખાનદાની અમીરની અસર પર જઈ અમીરી ઉદારતા ખતાવવાને ચુકવાની નહીં.

અને પરિણામ તેજ આવવાથી તે લાયકીવાળો તખ્તીય ખુશ ખુશ થઈ ગયો. એક સાઈ કામ કરનારને તે કામ સમાપ્ત થયા પછી એક જાતનો છુપ્યો સંતોષ મલે છે. ૩૦ ગોલ્ડસ્મીથને તેવો સંતોષ મલ્યાથી તેની ખુશીનો પાર રહ્યો નહી. તેનાં સવાત્રના જવાબમાં પેસી લજવાઈ ગયો-તેનાથી ઉત્તર આપી શકાયો નહીં.

એજ વખતે ન્હાનો શીરોઝ જગી ઉઠવાથી પેસી પીરોજી જોડે ઝટ તેની પાસે ગયો અને તેને ખ્યારથી પાસામાં દાખી તેનાં ગાલ ઉપર ધીમેથી એક ચુંબન લીધું.

“નહીં, એમ નાં કર, દીકરા, એવળુ તારા પપા છે !” પેસી શીરોઝને કીસ લેતો હતો તેટલાં તે હેખતાયલાં બચ્ચાંએ કાંઈક કચવાટ ખતાવવાથી પીરોજીએ તેને પટાવી લીધો. “એવળુ ફરીથી તારી સાથ એમ કરશે નહીં. ચાલ, જરા દુધ પીએછ કે, દીકરા ?”

“નહીં મમ્મા, મને દુધ નથી ગમતું !”

“નહીં ગમે તોખી પીવું જોઈએ. બાબા શીરોઝ !” ૩૦ ગોલ્ડસ્મીથ હવે તેનાં બીછનાં આગળ આવી હિંદુસ્તાનીમાં બોલ્યા. “ચાલ, ડાહ્યો થા, બેટા, ને ફક્ત એક વાઇન ગ્લાસ જોટલું દુધ પી જા ! હું તને વધારે પાઈશ નહીં.”

તે તાબેદાર બચ્ચું પીરોજીએ ડાકટરનાં હાથમાં આપેલું દુધ એક સખુનથી પીને પોઢી ગયું.



## પ્રકરણ ૨૦ મું.

## એલલ આલમખાન.

શીરોઝ પંદર દહાડે સાંજે થઇ ફરતો ફરતો થયો. તેની બીમારીનાં પાછલા દિવસોમાં પેસી લખપતી તેની આગળથી જરા અસ્યો નહીં. પીરોજની ખાત્રી થઇ કે પેસીને ઉપજેલો પસ્તાવો ખરાં અંતઃકરણનો હતો, જેથી તે નાપસંદ બીના તેણીએ દિલમાંથી કાઢી નાખી. દર ત્રીજે દહાડે પરેલવાળાં દીનામાય દાવર શીરોઝ કમ છે તે જોવા સારૂ “લખપતી લોડજ”માં આવતાં હતાં. તેવણની હાજરીથી પીરોજને એક જાતની હીંમત આવતી હતી, પણ પેસીને તેવણનું આવેલું પસંદ ન હતું. એમ છતાં, તેનાથી ખુલ્લે ખુલ્લું બોલી શકતું ન હતું.

દીનામાય દાવરથી પેસી ડરી જાય એવો ન હતો, પણ ન્હાના શીરોઝની માંદગી દરમ્યાન, આપણે ગયા પ્રકરણમાં વાંચી આવ્યા તેમ, પીરોજ તરફથી દીનામાયે હીંમતથી તેનો ઝડીયો કાઢી નાખવાથી પેસીનાં મગજ પર દીનામાયનો દાબ કાંઈ અજબ જેવો ખેસી ગયો હતો. પેસી જાણતો હતો કે દીનામાય હાલતમાં ગરીબ છતાં એક કુલવાન ખાનદાનનાં બાનું હતાં. પીરોજ તરફથી તેવણ તેની જોડે એક મજબુત લડત લડસે એવી તેને જરાએ વકડી ન હતી, પણ જ્યારે તે વકડીથી ઉલટુંજ પરિણામ આવવા પામ્યું ત્યારે પેસીનાં બેજામાં તેમને માટે એક ભલો પણ બડકાવનારો છાપ પડ્યો. પેસીએ જોઈ લીધું કે દીનામાય દાવર પાંચ માણસમાં “બોલવે બહાદર” હતાં અને “મલાં ધનેતરની” પણ ધડીની વચ્ચે “છત્રી-પત્રી” ઘોષ કાઢવાને ડરી જાય એમાનાં નહીં હતાં.

એક લેખે પેસીનાં મગજ પર બેઠેલો છાપ આપણી પીરોજનાં



હકમાં ધણો લાભ કરતા હતા. આટલો વખત પેસી એવાં શુભાનમાં હતો કે “પીરોળ તરફથી બોલનાર” છે કાણ કે મને અટકાવવાનું ? હું જેમ ગમે તેમ વરતું તોળી મને પુછનાર કાણ છે ?” પણ આજે પેસીયાની ખાત્રી થઇ ગઇ કે તે ધારણામાં તેવણ ઠગાતા હતા. પીરોળ તરફથી ઠાવકાં અને બાહોશ બાતું તેની જોડે બાથ બીડવાને તક્યાર હતાં !

“પીરોળ ડીયર, મારી મરણ થાયેછ કે આવતાં ‘વેકેશન’માં આપણે પુને નહિં તો માથેરાન જઈયે. તું જાણેછ કે પુના, માથેરાન, મહાખેશ્વર, પંચગની વગેરે બધે ઠેકાણે આપણા બંમલાઓ છે.” એક દહાડે પેસીએ પુછ્યું. “જ્યાં તારી મરણ હોય ત્યાં જવાને હું રાજ છું.”

“મને બધે સરખું છે, પેસી. તમે જ્યાં લઇ જશો ત્યાં હું ખુશીથી આવસ.” તે તાબેદાર અસીલ ચોરતે જવામ આપ્યો.

“મને પુના જવા ગમેછ ત્યાંથી આપણે થોડા દિવસ રહી કોઇ બીજાં સીતલ મથક તરફ જઈશું.”

“જેમ તમારી મરણ.”

તુરતજ પેસીએ કાવલા કરભારીને પુને જવાની તક્યારી કરવાનો હુકમ આપ્યો અને એક માણસને પુણાનો બંગલો તક્યાર કરાવવા સાર આગમચથી પુને રવાનાં કીધો.

બે-ત્રણ દિવસ બાદ તેઓ સઘળાં પુને સીધાયાં.

આ વખતે પુનાં બડેખાંઓની આમદથી હલમલી રહ્યું હતું. દર વરસે માસુલ મુજબ મુબઈની મોટે ખાંચરેની ફ્રીવીઓ ત્યાં ઉતરી પડેલી હતી પણ ખાસ ધ્યાન ખેંચવા જોગ તો એ હતું કે એજ પ્રસંગે બાહર ગામથી ત્રણ-ચાર જુદા જુદા ‘રીટાયર્ડ’

નરથોસ્તી ઓધેદારો હંમેશને માટે પુના ખાને વસવાટ કરવા સાર આવી વસ્યા હતા. આ નવા આવનારાંઓમાં એદલજી આલમ-ખાનનું કુટુંબ સઉ કાંઈનું વધુ ધ્યાન ખેંચી રહ્યું હતું.

ખાનખાહાદુર એદલજી આલમખાન સરકાર-દરબારમાં માન-ચાંદપામેલા એક ખુર્ગ અહસ્થ હતા. તેવણુ નામદાર ઇંગ્લેન્ડ સરકારની નોકરીપરથી છેલ્લાં મધરાસ ખાતે પેનશન ઉપર રીટાયર્ડ થયા હતા અને પોતાનો ખુદાપો આરામથી પસાર કરવા સાર તેવણે પુના શહેર પસંદ કરીધું હતું. તેવણે ભવાની પેન્ટ ખાતે બાગ-બગીચા સાથનો એક તાક્યાર ફરનીશ બંગલો મુંબઈના એક શેડીયા પાસેથી ખરીદી લીધો હતો અને પોતાનાં કુટુંબ જોડે ત્યાં આવી વસ્યા હતા.

ખાનખાહાદુર પૈસે પુર હતા. પોતાના મોટા દરમાયા ઉપરાંત તેવણુનાં બાપ-બપાવાનાં એકપુરા વારસ તરીકે મોટી માલ-મીલકત મલી હતી. વળી તેવણુનાં ધણીઆણી એક માતાખર પિતાના પુત્રી હોવાથી ખાનખાહાદુરને પોતાનાં સસરાના મરણ પછી એક બીજો આઈનો દલ્લો સારા નસીબે હાથ લાગી ગયો હતો. એ રીતે ફરતી મેરથી તેમની ઉપર નસીબ દેવી શીદ થયલી હોવાથી એ કુટુંબનાં ઠઠેરો ભારી હતા.

ખાનખાહાદુરનું કુટુંબ કાંઈ મોટું ન હતું. તેવણુ પોતે, તેવણુનાં ધણીઆણી રતનબાઈ અને ચાર ફરજંદો મલી છ બાલુસમાં તે આવી સમાયું હતું. ચાર ફરજંદોમાં ત્રણ છોકરી અને એક છોકરો હતો. છોકરો સઉથી ન્હાનું ફરજંદ હતું. તેઓ પુને આવી વસ્યાં તે વખતે છોકરો તુરતનોજ ૨૧ વરસની ઉમરમાં આવ્યો હતો. ત્રણ બેટીઓમાં વડી શહેરાં ૨૭ વરસની, વચલી મેહેરાં ૨૫ વરસની અને ન્હાની દીકરી આઝાં ૨૦ વરસની ઉમરની હતી. ધણીધણીઆણી ઉંમરે પુગેલાં હતાં પણ બન્નેની કાઠી મજબુત

હોવાથી અધાર જણાતાં હતાં. આખું કુટુંબ મોજાતું અને શોખીલું હતું. ખુદ ખાનખાદુર એદલત આલમખાન પોતે રમુજ સ્વભાવનાં અને હસમુખા હતા, જે વારસો તેવણનાં તમામ બચ્ચાંઓમાં ઉતરેલો હતો. તેઓ ધણુ ‘સ્ટાઇલીશ’ રીતે વસતાં હતાં. પુના ખાતે ખરીદેલા બંગલામાં આવી વસવા આગમ્ય તેવણે બંગલાની ખરીદી પાછળ ખરચેલી રકમ કરતાં લગભગ એવડી રકમ તે ઉપર ખરચીને તેવણે તેને નવેસરથી રંગાવી તેમાં પુષ્કળ સુધારા વધારા કરવા જોડે પોતાના ટેસ્ટને અનુસરતો બહુ બપકાદાર રીતે ફરીથી “ફરનીશ” કીધો હતો.

એઉ ધણી-ધણીઆણી છુટ્ટા હાથનાં ને ઉદાર દીલનાં હતાં. પાસે પૈસો પુષ્કલ હોવાથી તેઓ તેને કાંકરા પેઠે વેરતાં હતાં. જેઓ પૈસે ભરપુર હોય છે તેઓને પૈસાની કદર હોતી નથી. એદલત આલમખાનનું કુટુંબ એક માતખર કુટુંબ હોવાથી તેમનાં આદ-જાહી ખરચો બીજા શ્રીમંતોને પણ હેરત કરે એવા હતા. ધણી વાર આપણે જોઈએ છીએ કે બધાજ શ્રીમંતો એવા દુલ્લા ને ખુલ્લા હાથનાં હોતા નથી. એવા દાખલાઓમાં એદલત આલમખાન એક અપવાદ રૂપ હતા. જેઓને ખુદાએ જરનું જોર બક્ષેલું હોય છે, તેઓને સ્વભાવીક રીતે જગતમાં જર મેળવતાં કેવી ઝેહમતો પડે છે તેનો ખ્યાલ હોતો નથી. જ્યારે બીયારાં ગરીબો અકેક પૈસાને માટે મોહતાજમંદી ભોગવે છે ત્યારે સાહેબે દોલત શેઠયાઓને પાવલાને બદલે પાંચ રૂપીઆ ખરચાય તેની વટીક પરવાહ હોતી નથી.

એદલત આલમખાન બધી રીતે સારા હતા, પણ પોતાનાં પરણ્યા સંસારમાં એક વેચાયલા વર જેવા હતા. ધર સંસારી આખતમાં તેમનું કશું ચલણ ચાલતું ન હતું. તેમની ધણીઆણી

રતનબાઈ દરેક બાબદમાં પોતાનોજ કંઠો ખરો કરાવતાં હતાં, અને માતાનું વરતાણુ જોઈ તેવણુની ત્રણે દીકરીઓ બચપણથી તેજ શીક્ષણ લેતી ઉધરી હતી. રતનબાઈએ ઝાઝી કેળવણી લીધેલી ન હોવાથી પૈસાની રેલ છેલથી તેવણુનાં વિચારો કેટલીક બાબદમાં હદની બાહર ફૂટી જવા પામ્યા હતા. તેવણુ આકલાં, ઉતાવળાં અને આપમતલખી હોવાથી તેમની ત્રણે બેટીઓમાં કમનસીબે તેવોજ વારસો ઉતરવા પામ્યો હતો. જો કે તે ત્રણે બહેનો ચાલાક અને ચતુર હતી. યુગચરત અને કેળવાયેલી હતી. અને હાઈ સરકલો-માં ફરેલી તથા ફાયશ થયેલી હતી, તે છતાં તેમનામાં જાતી સદ-ગુણો ખીલવા પામ્યા ન હતા. બચ્ચાંઓની નીતી-રીતીનું ખીલવું તેમની રીતમાતોની નીતી-રીતી ઉપર મુખ્ય કરી આધાર રાખે છે. જે માવતર દેખાદેખી પર જઈ પોતાનાં ફરજંદોની નીતી-રીતી ઉપર તેમનાં બચપણથીજ ધ્યાન આપતી નથી, તેમનાં બચ્ચાંઓ મોટપણે મા-આપને તાબેદાર ન નીવડે તો તેમાં નવાઈ નથી, માહન નેપોલીઅન કહી ગયો છે તે ખોટું નથી “કે એક દેશને આબાદ કરવો હોય તો તે કરવા માટે પ્રથમ માતાઓને કેળવણીનાં આપિશથી આબાદ કરવી જોઈએ.”

એદલજી આલમખાનનું કુટુંબ ભપકે ભારી હતું. પણ સંસારી સદગુણોમાં કેવલ કાચું હતું. આ પરીણામ નીપજવામાં ખરો કસુર ખાન બહાદુર એદલજીનો નહી તેટલો તેવણુનાં ધણીઆ-ણી રતનબાઈનો હતો. રતનબાઈ એક માન માણું બધરાં હતાં, જો કે તેવણુ એક માતબર બાપનાં બેટી હતાં, તે છતાં સંગીત કેળ-વણીની કાતાઈને લીધે તેમનામાં જાતી ટેક જેવું કંઈ હતું નહીં. તેમની દીકરીઓ જાકે માતા કરતાં વધુ ઉમદા શીક્ષણ મેળવવા પામી હતી, તોપણ ધર સંસારી કેળવણીમાં અને અકસર કરીને

મર્યાદા વીવક અને વર્તણુમાં તેમની માતા લાએક ન હોવાથી તેઓ-  
એ લીધેલી કેળવણી કાંઈ પણ ઢંગઢડા વગરની થઈ પડી હતી.

ખાન બહાદુર એદલજી આલમખાન પોતાનાં સંસારમાં દરેક  
સુખી હતા, તેમને કોઈ વાતની કમતરતા હતી નહીં, ખુદાની  
મહેરથી પૈસાની પુર રેલછેલ હતી, પણ તેવણનાં મોહોરદાર અને  
બેટીઓ આગળ તેમનું કશું ટકું ચાલતું ન હતું. રતનબાઈમાં  
લાંબી પહોંચ ન હોવાથી તેવણની દીકરીઓ તેવણને જેમ હુલકા-  
વતી તેમ તેવણ હુલકાતાં હતાં. આલમખાનની દીકરીઓ જરદારી-  
નાં જોરથી અને એક મુખ માતાનાં ટેકાથી પોતાનાં પોષાકની  
ફેશનોનું હદને દરજ્જે અતેજ કરતી હતી. તેઓ ખુબસુરતીમાં  
અકેક કરતાં સરસ હતી એમાં કાંઈ વાંધો ન હતો-તેમની ખુબસુ-  
રતી બધેબધે એક અવાજે વખણાતી હતી. એ નિર્વીવાદ વાત  
હતી, પણ ખુબસુરતી જોડે હોવા જોઈતા સંગીત સદગુણોની ગેર-  
હાજરીને લીધે તેમનો દેખાવ કોઈ ઇત્તર અને ટચાક સ્ત્રીઓને બરા-  
બર બંધબેસતો થઈ પડ્યો હતો. એ બાબે એદલજી આલમખાન  
ધણીકવાર પોતાનો કચવાટ બતાવતા, પણ છોકરીઓની હઠ અને  
તેમની મુરખ માતા તરફથી તેમને મલતી ખોટી કુમક આગળ  
તેવણનું કશું ચલણ ચાલતું ન હતું. તે અમન માતાનાં મગજમાં  
કંઈ એવોજ ધકારો બેસી ગયો હતો કે મારી દીકરીઓ જેવી  
ખુબસુરત, મારી દીકરીઓ જેવી શીખેલી છોકરીઓ દુન્યામાં કોઈ-  
ની નથી. જ્યાં એવી અજ્ઞાનતા હોય અને જ્યાં એવા વાહીયાત  
વિચારો હોય ત્યાં આખરે પરીણામ શું આવે તે ચીચારવું મુશ્કેલ  
નથી.

જો ખાનબહાદુર એદલજીની ત્રણ દીકરીઓનું નોલ કરીએ  
તો તે ત્રણ બેહેનોમાં આલમખાનની આલાં (સૌથી નાની બેટી)

પોતાની બીજી બહેનો કરતાં ખુબસુરતીમાં વગર શકે ચઢીઆતી હતી. તેણી જેટલી ખુબસુરત તેટલીજ તંદરોસ્ત, જેટલી જવાન તેટલીજ બોલકણી ને હસમુખી હતી. તે જેમ માતાની માનીતી તેમ પીતાની પણ પ્યારી હતી. જોકે બીજાં દરજ્જા મા-બાપને અણગમતાં ન હતાં, પણ જો પોતાની દીકરીઓમાં તેમને સઉથી વધુ દેત કોઈ પર હોય તો તે આલાં ઉપર હતું. શેહેરા અને મેહેરા અદેખી અને આપસ્વાર્થી હતી, જ્યારે આલાં બોલી અને બડબડી હતી. એ વડી બહેનો જલદીયા પોતાનો ભેદ ન આપે એવી કપટી હતી, જ્યારે આલાં ખુલ્લાં અને ખાલેશ હાથિયાંની જલદીયા દોરવાઈ જાય એવી તથા આકલી અને ઉછાછલી હતી. બીજી બહેનો કરતાં આલાં ભપકા સપકાની બહુ શોકીન હતી. જોકે તેણી એક માતખર બાપની બેટી હતી, તોપણ કોઈ મોટે ખાંચરેનાં માતખર જવાન સાથ પરણી જવાને તેણીને પુષ્કળ અભખરો હતો. તે હંમેશાં કહેતી કે “હું જ્યારે બી પરણુશ ત્યારે ત્રણ ચીજ જોઈને પરણુશ. પહેલું ખુબસુરત જવાન, બીજું સ્ટાઈલીસ્ત-દેખાવ-અને ત્રીજું પુષ્કળ પૈસો ! જે જવાનમાં આ ત્રણ ચીજો નહીં હશે તેને હું મારી પસંદગી કદી આપવાની નથી ! ”

આ છાલકા અને ચીખાવલા વિચારો ઉપરથીજ વાંચનાર કીંમત કરી શકશે કે આલમ ખાનની આલાં કેવા કીસમની કુમારીકા હતી.

જ્યારે કુદરતના સંજોગો ઉલટા આવેછે ત્યારે દરેક ચીજ ઉલટીજ બનેછે. જ્ઞાલાં વાંચનારને યાદ આપવાની જરૂર નથી કે જે વખતે એદલજી આલમખાનનું કુટુંબ પુણામાં આવીને ઠરીઠામ થયું, તેજ વખતે એકાદ અઠવાડીયાં પછી, પેસી અને પીરોજ મુખર્મથી પુણા ખતે પોતાનાં બંગલામાં આવી વસ્યાં હતાં. પુણે એતો આવ્યા પાછી એક પખવાડીઈ પસાર થઈ જતાં વાર લાગી નહીં. એ પખ-

વાડીઆં દરમ્યાન પુણાંનાં જાણીતાં દસ્તુર ખાનદાનનો દરજ્જો જગ-  
જાહેર હોવાથી તેમનાં નામાંકીત નામ મુજબ લગ્ન પણ તેવીજ  
ધામધુમથી થયાં. આ સાજવાજમાં પુણાં શહેરનાં અદના આલા  
સુધી તમામ જરથોસ્તીઓને આમંત્રણ થયલાં હોવાથી તે લગ્ન  
સમારંભનું 'જેઘરીંગ' નોંધ કરવા લાયક હતું. પુણાં શહેર ખાતે તે  
વખતે મુંબઈ શહેરનાં બહેખાંઓની પુષ્કળ આમદ થયલી હોવાથી  
તે લગ્ન ગાજવાજ રહ્યાં. આ સાજવારીમાં પેસી અને પીરાજ  
પણ હાજર થયાં હતાં, તેમજ પુણાના સ્થાનીક જરથોસ્તીઓની  
મોટી આમદ જોડે પુણા ખાતે નવો વસવાટ કરવા સાર આવી  
વસેલાં નવાં પારસી કુટુંબોએ પણ હાજરી આપી હતી. એદલજ  
આલમખાનનું કુટુંબ પણ ત્યાં આવ્યું હતું. આ લગ્નની આગમ્ય  
એ કુટુંબે આખાં પુણાં શહેરનું ધ્યાન ખેંચેલું હોવાથી ઉપલી  
સાજવારીમાં જો કોઈખી કુટુંબે સર્વે કોઈનું ધ્યાન ખેંચ્યું હોય  
તો તે આલમખાન ફેમીલી હતી. મીસીસ આલમખાન તો બીચારાં  
પોતાની અજ્ઞાનતાને લીધે 'બોચ્યાં' જેવાં દેખાતાં હતાં, પણ તેમની  
ત્રણ દીકરીઓનો ભપકો ભારી હતો. તેમાં અકસર કરીને આલમ  
ખાનની આલાં બધી બહેનોમાં પોતાની અસાધારણ ખુબસુરતીથી  
વધુ દીપી નીકળતી હતી. આલમખાન ફેમીલી પુણા ખાતે આવી  
વસ્યા પછીનાં આ પહેલવહેલાંજ લગ્ન હોવાથી તે ત્રણ બહેનોએ  
પુણાનાં પારસી મંડળમાં પોતાની મોટાઇનો છાપ પાડવા સાર  
જાજરો ઠઠરો કીધો હતો. શેહરાં મેહરાં અને આલાં એ ત્રણ બહે  
નોમાં સઉથી વધુ ધ્યાન ખેંચનારી આલાં હતી. લગ્નની મીજલસમાં  
હાજર થયલાં એકે એક બાનુઓ અને ગ્રહસ્થોની નજર આલમ-  
ખાનની આલાં ઉપર ખેંચાઇ હતી. તે ઉજાજલી કુમારીકા જો કે  
સંગીત સદગુણોમાં સંપૂર્ણ ન હતી, તોપણ કુદરતે બક્ષેલી અણ

હદ ખુબસુરતીને લીધે બાહેરનાં દેખાવ ઉપરથી સરવે કાંઇતું ખુબકળ ધ્યાન ખેંચતી હતી. પોતાની પિતાની મોટી દોલતનાં પ્રતાપે તેણી ગોચા હીરા મોતીમાં મઢાઇનેજ આવી હતી.

આખી મીઠલસમાં તેણીને ધારી ધારીને એકઠી ટગરે જે નારો એકજ પારસી જવાન હતો, કે જે કાંઇજ નહીં પણ પેસી લખપતી હતો. આલાંની અણુહદ ખુબસુરતી જોઇ તે એટલો બધો ભાન ભુલો થઇ ગયો કે લગભગ તે પોતાની હસ્તી વટીક ભુલી ગયો! તેની પડોશમાં બેઠેલા તેના મીત્રો તેની જોડે વાત કરવાની મક્કસદથી તેને કાંઇક સવાલો પુછતા, પણ પેસીતું ધ્યાન આલમ ખાનની આલાં ઉપર તે સાંજે એટલું બધું રોકાઇ રહ્યું હતું કે તેનાં મીત્રો તેને જે કાંઈ પુછતા તેનાં જવાબ તે ભાનભુલો જવાન કાંઇને કાંઈ ભલતાજ આપતો હતો! જ્યારે તે ફેન્ડો તેની ટકોર કરતા કે “ પેસી, અમે તુંને પુછીએછ શું ને તું બોલેછ શું ? ” ત્યારે તે શરમથી ઝંખવાણો પડી જઈ કહેતો કે “ માફ કરજો, મેં તમારું કહેવું સાંભળ્યું નહીં ! ”

એક વિદવાન કહી ગયો છે કે “એક ઇનસાનની અકકલ તેનાં વિચારો પર આધાર રાખે છે.” ઉપલા દાખલા ઉપરથી આપણે સહેલાઈથી અનુમાન કાઢી શક્યે કે એ સોનેરી સખુન બોલેબોલ ખરો છે. આલમખાનની આલાંને જોયા પછી પેસી લખપતીનાં વિચારો તે એકજ ચીત્ર ઉપર એટલા બધા દોરવાઈ ગયા કે ઉપલા વિદ્વાન ના કહેવા મુજબ તેની અકકલ ઉપર તેનાં વીચારોએ એકદમ સરદારી લઈ લીધી, એમ માની લેવું જોડું નથી !

લગ્નની ક્રીયા પુરી થવા પછી બાનુઓ ખાનાની ટેમલ ઉપર બેઠાં તે વખતે જેમ પારસી લગ્નસરાઓમાં સાધારણ રીતે બને છે તેમ કેટલાક મીઠું ભમરાઓ જમવા બેઠેલી કમલ રૂપી કુમારીકાઓ



ઉપર ભમતા રહ્યા. અને તેમાં પેસી લખપતી એક મુખ્ય ભમરો હતો. તે સારીપેઠે સમજતો હતો કે હું એક પરણેલો પુરુષ છું. તે છતાં તેની ખાલી જીંદગી પૈસા ટકાની રેલછેલ વચ્ચે કુછંદી ગુજ-રેલી, હોવાથી પોતે આજે શું કરી રહ્યો છે તેનું તેને ખાન રહ્યું નહીં. એદલજી આલમ ખાનની દોલત કરતાં તે એવડી દોલત ધરાવતો હતો, ખાનદાન અને દરજ્જામાં તે એવડો ચઢીઆતો હતો, તે છતાં, આલમખાનની આલાંને જોઈ પોતાની દોલત કે દરજ્જે ભુલી જવા ઉપરાંત પોતાની પ્રીય પરણેતર પીરોળનો પ્યાર વટીક તે ભુલી ગયો. તેને એમજ લાગ્યું કે ગોયા આલમ ખાનની આલાંમાં બહેસ્તની કોઇ પરી ત્યાં ઉતરી આવી હોય! એટલો બધો તે તેણીને જોઈ લીન થઈ ગયો.

ખાણુની ટેબલ ઉપર જ્યાં આલાં ખાવા બેઠી હતી ત્યાં પેસી લખપતી એક ભમરાની પેઠે ભમ્યા કીધો. તે અહીંથી તહી ને તહીંથી અહીં તેણીની નજદીકમાંજ ફેરા આંટી ખાયા કરતો હતો. તેણે ધણું ઇચ્છ્યું કે આલામખાનની આલાં જોડે તેને વાતચીત કરવાની કાંઈ તક મલે—તેણે ધણું આહ્યું કે આલાં સોડા, વીરકી વાઈન માંગે, પણ કમનસીબે તેને તેવી કશી તક ન મલત્રાથી તેનાં મનની મુરાદ મનમાંજ રહી ગઈ.

જે હારમાં આલમખાનની આલાં બેઠી હતી તેજ હારમાં ખીજે નાંકે પેસીની પરણેતર પીરોળ બેઠી હતી. પણ તે એકદર ભરથારે તે અરસા દરમ્યાન તેની તરફ એકખી ફેરા ખાધો નહીં. પેસી પોતા તરફ ફેટલો એકદર હતો અને દર દીવસે વધુ અને વધુ નફકરો થતો જતો હતો, તે પીરોળથી અણુજાણ્યું ન હોવાથી તેણીએ દુરથી તેને એકની એક સાંકડીજ હદમાં ફેરા આંટી કરતો જોવા છતાં તેનો કશો અર્થ કીધો નહીં. તે નેકખસલત

નારી પોતાનાં ખાનદાની અમીરથીજ બોલી અને બલી હતી તેથી પેસીની આજની હીલચાલનો કશો ભુડો ભાવાર્થ કાઢો નહીં.

જેઓ બોળાં હોય છે તેઓ સામાં માણસને પણ બોળાંજ સમજે છે.

પેસીને પોતાની નેમમાં અંતે નીરાશ થવું પડ્યું. જ્યારે ખાણું ખલાસ થવે સર્વે બાનુઓ ટેબલ ઉપરથી ઉઠી ગયાં, ત્યારે તે ચાટ પડેલા ચાનજીભાઈને ઘણાં ગમગીન દીલથી મરદોની મીજલસમાં સામેલ થવું પડ્યું. તે માટીડાઓની પાંતમાં જમવા બેઠો ખરો, પણ આજે તેની ભુખજ મરી ગઈ હતી.

તેણે ખાવાની ટેબલ ઉપર ખાવાને બદલે ચુંથીયા કીધું. તે લોકોને દેખાડવા ખાવા બેઠો ખરો, પણ તેનાં મનરૂપી મોજાઓ કોઈ જીદા સમુદમાં વેહતા હતા. આલમખાનની આલાં જોડે એકબી બોલ બોલવાની તક ન મળી તે જોઈ તે તમામ નીરાશ અને નાશીપાસ થઈ ગયો.

ખાણું ખલાસ થવે તે ઝટ ઉઠીને પીરોજ પાસે ગયો જ્યારે પોતાનું કાંઈ વલ્યું નહીં ત્યારે પીરોજ મારફતે આલાં જોડે વાતચીત કરવાનો કાંઈ જોગ મળે એવી કોશેશ કરી જોવા ચાહી.

“કેમ, પીલું ડીયર, ખાણું કે?”

“હાજી,” પીરોજએ ટુકમાં જવાબ આપ્યો.

“તું ખુશીમાં તો છેની, ડારલીંગ?”

“હારે પેસી, મને શું છે?”

“ત્યારે તારો ચેહેરો હસ્તો કેમ જણાંતો નથી?”

“નહી, હું ખુશીમાં છું.”

“પીલાં—પીલાં, આ પેલી સામેનાં સોફાપર સોનેરી આઈ-

આસવાલી પારસી છોકરી તે કોણ ? ” આલમખાનની આંખોને ખતાવી પેસીએ ચીખો થઈ પુછ્યું.

“એ કોઈ આલમખાનવાલાંઓ કહેવાયછ.”

“તારી સાથ વાતચીત થઈ કે, ડીયર ?”

“નહીંરે ! હું કાંઈ એ લોકને ઓળખતી નથી. મુઠ્ઠ કોઈ દીયકાંખોર દુકતીઓ છે.”

“અરે-અરે, પીલુ, એમ નહીં બોલ્યે. તું તેઓને ઓળખતી નથી ત્યારે તેં કેમ જણ્યું કે તેઓ દીયકાંખોર છે ?”

“માણસનો ચેહરો અને દેખાવ એ એક જાતની આરસી છે, પેસી. ઇજ્જતદાર આસામીઓ તેવાજ જણાય, અને ઇતર ટચાક તેવાંજ જણાયછ. એ રાત્રીએ બહેનો છાલકીનાં અધરણો છે. મને તો એ લોકોની ચાલચલણ જરાબી પસંદ નથી.” પીરેજીએ ખુલ્લે ખુલ્લો અભાવ બતાવ્યો. “કંઈ ઇતરાયછ-કંઈ ઇતરાયછ, કે જેનો પાર નહીં ! આખી મીજલસમાં ઝેરાંઓ થુથુ કરેછ.”

“પણ તેં જરા તક મેળવી આય આઈગ્લાશવાલી છોકરી સાથ ઓલખ કાંય નહીં પાડી, પીલુ ?” પેસીએ ચીખો ચાંપી બોલ્યો. “ઘણીકવાર એવું બને છે કે જે માણસો દેખાવ કે પોષાકમાં આપણી પસંદગી પામતાં નથી, તેઓ પોતાનાં સંગીત સદ્ગુણોમાં આપણું દીલ જીતી લે છે. તેં કદાચ જોઈ નહીં હશે પણ આ છોકરી ઘણી હસમુખી લાગે છે. ખાણુંતી ટેલ પર-”

“બસ કરો, પેસી. હું હવે વધુ સાંભળવા માંગતી નથી. એવાં ઇતરનાં હાંલ્યાંઓ સાથ બેળાવું એ આપણી ઇજ્જતના કાંકરા કરવા સમાન છે. ચાલો, મહેરબાની કરી એ વાત બંધ કરો.”

ગરીબ બીચારો પેસી ! ઘણીઆણીએ ઝાડુ મારવાથી તે બાપડો ચાંઈ પડીને ત્યાંથી ગુપચુપ ચાલી ગયો !

## પ્રકરણ ૨૧ મું.

એક બાનુ-સામકલીસ્ટને થયલો અકસ્માત.

સહવારનું પોહોર હતું.

પુનાના દસ્તુર ખાનદાનમાં થયલી સાજવારી પછીનો લગનની 'વારોવાર' નો આઠમો દીવસ હતો. ઘોડેસ્વારીના શોકીનો બડી ખામદાદનાં બાહેર પડી ચુક્યા હતા અને શહેરની અત્રાફનાં ગાંમ-ડાંઓ તરફ મન ભાવે ત્યાં "રાઈડીંગ-" ની મોજ મારતાં હતાં.

પુના શહેરનું 'પેરેડ' નું મેદાન છુટા છવાયા ઘોડાસ્વારીની આવળથી દુરથી જોનારાંઓનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યું હતું. આફતાબ ક્યારનો પુરવ તરફનાં પાદશાહી તખ્તપર ખીરાળ ચુક્યો હતો અને ઘોડેસ્વારીની દોડદોડી દર પળે વધતી જણાતી હતી.

મોટા મોટા બડેખાંઓ-અલખતાં જવાન બડેખાંઓ-પોતા-પોતાના ઘોડાઓને કુદાવતા અને ઠણકાવતા તે મેદાનમાંથી પસાર થતા હતા. કોઈ પોતાના ઘોડાને સીધો દોડાવતો, કોઈ આડો-અવળો જ્યાં ગમે ત્યાં ધુમાવતો, તો કોઈ મેદાનનું આખું 'સરકલ' ગોળ ચકરાવામાં ફરી વળતો જણાતો હતો.

એવે સમયે મેદાનની દક્ષિણ દીશાએ આવેલી ગીચ ઝાડીમાંથી એક ઘોડેસ્વાર પોતાનાં ઘોડાને યાહોમ ડપકાવતો મેદાન તરફ આવતો હતો તેટલાં વચ્ચે સામેથી આવતાં એક સામકલીસ્ટની 'સાઈકલ' વલાણુ લેવા જતાં પોતાપર થયેલા સ્વાર સાથે ઉછળીને પડોશનાં એક ન્હાનાં ખાડામાં પડી !

તેજ પળે તે ઘોડેસ્વાર ત્યાંથી પસાર થયો હતો તેની નજર તે અકસ્માતપર પડવાથી તેણે પોતાનો ઘોડો અટકાવ્યો અને ઝટ ઉતરી પડી તેની મદદે ગયો.

તેણે ભારે અભયથી વચ્ચે જોયું કે જે ધણીને અકસ્માત

થયો હતો તે એક મરદ નહીં પણ અસાધારણ ખુબસુરતી ધરાવનાર એક જવાન બાનું સાધકલીસ્ટ હતી !

તેણીને જોતાંવાર તે ચમક્યો !

“માઘ ગોડ ! આલમખાનની આલાં ! એ અત્યારે અહીં ?  
ચેંક ગોડ કે મને આજે એવી સુંદર ઓપોરચુનીટી મળી ગઈ ?”  
પેલો જવાન અહસ્ય મન સાથે બચડ્યો અને ઝટ વાંકો વળી તેણીનું માથું ઉંચકી પોતાનાં મંડ્યા પર મેલ્યું.

એ બેશુધ્ધ થઈ ગઈ. એને પ્રથમ હુશીયાર કરવી જોઈએ. ખુદાનાં શુકર છે કે મારી સાથે હું હમેશાં એવી વખતે ઉપોગી થઈ પડે એવી સામગ્રી રાખું છું અને આજે બી તે મોજુદ છે. મારે તે લાવવી જોઈએ. એટલું બોલી તેણે તે બાનુને પાછી જમીન પર સુવાડી ઝટ પોતાના ઘોડા તરફ દોડ્યો અને તેનાં જીનમાં મુકલી પાણીની બાટલી, કોલનની તથા તેજની સીસી અને કપડાનાં લાંબા પટા કાઢી લાવી તુરત પાછો તે મદદે દોડી પહોંચ્યો !

કમનસીબે તે ગીચ ઝાડીમાં તેઓ બે સીવાય તે વખતે બીજું કંઈ હતું નહીં. પેલા જવાન અહસ્યે ફરીથી તેણીનું માથું ઉંચકી તેને ક્યાં ક્યાં વાગ્યું છે તે તપાસ્યું. સારે નસીબે ઉંડા જખમો પડ્યા નહતા. ખાડામાં સાધકલ સાથે પડ્યા બરાબર એક અણીદાર પથરો તેણીનાં માથામાં લાગ્યાથી ત્યાં એક જખમ પડી તેમાથી લોહી વેહેતું હતું, તથા જમના હાથની હથેલી પર એક ધસારો પડ્યો હતો. તેણે માથાં પર પડેલા જખમ પર પાણી ન લગાડતાં કપડાંથી લોહી નુંછી નાખી તે ઉપર એક ન્હાની સીસીમાં રાખેલું મીઠું તેજ નાખ્યું. આ તેલ પડ્યા બરાબર લોહી નીકળતું બંધ થઈ ગયું, જે વિષે પોતાની ખાતરી કરી તુરતજ તેણે તેણીનાં માથાં પર એક મજબુત પાટો ગાદી મુકીને બાંધી લીધો.

એ પછી તેણીનાં મોઢાં પર પાણી છાંટી કોલાંગ સુંવાડી

તેણીને હુશીયાર કરવાનો પ્રયત્ન કરીયો, જેમાં ખુદની મેહેરથી દશેક મીનીટ પછી તેને ફતેહ મળી. તે બાતું સાષકલીશ્ટ શુદ્ધિમાં આવ્યા બરાબર ચમકીને ઉઠી બેઠી, અને આ કોષ તદ્દન અન-ચા જવાને કરેલી વખત સરની મદદ માટે હેશાનની એક મીઠી ડોક કરી તેનો ઉપકાર માન્યો.

“હું અહીં કેટલા વખતથી પડેલી છું ?”

“જી, પંદર વીસ મીનીટ થઈ હશે.”

“મને એકસીડન્ટ થયા પછીથી તમે અહીં આવ્યાં ?”

“નહીજી, હું સામેનાં જંગલમાંથી મેદાન તરફ જતો હતો તેટલાં તમારી સાષકલ મેદાન તરફથી અહીં આવી. મેં ઘેડા ઉપરથી દુરથી તમને એક વાર આવતાં જોયાં હતાં પણ થોડો વખત તમે મોટા ઝાડોમાં બેમાલુમ થઈ ગયાં અને પછી એકાએક મારી લગો-લગ આવી લાગતાં તમારી સાષકલ સાંકડાં રસ્તાને લીધે પેલાં ઝાડ સાથે અથડી પડી.—”

“અને ?—”

“અને સાષકલ અને તમે બેઉ આએ ખાડામાં ઉછળી પડ્યાં એ બધું એવું અચખુચ બની ગયું કે હું મારા ઘોડાને કાખુમાં લઈ તેટલાં તમો અહીં પડી ગયાં. તમે એક ચીસ પાડી બેશુદ્ધ પડવા બરાબર હું ખાડામાં કુદી પડી તમારી મદદે આવ્યો.”

“ઓ તમે કેવા બલા છો ? તમારું એ હેસાંન હું કેમ ફેડીશ ?”

“નહીં, મીસ આલમખાન, એમ ના બોલો. એવી વખતે મદદ કરવી એ પરસ્પરનો ધર્મ છે.”

“શું તમે મને ઓળખોછ, મીસ્તર ?” તે બાતુએ પેલા જવાન અંદરથી પોતાનું નામ વાપરતો સાંભળી અજબ થઈ પુછ્યું.

“ હાજી.”

“ કેવું અજબ જેવું ! હું કેવી કમનસીબ છું કે તમોને પીછા-  
નતી નથી ! ”

“ કમનસીબી આજથી ટળી ગઇછ. હવે તમે મને આપ-મેળે  
પીછાનશો. ” પેલો જવાન ગ્રહસ્થ રમુજ કરતાં બોલ્યો.

“ મને કંઈક ઝાંખો ખ્યાલ આવેછ કે મેં તમોને કેથે અછ-  
ડતાં જોયાછ પણ ક્યાં તે હમણા મને યાદ આવતું નથી. નામ  
જણાવવાની મેહેરેખાની કરશોજી ? ”

“ જી, મોટી ખુશી સાથે ! હું પેસી લખપતીને નામે ઓળ-  
ખાઉંછ.”

“ પેસી તમે ? પેસી લખપતી તમે ! માઇ ગોડ ! તમોને જોવા અને  
પીછાન પાડવા તો હું કેટલી ઇનતેજર હતી ! ”—અને અહીં તેણી  
ઉભી થવા ગઇ. ઝટ પેસીએ તેણીને પોતાનો હાથ મદદમાં આપ્યો  
જે લેતાં “ થેકયું વેરી મય ” કહી તેણી તે ખાડામાં ઉભી થઇ.  
“ મીં. લખપતી, મને માફ કરજો. હું આજે તમારી ઘણી આભારી  
થઇછ. હું મારાં પપા-મમ્મા આગળ તમારી આએ ભલાઇ જાહેર  
કીધા વગર રહેવાની નથી. ચાલો, આએ ખાડામાંથી બાહર નીકળીયે.”

પેસીની મદદથી તેણી ઉપર આવી. જે આલમખાનની આલાંને  
આપણા પેસીબા આજથી આઠ દીવસની વાતપર દસ્તુર ખાનદાનને  
ત્યાંની સાજવારીમાં મળવા માંગતા હતા અને અસાધારણ અધીરતા  
ખતાવતા હતા તે મનોહર સુંદરી આજ રોજે દધવ-યોગે તેવણને  
અત્રે અચબુચ નહીં ધારેલી અને નહીં વકકી રાખેલી મળી—અને  
તે પણ તેવણનાં હેશાનમાં આવીને મળી—તે વાત તેની જાતી  
ગજ ગજ ખીલવવાને પુરતી હતી ! ”

“ અરે પણ મારી સામકલ તો ખાડામાંજ રહી ગઈ. હવે કેમ કરું, મીં પેસ્તનજી ?” આલમખાનની આલાં હવે ચીખી થઈને બોલી. તેણીથી એમ તો કેહવાયજ નહીં કે મીં પેસ્તનજી, તમે આંખે ખાડામાં પાછા ઉતરીને મને મારી સામકલ બહાર કહાડી આપો ! ત્યારે આ રીતે તેણીએ સીકતથી તેનું તે ઉપર ધ્યાન ખેંચ્યું, “ રંખે કટકા બુકલા થઈ ગઈ હોય !”

“ નહીંજી, કટકા-બુકલા તો નથી થઈ પણ જોરથી ઠપકાવાથી એ મરડાઈ ગઈજી.” પેતાએ ઝટ જવાબ આપ્યો. “ આજે અહીં તમેને એ ઉપોગમાં આવે એવી રહી નથી.”

“ ઓ માય ! હવે શું કરું ? અરધે રસ્તે એ તો મારી ફળેતી થઈ ! આટલે લાંબે સુધી હું ચાલીને કેમ જવસ ?”

“ તમે ફીકર શું કામ કરોજી, આલાંમાય ? એને અહીંજ રહેવા દો. આપણે માણસ મોકલીને મંગાવી લઈશું. તમે મારા ઘોડા પર બેસો ! હવે તમેને તમારાં ઘેર સુધી પહોંચાડી આવવાની મારી ફરજ છે અને તે હું બજવીશ.”

“ ઓ થેંક યુ, થેંક યુ વેરી મચ ! યુ આર વેરી કાંઈડ, મીં લખપતી !” અને એમ કહી આલાં આલમખાને પેસી તરફ હાથ લંબાવી ‘ શેકહેન્ડ’ કીધી.

“ તપાસજો-તમારો હાથ દુખાય નહીં !” પેસી બોલ્યો.

“ કાંય-કાંય ? મારા હાથને શું છે ?” તેણી પુછવા પડી.

“ તમારા જમણા હાથની હથેલીને જરા ધસારો પડ્યોજી.

લાવો, હું તે ઉપર મારો રૂમાલ વીટાળી લઉં !” અને આપણા પેસી-ખાંખે ઝટ પોતાનાં ગજવામાંથી ઉંચા “ વાહીત રોઝ” થી પમરનો રૂમાલ ખેંચી કાઢી તેણી કાંઈ પણ બોલે તે આગમચ તેણીનાં હાથપર વીટાળી દીધો !



તેની આ “માયાળુ સેવા” થી આલમખાનની આલાં ખુશ ખુશ થઈ ગઈ. તેણીએ પેસી લખપતીની મોટી દોલત અને દોરદમામ વિશે અત્યાર આગમય પુરતું સાંભલેલું હતું, પણ તેને પ્રત્યક્ષ પીછાનવાની તક આજ સુધી તેણીને મળી ન હતી. આજે આ અચખુચ અકસ્માતથી તે તક નહીં ધારેલી હાથ આવી જવાથી તેણી ખુશ ખુશ થઈ ગઈ. જાણે તે અકસ્માત થયો તે ઠીકજ થયું હોયએવું તેણીને લાગ્યું ।

વાંચનાર જાણે છે કે આલમખાનની આલાં એક ભોળા, પણ ધત્તર, એચ્છી અને ટચાક કુમારીકા હતી. તે પોતાની અનહદ ખુબ-સુરતીને માટે તેણી મગરર હતી અને ફાંકડા પુરષો ની દોસ્તીની જખરી શોકીન હતી. તેની માતાએ તેને કેટલી હદ સુધી દેખાદેખીયી બહે-કાવી મુકી હતી તે આપણે આંગલાં પ્રકરણોમાં વાંચી આવ્યાં છીએ.

પેસી લખપતીની ખુબસુરતી, ઠાપ અને ઠસો પેહેરીજ નજરે આલમખાનની આલાં પર અજખ જેવી અસર ઉપજાવવાને કાર-ગાહ નીવડ્યાં કેટલીક વાર કોઈ સંજોગોમાં ઘણી કડવી ફરજ બજા-વવી પડે છે. વાર્તાના પાત્રની કેરેક્ટર રજુ કરતાં તેને જેમ એક નેક માણસની નેકી તેમ બદ આદમીની બદી ખુલાં રૂપમાં ચીતારવી પડે છે. અહીં તેવું એક અણુગમતું ચિત્ર આજે આપણને અનુભ-વવાતું છે. આલમખાનની આલાંમાં ભોળાઈ દયા અને ઉદારતાનાં સારા ગુણો પુર બહારમાં ખીલેલા હતા, પણ તે ગુણોને ઢાંકી નાખે એવા બીજા બદગુણો એવા હતા કે તે સારા ગુણો તેની હસ્તી આગળ નાખુદ થઈ જતા હતા. ઘણી દલગીરી સાથે કહેવું પડે છે કે તે એક છકેલ છોકરી હતી. પેસીને જોતાંજ તે કાણુ છે-કેવો છે-તેનામાં શું શું સદગુણો છે-તે પરણેલો છે કે કુંવારો છે તેનાં કાંઈપણ ખ્યાલો વગર તે એકદમ તેની ઉપર શીદા થઈ ગઈ. તેણીએ

પેહેલીજ મુઝાકાત દરમ્યાન મન સાથ મજબુત ઠરાવ કીધો કે હર સુરતે આ જવાન ગ્રહસ્થનું દીલ પોતા ઉપર ખેંચવું. ખીજી તરફ આપણા પેસીબા કેરી રકમનાં માણસ હતા તે વાચનારને અંજાણું નથી. પેલાં પરેલનાં ખુબસુરત બગલાં પીરોળને જેતાં વાર મોહી ખડનારો તે મોજીલો જવાન એક વખતે પીરોળ માટે કેવો અધીરો અને ઇન્તેજાર બન્યો હતો તે આપણે વાર્તાના આગલા ભાગમાં પુરતું જોઇ આવ્યા છીએ, તેવાજ આ ખીજે નકશ હતો. પેસી આલમખાનની આલાં તરફ ફેટલો ખેંચાતો હતો તે છેલ્લા આઠ દીવસની વાત ઉપર પુણાનાં દસ્તુર ખાનદાનમાં થયલી સાજવારીના દીલખુશ મેળાવડા દરમ્યાન આપણે ખુલ્લું જોયું હતું. તે તેણી સાથ પીછાન પાડવાને તલ્લીજ રહ્યો હતો, તેટલાં આજે સહવારે ઉપલા અકસ્માતિક સંજોગે તે તક તેને અણધારેલી મળી ગઇ હતી. જ્યારે કાંઇ ખુશ બનવાનું હોય છે ત્યારે બધા સંજોગો તેવાજ સામે આવે છે. પેલાં લગનની મીજલસમાં પીરોળ મારફતે આલમખાનની આલાં જોડે પીછાન પાડવાની તેણે દેખાડેલી આતુરતામાં તે ચતુર મોહરદારે તેને ફાવવા દીધો નહીં ત્યારે આ અચખુચ કુદરતી સંજોગે સ્વપ્ને પણ નહીં ધારેલી રીતે તેને કુમક કીધી. હવે કાણુ કહી શકશે કે “હોની હોનેહાર” કહેવત ખોટી છે ?

સારાંઉસ એ કે કામને ઇનસાન અટકાવે છે, તે સંજોગ ફેટલીક વાર કર્મ-યોગનાં ફળથી કુદરત પોતે ઉપજવી આપેછે. પેસી લખપતી અને આલમખાનની આલાં વચ્ચેનો આજનો આચંબો ખમાડનારો અકસ્માતિક અચખુચ મેલાપ તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે.

અને હવે ટુંકમાં, પેસીને જે જોઇતું હતું તેજ મળ્યું. ખરું પુછો તો આલમખાનની આલાંને પણ એવાજ કાંઇ મોજીલા જીવડા

જેડે મિત્રતા પાડવાનો અખતરો કરવાથી “જ્યસેકુ તયસે મિલે” ની જાણીતી કહેવત જાણે સાચી પડતી હતી !

“તમે મારા ઘોડાપર સ્વાર થાઓ, આલાંભાય, હું તમોને તમારે ત્યાં પુગાડીને પછીજ જઈશ.” પેસીએ કહ્યું.

“થેંક યુ...પણ તમે ત્યારે પગે ચાલતા મારી સાથ આવશો કે? ઓ તેમ નહીં બનશે. તમારા ઘોડાપર હું બેસું અને તમે ચાલો એ મને ઠીક લાગતું નથી.” તે ચીખાવલી દુકતી જરા ચીખી થઇ, જોકે પેસી તેની તરફ એટલી હદ સુધી મેહેરબાન હતો તે તેણીને ઘણું ગમ્યું, પણ એરત જાતની નાણુકી બતાવ્યા વિના તે રહી નહીં.

“નહીંજી, જ્યારે બે માણસ વચ્ચે એકજ હોય ત્યારે તે કોણને ઘટેછ તેનો હક મુકરર કરવાની જરૂર પડેછ.” પેસીએ એક જડજનાં જેવી શીલસુરી બતાવતાં કહ્યું.” તમે એક નાણુક અબલા જાત છો એટલે તમારો હક કુદરતી રીતે પેહેલો પુગેછ, પણ તે સવાલ બાણુએ મુકતાં આજે ખરેખરી આસાયસ કોણને ઘટેછ તેખી ધ્યાનમાં લેવાતું છે. તમે એક બયબીત અકસ્માતમાંથી ખુદાની મેહેરથી બચી ગયાં છો, એટલું છતાં, તમારાં માથાંમા એક જખમ પડી તેમાંથી લોહી ગયલુંછે એવું જાણવા અને જોવા પછી હું મારા ઘોડાપર સ્વાર થઇ તમોને ચલાવતો ઘેર લઇ જાઉં તો મારા જેવો મુરખો દુનિયાંમાં બીજો કોઇ હોય નહીં. તેમ કદી બનવાતું નથી. માટે મેહેબાની કરી તમે ઘોડેસ્વાર થાઓ. હું તમને બેસાડવામાં મદદ કરીશ. આપણે અહીંથી ધીમે ધીમે વાતચીત કરતાં ઘર તરફ જઈશું. તમે હુશીયારતો છોની?”

“અરે હારે! મને હવે કંઈ નથી, મીં પેસી. તમે કેવા “કઈંડો છો? ખચીત, આજે તમે—”

“આલાંમાય, મેં મારી ફરજ બજવીછ. વધુ કંઈ કીધું નથી.”

“નહીંજી, તમે તમારી લાયકી બોલોછ. હું તો એમ સમજુંછ તમે માફ જગર જીતી લીધુંછ !”

આલાંએ વાપરેલા આ છેલ્લા વાક્યથી પેસીનાં હરખનો પાર રહ્યો નહીં.

“તમે માફ જગર જીતી લીધુંછ !” કેવો મીઠો ને મોહબત-વંતો સખુન !” તે જવાન શેઠીઓ મન સાથ બડબડયો. “જે છોકરીનું દીલ જીતવા માટે હું એટલો ધનતેજર બનેલો તે છોકરી એટલી સેહેલાઈથી મને ચાહતાં શીખશે એવી વક્તી મેં કદી રાખી ન હતી.” પોતાનાં મન સાથ એટલું બોલી તેણે આલાંને મોટેથી જવાબ આપ્યો:—“મેં તમારું જગર જીતી લીધુંછ ? તમને એમ લાગેછ, આલાંમાય ?”

“હાજી.”

“તમે ખરી ખાત્રીથી બોલોછ ?

“એશક.”

“ઓ ! હું તમારો કેવો આભારી છું ! આલાંમાય—આલાં—આલું !—” અને અહીં તે લુચ્છ જવાને તેણીનો ડાબો હાથ, જેને ધબ પહોચેલી નહીં હતી, તે પોતાનાં હાથમાં લઈ તે ઉપર ઝટ વાંકો વળી પ્યારથી એક “કીસ” કીધી !

ઓ બદમાશો ! તમારી બદમાશીની હદ ક્યાં હોય છે ? તે ખાપી પુરૂષ તે વખતે ગોચા લુલી ગયો કે પોતે એક પરણેલો પુરૂષ છે. કુદરતને ત્યાંનો ધનસાફ કેટલો વાજબી છે તે એટલાં ઉપરથીજ જોવાનું છે કે તેનો પ્યાર સાચો હતો તો આલાંનો જમણો હાથ તે વાપરી શકતે, પણ કુદરતે આગમચથીજ તે હાથ ઉપર તેનાજ હાથે તેનાં રમાલનો પાટો બંધાવી ગોચા એક મુંગો ધડે તેને

આપ્યો હતો. તેણે ડાબા હાથ ઉપર કરેલો પ્યાર નાલાયક અને નારવા હતો !

“પેસી, મારો એક સખુન રાખશો ?” પેસીને પોતા ઉપર શીઘ્ર થયેલો જોઈ તે ઉધ્ધત ઊડી પોતા તરફ તેને વધુ ખેંચવાના પાપી ખ્યાલથી બોલી. “મને આજથી હવે તમે ‘આલુ’ કહેશો ? મને એ નામ ધણું ગમેછ.”

“મોટી ખુશીયી-પણ એક શરતે કે આપણે એકલાં મળશું ત્યાંજ !” તે ઠાવકા જવાને પોતાની સ્થિતિનો ખ્યાલ કરતાં જવામ આપ્યો.

“નહી-પેસી-એ શરત મારે કબુલ નથી. મારું દીલ તમારી ઉપર કેટલું દોડેછ તેનો તમે એટલાં પરથી ખ્યાલ કરવાનો છે કે તમારી વગર રળએ હું તમોને ‘મીઠ પેસતનજી’ કહેવાને બદલે ‘પેસી’ કહી ચુકીછ. એવીજ રીતે તમે મને ‘આલાં’ નહી પણ ‘આલુ’નાં લાડકાં નામથી બોલાવજો. મને તે ધણું ગમશે.”

તે બેવકુફ ઊડીની આજની પેહેલીજ મુલાકાત દરમ્યાન પોતા તરફની હદ બહાર શીઘ્રગીરી જોઈ પેસી લખપતી ચક્રીત થઈ ગયો. તે કેવી કીસમનો આદમી હતો તે વાંચનારને રોશન હોવાથી અત્રે વધુ લખાવવાની જરૂર નથી. તેને તો એવુંજ જોઈતું હતું ! અફસોસ ! પોતાની પ્યારી પરણેતર તરફ બેવકા થનારા એવા બદમાશ બરથારો નો આજે ક્યાં તોટો છે ?

પ્રકરણ રરમું.

“એક ફરેસ્તો !”

જહાલાં વાંચનાર ! ઉપલું ચિત્ર મેં ધણું નારાજ દિલથી દોર્યું છે. કેટલીકવાર વારતાનવેશોને અણુગમતાં ચિત્રો ચિતારવાની

ફરબ્યાત ફરબ પડે છે. એવાં ચિત્રો ચિતારયા વિના પેસી જેવા બદમાસોનાં કાળાં કરતુકો ઉંઘાડાં પડી શકતા ન હોવાથી એવાં કાળાં—મેંઢાંઓ સંસારમાં ફેટલી હદ સુધી ખરાબી ફેલાવી શકે છે અને તે કેમ ફેલાવે છે તે બતાવવાની અત્રે અવશ્ય જરૂર જણાઈ છે. લખવા માંગે તો ઘણું છે પણ એ “નજીસ” ચિત્ર ઉપર ટુંકમાંજ પડદો ઢાંકી દેવામાં શોભા છે.

પેસી અને આલાં વચ્ચેની તે મુલાકાત ખાસ્સી એક કલાક સુધી લંબાઈ. એ દરમ્યાન તેમની વચ્ચે એક પાપી પ્યારની પઠણ થઈ. તેઓએ દરરોજ મળવાનાં અરસપરસ કોલ લીધા પછીજ પેસી તેણીને પોતાનાં ઘોડાપર બેસાડી ઘર સુધી પહોંચાડવા ગયો.

એદલજી આલમખાનનું કુટુંબ કેવી હદ બહાર છુટ ભોગવતું હતું તે આપણે આગળાં પ્રકરણોમાં જોઈ આવ્યા છીએ. તે ઘરમાં ખરું પુછે તો મા—બાપનું નહીં પણ દીકરીઓનુંજ ચલણ હતું. તેમની ત્રણે દીકરીઓ પોતાની મરજી આવે ત્યાં ફરતી, મરજીમાં આવે ત્યાં જતી અને રાત કે દીવસનાં કોઈ પણ તફાવત વગર જ્યારે ગમે ત્યારે આવ—જન કરતી. તે બાબે તેઓ ઉપર તેમનાં મા—બાપનો કશો આંકોશ હતોજ નહીં !

આંકોશ વિનાં બચ્ચાંઓ કેવાં બેહકી જાય છે તેનું આબાદ ચિત્ર એદલજી આલમખાન કુટુંબ પુરું પાડતું હતું. ત્રણે દીકરીઓ એકેકને વીસરાવે એવી હતી, પણ આલમખાનની આલાં તેમાં હદ બહાર ચસકેલી હતી.

તેની હદ બહાર ખુબસુરત અને ગોરી ચામડીપર પેસી લોભાઈ ગયો હતો. ખુબસુરતી સીવાય બીજા ખાસ અંગીત સદગુણો તેણીમાં કશા હતા નહીં.

પેસી આલાંને પોતાનાં ઘોડા ઉપર ધરે લઈ આવ્યો તે

જેમ તેણીના માતપિતા અને બેહેનો ધભરાઈ ગયાં. તેઓ જાણતાં હતાં કે તેણી આજે સાંઘકલ ઉપર ફરવા ગઈ હતી. આલાંનાં માથાંપર બાંધેલો પાટો જોતાંજ જેમ રસ્તેનાં લોકો તેમ આલમખાન કુટુંબ ચેતી ગયું કે કાંઈ પણ અકસ્માત બન્યો છે.

“ઓ માય ! હવે ક્યાં જઈ ? શું છે—આલાં—માયરે કોઈ બોલોરે ! મારી દીકરીને શું છે ?” તેણીને જોતાંવાર તેની માતા ધભરાઈ ગઈ.

“મમ્મા, તમે ધભરાવો ના. મને કંઈ નથી ” પેસી ઘરમાં દાખલ થતાં કાંઈ જવાબ આપે તેટલાં આલાંજ પોતે બોલી ઉઠી. “આજે મારી સાંઘકલને સીરીયસ એક્સીડેન્ટ થયો અને આજે ગ્રહસ્થે જે મને વખતસર મદદ કીધી નહીં હોતે તો કદાચ મારી લાસખી તમારે હાથે આવવા પામતે નહીં.”

અહીં આલાંએ પોતાના અકસ્માતનું ખુશ ચહરાવીને “ખ્યાન કીધું” અને પેસી લખપતી જેડે પોતાનાં માતા-પિતા તથા બેહેનોની ઓળખાણ કરાવી.

પેસીને તેના ખરાં નામે પીછાણ્યા પછી આલમખાન કુટુંબ તેની ઉપર બેવડું શીદ થઈ ગયું. આ અકસ્માત થવાથી પેસી જેવા એક જાણીતા જરદાર જવાન જેડે તેમને પીછાન પડી તે બનાવને તેઓ એક મોટી ખુશ નસીબી સમજ્યાં !

આલાંની આનાકાની છતાં પેસીએ હુજત પકડવાથી ડાકટરને બોલાવી એદલજી આલમખાને તેણીનાં માથાંમાં પડેલા જખમને મલમપટો કરાવ્યો. જખમ કાંઈ ઘણો ગંભીર નહીં હતો, પણ ડાકટર જતાં જતાં સાહુચેતી વાપરવા ફરમાવી ગયો કે ઓછામાં ઓછું એક અઠવાડિયું આ બાનુએ બાહેરની ખુલ્લી હવામાં ફરવું નહીં અને હવા-સરદીથી બચવા માટે એકજ બંધ ઓરડામાં રહેવું.

કેટલીક વાર વધદે ફરમાવેલું દરદીને મનભાવતું થઈ પડે છે. આ દાખલામાં પણ તેમજ બન્યું. ખરી વાત તો એ હતી કે આલાંને માથામાં થયેલો જખમ એક ગંભીર જખમ હતો, પણ ધણીક વાર એમ બને છે કે આપણા વિચારો અમુક વખતે જે તરફ વિશેષ ખેંચાયલા હોય છે તે વખતે આપણી નજર સામેની તો શુ પણ આંગ ઉપરની ગંભીર ઇજા પણ જણાતી નથી. આલાંનાં બાબમાં તેમજ બન્યું. તેણીને અકસ્માત થયા પછી અકસ્માત વાળી જગ્યામાં પેસીની મદદથી શુદ્ધીમાં આવ્યા પછી પેસીનાં દમામદાર ખુબસુરત એહેરાએ તેની નજરમાં પેહેલ્લીજ નજરે જે છાપ છાપ્યો તે એવો જોરાવર હતો કે તે ખ્યાલોમાં પોતાને થયેલું ગંભીર નુકસાન પ્રથમમાં તો તેણીનાં બેજાંમાં આવ્યું નહીં, પણ પાછળથી ડાક્ટર મલમપટો કરી ગયા બાદ તેનાં કહેવા મુજબ જ્યારે તેણીનાં આંગમાં તાપ થઈ ત્યારેજ તે એવકુદ છોડીને સુધેલો આવ્યો !

હજી પેસી ત્યાંજ હતો. પેસ્તાનજી શેઠને જાણે ત્યાંથી જવા ગમતુંજ ન હતું ! આલમખાન કુટુંબનાં આગ્રહથી તે દહાડે તે ત્યાંજ જમવા રહ્યો હતો અને ટેલીફોન મારફતે “એક મીત્રને ત્યાં જરૂરનાં કામસર રોકાઈ જવા ” નું બહાનું કહાડી તેણે પીરોબને પોતાની રાહ નહોં જોવાની ક્યારની ખબર આપી દીધી હતી !

તે આખો દીવસ પેસી આલાં પાસેથી જરા ખસ્યો નહી. આલાં માટેની તેની આટલી બધી કાળજી જોઈ એદલજી આલમખાન અને તેવણનાં મોહરદાર ખુશ થઈ ગયાં, પણ તે દગાખોર જવાન એક કેવું કાળુ મેંદું આજે તેમનાં સુખી ઘરમાં અણધારેલું ધુસવા પામ્યું હતું તે તે બાપડાંઓ જાણતા ન હતાં !

“મમ્મા, તમે બધાં સુખેથી સીધારો. અહીં મને ગીચપીચ ગમતી નથી. મારી પાસે મીં પેસી છે તેવણથી મારો વખત



સોહવાઇ જશે ” બપોરના ખાણ પછી આલાંખાયે પોતાના બીજા-  
નાંપરથી ફરમાવ્યું. એક તો ધરમાં દીકરીઓની સત્તા પુર ચાલતી  
હતી અને બીજું એ કે ધરમાંનાં સરવેની સમક્ષ આલાંખે તેમ  
કહેવાથી પેસીને કાંઇ અપમાન નહીં લાગે તેટલાં માટે તેઓને  
ત્યાંથી ચાલી જવા વિના ચાલ્યું નહીં ! તે મુરખ માતાને પોતાની  
બેટીઓ ઉપર એટલો આંધળો વિશ્વાસ હતો કે પેસી જેવા એક  
પરાયા પુરુષની સંભાળમાં પોતાની જવાન-જમાન બેટીને મુકી  
જવામાં તેણીએ કોઇ રીતનો વાંધો જોયો નહીં ! ખરી વાત એ  
હતી કે પેસી લખપતીને જોઇને જેમ આલાં તેમ આખું આલમ-  
ખાન કુટુંબ ચતરાઇ ગયું હતું. એવો એક મોટો અને મોબાદાર  
માતબર શેઠીયો પોતાને ત્યાં આવતો જતો થાય એ જોવાને તેઓ  
અંતઃકરણથી ઈચ્છતાં હતાં.

તેઓ પેસીને એક “ફરેસ્તો”જ સમજ્યાં ! એવા એક  
ફરજળદાર જવાન માટે બીજો કોઈ હલકો વિચાર બાંધવાને  
પહેલ્લી નજરે કોઇ હીંમત કે ખ્યાલ વટીક કરે નહીં એ કુદરતી  
હતું, પણ આજે આ અકસ્માતિક સંજોગથી કેવો એક ઝેરી સાંપ  
તેમનાં મકાનમાં દાખલ થવા પામ્યો હતો તેનું તેમને સ્વપ્ને ભાન  
ન હતું ! પેસી તે ઝોરડામાં આખો વખત પોતાને મનગમતી વાતો  
ચલાવતાં બેસી રહ્યો. આ વખતે આલાંનું દીલ તાવથી ધમધમી  
રહ્યું હતું, પણ તેની તેને થોડી દરકાર હતી. પેસી જેવો એક  
ખારો હાથ તેણીને આજે અચબુચ મળી ગયો એ જાણે દુનીયાંની  
દોલત મળ્યા સમાન તેણી સમજતી હતી. પેસી પરજોલો છે કે  
કુમારો આ સવાલ તે મુરખ છોડીનાં ધ્યાનમાંથી ખસી જ ગયો હતો.  
તે હુલ્લહ છોકરીએ પેસીને જોયો ને જોયોજ કોઇ “ઘેલી-દીવાની”  
જેવી થઇ ગઇ હતી !

આ આખા દીવસની મિત્રચારીમાં તે બન્ને વચ્ચે એવી ઘાડી પ્રીત બાઝી ગઈ કે વરસોની પીછાણવાળાંઓ વચ્ચે પણ તેવો એખલાસ આપણે જોઈ શક્યે નહીં તેણીનાં માત-પીતા અને બેહેનો-બપ્પકે તેણી પોતે વટીક જાણતાં હતા કે પેસી એક પરણેલો પુરુષ છે, પણ હદ બહાર છુટાપણું તે ઘરમાં એટલી હદ સુધી રાજ કરતું હતું કે કોઈને કશા ખ્યાલ ઉપજ્યા નહીં. ખુદ આલાંને તો આખો દીવસ પેસી પરણેલો છે કે કુમારો તે બાબે ખ્યાલ પણ ઉપજ્યો નહીં !

આખો વખત પેસીએ આલાંની એટલી માવજત કરી કે જાણે એક પરણેલો ઘણી પોતાની પરણી મોહરદારની માવજત કરતો હોય ! તેમની વચ્ચે એકજ દીવસમાં જાણે કોઈ રીતનો અંતર રહ્યો નહીં. સાંજ થતાં તાપતું જોર કમતી થવે પેસી હવે જવા ઉઠ્યો, પણ આલાંએ તેને ફરી ફરીથી બેસાડી કાલે તે પાછો ક્યારે આવશે-કેટલે વાગે આવશે વગેરે સવાલો તેને ચીપીચીપીને પુછ્યા અને જ્યારે પેસીએ સહવારે જલદીથી આવવાનું પ્રોમીસ ખાત્રીપુરવક આપ્યું ત્યારેજ તેને જવા દીધો.

તે સર્વેને મળી ભેટીને પોતાને ધરે ગયો. તેની આખા દીવસની ગેરહાજરી વિષે કુદરતી રીતે તેની ખ્યારી પરણેતર પીરોજનએ તેને સવાલપર સવાલો કરીધા, પણ તે લુચ્ચા અને બેવકા ખાવિંદે તેણીને તમામ જુઠઠી અને બનાવટી વાતો ઉંભી કરી મનાવી લીધી. પોતે આલમખાનની આલાં જોડે પીછાન કરવા પામ્યો છે અને તેણીને એક ગંભીર અકસ્માતમાંથી બચાવવાનું માન મેળવ્યું છે, આ ખીનાથી તે લુચ્છાએ તે ફરેસ્તાઇ ખસતતની મોહરદારને તમામ બેખબર રાખી.

એમ કરવાનાં કારણો દેખાતાં હતાં. વાંચનાર જાણે છે કે પુનાનાં દસ્તુર ખાનદાનને ત્યાં સાજવારીને દીને તેણે આલમખાનની

આલાં સાથ પીછાન પાડવાની ખાહેશ ખતાવી ત્યારે પીરોજીએ તે છલકી છોકરીઓ માટે પોતાનો જે અભાવ અને અલુગમો ખતાવ્યો હતો તે તે ભુલી ગયો ન હતો, માટે જો તેણીની જાણમાં આવે કે તેજ છોકરી તથા તેજ કુટુંબ સાથ તેને પીછાન અને ઘેરવટ જેવું થવા પામ્યું છે તો તે ખબરથી પીરોજી ખુશી થવાની નથી. આ કારણને લીધે તે લુચ્છાએ આજે “ એક ફરેન્ડને ત્યાં જરૂરી કામ-સર રોકાઈ જવાનું ” સાધારણ બહાનું ખતાવી પોતાનાં પાપી પગ-લાંપર ઢાંકણું વાળવાનું એક નવું પાપ કરી પોતાની ખ્યારી પરણેતર ને ઠગવાની વટીક હીંમત કીધી.

તે આખી રાત તેણે ધણી બેચેની સાથ પસાર કીધી. ખીજે દીને સહવારે જલદીથી નાસ્તો લઈ એક ઈંગરેજ મિત્રને મળવા જવાનું બહાનું કાઢી ને લુચ્છો ફરીથી ખલ્લી ગયો. બોળી પીરોજીએ તે રોકાણ ખરીજ માની.

પણ જેમ જેમ દીવસો જતા ગયા તેમ તેમ પેસીની આખા આખા દીવસોની ગેરહાજરીની હાર વધતીજ ચાલી, તેણી જ્યારે દરરોજ રાત્રે તે બાબેનું કારણ પુછતી ત્યારે તે બદમાશ ખારિંદ તે બોળી અબજાને તરેહવાર હિલ્લાં-મિલ્લાં ખતાવી કાંઈ ને કાંઈ નવાં નવાં કારણો ખતાવી સમજાવી લેતો.

“ પેસી, તમે મુંબઈથી મને અહીં લાવ્યા પછીથી બે ત્રણ વખતખી મારી સાથે બહાર ફરવા હરવા આવ્યા નથી.” એક દહાડે રાતનાં ખાણું પછી પીરોજીએ પરીયારો કીધો. “ એમ તે ક્યાં સુધી ચાલશે ? મારી સાથ તમે એમ કાંય કરોછ ? શું મારેથી તમે ધરાઈ ગયા ? ”

“ ઓ નહીંરે ડીયર, તું એમ શું બોલેછ ? આજે દુનિયાંમાં મારું સઉથી બહાલામાં બહાલું કાઈખી હોય તો તે તું અને મારું

ખચ્યાં છે !” તે ખવીસ ખાવિંદે પોતાની ખ્યારી પરણેતરને હરહડતું જુઠું બોલી પોતે જાણે કેવોએક નિરદોશ ને ફરેસ્તાઈ ખસલતનો હોય તેમ દયામનું મોંઢ કરી કહ્યું.

ઓ બદમાશ ભરથારો ! દયાનત છે તમારી લતરાજી ઉપર ! તે ચંડાળ ખાવીંદે પોતાની બોળી પ્રીયાને અહીં કેવો છેતરતો હતો !

“ તે બધું ખરું—પણ તમે હવે મારી તરફ દર દહાડે ધણું બેદરકાર થતા જવોછ એ તો હું ખુલ્લી આંખે જોઈ શકુંછ.” તે અસરાફ ઓરને ફરીથી પરીચારો કીધો. “ પેસી—તમે મારી સાથે એવી રીતે કાંચ વરતોછ ? તમે મને કેવા ખ્યારથી પરણ્યા હતા તે બ્યારે હું યાદ કરુંછ ત્યારે મારી આજની હાલત માટે મને મોટો અફસોસ થાએછ.”

“ તું ગાંડી છે કે અફસોસ કરેછ. તું ધારેછ તેવું કંઈજ નથી. હું તારી તરફ બેદરકાર થયોજ નથી.” તે લુચ્છએ નરમાસથી બેદરકાર ઢપે જવાખ આપ્યો. “ હું તારી સાથ આડો ચાલસ તો મને ખુદ ખુદશે ?”

ઓ ખાપી ! તારાં પાપની હદ ક્યાં છે ! તું કેવું હરહડતું જુઠું બોલે છે ! આલમખાનની આત્માં તરફનાં તારાં ધરાં—પરાં દુનીયા નથી જાણતી પણ દાદારની નજરથી તે ક્યાં છુપાં છે !

પીરોજ સુપ થઈ ગઈ. જેઓની મનસ્વી નેક હોય છે તેઓ નેકજ વીચારે છે. “ હું તારી સાથ આડો ચાલસ તો મને ખુદ ખુદે !” એવો પેસીનો અસરકારક વાક્ય તે અસરાફ ઓરતનાં અમીરી અંતઃકરણમાં અસર ઉપજાવ્યા વિના રહ્યો નહીં.

“ હું આજકાલ શું શું મુજવણમાં છું તે તું જાણેછ, પીલાં ડીયર.” તે લુચ્છો હવે સુપ રહેવાને બદલે નવી નવી બાજી રમી તેણીનાં મનને સધીયારો આપવા પડ્યો. “ અત્રેની એક ઈંગરેજ

પેઢીને મેં લખ્યો રૂપ્યાની રકમ ધીરેલી છે. એ પેઢેડી ને વખત નાએછ તેમાં નાદાર થવાની તક્યારીમાં છે એ ખાતમી મને ખાતગી રીતે મળ્યાથી હું તેના મેનેજરને મલ્યો અને ખુબ દમ ભરાવી આપણી રકમ કઢાવી લેવાની ભાંજગઢમાં પડેલો છું. એને લીધે હું રોજ સહવારથી સાંજ ત્યાં રોકાયેલો રહું છું કારણ, આપણા હીસાબ તૈયાર થવાનું કામ ચાલી રહેલું છે.” તે લુચ્છએ એક સરતાપા જીહું અને બનાવટી બહાનું ઉભું કીધું.

ભોલી પીરોળા તે વાત તેણીએ ખરી માની !

“બહાલા પેસી, હું શું જાણું કે તમે એવી છુપી ચીંતામાં છો ?” બલી મોહરદાર ઝટ પોતાનાં ભરથાર પાસે જઈ તેને ગળે વળગી તેનાં ગાલપર પ્યાર સાથ હાથ પસવાળતાં બોલી. “તમે મને કહો તો હું જાણું કેની ? જોજો, એમ હોય તો પુરતા સાહુચેત રહેજો—નહીં તો હાજી હા કર્યા કરી કાંઈ છકડ નહીં ખવાડે !

અફસોસ ! તે બોળી અબળાને ક્યાં ભાન હતું કે જે છકડ કોઈ પારકો આદમી પેસીને ખવાડવાની તેણી શીકર બતાવે છે, તે “છકડ” તો પોતાની પરણી પણેતરનેજ ‘છકડ ખવાડવા’ની બાજી હાલ રચી રહેલો છે ! આ ઠગારી દુનીયાં, તારી ઠગાઇને કોણ પુગી શકશે ?

## પ્રકરણ ૨૩ મું.

### આફત પર આફત.

એક દહાડે પુણા શહેરમાં અચબુચ એક મોટા ખળભળાટ થઈ રહ્યો. એક જાણીતા પારસી કુટુંબની અપ-ડુ-ડેટ જવાન બાતું અચબુચ ગુમ થવાની અફવા આખાં શહેરમાં ફેલાઈ ગઈ.

પ્રથમ તો સાધારણ રીતે એવી વખતે બને છે તેમ ભવતીજ નિર્દોષ નારીઓનાં નામ બદનામ થયાં, પણ પછી રફતે રફતે ખરી ખીના આપ-મેળે જાહેરમાં આવી કે આલમખાનની આલાં અચ્ચ ખુચ ગુમ થઈ ગઈ છે !

તેણી ક્યાં ગઈ-કોણ સાથ ગઈ-શું સબબથી ગઈ તેનો કશો ભેદ કોઈ કલ્પી શક્યું નહીં. તેણી મા-બાપથી નારાજ થઈ ઘરમાંથી ગુપચુપ ચાલી ગઈ, યા તેણીને કોઈ ઉપાડી ગયું અથવા તો તેણીનું છુપ્યું ખુન થયું એનો કશો પતો દીવસો સુધી મળ્યો નહીં !

ખાનખહાદુર એદલત આલમખાને તેણીની તપાસ કરવામાં કોઈ રીતની કચાસ રાખી નહીં, પણ એક અઠવાડિયું સુધી તેણી ક્યાં ગઈ હતી તેની કશી ખબર તેવણ મેલવી શક્યા નહીં. તેણી દુઃખી તો હતીજ નહીં. એટલે પોતાની જાંઘગીથી કંટાળી આપ-ઘાત કરે એ બનવા જોગ ન હતું. તેણી જોડે ઘરમાં કોઈને કાંઈ ભોલાચાલી જેવું પણ થયું ન હતું એટલે તે બહાને પણ તેણી રીસાઈને દુર થાય એમ ન હતું, ત્યારે તેણી ગઈ ક્યાં ?

અંતે એક અઠવાડિયું વીત્યા પછી આ ભેદી બનાવ ખુલ્લો થયો કે તેણી પેસી લખપતી જોડે ન્હાસી ગઈ હતી !

આ આફતનાં સમાચાર આપણી પીરોજને કેવાં દુઃખ સાથે સાંભળ્યા હશે તેનો ખ્યાલ આપવો મુશ્કેલ છે. જે દીવસે આલમખાનની આલાં ગુમ થઈ તેની ચાર દીવસ આગમચ પેસી કોઈ ‘અગત્યનાં કામ’નું બહાનું કાઢી પીરોજને પુનામાંજ રાખી મુંબઈ જતો રહ્યો. હતો અને પોતાની તમામ રોકડ પુંજ જુદી જુદી બેંકામાંથી ઉઠાવી લઈ પાંચમે દહાડે મુંબઈથી પોબારા ગણી ગયો હતો !

આ નવી આફતથી પીરોળ પ્રથમ તો તમામ બેખબર હતી. પેસી મુંબઈ ગયા પછી એક અઠવાડિયું સુધી તેની તરફથી કશાંજ કામળ પત્રો નહીં મળ્યાથી તેણીએ મેહેલનાં કારભારી ઉપર પુછેથી ‘અરનંદ’ તાર મુકી પુછવ્યું કે ‘શેઠ ક્યાં છે? શું કરે છે? તબી-યત સારી છે કે નહી અને કાગળ કેમ નથી?’ તેનાં જવાબમાં કારભારીએ વળતા તારમાં જણાવ્યું કે ‘શેઠ તો ચાર પાંચ દીવસ થયાં તમો તરફ પુછે જવાનું કહી મુંબઈ ક્યારનાં છોડી ગયા હતા. હાલ શેઠ અત્રે નથી—કોઈ ખીજ શહેર તરફ ઉતર્યા હશે. એવન જોડે એક જવાન પારસી બાનું પણ તેજ દહાડે સહવારે બાહર ગામથી આવેલાં તમો તરફ પુછે આવનાર હતાં આ મત-લબનો તાર વાંચી પીરોળ બડકી ગેઈ. તે વખતે આલમખાનની આલાં ગુમ થવાની બુમે આખાં પુણાં શહેરમાં તરખાટ ફેલાવી મુકેલો હોવાથી પીરોળને બેઠમ ગયો કે રખે કાંઈ નેકીબદી બની હોય. તેણી જાણતીજ હતી કે આલમખાનની આલાં તરફ પેસી પેલાં પુણાનાં દસ્તુર ખાનદાન ને ત્યાંની સાજવારીની મીજલસમાં પુબ્કળ ખેંચાયો હતો અને તેની જોડે ઓલખ પાડવાની પીરોળને બલામણુ વટીક કીધી હતી. આલાં જોડે તેને ઓલખ પડી હતી કે નહી તે તેણી જાણતી ન હતી, પણ પેસી એક કેવી પ્રતનો બરથાર હતો તે તેણીને અંજાણું નહીં હોવાથી તેણીનાં ધબરાટનો પાર રહ્યો નહી. તેણી કારભારીનો તાર મળ્યા બરાબર તે ને તે દીવસે મુંબઈ ઉપડી ગઈ અને ત્યાં તપાસ કરતાં ભારે અજબબી વચ્ચે તેણીએ જાણ્યું કે તેણી ધારતી હતી તેવીજ એક અત્યંત નામોસી બરબી અપકીર્તીની બચંકર ખીણમાં તેના ખાવિંદે ઝાંકાવી દીધું હતું !

કારભારીથી ખબર મળી કે જે દીવસે શેઠ અહીંથી સીધા

તેજ દીને બામદાદે એક જવાન ખુબસુરત પારસી બાપ 'લખપતી હોઠજ'માં આવી હતી અને આખો દીવસ અહીં રહી સાંજે બેઠું જણાવવાનાં થયાં હતાં. તેણી જોડે એક ન્હાની ત્રંક સીવાય બીજું કંઈ હતું નહીં. વળી થોડા વખત પછી કારભારી પાછો આવ્યો અને બોલ્યો કે શેઠનાં ઓરડામાં આ એક તસ્વીર મળી છે. એજ બાપ અહીં આવી હતી.

તે તસવીર આલમખાનની આલ્યાની હતી ! પીરોજ તે જોઈને ફાટી રહી.

“ આએ છપ્પી અહીં કેમ રહી જવા પામી ? ”

“ કદાચ કપડાં સીંચતાં નજર ચુકથી રહી ગઈ હશે. મને તે શેઠના ઢોલીયાની નીચેથી હમણા મળી ! ”

આ એક કુદરતી મોજેજો હતો. પીરોજને તે બનાવની જાણ થવા માટે આ તસવીર ત્યાં ગોળા પડવા પામી હતી !

પણ આટલા એકજ પુરાવા ઉપરથી પીરોજએ આ બનાવ માનવાને ના પાડી. કદાચ એમ કાં ન હોય કે આલમખાનની આલ્યાની તસવીર પેસીએ હર સુરતથી કાઢી મારફતે મેળવી હોય ? તે તસવીર મળી આવી તેથી તે તેણીની જોડે ન્હાસી ગયો છે એમ કેમ મનાય ? તે બધી સીએ હજી ધીરજથી તપાસ કરવા માંડી. પેસીને જવાનાં જે જે ખાસ ઠેકાણાંઓ હતાં ત્યાં તારથી ખબરો પૂછવી પણ દરેક જગેથી ‘પેસ્તાનજી શેઠ અહીં નથી’ એવા એકસરખા જવાબો આવ્યા.

હવે પીરોજ દર દહાડે વધુ ને વધુ અધીરી બનતી ગઈ. તેણીએ પરેલવાળાં દીનામાય દાવરને તેણી મંગાવી પોતાની આદતથી વાકેફ કર્યાં. તે યુઝર્મ બાતું આ નવા મજબથી બહુ દુઃખી થયાં. તેવણે પીરોજને ધીરજ આપવા સાર હજી વધુ સોધખોળ



કરવા જણાવ્યું, પણ મનમાં સમજી ગયાં કે ‘આ કોઈ દુકતી સાથે પેસીએ વંજે માપ્યો છે.’ એવાં મુશ્કેલ વખતમાં તેણીને હીંમત આપવા સાફ તે બલાં બાનું પાછાં પરેલ નહીં જતાં લખપતી લોડનમાંજ રહ્યાં.

આખા મુંબઈ અને પુના શહેરમાં પેસીનાં ગુમ થવાની ચરચા ચોમેરથી ચાલી રહી. ગરીબ ખીયારા ખાનબહાદુર એદલત આલ-મખાનને કાંને જ્યારે આ ખીનાં ગઇ કે પેસી પણ ગુમ થયો છે ત્યારે તેઓ અને તેમનાં કુટુંબે નક્કી અનુમાન બાંધ્યું કે એજ લુચ્છો પારસી તેમની બેટીને કુસલાવીને લઇ ગયો છે. હવેજ તે હદ બહાર આગળ વધેલાં કુટુંબનાં ડોળા ઉઘડ્યા કે બચ્ચાંઓને આપેલી બેઅંદાજ છુટ કેવી ખાનાખરાખી ફેલાવે છે. હવે ‘ખાન-બહાદુરનાં ધણીઆંણીની શુદ્ધ ઉંઘડી કે પોતાની દીકરીઓને આપેલું હદ બહાર છુટાપણું કેવું નાશકારક નીવડ્યું. આખું પુના શહેર એવું ચકડોળે ચઢ્યું કે તેમને ત્યાં વસવાનું ભારી થઇ પડ્યું, માટે પોતાનું ભરયા રાય-રચીલાનું ઘર બંધબસ કરી એક રાતે તે કુટુંબ ગુપચુપ લાહોર તરફ ઉપડી ગયું.

પેસી અને આલાંના ગુમ થવા બાદ એક મહીનો સુધી તેમની કશી ધન નસલ મળી નહીં. તેમની શોધને માટે પીરોજ એ ફાંફાં મારવામાં કોઇ રીતની કચાસ રાખી નહીં, પણ તેમાં તેણીને ફતેહ મળી નહીં. એક મહીનો, બે મહીના, ત્રણ મહીના એમ મહીના પર મહીના પાણીના રેલા મીસાલ પસાર થવા લાગ્યા. દીનામાય દાવર આ દરમ્યાન લખપતી લોડનમાંજ રહ્યાં અને પીરોજ, જેણીને પોતાના બેશ્વા ભરથારની આ નાલાયક ચાલથી દુનિયાં અકારી ઝેર જેવી થઈ પડતી હતી, તેણીને દિલાસો દેવા લાગ્યાં. પણ એ દિલાસાથી પીરોજના જીવને શાંતિ કેવી રીતે રહે ? તેણી મરજીતોલ મંદી

પડી અને એક બચંકર ખીભારીમાંથી મરતી મરતી સહેજમાં બચી ગઈ. આ માંદગી દરમ્યાન પીરોળની સેવા ચાકરી દીનામાય દાવર અને પેસીની આગલે ઘેરની દીકરી આલાંએ તન મન પટકીને કીધી. શીરોઝ હવે સમજતો થયો હતો. તેને પોતાની માથ પર મુજરેલા આ ગળખથી ધણું લાગતું હતું. ન્હાનો નરીમાન હજી નાદાન હતો, પણ શીરોઝ માતાને દિલાસો આપી પોતાના સાવકા બાપની આ નીચ ચાલ ઉપર શીટકાર નાખતો હતો.

અંતે ચાર પાંચ મહીના પસાર થયા પછી બેદનો પડેલો આપ મેળે ફુટી ગયો. મુંબઈનાં એક શ્રીમંત હિંદુ શેઠીયાનાં સો-લીસીટરો તરફથી પીરોળને એક દહાડે નોટીસ મળી કે મુંબઈ, પુના, બેનોલી, ખંડાલા, માથેરાન અને મહાબ્દેશ્વર ખાતેનાં સરવે બંગલાઓ પેસીએ તે હિંદુ ગ્રહસ્થને તેમાંનાં તમામ રાચ રચીલાં સહીત વેચી નાખ્યા હતા, માટે એક મહીનાની મુદતમાં તે બંગલાઓ તેમને કબજે આપવા. આ બચબીત ખબરથી ગરીબ ખીચારી પીરોળ હેમતાઈને ફાટી રહી ! તેણીનાં હોશ કોશ ઉડી ગયા. તે નાલાયક બદમાશ બરચાર તેણીને બેવફા થયો તો થયો, પણ દુનીયાની દયા ઉપર તેણીને રખડતી બનાવી સુખી સ્થિતિમાં પણ રહેવા ન દીધાથી તેણીનાં ગભરાટનો પાર રહ્યો નહીં. હજી તો મોટી બચબીત માંદગીમાંથી તેણી તુરતનીજ ઉઠવા ખામી હતી તેટલાં આ હેબતનાક સમાચાર આવી પહોંચ્યાથી તેણી ડહાંધ ગઈ, અને એક વાધને જોઈ સસણું ચરચર કંપે તેમ આ નવી આફતથી તેણીનાં હાડેહાડ ધુજી રહ્યાં. તે મુંજી ગયો તો ગયો પણ તેણીને સદનતર રખડાવીને ગયો એ જોઈ તે બાપડી હરણફાર થઈ ગઈ. તેણી સમજી નહી શકી કે પોતાનાં તમામ બંગલાઓ તે શ્રીમંત હિંદુ શેઠીયાને સપુરદ કીધા પછી

પોતે અધરીયાત ક્યાં જશે ? તે નાલાયક બરથાર તેણી જોડે એવી નીચ ચાલ ચલાવશે એમ એને સ્વપને પણ વક્કી ન હતી.

“ઓ દીનામાય ! હવે હું શું કરું ? ક્યાં જઈ ? કાણુને આશરો પકડું ? એ મુજબે તો મને દુનીયામાં રખડતી કીધી,” પીરોળ પેલી નોટીસ વાંચીને ગભરાટથી બોલી. “એ ખવીશ ખાવીંદને મારી દયા તો નહીજ આવી પણ પોતાનાં પેટનાં ફર-જદોની દયાખી નહી આવી ? મારા શીશઝતું તો એને નહીજ લાગું પણ આલાં અને નાનાં નરીમાન તથા મારા નિર્દોષ બુચ્યાની જરા કદર નહીં કીધી ? અરે ! પેસી-પેસી ! તેં મને કેવો જલ્દેમ દોઝો દીધો ? તું આય પ્રકારનો એક ખવીશ ખાવીંદ નીવડ્યો એમ જો હું જાણુતે તો તારા ફાંદામાં હું હરજેજ ફસ્તે નહીં. ઓ દીનામાય ? હવે મારું શું થશે ? એ મુજબે તો મને બારણે બારણે રખડતી કીધી.”

“દીકરી, જરા સખર કર, ઈનસાન પર જ્યારે દુઃખ આવેછ ત્યારે ચોતરફથી આવેછ.” દીનામાય દાવરે પીરોળને દીલાસો દીધો. “મને અસલથીજ વહેમ હતો કે તારાં લગન સુખી નીવડવાનાં નથી. પેલા મુંવા મહેરવાંનજ મોદીતું નખખોદ જાય તે તેવજી વચ્ચે પડતે નહીં અને તારી તથા મારી ઉપર દબાણુ કરતે નહીં તો આજે તું મારી ગાય જેવી મરીબ દીકરી તે ચંડાલના ફાંદામાં ફસ્તે નહીં ! એણે બધા બંગલાઓ વેચી નાખ્યા એજ દેખાડેછ કે એનો વિનાશકાલ એસી ચુકેછ. તું જેવી નેકદાર મોહોરદારને દોઝો દધ એ મુંજ કદી સુખી થવાનો નથી. મારા સખુનો તું ચાદ રાખજે, દીકરી, કે આજે નહીં તો પાંચ દહાડે-પાંચ વરસેખી એ ખવીશ ખાવીંદ ખસ્તેખુવાર થઇ તુંનેજ પગે પડતો આવશે. મેં એવા ધણા દાખલા જોયલા છે કે જેઓ પોતાની પરણી પર-

હોતરને દોઝો દેછે તેઓનો અંજમ ખુરામાં ખુરો આવ્યા વીનાં રહેતો નથી. મારું ધ્યાન એમ પુજેછ કે જે સોલીસીટરો તરફથી એ નોટીસ આપણને મલીછ તેમને ટેલીફોન કરી આપણે બંગલો બોલાવીએ અને એ સાદું એ મુંવા મુંજીએ ક્યારે અને ક્યાં કાધું તેની પરપુછ કરીએ. એમ કીધાથી હાલ એ ક્યાં છે તેનો થોડો ધણો પતોખી આપણે મેલવી શકીશું. વળી સોલીસીટરોની નોટીસ ઉપરથીજ આપણાથી બંગલાઓનો કબજો આપી દેવાય નહીં. એ વેચાણને લગતા દસ્તાવેજો આપણે નજરે જોવા જોઈએ.”

ખુઝર્ગ દીનામાય દાવરની આ નેક સલ્લાહ પીરોજનાં ધ્યાનમાં ઉતર્યા વીનાં રહી નહીં. તેણીએ તુરતજ તે સોલીસીટરોની ઓફીસમાં ટેલીફોન કરી તેમને પોતાને બંગલો બોલાવ્યા.

વચ્ચે અરધો કલાક પસાર નહીં થયો તેટલાં તે પહેડીને એક ભાગ્યો પીરોજની મુલાકાતે આવ્યો, અને તેણીની ખાત્રી સાર વેચાણ લીધેલા બંગલાનાં દસ્તાવેજો પણ સાથે લેતો આવ્યો.

તે એક જવાન પારસી અહસ્થ હતો, અને મીઠો સોરાબ સકલાતને નામે ઓળખાતો હતો. પીરોજ અને દીનામાય દાવરે ધણું દુઃખી દીલથી તેની મુલાકાત લીધી. તે કોઈ બંધો અહસ્થ હોવાથી મુલાકાતની શરૂઆતમાંજ તેણે તે બંને બાતુઓ તરફ પોતાની અંગત દીલસોજી દેખાડી, અને કહ્યું કે “મીસીસ પેસ્ટનજી, હું ધણો દલગીર છું કે મારા ધંધાની રહે મને આજે કડવી અને નાપસંદ ફરજ બજાવવી પડે છે. પણ એમાં અમારો કસુર નથી. જે અહસ્થે તમારા બંગલાઓ વેચાતા લીધા છે તે એક હિંદુ અહસ્થ છે, જેણે છેલ્લા એક માસની વાત ઉપર પેરીસ ખાતે તમારા ધણી મી. પેસ્ટનજી લખપતીને મલવા પામ્યા હતા અને ત્યાં એ સાદું નક્કી થયું હતું.”

“ શું તે મુંજ હાલ પેરીસમાં છે ? ” દીનામાય દાવરે ઝટ સવાલ કીધો. તેવણે વાપરેલો ‘ મુંજ ’ શબ્દ સાબળતાંજ તે જવાંન સોલીસીટરને પામી જતાં વાર લાગી નહીં કે તે વેચાણુ આપનાર તરફ તે બન્ને બાનુંઓ અસાધારણુ ધીક્કાર ધરાવતી હતી.

“ જી, તેવણુ હાલ પેરીસમાં છે કે નહી તે કહી શકવાની હાલતમાં હું નથી. કારણુ કે મારા કુલ મને કહેતા હતા કે તેવણુ યુરોપમાં શહેરે શહેર ફરતા ફરે છે. જો આ વાત ખરી હોય તો હાલ તેઓ ત્યાં હોય એમ લાગતું નથી.”

“ તે મુંજનું કાંઈ ઠેકાણું તમારા કુલ જાણુતા હશેની ? ” દીનામાય દાવરે બીજો સવાલ કીધો. “ જુઓ, બાવા, આપણે જરથોસ્તી છીએ, અને હાલ અમે ઘણી મોટી મુશીબત અને મુઝબલમાંથી પસાર થઈએ છીએ. તે બેવશ બદમાશ આ નીર્દોષ બાઈને છોડી ગયો તો ગયો, તેનો પતો મલતો નથી. વાસ્તે મહે-રબાની કરી તમારાં કુલથી પરપુછ કરી તે પતો મેલવી આપશો તો તમારો મોટો આભાર થશે.”

તે ભલા અહસ્થને બે વાર કહેવું પડે એમ ન હતું. તેણે તુરતજ પીરોજની રજા પુછી ટેલીફોન મારફતે ત્યાં ને ત્યાં પરપુછ કીધી. એ પરપુછમાં એક બીજો નવો ભેદ મલી આવ્યો, અને તે એ હતો કે પેસી લખપતી જોડે એક જવાન ખુબસુરત બાઈ પણ ત્યાં હતી, કે જેણીને તે હીંદુ અહસ્થ તેની પરણેલી મહો-રદાર સમજ્યો હતો ! મીં સકલાતવાલા સોલીસીટરથી ટેલીફોન મારફતે જ્યારે હીંદુ અહસ્થે જાણુયું કે તેની પરણેલી સ્ત્રી તો મુંબાઈમાં હતી અને પેરીસમાં જોયલી બાનું તે કોઈ બીજી હતી, ત્યારે તેની અજાયબીનો બી પાર રહ્યો નહીં. અહીં દીના-માય દાવરે સમયસુચકતા વાપરી પેલા સોલીસીટર મારફતે તે હીંદુ

અહરથને સવાલ કરાજો કે “ પેસી લખપતી જોડે જે બાતું પેરી-સમાં હતી તેણીને તમે નજરે નજર જોઈ હતી ?” એનો જવાબ “ હા’ માં મલવાથી ડોસાં ખુશી થયાં, અને પીરોજ પાસે આલ-મખાનની આલાંની તે તસ્વીર હતી તે મીઠ સકલાતવાલાને આપી તે બાતું એજ હતી કે નહીં તે પેલા હિંદુ અહરથને પુછીને બીજે દીને જવાબ લખી વાલવાની વીનંતી કરી. એ વીનંતી તે બલા અહરથે મોટી ખુશીથી માન્ય રાખી. તથા પેસી લખપતીનો યુરોપનો પતો તે જાણે છે કે નહીં તે બાબે ફરીથી પુછપરછ કરવાની પીરોજએ કરીધેલી અરજ બહાલ રાખી.

એ માદ પોતે જે કામને સાર આપ્યો હતો તે સવાલ હાથ ધરી જુદા જુદા બંગલાઓનાં જુદા જુદા સત્તાદાર રેજીસ્ટર દસ્તાવેજો તેણે પીરોજ સનમુખ રજુ કરીધા. તે જોઈ પીરોજને નવેસરથી દુઃખ ઉપજ્યું. તેણીએ એક માસમાં તે બંગલાઓનો કબજો આંપ-વાનો નાચારીએ બીનતકરાર કબુલ કરીધું. મીઠ સકલાત સોલીસીટરથી પીરોજની જાણમાં એક નવી બીના એ આવવા પામી કે પેસી લખપતીએ પોતાનાં બધા બંગલાઓ વેચી નાંખ્યા હતા પણ વાંદરા ખાતેનું એક નાનું કોટેજ તે હોંદુ અહરથને વેચ્યું ન હતું, અને તે પોતાની પરણી મહોરદારને માટે ખાશ જુદું રાખ્યું હતું. પીરોજ ગમે એવી આફતમાં હોવા છતાં તે નીચ મુંજાએ વાપરેલી આટલી વકુફ તેને કાંઈક સંધ્યારો આપનારી થઈ પડી. તેણી અત્યાર સુધી એમ જાણતી હતી કે પેસીએ બધા બંગલા વેચી નાંખ્યા હતા પણ તેમ ન હતું. મીઠ સકલાત સોલીસીટરનાં આ ખુલાસાથી તે દુઃખી મહોરદારને કાંઈક રાહત મળી. જોકે તેણીનું દીલ તમામ તુટી ગયું હતું અને આ દુન્યા તેને એક દોજખ સમાન લાગતી હતી તે છતાં એક માસની આ મુદત વીત્યા પછી રસ્તા વચ્ચે રખડી પડવાની જે

દેહેશત ઉભી થઈ હતી તે ટળી જવાથી તે કમનસીબ બાનુંએ ખુદનાં હજારો હજાર શુકર કીધા.

તે મુલાકાત ત્યાંજ ખતમ થઈ. ખીજે દીને મીં સકલાત સોલીસીટર પોતાનું કામકાજ મેલી લખપતી લોડનમાં આવ્યો. અને દીનામાય દાવરે આપેલી આલમખાનની તસ્વીર તેણીને પાછી સપુરદ કરતાં જણાવ્યું કે એજ બાનુંને પેલા હીંદુ ગૃહસ્થે પેરીસમાં પેસી લખપતી જોડે જોઈ હતી. એ રીતે પેસી આલમખાનની નાંની આલાં જોડે નાશી ગયો હતો કે નહીં તે સવાલ જે અત્યાર સુધી શકમંદ હતો તે સત્તાદાર પુરવાર થવા પામ્યો. મીં સકલાતે એ ઉપરાંત વીલાયત ખાતેનું એક એક્સ ઠેકાણું પણ પીરોજને લાવી આપ્યું અને ત્યાં પેસીની તલાસ કરવા જણાવ્યું. તે બંને બાનું-ઓએ તે બલા ગૃહસ્થનો તેણે લીધેલી તસ્વી માટે ઉપકાર માન્યા પછી રખસદ લીધી.

પેસીનો પતો મલવાથી હવે પીરોજ વધુ ઉશકેરાઈ. તેણે પોતાનાં તમામ બચ્ચાંઓને દીનામાય દાવરનાં હવાલામાં સોંપી વીલાયત જવાનો વીચાર કીધો, અને ઘટતી તક્યારી કરી તે પછીનાં પહેલાજ મેલમાં તેણી યુરોપ ઉપડી ગઈ.

## પ્રકરણ ૨૪ મું.

### સપડાયાં !

તેણી પ્રથમ પેરીસમાં ઉતરી. પીરોજએ ખાત્રીથી માન્યું કે આલમખાનની આલાંને લઈ ન્હાસી ગયેલો તેનો જેવકા બરચાર પેસી એજ મોજલાં શહેરમાં હોવો જોઈએ. આ ઉપરથી તેણીએ તે સુંદર શહેરમાં એકેએક હોટલોમાં બારીક તપાસ ચલાવી. અહીં

તેને પેસી મલ્યો નહીં. પણ જે હોટલોમાંથી ત્યાંની 'વીઝીટર્સ-બુક' માંથી છેલ્લા જે માસની વાત ઉપર તે ત્યાં આવી ઉતર્યો હતો અને તેની જોડે એક જવાન પારસી બાનુ' પણ હતી એવી તેને ખાતમી મળી. એકજ શહેરનાં જે જુદાં જુદાં હોટલોમાં રહેવાની તેની મક્કસદ થું હોવી જોઈએ તે ઉપર વીચાર કરતાં પીરોજ એવાં અનુમાન ઉપર આવી કે કદાચ પોતાની શોધખોળ થાય તો પત્તા નહીં મળવા માટે તેણે થોડે થોડે દીવસે જુદાંજુદાં હોટલો ખદલતાં રહેવાની સાવચેતી વાપરી હોય.

અને હકીકતમાં તેમજ હતું. પેસી પ્રથમ એક હોટલમાં એક અઠવાડિયું ઉતરી તે પછીનાં બીજાં અઠવાડિયામાં બીજા હોટલમાં જઈ રહ્યો હતો, જે ત્યાંની વીઝીટર્સ-બુકમાં નોંધાયેલી તારીખો ઉપરથી ખુલ્લું જણાઈ આવતું હતું. પેહેલાં હોટલમાં ૭ અને બીજામાં ૧૫ મળી એકંદરે ૨૨ દીવસ તે પેરીસમાં રહ્યો હતો. અહીંથી લંડન ઉપડી જવા આગમ્ય પીરોજને એ ખ્યાલ થયો કે શરૂઆતમાં તે આટલા દીવસ તે હોટલમાં રહી તેણે પછી કાંઈ મકાન ખરીદી કે ભાડે લઈ પેરીસમાં વસવાટજ કાં ન કર્યો હોય ? આ ઉપરથી પેરીસનાં બેઝોનાં વર્ગનાં તમામ મકાનોને લગતી ત્યાંની એક પેઢી મારફતે બાલ કાઢવાને તેણી ચુકી નહીં, પણ અફસોસ ! કે તેની તે ઝહેમતતું કશું જીવ જેવું પરીણામ આવ્યું નહીં.

પેરીસમાં નાસીપાસી મળવાથી તેણી લંડન ગઈ. તેણી એક હોમલવાન અબળા હતી તેથી વિલાત જેવાં દુરદરાજ શહેરમાં પોતે એકલી હોવા છતાં હોમલ હારી નહીં. તેણીએ બસ એકજ ચીવટ નેમ ધારી હતી કે ગમે એટલી મુદત સુધી પ્રદેશ વેઠવું પડે તો તેની ચિંતા નહીં, પણ એક વાર તે એવકા બરથારને હરસુરતે કાઢી મુકામ ઉપરથી પકડવો. લગભગ જે માસ સુધી વિલાયતમાં



તેણીએ એકલે હાથે તે નાપાકની સોધ ચલાવી. ત્યાંનું એકે એક હોટલ, એકેએક નાટકશાળા અને એકેએક જાહેર બગીચા તેણીએ ખુંદાવી માર્યાં, પણ પેસી લખપતીની કશી ધનનસલ તેણીને મળી નહીં. ત્યાંનાં કેટલાંક મોટાં હોટલોમાં તે મુજબરથાર અગાઉ ઉતરી જવાની બાતમી તેણી મેળવી શકી-કે જેમ પેરીસના બે હોટેલોમાં બન્યું હતું પણ-તે સીવાય તેણી તેને પોતાને પકડી પાડી શકી નહીં !

અતે લાચાર થઇને તેણીએ લંડન છોડી બીજાં શહેરો ખાતે તેની તલાશ કરવાનો વિચાર કીધો. એક દહાડે બપોરે બાર વાગે તેણી ‘એરીઝ કોસ’નાં સ્ટેશનના ઉગમણ તરફનાં પ્લેટફોર્મ ઉપર ત્રેનને માટે ખોટી હતી તે વખતે અચબુચ તે મંજાવર સ્ટેશનની મોટી મેદની વચ્ચે તેણીએ દુરથી એક જવાન ગ્રહસ્થને એક જવાન બેડી જોડે પીઠ પરથી હસી હસીને વાતો કરતો જોયો. તેણીની નજર પડતાંજ ઝટ તેણીએ પારખી લીધું કે તે પેસીજ હતો. આ ઉપરથી તેણી ઉસ્કરાઇને ઝડપથી તેની તરફ દોડી. ‘પેસી !’ તેણીએ અચબુચ તેની આગળ જઇ લાગતાં તેનાં મોં તરફ ધસી જઈ પુકાર્યું, -અને જે ધણી આજ સુધી તેને મળતો ન હતો તે તેણીને દબાડામાંના જુતની માફક ઓર્થોટી પોતા સામે ઉભેલી જોઇ પગ આગળ એક તોપનો ગોળો ફુટે તેમ ચમકીને ફાટી રહ્યો.

પેલી કાંઈ જવાન બાનું જે તેણી જોડે વાત કરતી હતી તેણી પણ પીરોજને જોઇ પોતાનાં મોહાંપર ઝટ આડો રમાલ ખેંચી લઇ ત્યાંથી એકદમ હટી ગઇ. આ બનાવપર પીરોજનું ધ્યાન ખેંચાયું નહીં, કારણ કે તે તો જે લુચ્છ પારસીને પકડવા સાર મહીનાઓથી મચી રહી હતી તેનો અચબુચ મેળાપ થઇ જવાથી તેની ઉપર એક સરખી ટીકી રહી હતી !

“ઓ ! એ કાણુ ? પીલું—પીરોળ ! તું અહીં ક્યાંથી !” તે બદમાશ પીરોળને જોયા બરાબર ધબરાઇ જઇ પુછવા પડ્યો.

“શરમ છે, પેસી, કે તમે એવો સોઝ સવાલ કરવાની સાંખી હોંમત વાપરો છ. એ સવાલ તો મેં તમોને કરવો જોઇએ.” પીરોળ લાલ થઇ બોલી. “તમે એ માંદયું શું ? તમે એ કેવો નાલાયક રસ્તો પકડ્યો, પેસી ? કાંઈના તો નહીં પણ દાદારનો તો ડર કરવો હતો ? કાંઈની દયા તો નહીં કીધી પણ—તમારા નીલોંપ બચ્ચાંઓની તો કરવી હતી ? હવે તમે સાચુત પકડાયા છો. હવે જુઓ કે હું તમારી કેવી ફેંટ પકડું છ.”

પીરોળને અચબુચ જોઈ તે બદમાશ એવો શીકકો પડી ગયો હતો કે તેનાથી એક પણ ઉત્તર આપી શકાયો નહીં. તે બલી પરણેતર એવી રીતે તેની પાછળ છેક યુરોપ સુધી દોડી આવશે એવી તેણે જરાએ વકતી રાખી ન હતી.

“પીરોળ, જરા ધીમેથી બોલ, આપણે ઘરમાં નહીં પણ રેલવે સ્ટેશનનાં જાહેર પ્લેટફોર્મ પર ઉભેલા છીએ.” થોડો વાર રહી તે બદમાશ બોલ્યો. “જરા આજુબાજુ નજર કર. ચોતરફથી આપણા ચહેરા ટીકાય છે. તુંને ઉશ્કેરાઇને બોલતી જોઈ લોકોનું ધ્યાન આપણી તરફ ખેંચાય છે.”

“મને તેની જરાએ દરકાર નથી.—એક પારકી છોકરીને નસાડી લાવતાં તમોને શરમ નહીં આવી ? અને હું અહીં સહેજ ઉશ્કેરાઇને બોલું છું તે જોઇ તમોને શરમ કેમ આવી ? તમારા જેવા એક બેવફા અને ઘાટકી બરથારને લોકોની નજરમાં નીચા પાડવા સાફ હું જોઇતી હઉં સુધી હજી અહીં શખત કેમ થઇ શકતી નથી એજ મારી અન્યબી છે, પણ હું વધુ તકરારમાં ઉતરવા માગતી નથી. તમારા નામીયાં ખાનદાનને

તમોએ જે નામોસી લગાડી છે તેજ એટલી ખેનલત છે કે એક ઈઝતદાર આદમી તેવા જીવતરે જીવવાનું કરતાં મરવાનુંજ વધુ પસંદ કરે.” પીરોળ વધુ ઉશ્કેરાઈને બોલી.

“ હવે છેક ફાટ ના જા. પીલુ, લંડન તે કાંઈ ઈંડિયા નથી. પણ હું સમજી નથી શકતો કે એ તું શું બકેછ ? મેં તારા ખાન-દાનને નામોસી લગાડી ? એટલે-એટલે ? તું કહેવા શું માંગેછ ?”

“ કેવું શરમ ભરેલું જીઠહું ! તમેજ તમારા હાઈયાંને પુછો કે કેવી હાલતમાં તમોએ હીંદુસ્થાન છોડ્યું ! અરે પેસી-પેસી, તમારી શુધ યુધ કેમ પુટી ગઈ ! તમે એક પરજોલા ભરથાર હોવા છતાં એક કુમારી છોકરીને લઈને અહીં નાહશી આવ્યા એ તમારા ના-લાયક અને નીચ પગલાં તરફ આખા મુંબાઈ અને પુણા શહેરમાં કેવી નાપસંદ નીંદાઓ ચાલી રહી છે તેનું તમોને કાંઈ જાન છે ? અરે ? મને કહો કે તે નાપેકાર ક્યાં છે ! જે તે મારી સાંમે આવે તો આએજ ધડીએ હું તેનો ટોટો પીસવા તઈયાર છું ! ”

“ પીલુ-પીલુ, એ નાપેકાર શું ને વાત શું ! હું તો કાંઈજ જાણતો નથી ! મેં તારો જે કાંઈ ગુનાહ કીધો હોય તો એજ છે કે હું તને જણાવ્યા વગર અહીં ચાલી આવ્યો. એવું જખુન તોહમત મુકતાં તને શરમાવું જોઈએ. પીરોળ ! હું અહીં એકલોજ છું. મારી સાથે કોઈને લાવ્યો નથી,”

“શરમ છે તમોને, તમો એવું હરહરતું જીઠહું બોલોછ ? શું આલમખાનની આલાંને લઈ તમે અહીં નાહસી આવ્યા નથી ? અફસોસ ? ઓ જીલમગાર ખારોંદ ! તું કેવું જીઠહું બોલેછ ? જે દીવશ મુંબઈથી તમો નાખુદ થયા તેજ દીવશે પુણેથી તે નાપે-કાર પોતાના માખાપનાં ઘરમાંથી ગુમ થઈ, અને તમોએ તમારું ખાપ છુપાવવા સાર ગમે એવી છુપી નાહસબાગ કીધી તે છતાં

તમારું પાપ ફુટયા વીના રહ્યું નથી. શરમ છે તમારી જાંઘળી ઉપર !”

“ પીરોજ, મહેરબાની કરી વેટીંગ રૂમમાં આવ ! ત્યાં આપણે ધીરજથી વાત કરીશું.” અને એટલું બોલી તે પાપીએ ચાલવા માંડ્યું. અને પીરોજ તેની પાછલ ગઇ.

સારે નસીબે વેટીંગ રૂમમાં કોઇ હતું નહીં. અહીં તે ધણી-ધણીઆણી વચ્ચે એક કલાક સુધી તીખખી તકરાર ચાલી, જે નાહક લાંબાવવાની અતરે જરૂર નથી. પેસીએ પીરોજનું મન મનાવી લેવા સારુ પુખ્ત પાટીયાં ગોઠવ્યાં, પણ તે ઉશકેરાયલી અબલા જોણીનો પોતાના ખાવીંદ ઉપરથી ઈંચેઈંચ વિશ્વાસ ઉઠી ગયો હતો તેણીએ તેનો એકબી બોલ ખરો માન્યો નહીં.

તે એક પુરેપુરો બદમાશ હતો અને તેથી આલમખાનની આલાં જોડે નાહસી આવવાનું તેણે છેવટ સુધી કમુલ કીધું નહીં. તે અવ્ય-લથીજ આ બાબદમાં ચીવટ રહ્યો. પીરોજએ તે નાપેકારને તેણે ક્યાં રાખી છે તે જાણવા માટે પોતાના હતા એટલા દરેક પ્રયત્ન કીધા પણ પેસી એકનો બે થયો નહીં.”

“હવે હું એકજ સવાલ તમોને પુછવા માંગુછ, કે તમોને ઇડ્યાં આવવું છે કે નહીં ?” પીરોજએ અંતે કંટાળીને પુછ્યું.

“હું ક્યાં ના પાડુંછ, પીલુ,” તે બદમાશે શીકકે જવાબ આપ્યો. “મને હવે અહીં એકજ મહીનાનું કામ છે, અને તે પુરું થવે હું તુરત મુંબાઇ આવીશ.”

“પેસી, હવે એવા પેતરા ચાલશે નહીં. તમે બોલે બોલ જુલુ છેવો.” પીરોજ ચીરકાપને બોલી. “તમારું કામ ગયું જાહેનમમાં. હું સારી રીતે સમજુંછ કે તમે મને ઉઘવવા માંગોછ પણ હવે હું છેતરાવાની નથી. તમારીજ માફક હુંબી હવે છેલ્લે પાટલે બેઠીછ.

અને તમોને સાફ કહું છ કે હું તમોને લીધા વગર જવાની નથી. હજુરખી ચેતો અને ચોંકો. નહીં તો એનું પરીણામ સારું આવશે નહી. જો તમે મને ઉલ્લેખ આપવાની કોશિશ કરશો તો યાદ રાખજો કે જે ફજેતી મુંબાઈમાં થઈ છે તેવીજ ફજેતી હું અહીં લંડનમાં કરશ. હું તમારી હકદાર પરણેતર છું, અને સીધી રીતે તમો નહી માનશો તો હું કાયદાની મદદ લઈ તમારી આખરના કાંકરા કરીશ.” તે બદમાસ હત્યો.

“ તમારું હસ્તું પોતેજ પુરવાર કરેછ કે તમારાં દીલમાં દગો છે.” પીરોજ ચીચવાઈને બોલી, “ જે માણસને પોતાની ઇજ્જત વહાલી હોય તે હરગેજ પોતાનાં વહાલાંઓને દુઃખી કરે નહીં. પેસી-પેસી, મેં મહીનાઓથી શું શું વેઠ્યું છે તેનો તમોને કદી ખ્યાલ આવવાનો નથી. જો તમોને તમારી આખર વહાલી હોય તો તમે મારી સાથ મુંબાઈ ચાલો. એમાંજ તમારી શોભા ને ઇજ્જત છે. હું આવતા મેલમાં ઉપડવા ઇચ્છું છ.”

“ તારે જવુંજ હોય તો સુખેથી જા. હું તે પછીનાં બીજા મેલમાં જરૂર આવશ.” તે નક્ક પારસીએ તે બલી મહોરદારને ફરીથી દુઃખવી.

“ કોઈ કાલે તેમ જનવાનું નથી.” પીરોજ બહુજ ઝનુનથી બોલી “ તમારો પત્નો મેળવ્યા પછી, હું અહીંથી એકલી પાછી જાઉં તો મારા જેવી દુનીયામાં મુરખ કોઈ હોય નહીં.”

“તું ચીરડા નાં, બાપુ. તારી એવીજ ઇચ્છ છે તો હું તારીજ સાથે આવીશ. પણ—આવતા મેલમાં તો નહીંજ.”

“ કાંઈ શીકર નહીં. તેટલો વધુ વખત હું ખુશીથી રહીશ. પણ તમોને લીધા વગર હું જવાની નથી.”

તે લુગ્યા બરથારે કાંઈ જવાબ વાલ્યો નહી. તે નીચી મુંડીએ ચુપચુપ બેસી રહ્યો.

“તું અહીં ક્યારે આવી, પીરોજ ?” એ ત્રણ મીનીટની ચુપકાદી પછી તેણે સવાલ કીધો.

“હું ક્યારે આવી તેની સાથે તમોને શું કામ છે ? તમોને મારી થોડીજ દરકાર છે ? તમોનેજ દરકાર હોતો તો તમારા ખાનદાનની ધન્યતા આખરની અને વહાલાંઓની એવી ધુલધાણી થતે નહીં. ઉલટી હું પોતે પુછવા માંગું છું કે હાલમાં અહીં તમે ક્યાં રહો છો !”

“તે જાણવાનું તને શું કારણ છે ?”

“તેનું કારણ એ છે કે હું હવે તમોથી છુટી પડવા માંગતી નથી. તમે જે હોટલમાં રહેતા હોવ ત્યાંજ હું તમારી સાથે આવીશ,”

“નહીં. તેમ બનશે નહીં. કારણ કે હાલ હું હોટલમાં રહેતો નથી. હાલ હું એક મારા ફ્રેન્ડને ત્યાં રહેવું છું અને ત્યાં એક બી માણસને માટે જગ્યા નથી.”

“જુઠ્ઠું—સદનતર જુઠ્ઠું, હું તે માની શકતી નથી. તમે તમારા ઉંતારા ઉપર અને શા સાર લઈ જવા નાં પાડોછો તે હું સારી પેઠે સમજું છું. ત્યાં પેલી નાપેકાર હોવાને લીધે તમે અને લઈ જઈ શકતા નથી. ઓ પેસી—પેસી, તમે શું મને એટલી બધી મુરખ સમજો છો ?”

“પીરોજ—હુનત નાં કર, હું તારી સાથે ઇંડ્યા આવવા નાં પાડતો નથી.” તે બદમાશ બોલ્યો. “તું જે હોટલમાં ઉતરી હોય તેનું નામ આપ. હું ત્યાં તને દરરોજ મલતો રહેવશ અને હવે જલદીજ મારું કામ આટોપી લઈ તારી સાથે આવવાની તઈયારી કરશ.”

“ નહી, હવે હું તમારો કદી બરોસો કરવાની નથી. તમારી આય માંગણી મને બીલકુલ મંજુર નથી.” પીરોજન ઠરાવથી બોલી.  
“તમારી ઉપરનો મારો તમામ વીશ્વાસ ઉડી ગયોછ. હવે હું એક મીનાટબી તમોને વીહવા મુકવાની નથી.”

“ચેડી છોકરી; એકદમ ફંકી નાં બન ! તું શું એમ ધારેછ કે હું તુંને ઠગસ ?”

“જે ધણી પોતાની પરણી મહોરદારને વગર દયાએ તણ મેલી એક પારકી ઝોરત સાથ સતોરાત દેશવટો લે, અને દુનીયાંની નામોશીનો ખ્યાલ વટીક નહીં રાખે તેનો વીશ્વાસ કેવો ? તે એક પહેલાં નંબરનો ઠગારો હોવોજ જોઈએ ?”

પીરોજનો છેલ્લો વાક્ય સાંભલી પેસીનો ચહેરો ગુસ્સાથી ગરમ થઈ આવ્યો અને તે એકદમ ઉઠીને ઉભો થયો.

“ તારી જખાન પર કાપુ રાખ ! તું મને કેવું સખત બોલેછ ?”

“તમારાં નાલાયક અને નીચ પગલાંથી તમોએ મને જે નીચ નામોશી લગાડીછ તે તરફ જોતાં તો હું ધારંછ કે મારા શબ્દો ધણાં નરમ છે. પેસી, એક વદ્દાદાર મહોરદારનાં હાથાંની આગ કેવી હોય તેનો તમોને ખ્યાલ નથી. તમે મારી સાથ જે નાતરસ ચાલ ચલાવીછ તે તરફ જોતાં મને લાગેય કે હું હજીબી તમારી સાથ ધણી નરમાસથી વરતુંછ. હું હવે સત્તર પંચાતીમાં પડવા માંગતી નથી. ચાલો બોલો, મને તમારી સાથ લઈ જવીક કે નહી !”

તે બદમાશ એક પળ ચુપ રહ્યો. વગર શકે તેની સ્થિતિ ધણી કઠંગી થઈ પડી હતી.

“પીલું ડીયર, તું આજે મારી ઉપર ધણી સખત ચાલે !

હું ખરેખર કહું છું, કે જે કુટુંબમાં હું રહું છું ત્યાં તને લાઇ જઈ શકું નહીં. ત્યાં તારે માટે જગા થઇ શકશે નહીં.”

“બલે થઈ નહીં શકે, તેની ચીંતા નથી. તેમ છે તો ત્યાં જવાની જરૂર નથી. ચાલો, આપણે કોઈ બીજા હોટલમાં જઈએ. કોઈ બી સંજોગોમાં હું તમોથી છુટી પડવાની નથી.”

હવે તે બદમાશ પુરેપુરો મહાત થયો. તેણે જોઇ લીધું કે પીરોજી જીવપર આવી ગઇ હતી.

“ઠીક છે ત્યારે ચાલ, આપણે હોટલ સેસીલમાં જઈએ.” અંતે પેસીએ જવાબ દીધો,—અને પીરોજી તુરત પોતાની બેઠકમાંથી ઉઠી ઉભી થઈ.

તેઓ સ્ટેશનની બાહરે જઈ એક હેન્ડસમ મોટરમાં બેઠાં, અને કાયમેન તેમને હોટલ સેસીલ તરફ હંકારી ગયો.

## પ્રકરણ ૨૫ મું.

### છટકયાં !

તે દગાબોર બરથાર આખરે મહાત થયો તે જોઇ પીરોજી પોતાનાં મન સાથે ખુશી થઇ. તેણીએ મજબુત ઠરાવ દીધો હતો કે પેસીને હવે એક મીનીટબી વીહલો મુકવો નહીં, કારણ કે લાખો માણસની વસ્તીવાલાં લંડન શહેરમાં કાંઇ ઉલથાપ આપીને તે વંજે માપી જાય તો તેવી સ્થિતિ વચ્ચે તેને દુરથી શોધી કાઢવાનું કામ સેહલું નહીં હતું.

ન્યારે તેઓ હોટલ સેસીલમાં આવી પહોંચ્યાં ત્યારે પેસી તે જગી મુસાફરખાનાનાં મેનેજરને એક ઓરડો એંગેજ કરવા સાર મલત્ર ગયો. પીરોજી પણ તેની પુઠે ગઈ. પેસીને એક મીનીટ પણ છુટો છોડવાને હવે તેણી રાજી ન હતી. તેણીને પોતાની પાછલ



ને પાછલ આવતી જોઈ તે લુચ્ચો બરથાર ચેતી ગયો કે તેણી હવે બહુ અધીરી બની ગઈ હતી. તે જંગી હોટલ પરોણાંઓથી ચીકાર હતું, અને માત્ર એકજ ઓરડો ખાલી હતો જેની રજા આપતાં અને નોંધ કરતાં તે મેનેજરે પેસીને હસીને કહ્યું કે “આજ સહવાર પછીથી લગભગ ત્રણ દિન ઓરડાઓ એંગેજ થઈ ચુક્યા છે, અને આ ચાલુ કલાકમાં માત્ર બેજ ઓરડા બાકી હતા. જેમાનો એક ઓરડો પાંચજ મીનીટની વાત ઉપર એક જવાન બાનુએ રોક્યો છે અને તેની પડોશનો છેલ્લો ઓરડો જે ખાલી હતો તે તમારે ફાલે આવ્યો છે !”

“મારા ઓરડાનું નંબર શું છે !”

“૩૩૩.” પેલા મેનેજરે જવાબ દીધો, અને પેસી તેને “થેંકસ” કહી પીરોજા જોડે “લીફ્ટ” તરફ ગયો.

નંબર ૩૩૩ વાલો ઓરડો તે મકાનમાં બીજા મળલા ઉપર આવેલો હતો. પેસી અને પીરોજા લીફ્ટ મારફતે બીજે મળલે પુખ્યાં અને હોટેલનો નોકર તેમને ઓરડો બતાવવા આવ્યો.

નંબર ૩૩૩ વાળા ઓરડા તરફ જતાં પેસી અચબુચ ચમકીને ઉભો રહી ગયો. પીરોજાએ તેને તેમ કરતાં બરાબર જોયો ! આ વખતે તેઓ ૩૩૨ વાળા ઓરડા આગળથી પસાર થતાં હતાં, કે જે વેલા મેનેજરે કેહવા મુજબ તેમના ઓરડાની પડોશમાંજ આવેલો હતો અને જે છેલ્લી પાંચ સાત મીનીટની વાત ઉપરજ એક જવાન બાનુએ પોતા માટે રોક્યો હતો.

તેણીની નજર પેસી ચોંક્યા બરાબર પેલાજ ( નંબર ૩૩૨ વાળા ) ઓરડામાં પડી કે જ્યાં જે જવાન બાનુને તે વખતે એરિંગ ક્રોસનાં સ્ટેશન ઉપર પેસી જોડે વાત કરતી દીઠી હતી. તે એક ટેબલ આગળ બેસીને કાંઈ લખતી હતી !

હવે પીરોળની ચમકવાની વારી આવી. તેણી એકદમ ઉભી રહી ગઇ !

“અહીં આવ. અહીં આવ, પીલુ. તે ઝોરડો કંઈ આપણો નથી.” ગભરાયલા પેસીએ નંબર ૩૩૩ વાળા ઝોરડા તરફ આગળ વધતાં પીરોળને જલદીથી ત્યાંથી તેડી લેવા ચાહી. પીરોળ ત્યાં ઉભી રહી તે જોઇને બારે ધબરાટમાં પડ્યો હતો. “આપણો રમ તો અહીં છે.”

પણ પીરોળએ તેની દરકાર કીધી નહી. તેણીએ બારણાની બાહરે ઉભી રહી તે જવાન બાતુને ધારીધારીને જોઇ અને “ઓ મારા ખુદા ! પેલી નાપેકાર તો અહીં દેખુ !” કહી અચરતીથી ફાટી રહી.

“પીલુ-પીલુ, ઈંગ્લીશ એટીકેટથી એ કેટલું બધું ઉલટું કહેવાય ? ખસી જ ત્યાંથી-તું ઉલટું મને નરસ લગાડેછ-એકદમ અહીં આવ !” રમ નંબર ૩૩૩ નાં બારણાં આગળથી” પેસી પોકાયો.

“જરા સખર કરો ! તમારાં કરતાં ‘એટીકેટ’ હું વધારે સમજું છું” અને એમ બોલ્યા બરાબર ઉશ્કેરાયલી પીરોળ નંબર ૩૩૩ વાળા પોતાના રમમાં જવાને બદલે એકદમ રમ નંબર ૩૩૨ માં ધસી ગઇ.

“સાહેબજી, મીસ આલાં આલમખાન કેમ છેવો ?” તેણીએ ઝોરડામાં દાખલ થતાંજ અચબુચ સવાલ કીધો.

“ઓ ! એ કાણુ ?” તોપનો એક ગોળો ફાટ્યો હોય તેમ ચમકી તે ‘લેડી’ એ પેન પડતી મેલી ઉઠી ઉભી થતાં પુછ્યું.

“જરા જુઓનીજી હું કાણુ છું તે ?” પીરોળએ પોતાના મેલ હાથ કમર પર ટેકવી ઠસ્સાથી પુછ્યું.

“ મીસીસ લખપતી ! ” ઓ ! તમે મને કવી ખીલવાડી ! તમે અહીં ક્યાંથી આયાં ? ”

પીરોનએ વાપડેલાં આ કડવા વેણુથી તે ઉછાછળા ઓકરી એકદમ ઠં થઇ રહી. તેણીએ શું જવાબ આપવો તે તેને સુઝ્યું નહીં. આ વખતે તેણીનો એહેરો મોહોત જેવો ઉબળો મારી જઈ હાથ અને હોઠ થરથર ધુનતા હતા !

“ તારી સોધમાં ? ” એકાદ પળની ચુપખીદી પછી તે લુચ્છી સ્ત્રીએ હીંમત પકડી પુછ્યું. “ મારી સોધમાં તમે કાંય ? મારી સાથ તમોને શું લાગેછ વળગેછ ? ”

“ રાત ગુનેહગાર ! જરા શરમ પકડ ! જે તારી સાથ મને લાગતું-વળગતું નથી તો મારા પરણ્યા ખાવીંદ સાથ તુંને લાગેછ-વળગેછ કે ? ઓ નાપાક ! એકદમ ચુપ થઈ મર, નહીં તો તારી જીભ ખેંચી કહાડસ. તારા જેવી કુલ લગ્નઉ દીકરીઓ પેદા પડે નહીં તો નિર્દોષ પરણેતરોનાં ધાન બાંજે નહીં. તું મારા ધણી સાથ અહીં નહાસી આવી નથી કે ? ”

“ ઓ પીરોન ! તમે એ કેવો ગંભીર આરોપ મુકે છે ? મી. પેસ્તાનજી લખપતીને ને મને કશો સંબંધ નથી. હું તેવણુને નામથી માત્ર પીછાણુંછ-તેવણુ ક્યાં છે તે હું જાણતી નથી. હું તો એકલી મારો ચિત્રકળાનો અભ્યાસ વધારવા વેલાત આવીછ” તે લુચ્છીએ બોલેબોલ ખોટું અડાવ્યું.

“ ઓ નાપેકાર ! તું બોલેબોલ જુઠ્ઠી ને લુતરી છે.” પીરોન અહીં ભારે ઉશ્કેરાઈને બોલી. “ તું જે અહીં શીખવાજ આવેછ તો આખા પુના ને મુંબઈ શહેરમાં તારાં નામની જીમ પડીછ તે કેમ પડી ? મરે ! તું કેવી હડહડતી જુઠ્ઠી છે ! મારી નજર હમણાં પડી. આએ જોરડામાં પડેલો સામાન તો મારા

ધણીનો છે. જો આએ ત્રંકો પર, હેંડમેગ પર વગેરે મારા ધણીનાં નામો છે. તું જ્યારે તેની સાથે નથી આવી તો આએ P. L. L. ( પેસી લવજી લખપતી ) નાં નામ પાડેલાં દાગીનાઓ અહીં ક્યાંથી આવ્યા ? એ દરેક દાગીનો, દરેક ત્રંક, દરેક હેંડમેગ મારી ઓળખનાં છે. આખાં પુનાં ને મુંબઈ શહેરમાં તારી ન્હાસભાગથી જે ભારે ચર્ચા ચાલી રહીછ તે કેમ ચાલી ? તારાં માએ-બાપ તારે નામનાં રડતાં બેઠાંછ તે કેમ બેઠાં ? ઓ ચુડેલ ! તેં મારું સુખ લુટયુંછ. તારી મકદુર નહીં કે મારી સાંબે એકબી બોલ તું બોલે-જો બોલશે તો તેનાં પરીણામની દરકાર વગર તારા જડખાં અહીં ને અહીં તોડી નાખસ !”

પીરોજ આ વખતે એટલી ઉશ્કેરાઈ ગઈ કે તે નાપાક દુકતીનાં આંગપર ઝતુનથી ધસી ગઈ, પણ તેણીને એમ ધસી આવતી જોઈ તે હીચકારી ઓરત ટેબલને ઓથે હટી ગઈ અને એ રીતે બંને જણે ટેબલનાં ત્રણ ચાર ચકરાવા લીધા પછી લાગ જોઈને તે દુકતી એકદમ બારણાની બાહર નીકળી ધસારાખંધ દાદર ઉતરી ત્યાંથી ન્હાસી ગઈ !

પીરોજ દાદર સુધી તેની પુઠે ગઈ, પણ તેણી પોખારા માપી ગયલી હોવાથી પાછી ફરી. તેણીને ખ્યાલ થયો કે તે નાપેકારની પુઠ પકડવામાં હવે સાર ન હતો. હવે તો—તેણીએ પેસીની પાછળ ભારે ચોપખી રાખવાનું હતું. આ ખ્યાલ આવતાંજ તેણી ડડા બાળાં રમ તરફ તે શું કરતો હતો તે જોવા ધસી ગઈ, પણ તેણીએ ભારે ઓચંબા સાથે જોયું કે તેણીનો તે ખવીસ ભરથાર પેસી લખપતી ત્યાં હતો નહીં !

ઓરડો જોવો ને તેવો ખાલી હતો ! આ મામલો જોઈ પીરોજ ફટી રહી ! હવેજ તેણીને લાગ્યું કે પેસીને પડનો મેલવામાં તેણીએ

એક બંધકર લુલ કીધી હતી ! તેણી આલાં આલમ ખાનને દબ-  
ડાવવા તેણીનાં ઓરડામાં ગઈ તેટલાં તે ખુરો બદમાશ ક્યારનો  
મપારા માપી ગયો હતો !

‘અરે બદનસીબ ! એ મેં શું કીધું ! પેલી ગુનેહગારને  
પકડી પાડવા જતાં મેં એ નાલાયક છટકી જશે તેનો જરા ખ્યાલ  
નહીં રાખ્યો ! અરે અરે ! હવે એ પાછો હાથ આવવો મુશ્કેલ છે.  
એમ બોલતાં પીરોજ ફગલાઈ ગઈ. સોનાં જેવી બાજી હાથથી  
જતી રહી. અફસોસ !

આટલું છતાં તેણી ડરી નહીં. તે તુરત હેઠલા ખંડમાં મેનેજર  
પાસે ગઈ અને પુછ્યું; જે ગ્રહસ્થ મારી સાથે થોડા વખતપર  
નંબર ૩૩૩ વાળો રૂમ નોંધાવવા તમારી પાસે આવ્યા હતા તેવણને  
તમે અહીંથી જતાં જોયાછ ?”

“હા બાનુ”, તેવણ પાંચ-સાત મીનીટપર ઝડપી કદમે લગ-  
ભગ દોડતી કદમે આ હોટલ છોડી ગયા ખરા. તેવણનો એહેરો  
કાંઈ ફગલાયલો જોઈ મને અન્યથા પણ ઉપજી હતી. એ ગર-  
બડ ઘોંટાળો શું છે-કાંઈ ખબર તો પડે ? તેવણની પાછળ હમણાં  
એકાદ બે મીનીટ થઈ નંબર ૩૩૩ વાળા ઓરડાની જવાન બાંનુને  
પણ મેં હાંફતી હાંફતી અહીંથી દાદર ઉતરી જીવ નખાવતી જતાં  
જોઈ.”

“જોઈ ખરી કે ?” પીરોજ ઉશ્કેરાઈને બોલી. તેણીએ જોયું  
કે હવે સરવે ખુલાસો ખુલ્લો કરવાની જરૂર હતી. “જે ગ્રહસ્થ  
મારી સાથે આવ્યો હતો તે મારો પરણેલો ખાવાઈ છે અને પેલી  
જવાન સ્ત્રી સાથે ઈડ્યાંથી અહીં નહાસી આવ્યો છે. મેં છેક મુંબઈ  
વેરથી અહીં પુડ પકડી તેમને પકડી પાડ્યાંછ.”

પણ તે બાનુને આ ગ્રહસ્થ સાથે શું લાગે વળગે ? તેણી

તો તમારા આવ્યા અગાઉની અહીં આવી હતી ? તે વખતે તે અહસ્થ કાંધ તેણીની સાથે ન હતો.

“ તે ખરી વાત છે. એ બન્ને એરીંગ ફોસનાં સ્ટેશન પર હતા. મને જોઇને તે લુચ્છી છોકરી વંજે માપી ગઇ હતી.”

“ પણ વંજે કેમ માપે ? તેણી જોડે તો પુખ્ત સામન હતો.” પેલા મેનેજરે શંકા બતાવી, —પણ ઝટ તેને ખ્યાલ થતાં પાછું બોલ્યો: “ બરાબર છે—તમે કહોય તે વાત ખરી હોવી જોઇએ. સ્ટેશનપર તેણી જોડે કાંઈ સામાન ન હતો. તેણી બોલી હતી કે તેઓ હોટેલ લુઇસામાં ઉતરીયાં હતાં, પણ ત્યાં ઠીક નહીં લાગવાથી અહીં આવીછ. હોટેલ લુઇસા અહીંનું એક થર્ડ ક્લાસ હોટેલ છે.”

“ હવે મનેથી સમજ પડી.” પીરોન ગભરાટ છતાં સધળા મામલો ચેતી જઇ બોલી, “ એ રાત નાપાક દુકતીએ મને જોઇ ને જોઇ એનાં બાણુ બેસી ગયાં તેથી એ ગભરાઇ ગઇ હશે કે ગભરાટમાં મારો ખાવીદ તેઓ ક્યાં ઉતરેલાં છે તેની બાતમી મને આપી દેશે તો હું હોટેલ લુઇસામાં પાછી એને પકડી પાડસ—તેથી મોહત ચેતી એ ઠગારી સ્ત્રી સ્ટેશન પરથી પાધરી પોતાના હોટેલમાં દોડી જઇ ત્યાંથી બધો સર સામાન અહીં તમારે ત્યાં લઇ આવી. પણ અમારું અહીંજ આવવું થવાથી બધો ભેદ કુદરતે આપમેળે ફાડી આપ્યો. એ લુચ્છી અંગ્રેજી પોશાકમાં હોવાથી મેં એને સ્ટેશન ઉપર ઓળખી ન હતી, પણ અહીં એ મારેથી છુપી રહી નથી.”

“ હું તમારી મુશ્કેળી સાંભળી ધણો દલગીર છું, મેડમ, પણ મને લાગે છે કે એઓ હવે તમને મોટી વસ્તીવાળાં શહેરમાં મળવાં મુશ્કેલ છે. હું ધારું છું કે તમે પારસી છો, નહીં ?”

“હા.” પીરોનએ ધણા દુઃખ સાથે જવાબ આપ્યો. “મીં

મેનેજર, હવે હું એકજ અરજ તમોને કરવા ઇચ્છું કે એ લોકનો સમાન અહીં છે તે લેવા બેમાંથી એક જરૂરજ અહીં આવશે તેમને તમોએ એ સામાન આપવો નહીં !”

“નહીં, માફ કરો, બાંતું, એમ અમારેથી કેવી રીતે બની શકે ? એ સામાન લાવનાર પેલી બાતુ છે અને તેણી જો અહીં આવીને ઉઠાવી જવા ચાહે તો અમે તેને અટકાવી શકીએ નહીં, પણ હું ‘ધારંછ’ તે મેનેજર બોલ્યો. તે પોતે કદી આવવાની નથી. જો તેનો સામાન મંગાવીજ લેવો હશે તો અમુક ઠેકાણે મોકલી આપવાને અમોને ઓરડર કરશે.”

“ત્યારે તે ઓરડર ક્યાંનો છે તેટલું ઠેકાણું જણાવવાનીબી તમે મેહરબાની કરશો કે નહીં ?”

“યસ—ધણી ખુસીથી. તેમ કરવાને મને કશી હરકત નથી, પણ તેઓ એટલાં મુરખાં નહીં હોય કે પોતે જ્યાં રહે ત્યાં પોતાને નામેજ તે મંગાવે. મને લાગે છે કે કોઇ બલતાજ ગૃહસ્થને તે સામાન અમુક જગે પુગાડવાનું તેઓ અમને જણાવશે એવા અનુભવો અમને હોટેલવાળાઓને મનથી નવા નથી.”

પીરોજ ધણી રંજીત થઇ. હવે ક્યાં જવું તે તેણીને સુઝ્યું નહીં. તુરતવેળા તે બધા મેનેજરનો ઉપકાર માની તેણી બાહર પડી અને કહેતી ગઇ કે સાંજ પછીથી અહીં સામાન લેવા કોઇ આવ્યું હવું કે નહીં તેની ખબર કાઢવા સાંજે હું પોતે અહીં આવી જમશ, અને તમારા રમતું બાડું પણ આપતી જમશ, કારણ કે હું બીજે ઠેકાણે ઉતરેલી છું.”

## મકરણ ૨૬ મું.

“ મહેનત ખરબાદ—ગુનાહ લાઝમ ! ”

કેવી ઠગારી દુનિયાં !

ઓ કલજુગા—!—કલજુગ તું કેવો દુઃખદાયકછે? સમ્યાક જેવું તો તારાં બીતરમાં કાંઈ જણાતુંજ નથી. પગલે પગલે પ્રપંચ, ડગલે ડગલે બદમાશી અને કામેકામ જુદાકા, ઠગારાપણું, લુટફાંટ, મારફાડ, બેવફાઈ અને બેધમાની સીવાય બીજું શું નજરે પડે છે ? અફસોસ !

મરીબ બીચારી પીરોળ ! પેલો લુચ્છો લખપતી અને તેની પાખંડી માશુક આલમખાનની આલાં એ બેઢને તેણીએ જીવપર જેહમત ખેંચી મહા મુશ્કેલીથી લંડનમાં શોધી કાઢ્યાં, પણ થોડીજ વારમાં તે બેઢ લુચ્છાઓ ને હાથ તાલી આપી હોટલ સેસીલમાંથી નહાસી ગયાં હતાં તે જોઈ પીરોળ નાસીપાસ થઈ ગઈ. તેણી તુરત હોટલમાંથી બાહર પડી ફરી એકવાર ચોતરફ તેમની શોધમાં ફરી વળી, પણ તે મુજનો—પતો તેણીને મળ્યો નહીં !

તેજ સાંજે તેણીએ ફરીથી ( પોતે કમુલ કીધા મુજબ ) હોટલ સેસીલનાં મેનેજરની મુલાકાત લઈ તેમનો સામાન હજી ત્યાંજ હતો કે કેમ તે બાબે અખર કાઢવા ગઈ, જેનાં જવાબમાં તેણીને જણાવવામાં આવ્યું કે તમે અહીંથી સીધાર્થ પછી અર્ધાજ કલાકના અરસામાં એક જવાન યુરોપીયન ગ્રહસ્થ નંબર ૩૩૩ વાળા ઓરડામાં ઉતરેલાં બાતુનો સામાન એક લેખીત ચીઠી સહિત લેવા આવેલો લઈ ગયોછે. “મે” તે જવાનને આ સામાન તે ક્યાં લઈ જાયછે તે બાબે ઘણા ચીપીચીપીને બારીક સવાલો કીધા, પણ તેણે મને સહેજખી ભેદ આપ્યો નહીં. બાતું, હું બહુ દલગીર છું કે એવા સંજોગો વચ્ચે હું તમને કાંઈજ મદદ કરી શક્યો નથી.”



“કાંઈ શીકર નહીં, તમે ધણા બલા છો, પણ મેહેરબાની કરી મને કહેશો કે તે સામાન લેવા આવનાર ધણી મારી જોડે પ્રથમ આવેલો શખ્સ હતો કે કોઈ બીજો ?” પીરોળએ પુછ્યું.

“તે કોઈ જુદોજ જવાન હતો બાતું. જે અહરથ તમારી સાથે આવ્યા હતા તેવણુ નહીં હતા.” પેલા બલા મેનેજરે ખુલાસો કીધો.

“તમારી તદ્દન ખાત્રી છે કે તે મારો બરથાર નહીંજ હતો ?”

“હાજી, કારણ કે તેવણુને મેં સાબુત જોયલા છે. સામાન લેવા આવનાર તો કોઈ એકવડીયાં આંગનો પચીસેક વરસનો છોકરો હતો.”

“પેલી લુચ્છી સ્ત્રીએ શું તમોને લેખી કાગળ લખ્યો છે ?”

“હાજી, જોકે આ હોટલનો કાયદો નથી કે એક પેસેનજરની ખબર બીજાને તેની રજા વગર આપવી. પણ તમોને મુસીબતમાં પડેલાં જોઈ તમારી ઇચ્છા હોય તો હું તેણીની તે ચીઠી તમોને બતાવવા ખુશી છું.”

“મને તે ચીઠી સાથ કામ નથી, પણ તેમાં ‘સહી’ કીયાં નામથી કીધીછ તેજ હું માત્ર જાણવા માગુંછ.”

“એવણે ૩૫ નંબર ૩૩૩ નોંધાવતી વખતે “મીસ એલી-નોરા અરવીંગ”નું નામ નોંધાવ્યું હતું અને તેજ નામે આજે ચીઠીપર સહી કીધેલી છે. હ્યો, આ રહી તે ચીઠી.”

“નો થેંક યુ. હું એ પલીદ ચીઠીને અડકવા પણ ઇચ્છતી નથી.” તે દુઃખી બાતુએ જવાબ આપ્યો, અને તે બલા મેનેજરનાં આભારી શબ્દો હેશાનતું સ્વીકારી ધણાં નાસીપાસ થયલા ચેહેરા સહિત તેણી તે હોટલ છોડી ગઈ.

તે કમનસીબ સ્ત્રીએ તે પછી એક અઠવાડિયું સુધી છુટે

હાથે ખરચ કરીને તેમનો પતો મેળવવા માટે સંખ્યાબંધ જાસુસોને જુદે જુદે ઠેકાણે તપાસ કરવા મોકલ્યા, પણ તેણીની ઉમેદ બર આવી નહીં.

આખું લંડન શહેર ખોળી માર્યા પછી તેણી પેરીસ ગઇ અને ત્યાંનાં એકે એક જાહેર હોટલો, નાટકશાળાઓ, રમત-ગમતનાં મકાનો તથા બાર અને બીલીયર્ડ રૂમોમાં બારે ખંતથી ખોળ ચલાવી, પણ તે કબતાલે અબજાનાં નબળા શીતારાએ તેણીને ત્યાં પણ કુમક કરી નહીં !

જાણે પેસી અને આલ્સાં જમીનનાં પેટામાં અચળુચ ગરક થઇ ગયાં હોય તેવો દુઃખદાયક મામલો થઇ પડેલો જોઇ પીરોજન હવે હીંમત હારી ગઇ. તેણીને લાગ્યું કે પેસી પકડાવા પછી તેની પુઠ ઊડી આલ્સાંની ફેંટ પકડવામાં તેણીએ જમરી થાપ ખાધી હતી. અંતે તે નાપાકોનો કરો પતો બ્યારે નહીંજ મલ્યો ત્યારે નાચારીએ પીરોજન વિલાયતથી પાછી મુંબઇ આવી.

“દીનામાય દાવરે પીરોજનની હાડમારીથી હેરત થઈ દાંતમાં આંગળાં પકડ્યાં. તે બહાદુર અબજાએ એકલવાઇ સ્થિતિમાં વિલાયત સુધી હીંમતથી જઇ તેમની પુઠ પકડવામાં દેખાડેલી ખંત કાંઇ દરેક અબજાઓમાં હોતી નથી. તેમાં તેણીને ફતેહ મલી કે નિષ્ફળતા મળી એ એક જુદો સવાલ હતો, પણ એવી હીંમત બધાથી થતી નથી એમ તે બુઝર્ગ—બાતુ અને તેવણનાં ગરીબ કુટુંબને કયુલ્યા વિના ચાલ્યું નહીં.”

યુરોપથી પાછી ફર્યા પછી પીરોજન દીનામાય દાવરને ત્યાં ત્રણ માસ મુંબઇમાં રહી. આ ત્રણ મહીનાથી તેણીને ફરજનાત રહેવું થવાથી રહેવા પામી. પીરોજનની સાવકી દીકરી આલ્સાં તે પોતાના મમાવાને ત્યાં હતી એ તેણીને મોટો સંધીયારો લાગી હતો.

યતથી મુંબઈ ફર્યા પછી તેણી પોતાની સાવકી દીકરીને મળવાને મસે તેના મમાવાને ત્યાં ગઈ. પીરોળને આ મકાન અંગણું નહીં હતું પોતાની આગલી સાંકના આ મહીરાં સાથે પીરોળ પેસી જોડે પરણી ત્યારથી સારું જ રાખ્યું હતું. તેણી અવારનવાર ત્યાં જતી આવતી હતી અને તેણીની બલાઈને લીધે પેસીનાં તે આંગલાં સસરા-સાસુ જેઓ ખાનદાની માતબર અને ઇજતદાર હતાં તેઓ તેને ધણી ચાહતાં હતાં. પીરોળ ઉપરનો તેમનો ચાહ ખાસ કરીને આલાં દીકરી તરફની તેણીની એક સગી માવતર જેવી કાળજીને લીધે ખેવડો વધી ગયો હતો. પેસીનાં આગલાં સાસુ-સસરા ધણાં બલાં અને મીલનસાર સ્વભાવનાં હતાં. પોતાની દીકરી ગુજરી જવાથી પેસી ખીજાં બૈરી પરણી લાવ્યો તેથી-જેમ ખીજાં કેટલાંકા તે નવી પરણેતર તરફ અભાવ બતાવે છે તેમ-પીરોળ તરફ તેઓએ જરાએ બતાવ્યો નહીં હતો. જે કાંઈ બન્યું તે કીરતારની મરજીથી બન્યું એમ માની લઈ તે ખુઝર્ગ જોડાંએ પીરોળને પોતાની ' એક દીકરી ' મીસાલ ગણી હતી. તેઓ પીરોળને સારે સપરમે દહાડે હંમેશાં પેતાને ત્યાં નોતરતાં હતાં અને પીરોળએ પણ તેમની જોડે તેવાંજ સારાં સલુક રાખ્યાં હતાં. સાવકી માતાઓ સાવકાં બચ્ચાં તરફ જે જતનો અભાવ બતાવે છે તેવો કશો અભાવ પીરોળએ આલાં દીકરી તરફ બતાવેલો નહીં હોવાથી અને તેણીને પોતાનીજ પેટની દીકરી હોય તે રીતે સુખમાં રાખી હતી તે જોઈ તે ખુઝર્ગ જોડું તેની ઉપરથી શીદ-શીદ- થઈ જતું હતું.

જ્યારે યુરોપથી નાશીપાસ દીલે પીરોળ મુંબઈ પાછા ફરવા બાદ તેમની મુલાકાતે ગઈ ત્યારે તેણીને જે દીલાસા અને દીલસોજી બર્બો આવકાર તે બંને ખુઝર્ગ ધણી-ધણીઆણીએ આપ્યો તે એક

સગાં મા-બાપથી નહીં આપી શકાય એવો આલા અને બુલંદ હતો.

પેસી લખપતી આલાં આલમખાન સાથે યુરોપ તરફ નહાસી જવાની નાલેશી તે દીકરી વગરનાં દુખી જોડાંને ધણી ધાયલ કરનારી નીવડી હતી. તેમની ઇઝત આબરુને તેથી મોટો ધક્કો પુગ્યો હતો. પેસી નાલાયક ચાલ ચલાવી મુ'બઇ છોડી ગયો અને પોતાની બાદશાહી માલ મીલકત પાણીને મુલે ડુંકી આપી પીરોજ તથા બચ્ચાંઓને આ રીતે રવડાવી ગયો તે દીવસ પછીથી તે બુર્જ ધણી-ધણીઆણીએ જાહેરમાં ફરવું હરવું તમામ છોડી દીધું હતું અને પોતાના બાપીકા બંગલાનોજ એકાંતવાસ પકડી પોતાની દીકરીની દીકરીને હૈયે હોઠે બાંધી બેઠા હતાં.

પીરોજએ વીલાયતને લગતી તમામ વીગતથી બ્યારે તેમને માહિતગાર કીધાં ત્યારે લોહીનાં આંસુઓ રડીને તે ઘરડાં જોડાંએ પોતાના આગલા જમાઇ થતા ાી ચાલ ઉપર સદ હજર અક્સોસની લ્યાનત નાખી.

“નાં રડ, દીકરી, નાં રડ, તારાં નસીબમાં તું એવુંજ માંગી લાવેલી હશે તેમાં આપણો ઇલાજ શું ? તારા જેવી સદગુણી મોહોરદારનો એ નહીં થયો તો બીજાં કાણુનો થવાનો છે ?” તે દયાળુ ડોસાંએ પીરોજને એઅખત્યાર રડતી જોઇ પાસાંમાં આંખી દીલાસો દેતાં કહ્યું. “એ મુ'વા મુજીને ખુદા એની નાતરસ ચાલનો બદલો દેખાડયા વગર કદી રહેવાનો નથી. દીકરી આલાં તો અમારા પેટનું પેટ છે અને એને વીશે તેં જરાએ શીકર કરવી નહીં. અમારે પેટે એ સીવાય બીજું કોઇ ફરજંદ નથી, માટે અમે તો એજ અમારો દીકરો ને એજ અમારી મરનાર દીકરી એમ સમજી એનીજ ઉપર સંતોષ માની બેઠેલાં છીએ. તેં એ દીકરી વીશે કશી ઠાળજી કરવી નહીં. અમેજ એને પરણાવી-

અદરાવી ધણીની ધણીઆણી બનાવશું ને એનો ધણી અમારો ઘેર જમાઈ બનશે. તું હવે સદનતર રખડી ગઇછ તેથી અમારી મરજી એવી છે કે તું સુખેથી અમારી સાથે આવીને રહે. તારાં બચ્ચાંબી અમોને પારકાં નથી. તારા બેઉ દીકરાઓને અહીં તારી સાથે લાવી રાખ. અમેબી અહીં એકલાં અટુલાં છઇએ- તું ને તારાં બચ્ચાંઓ અમોને ભારી પડવાનાં નથી. ખુદાએ અમને પુષ્કળ બક્ષેલું છે. વાસ્તે કોઇ રીતે તેં તારાં મનમાં મુઝાવું નહીં.”

### પ્રકરણ ૨૭ મું.

#### બચ્ચાંઓની ગોઠવણ.

ડોસાંનાં આ મહા-દયાળુ સખુનોથી પીરોજનનું હૃદયું ભરાઇ આવ્યું. તેણી ફરીથી તેવણને કોટી કરી રડી પડતાં બોલી કે “માયજી, ખુદા તમોને મારી આલાં દીકરીની સાથ સલામત રાખે ! આજે તમે નહીં હોતે તો શું થતે. હું મારાં ગરીબડાં સંસારે એ સુખવાસી બચ્ચાંનો કેવી રીતે ઉઠાવ કરી શકતે. તમે મને ને મારાં બે બચ્ચાંઓને તમારી સાથે રાખવા જે હાતમ દીલ દેખાડ્યુંછ તેની હું પુરતી કદર બુજીઉં-પણ મારે પોતાને માટે મને માફ કરો. હું ક્યેબી સીવી સાંધીને કે કોઇની ગુલામ-ગીરી કરીને મારું પેટ ભરસ, પણ મારાં બે બચ્ચાંઓનું શું થશે તેનો મને રાત-દહાડો મોટો અફસોસ છે.”

“નહીં દીકરી, અમે તું ને હવે જવા દેવાના નથી. તું હશે તો દીકરી આલાંને સંસારી કેળવણીમાં હજી વધુ લાએક બનાવશે.” અહીં ડોસાજી વચ્ચે પુરાયા.

“બાવાજી, એ બધું ખરું છે, પણ દીકરી આલાં મારા હાથ

નીચે અને તમારી તરખીયત તમે હવે પુરતી ઘડાછ અને ફેળવાઈ ચુકેલી છે. મારા એવા પડતા વખતમાં આજે મને કોણ તમારા જેવો ઉદાર આશરો આપવા તક્યાર થાય-પણ બધું રીતનું ને ભાતનું જોઈએ. મારી એકજ અરજ છે અને તે જો તમે માનસો તો હું તમારી જનમો જનમની આભારી થવસ.”

“તે શું, દીકરી પીરોળ, બોલ, સુખેથી બોલ.” ડાસાજીએ પુરત પુછ્યું.

“તે એ કે મારા દીકરા નરીમાનને તમારા આસરામાં રાખવાનો છે. જો એ દીકરાને તમે તમારાં આસરામાં લઈ તેને સંગીન ફેળવણી આપવા અપાવવાનું મંજુર રાખશો તો મારી છતી પરનો એક બાર બોળે હલકો થશે. એટલા એજ ઉપકારથી હું મારી જીંદગી સુધી તમારી આભારી થવસ.”

“કબુલ છે, દીકરી, આજથી એ દીકરો મારા હસ્તકમાં હમો રાખીશું.” તે બંને ભલા ધણી ધણીઆણીએ એક સુખનમાં તે માગણી કબુલ કરી. “એને અમે અમારાંજ બચ્ચાં મીસાલ ગણીશું તેની તેં જરાખી શીકર કરવી નહીં.”

“ઓ માયજી-બાવાજી, તમે કેવાં ભલાં છો ?” પીરોળ તે બંને માથાજી મુરખીઓનાં પગ પર માથું નમાવી ઝારઝાર રડતાં બોલી. “અરે આજે એક ગરીબ નિરાધાર બચ્ચાંને કોણ આસરો આપે ? એ વહાલા બચ્ચાંને તમારી સંભાળમાં રાખતાં મારાં ગળાં પર છરી ફરવા જેટલું દુઃખ મને ઉપજશે, પણ મારા બેવકા મુજી ભરથારે મને દુનિયાંની દયા પર રખડતી મેલ્યાથી મારો કરો છલાજ નથી. હું એ બચ્ચાંથી એક ઘડીખી છુટી પડવાં રાજ નથી. મારાં બેઉ બચ્ચાંઓની જીદાઈમાં હું મુરી મરસ, પણ ખીજે ઉપાય નથી.”

“ પણ દીકરા શીરોજને માટે તું શું કરવા ઇચ્છેછ?” તે દયાળુ ડોસાંએ પીરોજને આટલી બધી કગળતી જોઇ દયાથી દાઝીને પુછ્યું. “ એનેથી અમારી સંભાળમાં તું કાંય નહીં સોપે? જો દીકરી, કદાચ તું એમ શીકર કરતી હશે કે અકેક કરતાં બબ્બે બચ્ચાંઓનો જોજો હું કેમ એ લોક પર નાખું પણ તેની ચીંતા તેં કરવી નહીં. અમે તો એમ કહેવા ઇચ્છીએછ, કે તમે ત્રણે માય બહાલાંઓ અહીં આવીને હવે અમારી સાથે રહેવો. તમે અમુને જરાખી ભારી પડવાનાં નથી. પીરોજ, મારો એટલો સખુંન માન-તું બહાલી દીકરીને હું મારી મરનાર દીકરી તરીકે ગણુસ, ને તેની જગા આપસ. અમારી ધરડી આંખને તેથી ઘણો આરામ મળશે. તેં અમારું દીલ જીતી લીધેલું છે. તું સન્નત માતાનું કોઇ સન્નત બચ્ચું છે. અમારાં પેટનાં પેટ સાથ તેં એક સાવકા માતાનું વર્તન કોઇ દહાડે બતાવેલું નથી, તેથી અમે તુંનેજ નહીં પણ તારાં બચ્ચાંઓનેથી ચાહીએછ. કેમ, પીરોજ, ખોલ, હવે શું કહેછ?”

“ મારાં મહેરબાન માયજી, મને માફ કરો! હું તમોને ને મારા મુરખીજીને પગે પડી હાથ જોડીને માગી લેઉંછ કે મને તમારી પાસ અહીં રાખવાનું માફ કરો!” પીરોજ કરગરીને કહેરા પાડી. “ તમે એક સગી માવતર કરતાં આલા પ્યારથી આએ ઉદાર મગણી કરોછ તેની હું પુરતી કદર કરુંછ, પણ મારું દીલ કમુલ કરતું નથી. મને મારું કીસમત જ્યાં લઇ જશે ત્યાં હું જવસ—મારે માટે તમે જરાખી ચીંતા કરવી નહીં. હું તમારા હેસાનને નમ્રણી નીવડુંછ એમ સમજશે નાં. મારા નાના નરીમાનને તમે પેટનાં બચ્ચાં માફક પાળી આજના જમાનાને અનુસરતી કેળવણી આપશો એ એકજ હેશાન એટલું મોટું અને માહાભારત છે કે તેનો બદલો હું કદી

વાળી શકવાની નથી. એનાં બાપે એ બચ્ચાંને માટે પોતાની બાદશાહી દોલતમાંથી વાંદરા ખાતેનો એક નાનો બંગલો રાખેલો છે. એ સીવાય એનું બાપીકું કંઈ નથી. હું રહેવા ઇચ્છું તો તે બંગલામાં મારાં બે બચ્ચાંઓ જોડે જમને રહી શકું એમ છે, પણ હવે એ મુજી ઘણીની એક કોડીખી મને હરામ છે. એની પુંચમાંના જે થોડાક પધસા મારી પાસે છે તેખી હું તમોને હવાલે કરનાર છું અને—લગન પર એણે મને કીધેલા દરદાગીનાં અને જરઝવેરાત ખી તમારીજ સંભાળમાં સોંપનાર છું. કોણ જાણે કાલ કેવી છે? હું મારાં બચ્ચાંઓને પાછી મલવા પામું કે નહીંખી પામું તેથી એ હવાલો તમારે સ્વાધીન કરવા ઇચ્છું છું.”

“ઓ પીરોજ-પીરોજ, એ શું બોલેછ, દીકરી, એમ વખત એવખત એમ નહીં બોલીએ, મારી માય—” અને તે ડોસાં અહીં કુગળી પડ્યાં.

“નહીં, માયજી, મને બોલવા દેઓ. હું આજ-કાલ ગીર-દેશીનાં ઘેરમાં છેલ્લું, માટે મારાં બચ્ચાંઓ મોટાં થઈ મારા દહાડા ફેરવે તેટલાં કોણને ખબર છે કે ભવિષનાં પરદામાં શું શું ભરેલું છે? મારા જરઝવેરાત ને દાગીનામાંથી બરાબર અરધો હીરસો દીકરી આલાં પરણી જાય ત્યારે તેને આપજો અને બાકીનું ઝવેરાત, થોડીક ગંકડ રકમ તથા વાંદરાનો બંગલો મારો નરીમાન ઉમરમાં આવે તેને સ્વાધીન કરજો.”

“ઓ દીકરી, તું બલતું બલતું શું બોલેછ? અમારો તો ખુદાપો છે. અમે જીવી જીવીને ક્યાં સુધી જીવવાનાં હતાં? તું દીકરી તો હજી જીવાન છે. જીવવાની ઉમેદ ના તેં કરવી જોઈએ.

“નહીં માયજી, ‘જીવાન જાણીને જીવવાનું નથી, ને ઘરડાં જાણીને મરવાનું નથી.’ ખુદા એ નિર્દોષ બચ્ચાંઓ તરફ જોઈને



તમે એક ધણી-ધણીઆણીને લાંબી ઉંમર દરાજી આપશે. હું તો હવે દુનિયાથી ધરાઇ ચુકીછ. દુનિયાને હું એક દોજખ સમજુંછ, —જેમાંથી બને એમ જલદી છુટવા સારૂ હું મારી બંદગી-માં રોજ તે પાક દાદાર પાસ દુવા ગુજારુંછ. મને ઉમેદ છે કે તે બારેહકતાલા મારી અરજ હવે જલદી વાંચશે અને મારા પહેલા વફાદાર પણ કમોતે માર્યા ગયલા જવાન ભરથારની ગોદમાં મને જલદીજ બોલાવી લેશે.”

તે દુઃખી અમળા ઉપલા શબ્દો ફરડતી ચક્ષમે અને એવા દુઃખદાયક દેખાવે બોલી કે તેણીને શું ઉતર આપવો તે, તે બલાં ધણી ધણીઆણી સમજી શક્યાં નહીં.

તે એક અતિ કરુણાજનક દેખાવ હતો. પીરોજનું દીલ આ દુન્યાં ઉપરથી કેવું દુટ્ટી ગયું હતું તેનો ખરો ખ્યાલ તેઓ તેણીનાં મોહતને જેવા શીક્ષા અને હેતુતાયલા ચેહેરા ઉપરથી પામી ગયાં.

તે ધણી ધણીઆણીએ જોઇ લીધું કે—પીરોજ જે કાંઇ બોલતી હતી તે પક્ષ ઠરાવથી, દીલની દરેક ઉંડી લાગણીઓથી અને જલેલાં જીગરથી બોલતી હતી. ગમે એવી મુશ્કેલી વચ્ચે તેણી તેમને ત્યાં આશયાલો તુકડો ખાવાને બજલવતથી ના અને નાજ પાડતી હતી એજ તેણીનાં સાચ્યાં અંતકરણની સચ્ચાઇ પુરવાર કરવાને બસ હતું, જેથી તે બંને જણાં થોડો વખત એકદમ ચુપ થઇ ગયાં.

“એ બધું તો થયું, પણ દીકરી, તારા હા દીકરા શીરો-ઝની ગોઠવણુ તેં શું કીધીછ ?” આશરે પાંચેક મીનીટની ચુપ-કીદી પછી ડોસાંએ ધીમેથી પુછ્યું. “મને ડર લાગેછ કે આએ સવાલ કરતાં રખેને હું તારી દુઃખી લાગણીઓને વધારે દુઃખી કરતી હોઉં ?”

“જરાબી નહીં, મારાં માયાજી માતાજી જરાબી નહીં.”

પીરોળ સામું તે બુઝર્ગ બાનુંનું હેસાન માની બોલી. “ ઉલટાં તમે મારાં તે બાપ વગરનાં બચ્ચાંની એટલી કાળજી ને કદર કરોછ તે બાબે મને મોટી રાહત મલે છે. ”

“ અમુને એ બચ્ચાંઓનુંખી લાગેછ તેથી પુછ્યેછ, દીકરી, ” અહીં તે ડોસાજી વચ્ચે પુરાયા. “ મારો વિચાર તો એમ છે કે જે રોકડ અવેજ ને ઝવેરાત તું આએ એ બચ્ચાંઓને આપવા ફરમાવેછ, તેમાં એ તારાં ત્રીજા ફરજંદનોખી ફાલો પાડે— ”

“ નહીં. બાપાજી, નહીં. ” પીરોળ આગળ વધતા અટકાવીને બોલી પડી. “ એ અવેજ કે ઝવેરાત પર મારા શીરોઝનો કશો હક નથી. મારી આગમચ તે પોતે તે વીશે ના પાડી ચુકોછ. શીરોઝ કંઈ મારા બીજવરનું બચ્ચું નથી. પેસતનજીનાં પૈસા કે માલ મીલકત પર મારા શીરોઝ દીકરાનો કશો દાવો પુગતો નથી. એવા એક નાલાયક આદમીને તે પોતાનો સાવકો બાપ કહેતાંખી શરમાએછ. દીકરી આલાં, માફ કરજે, તારી લાગણી દુખતી હશે, પણ દુઃખની મારી મને ફરજ્યાત બોલવું પડેછ. ”

“કંઈ નહીં, માયજી, બોલો, સુખેથી—બોલો—મારી લાગણી જરાખી જખમાતી નથી.” તે બલી કુમારીકા, જેણી બા મુલાકાત દરમ્યાન પાસેજ બેઠેલી હતી તે તેણી તુરત બોલી પડી. “ઔરખી તમારા એવા સખુનોથી મને એક જાતની રાહત મલે છે—શીરોઝનો તો એ સાવકો બાપ છે, પણ મારો તો સગો બાપ કહેવાય. તેની આવી નાલાયક નાલેસીથી મારું દીલ ઓછું દુઃખાયલું નથી. એ છકેલ બાપે જે નામોસી ભરેલું પગલું ભરયુંછ તેથી મારું બવિષ તમામ સીધા થઇ ગયુંછ. કોઇનો નહીં તો મારો એવણે ખ્યાલ કીધો નહીં ? હું નહીં ધારતી કે એવા એક નાલાયક બ પની બેટી તરીકે મારી સાથે પરણવાને કોઇખી આખરદાર જવાન

તૈયાર થાય ?”—અને અહીં તે સકુમારી મોટે સાદે બેઅખત્યાર રડી પડી.

“ઓ દીકરી-દીકરી ! એમ ના બોલ ? એવું નહીં બોલીયે. તારાં કરમને જ ? તારા બાપ થતાએ ગુનાહ કીધો તેનો દંડ તું શાની બરે ? લોકો ગમે તેમ બોલે, તેની તારે દરકાર કરવાની નથી. બધાંજ માણસો એવાં ગાવડી રહેતાં નથી. કુટુંબમાં કપુત હોય તેથી આખું કુટુંબ કપુત કહેવાય નહીં. તેં તારાં ભવિષ્યને માટે એવી શીકર જરાખી રાખવી નહીં જોઈયે. તારાં મમાઈ-મમાવાને ખુદા સુખી રાખે તો આપણાજ મોભા-નશીબાનો ધણી તું પામશે.” પીરોજાએ પોતાની સાવકી દીકરીને પેટમાં ચાંપી દીલાસો આપતાં કહ્યું. “નહીં, દીકરી, એમ મનમાં ઓછું નહીં લાવીયે. તુંજ વીચાર કર કે તારા બાપની એવી નાતરસ ચાલથી મારું દીલ શું દુખાયું નહીં હશે ? મને શું લાગતું નથી ? પણ આપણાં કીસમત ઝુટેલાં કે એવા દયાહીણોને આસરે આપણે પડ્યાં.”

પીરોજાનાં આ દીલાસામાં તેનાં મમાઈ મમાવાએ પણ ભાગ લીધાથી આલાંને ધણી ધીરજ આવી. જોકે તેઓ તેને ધીરજ—આપતાં હતાં, છતાં, તે નિરદોષ કુમારિકાનાં અનુમાનો ખોટાં નહીં હતાં એમ તે ત્રણેને લાગ્યા વિના રહ્યું નહીં.

## પ્રકરણ ૨૮ મું

બચ્ચાંઓ સાથે જુદાઈ.

ચગરી પીરોજાએ તે વાત હવે ઝટ ફેરવી નાખી. તેણી પાછી પોતાના મુખ્ય મુદ્દાપર આવતાં બોલી કે “માયજી, મારા શીરોઝ વીશે તમે કાળજી કરોછ પણ એ દીકરો હવે સમજણો થયોછ. મારી

એવી દુરદશા જોઈને હું વેલાત મચલી હતી તેટલાં એણે પોતાનું ભવિષ્ય બીજે રસ્તે દોરવ્યું, એ તો એના કોઈ ફરેંડ સાથે આસ્ત્રેલીયા તરફ જવા ધારેછ. મારી તો જરા મરજી નથી. એ મારા કલાસર તાબેદાર દીકરાને મેં કોઈમી દહાડે મારી નજર આગળથી દૂર ખસડેલો નથી—પણ એ ધણો કગળીને કહેછ કે “જો મમ્મા, મને જવા દે—એમાંથીજ આપણો દહાડો સુધરશે.” ‘દહાડાઓ સુધી એણે એજ પાઠી પકડી રાખવાથી મેં અતે છાતીપર પથરો મુકીને એને ‘હા’ કહ્યું. હજુરખી હું ઇચ્છું કે એ નહીં જાય—પણ એક વિચાર આવેછ કે હવે એ આપ વગરનાં બચ્ચાંને બીજો આશરો આધાર શું છે ? હવે એ અખાઇ રહ્યો ૧૯ વરસનો તો થયોછ. અહીં રહીને એ શું કરશે ? કેવી રીતે અમારો દહાડો સુધરશે માટે ખુદાપર ભરસો રાખીને હું એને મોકલું.”

“આસ્ત્રેલીયામાં એ શું કરવા ધારેછ ?” ડોસાજીએ પુછ્યું.

“જી, ત્યાંની સોનાની ખાણોમાં જગેજગ મેનેજરોની જરૂર છે અને ત્યાંથી મોટા પગારે નોકરી મલી શકેછ એમ કહેછ.”

ખરી વાત છે, પીરોજી, જો એ ત્યાંજ જવા ઇચ્છતો હોય તો પરવરદેગારનું નામ લઈ તું એને હીંમત પકડી ત્યાં મોકલ. ત્યાં મચલાઓ સુખીજ થઈને પાછા ફરેલાનાં હું ધણા દાખલા જાણું. ધણીવાર ત્યાં મેનેજર પરથી માલેક થયાના ‘ચાન્સીસ’ મલેછ. હું ઇચ્છું કે પાંચ પંદર વરસ તારો દીકરો જો ત્યાં તન રગડી મેહેનત કરશે તો મોટી—દોલત ખેંચી લાવશે.”

“અરે બાવા, મારે દોલત નથી જોઈતી. જ્યાં ત્યાંથી એ દીકરો પોતાના ભવિષ્યને ખીલવે ને આપ અખત્યારીમાં આબરુદાર જીંદગી ગુજરી પ્રમાણીકપણે કમાતો—ધમાતો થાય એટલું હું ઇચ્છું,” પીરોજી ગગળતે સાહે બોલી.

“થશે-થશે-ખુદ કરશે તો મારીજ વાણી સફલ થશે. જો એ દીકરો ઉલટથી જવા ઇચ્છતો હોય તો, દીકરી, તું તેને હરખેજ રોકતી નાં. ખુદ કરશે તો એમાંથીજ તમારો દહાડો સુધરશે.” બુદ્ધાણએ પીરોજને મજબુત ઉત્તર આપતાં વધાર્યું.

તે આખો દીવસ પીરોજ ત્યાંજ રહી. તે ભલાં ધણી ધણીઆણીએ તેણીને બહોંસ કરીને સાંજ સુધી ત્યાંજ રાખી. એ અરસા દરમ્યાન તેઓએ પીરોજને પોતાને ત્યાંજ હમેશાં રહેવાનું ફરી ફરીથી સમજાવવામાં બાકી રાખ્યું નહીં, પણ તે ઇજ્જતદાર અબળાએ તેમની તે અતિ દયાળુ અને ઉદાર માંગણી મોટા માન સાથે ના પાડી.

તે દુખી અબળાએ હવે છાતી ધાડી કીધી. હાલ તુરત તેણી પરેલમાં દીનામાય દાવરને ત્યાં ઉતરેલી હતી, કારણ કે તે ધનધનધોરી ધણીની તમામ મીલકત પેલા હીંદુ શેડીયાનાં અખત્યારમાં ક્યારની જઈ ચુકી હતી અને તેણી વિલાતથી પાછી ફરે તે આગમ્ય તેણે પેસીની તમામ મીલકતોનો કબજો મેળવી દીધો હતો.

“ મરે ! ત્યાં સુધી ખાતાં ખુટે નહીં એટલી દોલત અને માલમીલકત આજે પારકે હાથ ગઈ અને હું અને મારાં બચ્ચાં દુનીયાંની દયા પર એક બેકદર ભરથારની નાતરસ ચાલથી અંતે રવડી પડ્યાં !” એ તેણીનો રાત દહાડાનો અફસોસ હતો !

હવે પીરોજએ મુંબઈમાં ઝાઝો વખત રહેવાની ઇચ્છા રાખી નહીં. દીનામાય દાવર અને તેમનાં વહુ—દીકરાંઓની સેંકડો પ્રકારની સમજાવત છતાં—જેમ તેણી પેસીનાં સાસુ-સસરાને ના પાડી આવી હતી તેમ-મુંબઈમાં તેમની જોડે રહેવાને તેણીએ ધસીને નાં અને નાજ પાડી.

“ દીનામાય, તમે મને અસલથીજ ચાહતા આવેલાં છો.”

તેણી બોલી. “એક પેટની દીકરીની માફક તમે મને આહોછ પણ તમારી સાથે રહેવા—વસવાની વાત તો તમે માફ કરો. દુનિયાંને હું હવે દોળખ સમજુચું—દુનિયા મારે મનથી હવે ઝેર જેવી છે. મારા બચ્ચાંઓને ખુદા સલામત રાખે પણ હું હવે એકલી અટુલી કોઈ એકાંત જગ્યામાં ધુસવા માંગું છું કે જ્યાં મારી ઓળખ—પીછાનનું કોઈ હોય નહીં. મારો દીકરો શીરોઝ આવતાં અઠવાડીયામાં આસ્ત્રેલીયા જાયેછ. ગળાંપર છરી ફેરવીને એ મારા વહાલા ગુલાબને હું મારી નજર આગળથી ખસેડી ખુદાની નિગેહબાનીમાં સોંપું છું. તે મહા દયાળુ દાદગર વગર બીજો કોઈ તેનો દસ્તગીર નથી. આલાં દીકરી તેનાં મમમ—મમાવાની સંભાળમાં છે અને ત્યાંજ હું દીકરા નરીમાનનેખી મુકી જાઉંચું. એ વીશે હું પુરતો બંદોબસ્ત તેઓ સાથે કરી આવી છું.”

પીરોજનો ઠરાવ સાબળી દીનામાય દાવર હેરત થઈ ગયાં. તેવણે કાંઈ નહીં તો નાના નરીમાનને પોતા પાસે રાખવા ઇચ્છ્યો, પણ પીરોજએ તેમને હાથ જોડી પગે પડીને માગી લીધું કે “એ ન્હાનું બચ્ચું તદ્દન એકલું પડી જશે તો જુરાઈ જશે. તેને તેની સાવકી બેદનનો ઘણો પહોંચ છે અને દીકરી આલાંનાં મમામ—મમાવા શક્તીવાન હોવાથી તેની કેળવણીનો બોજોખી તેઓ સહેલાઈથી ઉઠાવી લેશે. એમ હોવાથીજ હું તેને તેમની સંભાળમાં આજથી મુકી આવનાર છું.”

અને હવે ટુંકમાં, એક અઠવાડીયાં બાદ શીરોઝ પોતાનાં મિત્ર જોડે આસ્ત્રેલીયા ઉપડી ગયો. તેના મિત્રનું નામ જમશેદ જસુખાં હતું. પીરોજએ પોતાના ગોલાબ બેટાને તેની સંભાળમાં સોંપતાં “ભાઈ જમશેદજી, મારા દીકરાને તમારો સગો ભાઈજ સમજીને અને પ્રદેશ વચ્ચે એની જતન રાખજો.” એમ કહ્યું, જેનો તે

રશીકે એટલેજ જવાબ વાલ્યો “ માતાજી, તમારા શીરોઝને માટે જરાખી કાલજી કરતાં નાં. હું એને મારાં જીવ કરતાં વધારે જાળવીશ. હુંખી એક બાપ વગરનું બચ્ચું છું અને ભાઈ શીરોઝની મને ઘણી દાઝ છે. અમે એકજ ઠેકાણે સાથે રહીશું અને સાથેજ કામ-કાજ કરીશું. અમે અમારો હવાલો પાક ખોદાનાં હાથમાં સોંપેલો છે. માટે અમારા બાપે તમામ બેરીકર રહેવું. તે પાક ખુદાવંદ પરાયા પ્રદેશમાં અમારો દસ્તગીર થશે. ” જમશેદ જસુખાંનો સ્ટી-મર ઉપડતી વખતનો આ છેલ્લો જવાબ હતો અને તે જવાબે તે અધીરી માતાને મોટો સધ્યારો બખસ્યો.

રડતી ચશમે પણ સેંકડો દુવાઓ અને આશીરવાદો દેતી તે દુઃખી માતા દીનામાય દાવર જોડે બંદરપરથી બેટા શીરોઝને વિદાય કરી ઘર તરફ પાછી ફરી.

તે બહાના બેટાને પણ માથી વીખુટો પડતાં લાગ્યા વિના રહ્યું નહીં, પણ છુટ્ટાં પડતી વેળા તે ખાનદાની જવાને પોતાની લાગણીઓ ઉપર કાબુ રાખવાનું ખમીર બતાવ્યું. તે પામી ગયો હતો કે જો તે છેલ્લી વખતે કાંઈ નખખાઈ બતાવશે તો તેની અસર તેની દુઃખી માવતરનાં મગજમાં તે પાછો ફરશે ત્યાં સુધી રહી જશે, માટે તેમ નહીં થવા દેવા માટે તે અઢાર વરસનાં જવાને પુરતી સાહુચેતી વાપરેલી હતી.

વાંચનાર જાણે છે કે પીરોજનનાં પેહેલા ભરથારની થોડીક પુંજ બેંકમાં પડેલી હતી તેમાંથી તેણી પેતા જોડે બીજવર લગ્ન કરી ગઈ ત્યાં સુધી ચાલુ નીભાવ થતાં પાંચ હજાર રૂપિયા બાકી હતા. એ રકમ બેંકમાંથી ઉપાડી લઈ તેમાંથી સાડાચાર હજારની રકમ તેણીએ શીરોઝને ત્યાં સાથે રાખવા માટે આપી હતી. બાકીનાં માત્ર પાંચસેં રૂપિયા તેણીએ પોતાના ગુજરણ માટે રાખ્યા હતા.

બેટા શીરોઝ આસ્ટ્રેલીયા સીધાયાં પછી તેજ દહાડે સાળે પીરોજન અને દીનામાય દાવર નાના નરીમાનને પીરોજનની સાવકી દીકરી આલાનાં મમાઈ-મમાવાને ત્યાં મુકી ગયાં અને પેસીનાં પૈસા ટકામાંથી જે થોડોક અવેજ તેણી પાસે હતો તે તથા પોતાના દાગીનાં અને જરૂરેરાત પણ તેમનાં હવાલામાં સોંપ્યું.

તે દીવસ પીરોજનની જીંદગીનો એક અતિ નેહસ્ત અને રડ-મસ કરાવનારો બરગસ્તા દહાડો હતો. કાં ન હોય ? અકેક કરતાં બખ્ખે ગોલાબ જેવાં બચ્ચાંઓ, જેમને એક પલ આંખ આગળથી ખસડેલાં નહીં, તેમને એકજ દાહાડે ખુદાની દયા પર પારકે આધારે છોડી દેતાં તે અભાગની અબલાને કેવું માહાબારત દુઃખ થઇ જીવ ઉપર કેવી છરી ફરી હશે તેનો ખ્યાલ બહુ દયાજનક છે. આપ-વીતી વીનાં એવાં દુઃખની ખરી કદર કદી કોઈને સમજતી નથી. શીરોઝ સમજતો હતો તેથી પોતાની માવતરથી છુટો પડતાં પોતાની લાગ-ણીઓ ઉપર-તેણીને વધુ દુઃખ ન થવા પામે તેટલાં માટે-તેણે જીવ-પર જોરાવરી ખેંચી કાઢી મેલવ્યો હતો, પણ ન્હાના નરીમાનથી તેમ બની શક્યું નહીં. તે પીરોજન જોડે ખુશીથી ગયો ખરો, પણ ત્યાં રહેવાને તેણે ના પાડ્યું.

“મમ્માજી, મને અહીં મુકી નાં જાઓ ! જે મને લેતાં જાઓ !” તે નીદોષ બચ્ચું જે અખત્યાર રડીને કાલાવાલા કરતી ઢબે બોલવા લાગ્યું. “મારી સાથે એમ નાં કરો ! હું મસ્તી નહીં કરસ ને તમુને જરા કંટાલો નહીં આપસ ! જે મને લેતાં જાઓ !”

આ વખતે ગરીબ બીચારી પીરોજનની છતીમાં ( તેનાં અકેક સખુને) છગરા કુટતા હતા-ગોયા તેની છતી ફાટી જતી હતી !

“મારા દીકરા, તું શીકર નાં કર ! હું જલદીજ પાછી આવસ-



તારી આલાં બેન સાથ તું અહીં—” પણ તે દુઃખી માવતરનાં ગળાં-  
માંથી તે આખું વાક્ય નીકળી શક્યું નહીં.

“ નહીં, મમ્માજી નહીં, જે મને એખલો મુકીને તમે નાં  
જતાં !” તે ગરીબ બચ્ચું ફરી એકવાર પોતાની માતાને ગળે બાજી  
પડી રઠમસ ચેહરે બોલ્યું. “ શીરોજ બાપ તો મુકીને ચાલી ગીયા  
ને હવે તમેજી તેમ કરોછ ?”

ન્હાના નરીમાનનો તે હૃદયભેદક કકળાટ ગમે એવા સંગ  
દીલની છાતીને પલક વારમાં પીગળાવી નાંખવાને પુરતો હતો. પીરો-  
જની છાતી તે બચ્ચાંને આમ ટળવલતું જોષ ફાટી ગઈ, પણ તેણી  
જાણતી હતી કે તે જે કાંઈ કરતી હતી તે આચન્દા તે બચ્ચાંનાંજ  
ફાયદાનું હતું. કોણ જાણે તેની સરજત તેને ક્યાં ક્યાં લઈ જનાર  
હતી તે પીરોજ પોતેજ જાણતી ન હતી. તેવી બટકતી હાલતે  
તેણી એ કામળ બચ્ચાંને ક્યાં લઈ જાય ?

ન્હાના નરીમાનનો કકળાટ તેની છાતી ચીરી-ફાંસી નાખનારો  
હતો પણ તેણીને તેના બવિષ્યનો ફાયદો જોવાનો હતો. મુંબઈમાં  
હશે તો એ બચ્ચું શીખી-કેળવાઈને પાંચે દહાડે સુખી થાય એમ  
હતું, તેથી છાતી ઉપર પથરો મુકીને તેણીએ તેને તુરત વેળા  
વિખુટું પાડવું લાભનું હતું, જેથી તે બલા ખુઝર્ગ જોડાંનાં પાસાંમાં  
પોતાનાં ખીલતા ગુલાબને આપી તે દુઃખી માવતર નવધાર આંસુએ  
રડતી ત્યાંથી દુર થઈ ગઈ.

એ પછી તેણી મુંબઈમાં ઉભી રહી નહીં.

દીનામાય દાવર અને તેમના વહુ-દીકરાંઓની સેંકડો સમજાવટ  
છતાં તે દુઃખી અબળા, બીજેજ દીને મુંબઈ છોડી ગઈ ! તેણીએ  
જતી વખતે નીચલા યાદગાર શબ્દો કહ્યા હતા—“ કાંઈ કાંઈ  
વખત હું મારાં બચ્ચાંઓની ખબર પુછવતી રહેવશ, કે જેમને મેં

ગઢ કાલથી ખુદાને હવાલે સોંપ્યાં છે. એ દીકરાઓ મોટા થઈ અમારા સુખનો દહાડો પાછો સજીવન કરે તેટલાં જો હું જીવતી હોવસ, તો પાછી આવી મલસ, નહીં તો મારા હકમાં દુવા કરજો !”

### પ્રકરણ ૨૯ મું.

#### પીરોજ પર પડેલા દુઃખનાં પહાડો.

વાંચનાર ! છેલ્લા બનાવોને પંદર વરસનો એક પહાડ જેવો લંબાણુ ગાળો પસાર થઈ ગયો છે. આ દોઢ દાહેકામાં દુનિયાંમાં શું શું બનાવો બન્યા હશે તે સાથે આપણને કામ નથી. પહેલાં દશ વરસ સુધી પીરોજ ક્યાં હતી તે કોઈ જાણતું ન હતું. એ દશ વરસમાં તેણીએ કેવી કેવી દલદેસરીઓ વેડી હતી તે લંબાણુ બ્યાન કરવાની અહીં જરૂર નથી. એટલું જ કહેવું પુરતું થશે કે આ એક દાહેકામાં તેણી શહેરે શહેર અને ગામે ગામે ભટકી હતી. એક રાજ કરતી રાણીના જેવું બાદશાહી સુખ ભોગવનારી આ સુંદરીએ એક હલકી ચાકરડીનાં વેસમાં લોકોને ત્યાંનાં વાસણો ઉજલવામાં અને કચરા કાઢવાનાં હલકામાં હલકાં કામોમાં ભારે કંગાળીઅત અને હાડમારી વચ્ચે એ વખત પસાર કીધો હતો. એ અરસા દરમ્યાન તેણી ઉપર ભુખમરાની અને છેવટે ચોરીનાં તોહમતની આફતો પણ વરસી ચુકી હતી. ગરીબાઈની ગીરદેશીનાં સખતમાં સખત કરડાં દાંત તેણીને લાગી ચુક્યા હતા. જીવ સટોસટ બચંકર માંદગીઓમાંની તેણીને પસાર થવું પડ્યું. ઓરત જાતની ખુશસુરતી જો એક દંડ ગણાતી હોય તો તે ખુશસુરતીએ તેણીને હેરાન—હેરાન અને પરેશાન કરી મેલી હતી, કારણકે ખુશસુરતીની ખરી કીંમત અમીરી સ્થિતિમાં જ હોયછે, ગરીબો ખુશસુરત હોય તો તેઓ

જરનાં જોરે જલદીથી જીતી શકાય છે એવી કાંઈ નિરલજ્જ માન્યતા દુનિયાં ધરાવતી હોવાથી પીરોજને પોતાની પાકદમન સાયવવા માટે ગીરદેશનાં આ દોઢ દાહોકામાં કાંઈ ડબ્બનમંધ દુઃખદાયક પ્રસંગો વેઠવા પડ્યા હતા, પણ સાચી મનસ્વીની એ એકીનદાર ચોરતે તે પત્નીદ જીંદગીએ જીવવા કરતાં ગરીબાઈની કંગાળીઅતનેજ વધુ પસંદ કરી હતી. મુંબઈ છોડવા પછી દશ વરષ સુધી તેણી ક્યાં છે તે કોઈ જાણતું ન હતું પણ તે પછી તેણી માઇસોરમાં જણાઈ હતી. દશ વરસનાં એક દાહોકામાં તેણીનું એકજ કાગળ પરેલવાલાં દીનામાય દાવરને મળ્યું હતું અને તે દુઃખથી રગેરગ ભરેલો એક દયાજનક દસ્તાવેજ હતો. તેમાં તેણીએ પોતાનાં બેઉ બચ્ચાંઓની અને સાવકી દીકરીની સ્થિતિ થું હતી તે જાણવાની ઇચ્છા દેખાડી હતી, જેનો તુરત તે બલાં બાતુંએ “તેઓ સુખી છે અને દીકરી આલાં પરણી ગઈ છે” એવો જવાબ વાળ્યો હતો. પીરોજનાં તે એક પુરાં કાગળમાં ખુલ્લું જણાવ્યું હતું કે “આએ કાગળનો જવાબ લખ્યા પછી ફરીથી બીજું કાગળ મને કોઈએ લખતું નહીં, કારણ કે હવે હું અહીંથી બીજી તરફ જનાર છું” તે ઉપરથી તેણી ક્યાં ગઈ હશે તેની બેખબરીને લીધે દીનામાય દાવર તેણી જોડે વધું પત્ર વ્યવહાર ચલાવી શક્યાં ન હતાં.

એ રીતે વરસપર વરસ વહી ગયાં. પેસી લખપતી અને આલમખાંનની આલાંવાળી નાલાયક નાલેશી મુંબઈની આલમનાં બેજાંમાંથી સદનતર દુર થઈને દટાઈ ગઈ અને તેને બદલે નવી નવી બાબદોએ જન્મ લીધો. વખત કોઈને માટે બેસી રહેતો નથી. કઝાક પછી દહાડા, દહાડા પછી મહીના, મહીના પછી વરસ અને વરસ પછી દાહોકા ખુદની કુદરતમાં ચાલુજ હોય છે. તેમ પીરોજ મુંબઈ

છોડી ગયા પછી દોઢ દહાકાનો એક લાંબો ગાળો પસાર થઈ ગયો. એ દહાકા દરમિયાન તે એકીનદાર ઓરતે આ ઠગારી દુનીયામાં ગરીબાઈની ગીરદેશી વચ્ચે બારે કંગાલીયતમાં દહાડા કહાડ્યા. આ કંગાળીયતનું ચિત્ર ચિતારી વાંચનારને જેમ હમેશાં બનતું આવ્યું છે તેમ, નેક આદમીઓ કેવાં દુખી થાય છે અને પુરાંઓ ચમન મારે છે એ આપણે દરરોજ આપણી નજરો નજર જોઈએ છીએ. એજ રીતે પીરોજ ઘણી હાડમાર, અને દુઃખી થઈ. તેણીનાં દુઃખનો પાર હતો નહીં. તેણીની મુઝવણોનો સુમાર હતો નહીં—તેણીની આશ્વતોનો ગોચા અંદાજ હતો નહીં !

પણ અંતે “ધર્મો જય અને પાપો ક્ષય” કુદરને નિર્માણ કીધેલુંજ છે. દાદારની દરબારમાં ધનસાદ સાચો છે. જોકે નેક માણસોને આ દોરંગી દુનિયામાં, ઘણી કડક તપાસમાંથી પસાર થવું પડે છે, તોપણ અંતે સત્યનીજ ‘જય’ હોય છે.

\*

\*

\*

\*

પેશાવર શહેરનાં એક પડત ભાગમાં શહેરી વસ્તીથી દુર એક કંગાળ ઝુપડીમાં આપણને આજે નજર ફેંકવી છે. તે ઝુપડીમાં એક જવાન દરદી બાઈ માંદગીને બીછાને એક કંગાળ ખાટલીપર પડેલી છે અને તેની સેવામાં કદાવર બાંધાની એક પેશાવરી સ્ત્રી તેની ખાટલી આગળ ઝુરતી બેઠી છે.

“ઓ બાઈ, તમે તો હવે જીવનમાત કરો છો.” લગભગ પા કલાકની મુંગી ચુપકાઈ પછી પેલી દાયા બોલી. “આજ ત્રણ ત્રણ દીવસ થયાં અજનો એક દાણો તમે મોંપર મુક્યો નથી. છેલ્લાં ત્રણ માસની મહાભારત માંદગીથી તમે ગળાઈને કોટલાં જેવાં મની ગયાંછ તેનો તો ખ્યાલ કરો ? કોઈને માટે નહીં તો ખુદને ખાતર તમે જરા ઉઠો અને આ જવારીનો રોટલો ને થોડું ગરમ દુધ મેં

તમારે સાફ તપ્યાર રાખેલું છે તે લઈ તમારા જીવને ઠેરવો. એમ ખાશો-પીશો નહીં તો કેમ થશે ? તમારાં હાડકાં કેમ ચાલશે ? એ દુઃખને લીધે તો તમે તમારી છેલ્લી નોકરી ખોલી.”

“ નહીં, અમાનત, મેં મારી દેહદનીનાં દુઃખને લીધે મારી નોકરી ખોલી નથી. પણ મારી નીતિનાં રક્ષણને લીધે ખોલી છે.” તે દરદી જવાન બાનું આંખમાં આંજી લાવી ધીમા સાદે ખોલી. “બળી ગઈ મારી જાંઘી ! એવી જાંઘીએ જીવનું ને મરવું બધું સરખું છે. મારી છેલ્લી નોકરી વાણી સુખની હતી, પણ જ્યાં હું હતી ત્યાં એક કાળો સાંપ મારી નીતિપર ત્રાપ મારવાની તજવીજમાં હતો તેથી હું તત્કાળ ત્યાંથી નીકળી પડી અને પછીનાં ભુખમરાએ મને આ માંદગીમાં પટકીછ. હવે મારી પાસે કાંઈ રહ્યું નથી. મારી દુકં માયા-પુંજમાંથી માત્ર મારાં મોત-ત્રાકડાં જોટલી એક નિરજીવ રકમ સીચાય બીજું કાંઈ બચવા પામ્યું નથી. તારાબી ત્રણ મહીનાનાં નવ રૂપિયા મારી ઉપર ચઢી ગયાછ.”

“ અરે બાઈ, એમ નાં બોલો. તમારીજ માફક મેંબી એક વખતે સારો વખત જોયલો હતો, પણ હાલ ગરીબીની ગીરદેશીમાં હુંબી ફસેલી છું, માટે તમે દુઃખીની હું દુઃખી પુરતી કદર બુજીએ. મને મારો પગાર જોઈતો નથી. મને તમારે ત્યાં પેટ પુરતું મળેછ એજ ગતીમત છે. એક ચંડાળ ખાવીંદનાં જીવમાત-માંથી તમે મને છોડવીને મારી ઉપર જે હેશાન ટાંધેલું છે તે એટલું મોટું છે કે હવે તો હું જાંઘી સુધી તમારી પાસેથી ખસવાની નથી. તે હાથા-સુનો ભરથાર સાત વરસ દેશનીકાલ ગયોછ એ મારે મનથી એક પ્રકારની રાહત છે. હું એટલીજ દુવા માગુંછ કે તે મુઁવો એ મુક્ત પુરી કરીને અહીં આવી પહોંચે તેટલાં તમારી હાલત કાંઈ સુધરે તો આપણે મુંબઈ તરફ જતાં રહીયે. પણ

એ બધી વાત આપણે પછી કરીશું. નવાજબાઈ, તમે ઉઠો અને કકડો રોટલી ચાવી આ ગરમ ગરમ દુધ પીવો કે જરા હુશી-યારી આવે.”

પોતાની દાસીનાં આ કરુણાજનક શબ્દો સાંભળી તે દરદી જવાન બાતું ખાટલીપર ઉઠી બેઠી—જોકે તેણીને ખાવા પીવા મુદ્દલ ગમતું નહીં હતું. તે છતાં, તે વફાદાર દાસીને રાજી રાખવા તેણી ઉઠી અને અડધી રોટલી દુધમાં બોળીને ખાધી. આ ગરીબડાં ખાણુંથી તે દરદી બાઈને જરા ટેકો આવ્યો, કારણ કે છેલ્લાં ત્રણ દીવસથી તેણીનાં પેટમાં અન્નનો એક કતરો જવા પામ્યો ન હતો.

વાંચનાર પુછશે કે આ જવાન બાઈ અને તેની દાસી કોણ છે ? અહીં તેનો ખુલાસો કરવાની જરૂર છે.



### પ્રકરણ ૩૦ મું.

“જામે જમશેદ” પત્રની બલિહારી.

તે કોઈજ નહીં પણ આપણી કમનસીબ પીરોળ હતી, જેણી નવત્રી જન્માનાં એકાંત ખુલામાં છુપાં નામે પેશાવર જેવા એક દુરદરાઝ મુલકના ખુલામાં પડેલી હતી. છેલ્લા ત્રણ માસથી તેણી એક બયબીત બીમારી બોગરી હમણુંજ તેમાંથી ફારેગ થવા પામી હતી. હજી તો તેણી બીછાના ઉપરજ હતી, કારણ કે આ માંદગીથી તેણી ઘણી નાતવાન બની ગઈ હતી. શહેરે શહેર અને ગામેગામ છેલ્લાં પંદર વરસોથી જુદી જુદી નોકરીઓમાં બટકી બટકીને છ માસની વાતપર પેશાવર ખાતેનાં એક પારસી કુટુંબમાં તેણી અચ્ચાં રમાડવા રહી હતી. આ એક સુખી નોકરી હતી પણ જેમ બીજે અનેક ઠેકાણે બનતું આવ્યું હતું તેમ આ જગ્યા પરથી

તે કમનસીબ અબજાને તેણીની ખુશસુરતી ચામડીને લીધે ખમવું પડ્યું હતું. ગમે એવા કંગાળ અને ચીથડે-હાલ પોશાકમાં પણ તેણીનો સુંદર ચેહેરો સૌ કોઈનું ધ્યાન ખેંચતો હોવાથી અહીં પણ તેજ નડતલ તેણીને નડી હતી. જે શેઠને ત્યાં પેશાવરમાં છેલ્લી નોકરી રહી હતી તે શેઠનો ઉખડી ગયલો દારૂડીયો દીકરો તેને નડતલરૂપ થઈ પડ્યો હતો અને પૈસાનાં પ્રબળથી તેણીની વિરૂધ્ધ તેણે એક એવું કમકમાટ બરેલું કાવતરું રચ્યું હતું કે જે જે અધવચ્ચે તેજ ધરની એક બલી ફરંગણુ દાયા મારફતે પીરોજ બાણુવા પામી નહીં હતે તો તેણીની નીતિનો નાશ થવા જેવો ગંભીર મામલો બની ગયો હતો. એમ હોવાથી તેણી તુરત તે બલાં શેઠાણીની રજા લઈ તે ચાકરી છોડી ગઈ. તેજ શેહેરનાં એક એકાંતમાં માત્ર બેજ બુપડાં હતાં તે બુપડાંમાં એક કમનસીબ પેશાવરી સ્ત્રી વસતી હતી. તેણીનો ખાવીદ એક જાણીતો બદમાશ હતો અને તેણી પર ભારે જુદમાત વરસાવતો હતો, પણ પીરોજની કાર-સાજીથી તે ચંડાળને ઇનસાફની ચુંગાલમાં સપડાવીને સાત વરસ દેશનીકાલની હવા ધોરવા ગમાથી તેને તેણીએ પોતાની દાયા તરીકે માત્ર ત્રણ રૂપરડીનાં પગારપર રાખી લીધી હતી.

તે પેશાવરી સ્ત્રીનું નામ “અમાનત” હતું. તે ઘણી બલી અને વફાદાર હતી. પીરોજ આવી વરયા પછી બીમારીથી પટકાઈ પડી. નોકરી છોડી તેણીનાં પડોશનાં બુપડાંમાં તે બીમારી દરમિયાન અમાનતે તેની એવી બરદાસ્ત કરીધી હતી કે જેવી એક સગી બહેનથી બની નહીં શકે, જોકે તેણીએ તેને એક નોકર તરીકે રાખી હતી, પણ પીરોજ તેને નોકર મીસાલ ગણતી ન હતી.

“બાઈ, આજે હું બજારમાં ચોખ્ખા ક્ષેવા ગઈ હતી ત્યાં રસ્તાપરથી એક પારસી શેઠીયાની ગાડી પસાર થઈ તેમાંથી આ

હાપો (ન્યુસપેપર) અચબુચ પડી ગયો.” પીરોજી જરા બાજરીની રોટલી અને દુધ ખાઈ રહેવા પછી અનામત બોલી. તેણીની વાત-ચીત અલખત ! હીંદુસ્તાનીમાં હતી. પણ અહીં વાંચનારની સગવડ માટે ગુજરાતીમાં લખાઈ છે. “મારી તે ઉપર નજર પડતાં વાર માડી થોભાવી તે પાછું આપવા સાર મેં તાલીઓ ફાડી પણ ફાકટ. તેથી હું તે ઉંચકી લાવી છું. મને લાગે છે કે એ તમારી ગુજરાતી જાનાનું કાંઈ ‘અખખાર’ છે.”

પીરોજી આ નવાઈ દુરથી જોતાંજ તેણી પામી ગઈ કે જોલાખી રંગનું તે ન્યુસપેપર મુંબઈનું ‘જામે જમશેદ’ પત્ર હતું.

“એ તો ‘જામે’ છે. તેણી પોતાનાં ધુજતાં નાતવાન હાથોમાં તે પેપર પકડતાં મન સાથ બબડી, “આજે તારીખ થઈ ૧૪ મી ડીસેમ્બર એની ઉપર તા. ૧૨ મી ડીસેમ્બર છે. ગઈ પરમદીનનું એ જામે છે. બરાબર છે. મુંબઈથી ત્રીજે દહાડે એ આજેજ મલવું જોઈએ. અરે મારાં માનીતાં પુરાણાં પત્ર જામે !” તેણી તે પત્ર જોલતાં મન સાથ ફરીથી પઠપઠી “આજ પંદર પંદર વરસ થયાં તું નજરે કોણે જોયું છે. શુકર છે ખુદાના કે આજે તું મારે હાથ આયું ! બે ઘડી મારા બેચેન જીવને આરામ મળશે.” એમ વિચારી તેણીએ તે ‘પારસી પાયોનીયર’ પર એમ તેમ નજર ફેરવવા માડી. “પંદર વરસમાં જામેમાં કેટલો બધો સુધારો ? પારસીઓનું એ માનીતું પેપર જાણે દર દહાડે કુદકે ને લુસકે વધ્યુંજ જાયેછ ! કેટલું બધું ઠોકખધ વાંચન ! કેટલા બધા સફા. પણ સબર—ઓ ! આય શું ? ઓ માયજી !—આએ ‘નવી જાહેર ખબર’નાં મથાંળાં હેઠળ હું આએ શું વાચું ? “મી. ૦ પેસતનજી લખપતીના મોહોરદાર પીરોજીનો પત્તો જોઈએ છે ?”—ઓ મારા થાક પરવરદેગાર ! રખે મારાં બચ્ચાંઓને કાંઈ અલવલ આવી



હોય !—ઓ અમાનત ! મને જલદી સરખી ઉઠાડી બેસાડરે !—ઓ  
—ઓ—ઓ—હવે શું કરું ?” એટલું બોલતાં તેણીએ તે જાહેર  
ખખર નીચે મુજબ વાંચી.

**મીં પેસ્તનજી લખપતીનાં મોહોરદાર પીરોળનો  
પતો જોઈયે છે.**

૩. ૩૦૦) તું ઇનામ.

અમો નીચે સહી કરનારાઓ જાહેર પ્રજાને નમનતાઈ સાથે  
ખખર આપીયે છીયે કે મુ'બધવાળા મીં પેસ્તનજી લીમજી લખપતી,  
જેવણુ છેલ્લા દોઢ દાયકાની વાત ઉપર ચોકસ પ્રકારની નાલેશી વચ્ચે  
આ શેહેર તજી ગયા હતા તેવણુનાં મોહોરદાર પીરોળ હાલ ક્યાં  
છે તેવણુનો પતો જોઈયે છે. જેઓ એ બાબે સતાદાર બાતમી અમોને  
લાવી આપશે તેમને ઉપર જાહેર કરેલું ૩. ૩૦૦) તું ઇનામ  
આપવામાં આવશે. મજકુર બાતુની ખોળ કરવાનો સબખ એ છે  
જે તેમનાં એક માસી બાઈ રતનબાઈ રાવલપીંડીવાળાં શ્રી રાવલ-  
પીંડી ખાતે બુઝર્મ ઉંમરે પોતાને પીઠે-પુઠે કાંઈ પણ વર-વારેસ  
મુકયાં વિનાં ગયા માસની તા. ૨૩ મીએ મરણુ પામ્યાં છે, તેવ-  
ણુનાં છેલ્લાં વશિયતનામાં મુજબ તેવણુની ૩. જા. લાખની તમામ  
સ્થાવર અને જંગમ મીલકતનાં વારેસ તરીકે મરનાર બાઈ પોતાની  
એકપુરી બાણેજ બાઈ પીરોળ પેસ્તનજી લખપતીને ઠરાવી ગયાં  
છે. આ વસીયતને અમલમાં મુકવા માટે બાતુ મજકુરનો અમોને  
પતો જોઈયે છે.

**પીરોળશાહ અને પીટસન તે મરહુમ બાઈ રતનબાઈ**

રાવલપીંડીવાલાના સોલીસીટરો, મુકામ મુંબઇ, લખી આજે તા. ૧૧ મી ડીસે-મખર.

હરખથી ફાટ ફાટ થતાં હૈયાં સાથ પીરોજનએ આ જહેરખખર વાંચી પુરી કીધી તેટલાં તેણીનાં હાથમાંથી તે પત્ર સરીને જમીન પર પડી ગયું. તેણી તુરતનીજ એક મોટી માંદગીમાંથી ઉઠેલી હોવાથી તેણીનો જીવ ફરી આવ્યો. અમાનત ધભરાઇ ગેઇ કે આ અખખાર વાંચી બાઇમાં આમ અચખુચ ફેરફાર કેમ થઇ ગયો. જેથી તેણી ધભરાઇ જવાથી એક કાંદો લાવી તેણીનાં નાક આગળ ધર્યો અને ઠંડા પાણીનાં મોંપર ફટકા માર્યા. થોડીવારે પીરોજન સુધ્ધીમાં આવી.

હોશમાં આવતાં તે બનાવ પીરોજનને ફરીથી યાદ થયો. તેણીએ તે માંદગીનાં ખીજાનાં પરજ તકીયા ઉપર વાંકી વળી તે મહાન બક્ષેશ મોકલવા માટે ખુદાનો ઉપકાર માન્યો અને પછીજ પોતે શી ખખર મેળવી હતી તે બાબે પોતાની વફાદાર દાયા અમાનતને વાકેફ કીધી.

“સાહડા સાત લાખ રૂપીયા ?” આ શબ્દો સાંભળતાંજ તે પેશાવરી સ્ત્રી ફાટી રહી !

“બાઈ, ખુદાનો આભાર માનો. તે માલેકે તમારી નેકીનો બદલો આ રસ્તે તમોને નવાજ્યો છે.” અનામત હરખથી ઘેલી થઇ જતાં બોલી. “પણ તમારી કમીની દાસીને જીલ્લો નહીં, બા, હું તો હવે મારી જાંદગીનાં છેડા સુધી તમારી નોકરીમાંથી ખીસવાની નથી.”

“કાંઈ શીકર નહીં, અમાનત, તું મને ધણી વફાદાર નીવડેલી છે અને હુંબી હવે તુંને છોડવા રાજી થવાની નથી.”

\*

\*

\*

\*

## પ્રકરણ ૩૧ મું.

### નહી ધારેલો પરોણો.

વાંચનારને યાદ હશે કે આ વાર્તાની શરૂઆતનાં પ્રકરણોમાં પીરોજનનાં મહીરાંને લગતી જે કેટલીક વીગતો આપવામાં આવેલી છે તેમાં તેની એક માસી મા-બાપની ઉપરવારી થઇને પોતાની આપ મરજીનાં એક ધણીને પરણી જવાથી આખાં કુટુંબે તેણીને ઓવારનીવાર કરી મેલી હતી. આપ મરજીનાં લગનો સાધારણ રીતે ધણાં ખરાં પાછળથી સુખી નીવડતાં નથી, પણ સુભાગ્યે પીરોજનની માસી રતનબાઇનાં બાબમાં તેથી ઉલટુંજ પરીણામ નીપજ્યું હતું. જે વખતે પીરોજ પોતાના પહેલા બરથાર જોડે પણ પરણેલી ન હતી અને એક કુમારીકા તરીકે મહીરાંના સુખમાં સુખી હતી તે વખતનીખી આગલ થયેલો આ બનાવ હતો. પીરોજનની તે માસી મા-બાપની ઉપરવારી થઇ પોતાના મનના ધાર્યા ધણી જોડે પરણીને દુર દેશાવર જતી રહી હતી, તેઓ શરૂઆતમાં કેટલાક શેહેરો ખાતે અથડયા પછી છેવટે રાવલપીંડી ખાતે ઠર પડ્યાં હતાં. તેણીનો માસો એક ચંચળ જેહેનનો ગણત્રીબાજ પુરુષ હોવાથી રાવલપીંડી ખાતે કોમીસરીએટ ખાતાનાં કંત્રાકટો લેવા લાગ્યો. પ્રથમ તેણે ન્હાની રકમથી શુંશરૂઆત કરી પણ કુદરતે તેનો નશીબો બુલંદ કરવાથી તે તેમાં સાલ દર સાલ વધુને વધુ ફાવતોજ ગયો અને તેને બુઢાપો આવ્યો. આ જોડાંની કમનસીબી એટલીજ હતી કે તેમને પેટે પુઠે એક બી બચ્યું હતું નહીં બચ્યાંની બાબદમાં તેઓ ધણાં કમનસીબ હતાં. માસી રતનબાઇ અસલથીજ પીરોજ ન્હાની હતી ત્યારથી તેને ચાહતી હતી અને ખીજી માસીઓ કરતાં રતનમાસી જોડે પીરોજને ધણું લેહેણું હતું. આ “લેહેણું” માસીજીએ મરતી ધડીએ પણ ખરૂં પાડી આપ્યું.

તેણી છેલ્લાં દશ વરસ પર રંગાઈ હતી અને પોતાના ખાવીદનાં મરણ પછી રાવલપીંડી ખાતેજ પોતાનો વખત ગુજરતી હતી. કુટુંબી-ઓએ તો તેણીને હમેશની ઓવારનીવાર કરેલી હતી. તેઓ તરફ તેણીને ઘણો અભાવ હતો. વળી તેણી પરણી ગયા પછીથી એક જમાનો ગુજરી જવા છતાં ફરીથી મુંબઈ આવેલી નહીં હોવાથી હાલ કુટુંબીઓમાં કોણ કોણ હૈયાત છે તે પણ તેણી જાણતી ન હતી. તેણીએ પીરોજ વિશે પાછળથી માત્ર એટલું સાંભળ્યું હતું કે તે એક ખાનદાંની અને કેળવાયલા જવાન સાથે પરણી ગઈ હતી, પણ પીરોજનો તે પેહેલો ધણી મરણ પામ્યો હતો એ ખીનાથી તેણી માહિતગાર ન હતી. પીરોજ હજી પોતાના પેહેલાજ પરણ્યા સંસારમાં હોવી જોઈએ એજ તેણીનું અનુમાન હોવાથી કુદરતી છે કે પેસી લખપતી જોડેનાં તેણીનાં બીજવર લગ્નથી તે તમામ બેખબર હતી. એ રીતે પોતાને પેટે પુઠે કાંઈ નહીં હોવાથી રતનમાસીએ પાછળે દહાડે તેણીને પોતાની એકલી વારસ ઠરાવી હતી. એ પણ કુદરતનો એક ભેદ અને કીસમતની એક કરામત હતી !

\*

\*

\*

\*

પીરોજને તેની મરનાર માસી લાખો રૂપિયાનો વારસો આપી ગઈ એ જાણી આપણે ખુશી છીએ, પણ હજી પીરોજનાં નસીબમાં એક દુઃખ બાકી હતું અને નઝદીકનાંજ ભવિષ્યમાં ડાળા ધુરકતું હતું. જમ્મેમાં વાંચેલી પેલી જાહેર ખબર ઉપરથી જે સહવારે તેણીનાં આનંદનો પાર રહ્યો નહીં તેજ સાંજે તેનાં સુખનો નસીબો ફરી એકવાર સીધા થવાનું તેણીની કમનસીબ સરજતમાં સરજાયલું હતું.

“અમાનત હવે એકુ અઠવાડિયામાં તખીયત સુધરવે આપણે મુંબઈ જઈશું” એવી ખુશ ખબર તેજ બપોરે તેણી પોતાની વફાદાર દાસીને આપી ચુકી હતી. અને આવતાં સુખી ભવિષ્યનાં

સ્વપના જોતી હતી, પણ “ ઇનસાન ધારેછ શું ? ને ખુદા કરેછ શું ? ” એ કહેવત કોણને અંજણી છે ? રહી રહીને દોઢ દાહકાનાં એક કંગાળ અને કંટાળા ભરેલા ગાંળા પછી ખુદા જે દીવસે તેણી પર અચખુચ મેહેરખાન થયો અને એક મોટું સુખ તેને શોધતું આવ્યું તેજ દીવસે એક મોટું દુઃખ પણ તેણીનાં કમકાસમતમાં લખેલું હતું તેની કોણને જાણ હતી ? વાચનાર ! તે જેખી કુદરતનાં જેખી ભેદ ભરમોને અદનાં ઇનસાન ક્યાંથી પહોંચી શકે ?

\*

\*

\*

પીરોજને વારસો મળવાની “ જામે ” માં ખુશખબરી વાંચીનેજ એક દીવસે તે આઠ વાગે એક નહીં ધારેલો અને નહીં ચીતેલો વિલક્ષણ બનાવ બન્યો. ડીસેમબર માસનાં દીવસો હોવા છતાં સાંજે ચાર વાગ્યાથી આકાશ પર વાદળાંઓ ઘેરાઈ આવી એક સખત તોફાન થવાની આગાહી આપતું હતું. પાંચ વાગ્યામાં તે સખત પવન ફુંકવા માંડ્યો અને તે પછીનાં અરધા કલાકના અરસામાં મેઘરાજે ચોતરફ વૃષ્ટિ કરી મેલી. પેશાવરનાં તે એકાંતમાં ગરીબ ખીયારી પીરોજ, જેણી માંદગીને બીછાંણે પડેલી હતી તેણી આ મામલો જોઈ ધભરાઈ ગઈ. દાસી અમાનતે પોતાની બાંધને સરદીથી બચાવવા માટે ઝુપડાંમાં એક સગડી સળગાવી અને આગલાં તથા પાછલાં બારણાં બંધ કરી સાંજનું ખાણું ખાઈ લઈ તેઓ તે અચખુચ નીકળી આવેલાં તોફાનને લગતીજ વાતો કરતાં બેઠાં હતાં. જેમ જેમ વખત વધતો ગયો તેમ તેમ બાહરે તોફાન વધતુંજ જતું હતું. જાણે ચોમાસાનાં દીવસો હોય અને એકાદ મોટું નક્ષેત્ર બેઠેલું હોય તેમ ધોધમાર વરસાદ વરસ્યો જતો હતો.

આસરે આઠેકને અમલો તેઓ હજી વાતચીત કરતાં બેઠાં છે તેટલાં તેમની ઝુપડીનાં બારણાં પર કોઈનાં ટકોરા વાગતા

સાંભળ્યા. પ્રથમ અમાનતનું અને તે પછી પીરોળનું તે ઉપર ધ્યાન ખેંચાયું, પણ વરસાદને લીધે પવનનાં સોસવાટા બારણાને લાગતા હશે એમ ધારી તેઓએ ધ્યાન આપ્યું નહીં, પણ જરા વારે “ખુદા ખાતર હું ગરીબનો કોઈ બેલી થાઓ-હું આ સખ્ત તુફાનથી મરી જઈશું-રક્ષણ ! રક્ષણ !” એવો ઉંડો સાદ સાંભળી તે બેઉ સ્ત્રીઓ એકબીજાની સાથે રડવા લાગી.

“બાઈ સાહેબ, તમે સાંભળ્યું કે ? કોઈ બીચારું આપણું રક્ષણ મળે છે !” ઘસી અમાનત બોલી ઉઠી. “યા અલ્લાહ ! રખે આ તુફાનમાં કોઈ ગરીબ ફસી પડ્યો હોય ?”

“હા, અમાનત, મેં બી સાંભળ્યું. પણ આપણે એવી ભયભીત રાતે બારણું એકદમ કેમ ખોલીએ ? નહીં, જરા સખર કર-ફરીથી પાકી તપાસ કરી વગર—”

હજી તો તેણી આટલું બોલે છે તેટલાં બાહરથી એક બીજો ડરામણો સાદ સાંભળાયો. “અરે હું મરી જઈશું-દયા કરો અને મને અંદર લો !”

પીરોળની દયાળું લાગણી હવે થોભી શકી નહીં. પાક ખુદાની યાદ કરી તેણીએ અમાનતને ઝટ બારણું ખોલી તે કોઈ દુઃખી પ્યારા જીવને અંદર લેવા ફરમાવ્યું.

આ હુકમ સાંભળતાંજ અમાનત બારણું ઉઘાડી તે કમનસીબ આદમીને અંદર લઈ આવી.

“ભાઈ, તમે કોણ છો ?”

“હું જમાનાની ગીરદેશીથી ઘેરાયેલો, વરસોથી હેરાન અને પરેશાન થયેલો એક ગરીબ ખુદબો છું, બેટી !” પેલા શખ્સે અંદર આવતાં જવાબ આપ્યો.

## અબણા ભેદી મદે.

એક પતરાંનો ડબ્બો તે ઝુપડીમાં ઝીણી આંચે બળતો હતો.

તે કોઈ મુસલમાન જેવો જણાતો હતો. માથે ફેંટા, આંખપર ચશ્મો અને હાથમાં એક જાડી લાકડી હતી. તેની દાઢી પાકેલી હતી. તેનાં કપડાં વરસાદથી તરબોળ ભીંજાઈ ગયલાં હોવાથી ટપટપ થતાં હતાં. તે ઠંડીથી ધુજતો હતો.

“ગરીબ બીચારો!” પીરોજ તેને જોઈ ખાટલી પર બેસતાં મનમાં પટપટી. “એ કોઈ ખુદદો બાપડો આજના તુફાનમાં ફસી પડેલો લાગે છે. સારું થયું કે એને આપરે અંદર લીધો, એમ વીચારી તેણે અમાનતને ફરમાવ્યું!” અમાનત, એ બીચારાને આંખે સગડી આગળ બેસાડ કે જરા દીલમાં ગરમી—”

હજી તો પીરોજ આ વાક્ય પુરો કરે છે તેટલાં તેણીનો સાદ સાંભળી તે ખુદદો ચમકીને એક ચીશ પાડી ઉઠ્યો.

“ઓ! એ કોણ? પીરોજ?” તે એકદમ ગુજરાતીમાં બોલી પડ્યો.

વિજળીનો એક ઝટકો લાગ્યો હોય તેમ પીરોજ આ શબ્દો સાંભળી ખાટલી પરથી છલાંગ મારી ભારે ગભરાટ વચ્ચે ઉભી થઈ.

“અરે, તમે કોણ છો? દેખાઈતી રીતે તમે કોઈ મુસલમાન દેખાઓ છો ને ગુજરાતીમાં કેમ બોલો છો? તમે એ કોણતું નામ વાપર્યું? મારા ખુદા! આંખે શું ભેદ છે?”

તેજ પળે જાણે કુદરત તે ભેદનો ભરમ ભાંજવા ઇચ્છતી હોય તેમ અમાનતે મુકેલા થોડા કોલસા પેલી સગડીમાં એકદમ બડકું લઈ ઉઠ્યા અને તે બળતાંની રોશનીમાં પેલા ખુદાએ ફરીથી પુછ્યું “પીરોજ! મારી પીરોજ! તું અહીં! આંખે ખુણામાં? આંખે એકાંતમાં?” આંખે દશામાં?

“પણ તમે કાણુ?”

“ઓ મારા ફરેસ્તા ! શું તું હજી મને પીછણી શકી નથી?”

તે ખુદઢાએ હેરતની આંગળી દાંતમાં પકડતાં અન્યખી બતાવી “ત્યારે લે, આએ જો, હું કાણુ છું તે !” અને એમ બોલી માથાંપર વીટાલેલો લાલ કકડો, કાળો ચસમો અને નકલી દાઢી એક તડાકે ઉરાડી નાખી તે અન્ય જોવો ભેઠી પુરૂષ તેણીની સામે જાહેર થયો.

“પેસી ! ઓ પરવરદેગાર !” અને એમ બોલતાંની સાથ તેણી જમીનપર પટકાઇ પડી બેકામ બની ગઇ.

પણ બીજી તરફ શું બન્યું ? તેજ સ્થિતિ પેલાની પણ થઈ. આ વખતે અમાનતનાં ગભરાટનો પાર ન હતો. તે બાપડીને તો આ મુંજો પેન્ટોમાઈમ કાંઈ સમજી પડતો ન હતો ! તેણીએ ઝટ પોતાની બાઈને હુશીયાર કરવાના ઉપાયો લીધા અને ખુદની બક્ષેશથી તેણી પાછી જલદીજ હોશમાં આવી.

આ વખતે કમનસીબ કંગાળ જમીન પર ચતોપાટ પડેલો હતો—તેનાં મોઢાંપર ફીણુ આવી ચુક્યું હતું !—જે ધડી જાય છે તેમાં ગોચા તે અજલને આધીન થવાનો હોય તેવાં ખુલ્લાં ચીન્હો જણાતાં હતાં. બદમાશ પેસીજ હતો. એક પ્યારી પરણેતર સાથ નીચમાં નીચ ચાલ ચલાવી તેણીને દુનિયાંની દયાપર તરછોડી જનાર તે કમીનો કંગાલ તેણીનો ભરથારજ હતો !

વાંચનાર પુછશે કે તે તો વીલાયત નહાશી ગયો હતો તો અહીં ક્યાંથી ફુટી નીકળ્યો ? તેનો ખુલાસો કરવાની અહીં જરૂર છે. પાપીઓ આખરે પોતાને પાપે પડે છે. પાપ બોલતું નથી પણ બોલે છે. પેસી—નાલાયક પેસી—ને પણ અતે તેજ નતીજો મળ્યો હતો. આલમખાનની આંધાં સાથ નહાસી જવા પછી અને પીરોબને



વિલાયતમાં હાથ તાલી આપી છટકી જવા પછી ભાગ્યે પાંચ વર્ષ તેણે સુખમાં કાઢ્યાં હોય કારણકે “કર ને જો” અહીંનું અહીંજ છે. પેલી આલમખાનની આલાં એક દુનીયાંથી ઉખડી ગયલી નિરલજ દુકતી હતી. તેણીને લીધે મુરખ પેસીએ સુખી સંસારનું નખખોદ વાળવાની હેમાકાત બતાવી હતી. પણ અતે તે લુચ્છને નતીજો શું મલ્યો ? આલાંની બેવકાઈ ! વાંચનાર ! તું ચમકીશ નહીં. જેઓ પોતાનાં ને બેવકા નીવડે છે તે તો પાર-કાઓની પ્રીતિમાં પણ બેવકાઈજ મેળવે છે. કમબખ્ત પેસીનો હાલ તેજ થયો. પીરોજને હાથતાલી આપી તે બાંગડ તેણીની સાથે જરમની તરફ નહાસી ગયો હતો, પણ પાંચ વર્ષમાંજ આલાં તેના પ્યારથી ધરાધ ગઇ. તે છકેલ છોકરીને હવેયુરોપનીજ મોહીની લાગી હતી. તેણી સારી પેઠે જાણતી હતી કે પોતાની હૈયાતી દરમ્યાન તેને પાછું મુબ્બક કે પુનામાં મેં બતાવવાનું બારી થઇ પડનાર હતું તેથી તેણી પેસીનેબી આખરે બેવકા થઇ. જરમનીમાં પેસીનાં જે જવાનયા મિત્રો થયા હતા તેમાંનો એક આલાંની ખુબ-મુરતી પર મોહિત થયો અને તેણીનો પ્યાર જીતવાને પણ નસીબ-વાન નીવડયો, જેથી બન્યું એમ કે તે બન્ને જણાં એક રાતે પેસીને ઉઘતો છોડી ગુપચુપ અમેરીકા તરફ વટેણાં વાવી ગયાં. તે નાપાક આટલુંજ કરીને રહી નહીં. પણ પેસી પાસે જે માયા પુજી હતી તે તમામ સાથે લેતી ગઇ, જેથી પેસી પરાયા પ્રદેશમાં બીજીજ સહવારે રખડી રહ્યો. પોતાની પ્યારી પરણેતરને દીધેલા જલેમ દગાનો નતીજો તે કુદરતે આ રીતે દેખાડયો. તે નાપાક આલાં તેનાં ગુજરાણ માટે પણ કાંઇ મુકી ગયલી નહીં હોવાથી તેની દશા બહુ બદતર થઇ પડી. પોતાની સ્થિતિનો હવેજ ખ્યાલ થયો. આ કંગાળ અવસ્થામાં મેહનત મજૂરી કરીને રખડતા હાલે તેને

પોતાનું ગુજરાણુ કરવું પડ્યું. જે ધણી મેહલમાં સુનારો અને અમીરી જીંદગી ભોગવનારો હતો તે એક બધ્યાલ ઓરતનાં ફાંદામાં ખસ્તેખુદાર થઇ, પૈસા ટકા અને આબરૂ ઇજતથી ઉઠી જઇ એક બીખારી પેઠે રસ્તે રજડી જાહેર બગીચાઓની પાળ પકડી જાહેર યોગાનનાં રસ્તાઓ ઉપર સુવા લાગ્યો. એવી કંગાળ સ્થિતિમાં વરસો સુધી રખડીને તે બીખારી હાલતે એક સ્ટીમરપર ખલાસીનું કામ બજાવવાની શરતે મુંબઇ આવ્યો અને ત્યાં છુપી તપાસ કરતાં પીરોજનો પત્નો નહીં મળવાથી શહેરે શહેર રખડતો પેશાવર તરફ આવી પુગો. તેની સરજત તેને અહીં લઇ આવી. સુખ દુઃખનો અંત તો હોય છેજ તેમ હવે તેનાં દુઃખનો આ છેલ્લો દહાડો હતો કે જ્યારે આપણે ઉપલાં ચિત્રમાં તેને પીરોજની ખુપડીમાં મોહડે શીન આવેલા એક મરતાં માણસની કંગાળ સ્થિતિએ પડેલો જોયો છે.

પીરોજ સુધીમાં આવ્યા બરાબર તેણીને પોતાના નાલાયક બરથારની અત્રે થયેલી હાજરીની યાદ થઇ. તેણી ધસારાખંધ ઉઠી અને પેલી સળગેલી સગડીનાં પ્રકાશ વચ્ચે તેણીએ શું જોયું ? એક વારનો તેણીનો તે બાદશાહી સુખ ભોગવનારો અમીર ધણી પોતાની નાલાયક ચાલ માટે અંતઃકરણનાં પસ્તાવાથી પસ્તાઇને ખુદની બાપોકાર માશી આહતો હતો !

તેણે મોહડે શીણુ આવી જવા છતાં તેના ઉચ્ચારો સરળ અને ખુલ્લા હતા. “ઓ પીરોજ-પીરોજ ! દયા કર ! મેં તારી સાથ નીચમાં નીચ ને નાતરસ ચાલ ચલાવીછ, કે જેવી કાઠખી બરથારે પોતાની મોહરદાર સાથ ચલાવી નહીં હોય !” તે કગળીને કાલાવાલા કરતો બોલ્યો. “મને તેની પુરતી સજ થઇ ચુકેલી છે. તુંને દુઃખી કરીને હું સુખી નથીજ થયો. મેં મારી તમામ આપવીતી એક કાગળ પર લખીને આએ છતી પર બાંધેલી છે

તે તું મારા મુઠા બાદ વાંચજે. ખુદાને ત્યાં ઇનસાફ સાચો છે એમ હું હવે મારી આવી પહોંચેલી મરતી ધડીએ બોલું છું. હું જીવવાનો નથી—હું હવે બચવાનો નથી. મેં સખતમાં સખત મુસીબતોને જીલાવી નથી. હું કદાચ હજી થોડા દાહાડા વધુ જીવતે પણ ખુદરતને તે મંજુર નહીં હશે તેથી મને આએ જીપડી તરફ દોરવ્યો. તું અહીં એવી કંગાલ સ્થિતિમાં છે એ જોઈ મારું હૈયું ફાટી ગયું છે. હું અહીંથી હવે ઉઠવા પામવાનો નથી. પીરોજન—પ્યારી પીરોજન ! દયા કર ને તારો ફરેસ્તાઈ હાથ મારા હાથમાં આપ. એટલીજ મારી અરજ છે તે તું મારે વાસ્તે નહી તો ખુદાને વાસ્તે કખુલ કર !”

વાંચનાર ! હવે પીરોજનની ધીરજ રહી નહીં. તેણી હરણુ-કાળ થયેલી તે મરવા સુતેલા માણસનાં આંગપર વાંકી વળી અને ઝટ જમીન પર બેસી જઈ તેનું માથું પોતાના બોળામાં મુક્યું. આ વખતે તેણીની છાતીમાં દુઃખના જે અનીચાર ઉછાળા થતાં હતા તે વર્ણવવાની આ અદના કલમમાં તાકાત નથી. ગમે તેવો હતો પણ તે તેણીનો પરણ્યો ધણી હતો. પીરોજન આ સ્થિતિ જોઈ સખત થઈ નહીં. તેણે તુરત તેની માંગણી મુજબ પોતાનો હાથ આપ્યો, જે તેણે ધુજતી અદાથી પોતાની આંખ સાથે લગાડ્યો અને તેણી તરફ એક એવું દયામણું મોં કીધું કે તે કમનસીબ અબલાથી હવે થોભાયું નહીં.

તેણી રડી પડી—એક બચ્ચાં પેઠે રડી પડી—તેણીને ધસાંધસ રડતી જોઈ અમાનત પણ રડવા પડી.

“ઓ, પેસી ડીયર, એ આપણી કેવી સરજત ! એક વખતે આપણું જોડું કેવું સુખી હતું ?—” પણ પેસી હવે પોતાની શુદ્ધ લગભગ બોહતો જતો હતો—તેનાં ડોળા ઉંડા જતા જણાતા હતા અને તેનાં હાથ પગમાં તાણ આવતી હોય તેમ લાગ્યું.

“અમાનત-જરા દુધ લાવ !” એક હરણી કાંપે તેમ કાંપતી પીરોળએ થોડું દુધ મંગાવી તેનાં મોંમાં રેડ્યું, પણ પેસી-કમ-બખ્ત પેસી, તે ગળી શક્યો નહીં. તે ગોયા પોતાની મોઢીરદારની ગોદમાંજ મરવા આવ્યો હોય તેમ દર પળે દબાતો જતોજ હતો.

“ઓ પેસી, એ તમે શું ગજબ કરોછ ?”

“થ-થ-થ-થ-થ યુકું-પી-પી-પીરોળ ! થ-થ-થ-થ-થ યુકું. મારાં બ-બ-બ-બ-બ-મારી વ-વ-વહાલી !-ત-ત-ત-ત-તમેને છેલ્લી સલામ ! મારી કીધા ક-ક-કરણીની સ-સ-સળ હું પુ-પુ-પુરતી જોઈ ચુકોછ. હવે એકજ ઉ-ઉ-ઉમેદ છે. બ-બ-બોલ-પી-પી-પીરોળ-બ-બ-બોલ ! તેં મ-મ-મ-મ-મા-મા-મા-મા માફ કીધું ?”

“માફ કીધું-માફ કીધું, મારા જન’ મેં તમેને બધું માફ કીધું” પીરોળએ મોટે સાદે તેનાં કાનપર વાંકી વળી કહી સંબળાવ્યું.

તે મરતા માણસનાં ચહેરાપર કાંઈક ખુશી ફેલાયલી જણાઈ અને ખીજીજ પળે લોહીનું એક ગચકલું ઓઢી તેણે પોતાનો પ્યારો પ્રાણુ પોતાના પેદા કરનારને સ્વાધીન કીધો !

ઓ તે કરણાજનક દેખાવ ! ખુદા તેવું દુઃખ કોઈ સાત બવનાં વેરીનેખી ના બતાવતો !

## પ્રકરણ ૩૨ મું.

આખરે થયલી સચાઈની ફતેહ !

ખીજી સહવારે રતુ પણ શાંત થઈ ગઈ. પીરોળના પેગામથી પેશાવરમાં વસ્તા બે પાંચ પારસીઓની મદદથી પેસી લખપતીની

લાસને, તે પાકદામન મોહોરદારના છાતી ફાડી નાખનારાં ક્રૂરપાત્ક વચ્ચે, તેજ ઝુપડીનાં પાછલા ભાગમા જુમીદા કરવામાં આવી.

આ દુઃખદાયક સમાચાર તે અભાગણી અબળાએ તાર મારફતે દીનામાય દાવરપર મોકલી આપ્યા અને પેસીનાં આગલાં સાસુ સસરાને વાકેફ કરવાની તથા તેની જલદીથી ઘટતી કીચા કરવાની વીનંતી કરી તેજ સાંજે તેણી મુંબઈ ઉપડી ગઈ.

પેસીનાં મરણ પછીનાં ત્રીજે દીવસનાં રોજીંદા પત્રોમાં મર-  
ત્યુકની દીપમાં નીચલી ખબર છપાઈ:—

**પેશાવરથી તારમાં ખબર આવી,**

પેસ્તનજી લીમજી લખપતી તે નરીમાન પેસ્તનજી લખપતીનાં બાવા અને મરહુમ શેઠ બહમનજી બેહેલી હોમજી તથા શેઠ અરદેશર ગુસ્તાદજી શેઠનાંનાં જમાઈ-ઉ. વ. ૫૯.

પેસીની છાતી પરથી મલેલા તેની આપવીતીનાં કાગલને કમનસીબ પીરોજીએ લોહીનાજ આંસુઓ વરસાવીને વાંચ્યું એમ કહેવાની કાંઈ જરૂર છે ? તેણી મુંબઈ શહેરમાંથી જેમ ગઈ હતી તેમ દુઃખથીજ પાછી ફરી. દોઢ દહાકાના તે દેશવટાએ મુંબઈ શહેરમાં કાંઈ અજબ ફેરફાર કરી નાખ્યો હતો. નહાનો નરીમાન હવે મોટો થયો હતો અને ૨૫ વરશની નવ જવાન ઉમરે કોલેજનાં એક પ્રોફેસરનાં પોસ્ટ પર ૯૦૦ રૂપયાના દરમાયાએ સરકારી નોકરીમાં દાખલ થઈ ચુક્યો હતો. પીરોજીની સાવકી દીકરી આલાનાં મમાઈ—મમાવા ખુદની મેહેરથી હજી સલામત હતાં. તે બલાં ખુઝર્ગ જોડાંએ તેની પાછળ ઘણી ઝહેમત ખેંચી હતી. પીરોજી જોકે ઘણીનાં સોગમાં હતી પણ પોતાના નાના નરીમાનનાં ખુલ્લું નસીબાને એવો બખ્તાવર જાણી તેણીનાં હરખનો પાર રહ્યો નહીં. પેસીનું દશમું વીતાં પછી રતન માસીના વારસાને લગતી

હકીકત તેણીએ સરવને જાહેર કરી અને એક સોલીસીટરની પહેડી મારફતે તેનો કબજો મેળવ્યો.

હવે તેનાં દીકરી એકજ ઉમેદ બાકી હતી, જે બેટા શીરોઝનાં આવી પુગવાને લગતી હતી. દીનામાય દાવરથી તેણી જાણીને સંતોષ પામી હતી કે પહેલાં દશ વરસ શીરોઝ તરફનાં કાગળો અચુક મલતાં નહીં હતાં, પણ પાછલાં પાંચ વરસથી તે દર મેલે કાગલો લખ્યો જતો હતો. તે કાગળોનો એક ઢગનો ઢગ તેણે પીરોજને કાઢી આપ્યો, કે જે હરખ અને દુઃખની બેગી લાગણી સહીત તે દુઃખી માતાએ ચીપી ચીપીને વાંચ્યો. શીરોઝનાં દરેક કાગળમાં પોતાની માવતરને માટે પરીચારો કરેલો હતો અને તેણી જ્યાં હોય ત્યાં સુખી રહે એવી દુવા ઇચ્છતી હતી.

પીરોજને પેસીનો શોક એક વરસ સુધી પુરતી ગંભીરતાથી પાળ્યો. તે પછી તેણી વાલકેશવર તરફ ખરીદેલા પોતાનાં એક ખાસ બંગલામાં નરીમાન, દીનામાય દાવર અને તેમનાં વહુ-દીકરાં જોડે વસવા ગઈ. દીનામાય દાવરે તેણીને અસલથી ચાહી હતી અને આજ સુધી તેણે તેને ચાહતાં હતાં જેથી પીરોજને હવે પોતાનો સુખી વખત આવેલો જોઈ તેણે વીહલાં મુક્યાં નહીં.

“માયજી, જે કંઈ મારું છે તે તમારું જ છે એમ સમજી મારી સાથે તમે આવી વસજો” એ પીરોજનું કહેવું હતું. “તમોને હું મારાં સગાં માવતર માફક ચાહવસ.”—અને વગર શકે પીરોજને પોતાનું તે બોલવું હંમેશ સુધી પાળ્યું.

પેસીની વરસી વીતા બાદ એક મહીનો પસાર નહી થયો તેટલાં પીરોજનો વડો દીકરો શીરોઝ પોતાનાં મિત્ર જમશેદ ખસુખાં જોડે મુંબઈ આવી લાગ્યો. તે જવાન હાલ ૩૩ વરસની બરજવાનીએ પુર્યો હતો અને મુંબઈ ગયો તે કરતાં આવ્યો તે

વખતે તેનો દેખાવ એક ઉમરાવી તોરનાં અહસ્થ જેવો હતો, જે જોઈ પીરોજનનાં હૃદયમાં હરખાઈ ગયાં. પીરોજનની સાવકી દીકરી આલાં આટલા અરસામાં ત્રણ બચ્ચાંની માતા થઈ ચુકી હતી. તેણીનાં મમાવાએ શીરોઝ આંખેલીયા ગયો ત્યારે કરેલી અટકળો શીરોઝનાં બાબમાં ખરી પડ્યા વીનાં રહી ન હતી. શીરોઝ ત્યાં ખાલી હાથે એક નાની પુંછનાં આધારપર ગયો હતો પણ પંદર વરસો પાછો ફર્યો ત્યારે એક મોટી દોલત ધસડી લાવ્યો હતો. તે બેઉ મીત્રો કોઈ સારે ચોંધડીયે મુંબઈથી આજે તરફ ગયા હતા, કાંકે તેમનાં હકમાં તે સફર ધણી સુખદાયક અને બલાઘકાંક નીવડી હતી. જમશેદ કરતાં શીરોઝ વધુ દોલત ભેગી કરી શક્યો હતો. તેઓ પ્રથમ એક સોનાની ખાણમાં સાધારણ ક્લાર્ક તરીકે નોકરી રહ્યા હતા, પણ પછી રફતે રફતે મેનેજર થવા પામ્યા હતા. બે પાંચ વરસ સુધી શીરોઝને અને જમશેદને જુદું વસવું પડ્યું હતું, કારણ કે તેમનાં માલેકો જુદા જુદા ધણી હતા. શીરોઝ જે આંગ્રેજીયન માલેકની નોકરીમાં હતો તે એક દયાળુ જીવનો અને પ્રમાણિક અહસ્થ હતો. શીરોઝે સર-આતથીજ તેનો ચાહ જીતી લીધો હતો. રફતે રફતે તે તેનો એટલો બધો માનીતો થઈ પડ્યો કે એક પેટનાં દીકરા મીસાલ તે બુઝર્ગ અહસ્થ તેની ઉપર મહેરબાન થઈ પડ્યો હતો. તેમાં એક બાલુ-વાન્નેગ બનાવ એ બન્યો કે તે અહસ્થનો એક દીકરો હતો તે પણ સોનાની ખાણનાં ધંધામાંજ પડેલો હતો. કમનસીબે તે બાપ દીકરા વચ્ચે ભારે અણબનાવ હતો. એક પ્રસંગે તે સરકશ છોકરો બાપ જોડે હોજતોજ થતાં ભરેલી રીવોલવર લઈ તે બુઢા અહસ્થ ને જીવહાર મારવા સાફ ધસી આવ્યો, પણ તે બચીત પ્રસંગે શીરોઝ પોતાની જાંઘીની પરવાહ કીધા વીના પોતાના બુઝર્ગ

શેઠનાં બચાવમાં આગલ પડી તે ખુની બેટાનાં હાથમાંથી તે રીવોલવર છોડવી લઈ તેને ત્યાં ને ત્યાં ગીરદાપેચ કરી નાખવામાં ફતેહમંદ નીવડવાથી તે દીવસથી શીરોઝનું માન ઘણું વધી ગયું હતું. એ ગ્રહસ્થ, શીરોઝ સુંબઈ આવવાની એક વરસ આગમ્ય મરણ પામ્યો ત્યારે, પોતાનાં વીલમાં શીરોઝની તે કીમતી સેવાની કદરદાંની કરવાને ચુક્યો નહી. આ કદર કાંઈ જોવી તેવી ન હતી. તે ૧૦,૦૦૦ ગીનીની એક મોતેબર બક્ષેશ હતી !

એ રીતે આપણી પીરોબ આ દોરંગી દુનીયાંનાં સેંકડો દુઃખો જોઈ વલયા પછી આખરે પોતાના બંને દલેર બેટાઓનાં સુખમાં સુખી થઈ પોતાની જીંદગીમાં બંને ઘણી થવા છતાં ધણીનું સુખ તેણીનાં નર બર હતું નહી, પણ કુદરતે તેનો બદલો તેને તેનાં બચ્ચાંઓનાં સુખમાં અંતે વાળી આપ્યો. યાદ રાખજે, ઓ વાંચનાર ! કે દુનીયાં ગેરઠનસાક્ષી ભરપુર છે, પણ દાદારની દરબારમાં ઇનસાફ સાચ્યોજ છે. ખુરાંઓ પોતાના પાપે પડ્યા વીનાં રહેતાં નથી. નેકી અંતે ખીલ્યા વીનાં રહેતી નથી. ચાલો, સાહેબજી !

